

УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 49

Севастьян С. Сабол ЧСВВ

**ГОЛГОТА
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ**

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН

ТОРОНТО — 1978 — РИМ

UKRAINIAN SPIRITUAL LIBRARY

No. 49

Sebastian S. Sabol, OSBM

**THE CALVARY
OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH
IN CZECHOSLOVAKIA**

BASILIAN FATHERS PUBLICATION

TORONTO — 1978 — ROME

УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 49

Севастіян С. Сабол ЧСВВ

**ГОЛГОТА
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
В ЧЕХОСЛОВАЧИНІ**

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН

ТОРОНТО — 1978 — РИМ

За дозволом Церковної Влади

The Basilian Press
286 Lisgar Street, Toronto, Ontario, Canada, M6J 3C9

*Світлій Пам'яті
Мучеників і Ісповідників
Христової Церкви
на Рідній Пряшівщині*

присвячує

Автор

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Після закінчення 2-ої світової війни наша Церква переживала й далі переживає свою Голготу як на західніх землях України, — в Галичині й Карпатській Україні, — так і в Польщі й Румунії, а теж і на Пряшівщині, чи може краще сказати, в Чехословаччині, де живе понад 300.000 вірних нашої Церкви.

Ще не прийшов властивий час писати документальну історичну працю про ці болючі події. Під цю пору не диспонуємо архівно-документальним матеріалом, бо він нам недоступний. Багато важливих документів уже пропало чи в дальшому будуть знищені тими, кому вони не на руку. Повну й удокументовану історію переслідування й ліквідації нашої Церкви на Пряшівщині та в усій Чехословаччині могли б колись написати ті, що, проживши арештування, суди, концентраційні табори й катакомби, живуть там сьогодні на місцях страждань. Опритомнівши з тяжкого пережитого потрясення, неодні з них записали чи записують те, що прожили. Вони знають імена, мають позначені дати, зберігають не один важливий документ чи цінний матеріал до історії. Все те досить мало або й зовсім невідоме тим, кому пощастило продістатися до вільного світу. Отже написання повної історії нашої Церкви на Пряшівщині за час її переслідування мусимо полишити тим, що саме пишуть її вже поверх 25 років власними сльозами, кров'ю й муками та колись, у майбутності, подадуть її в завершеній формі. Це будуть нові сторінки героїства й мучеництва нашої Церкви, започаткованого колись "боголюбивими" московськими білими царями і продовжуваного тепер тими самими методами їхніми богоненависними червоними наслідниками.

Сторінки, що їх саме подаємо до рук наших Читачів, під наголовком "Голгота Греко-Кат. Церкви в Чехословаччині" — це не науковий розгляд подій і їх аналіза в історичній перспективі. Цей твір — спогади, написані живим свідком приготувань до ліквідації нашої Церкви в Чехословаччині. У своїх спогадах Автор подає багато таких відомостей, про які, крім нього самого та ще двох-трьох осіб, — Владика Павло Гойдич ЧСВВ, о. протоігумен Полікарп Булик ЧСВВ і о. Полікарп Олеяр ЧСВВ, які вже померли, — мабуть ніхто вже не знає. Тому то спогади о. д-ра Севастіяна Сабола ЧСВВ, останнього з утаємничених, що ще живе, набирають ваги історичної вартости й остануться важливим історичним документом, може навіть єдиним. Наведені в них факти напевно допоможуть майбутньому історикові розуміти краще історичні події, що лявіною прокотились на початку 1950-их років і завершились повною ліквідацією нашої Церкви на терені Чехословаччини.

Видавництво ОО. Василян .

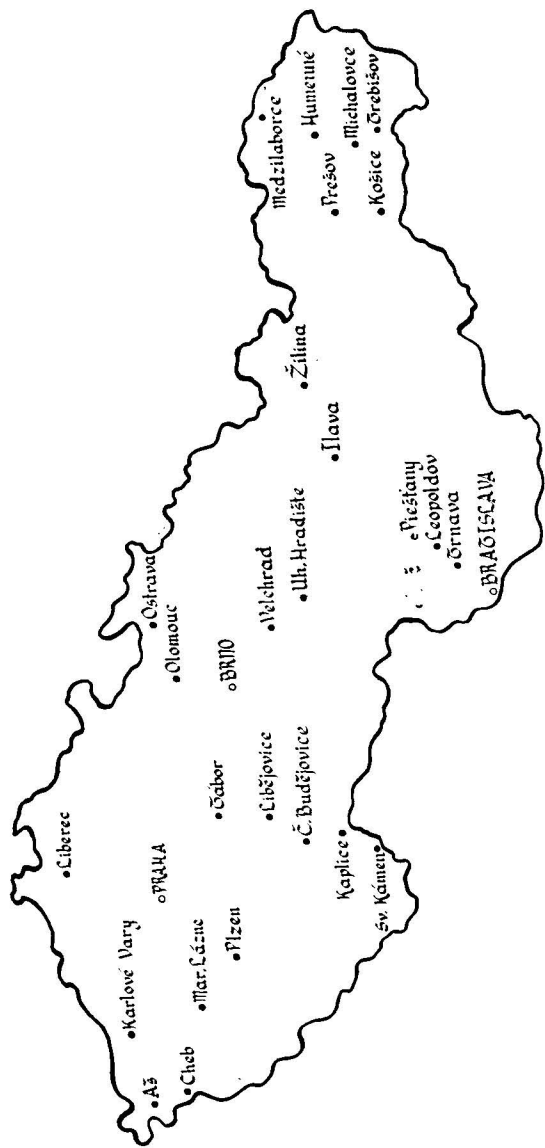

УВЕДЕННЯ

Пряшівська єпархія, створена 1818 року для греко-католицьких вірних, що живуть у східній частині сучасної Чехословаччини, в дійсності розтягається на всю Чехословаччину силою факту, що напр. у словацькій столиці Братиславі, моравському Брні та чеській Празі зразу після першої світової війни опинилось багато греко-католиків — студентів, урядовців і робітників, для яких створено окремі парафії, а після другої світової війни багато (около 50,000) наших вірних переселилось із своїх війною знищених сіл на Пряшівщині до поміських сіл і міст у Судетах на заході Чехословаччини.

Сам Пряшів — столиця нашої греко-католицької єпархії, — це старинне місто заселене Слов'янами вже під кінець 8-го сторіччя. Сьогодні його населення переважно словацьке. Наші греко-католицькі вірні в Пряшові, хоч у 1918-1930 роках ще називали себе Русинами-Руснаками, більшістю були вже значно пословачені й говорили східньо-словацьким, шариським діалектом, але до церкви ще довго йшли з молитовниками і "Зборниками", друкованими церковно-слов'янськими буквами, та довго не приймали нового "Зборника", виданого коротко перед другою світовою війною словацькими літератами. Характер руськості цьому містові надавали переважно студенти, що з гірських руських сіл прибували до Пряшова на науку в пряшівських руських школах, як Духовна Семінарія, Гімназія, Учительська Семінарія, Горожанська Школа, Народня Школа, монастир і інтернат СС. Василян, сиротинець і монастир СС. Службениць та в останньому часі ще й монастир ОО. Василян.

Греко-католицькі парафії в близьких околицях Пряшова, де наші вірні від сторіч жили меншістю серед

ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА ПІСЛЯ 1945. Чехо-Словацька Республіка (ЧСР) проголосила самостійність 28-го жовтня 1918, після розвалу Австро-Угорської Монархії. Підкарпатська Русь — Карпатська Україна прилучилась до ЧСР. 8-го травня 1919 р. Німеччина окупувала Чехію і Моравію 15 березня 1939 р. Дня 14 березня 1939 р. Словаччина, а 15 березня 1939 р. Карпатська Україна проголосили самостійність. У наступних днях Мадяри окупували Карпатську Україну восени ж 1944 р. окупувала її Червона Армія. Дня 13 квітня 1945 р. обновлено Чехо-Словачину, яка дня 29 червня 1945 р. подарувала Совєтам Карпатську Україну, а 25 лютого 1948 р. і сама перетворилась у комуністичну державу — сателіта ССРСР.

словацьких римо-католиків, також більшістю вже пословачени, але вище, в гористих околицях Старої Любовні, Собинова, Бардієва, Свидника, Межилабірців та Сніни — це вже свідомі Русини, що говорять українським діалектом сусідньої Лемківщини.

Пряшівська єпархія, як виказує урядовий Шематизм з 1948 року, нараховувала 305,645 греко-католицьких вірних, 301 світських священиків, 30 студентів Богословії, 27 Отців Василіян, 29 Отців Редемптористів, 28 Сестер Василіянок та 72 Сестер Служебниць.

Від 1926 року єпископом Пряшівської єпархії був Владика Павло Гойдич ЧСВВ, а коли після другої світової війни тисячі греко-католицьких вірних переселились до західних земель Чехословаччини, де й створено нові парафії, Святіша Столиця на прохання Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ 1947 року йменувала о. д-ра Василя Гопка єпископом-помічником Пряшівського владика.

У часі між двома світовими війнами на терені Словаччини жило всього 9.067 православних, переважно московських емігрантів. Наших вірних, що в 30-их роках під сильною агітацією православних монахів-емігрантів перейшли на православ'є, можна нарахувати 5-6 тисяч у таких парафіях, як Владомирова біля Свидника, Бехерів, Чертіжне, Красний Брід, Ребрин і Чельовці.

Найбільше їх було у самій Владомировій, де колишні високі царські достойники, тепер православні монахи, мали свій монастир і друкарню. В інших згаданих парафіях православні творили малозамітну меншість, по 10-12 родин у селі.

Більше православних московських емігрантів жило в Чехах, частинно на Моравії, але під кінець другої світової війни, перед приходом советської армії багато з них повтікало на захід. Усе ж таки 1948 р. в усій Чехословаччині нараховувано 30,000 православних вірних, переважно Чехів, що колись жили колоністами на Воліні, а 1947 року повернулись назад до рідної землі в західних Чехах.

Православні на Пряшівщині, що раніше були під юрисдикцією сербського патріярха, 1946 р. підчинились московському патріярхові. Патріярх Олексій зразу ж

створив Екзархат московського патріархату в Чехословаччині, вислав туди єпископа Єлевтерія Воронцова й іменував його архієпископом Праги й усієї Чехословаччини. Два роки пізніше, 1949 р. іменовано двох нових православних владик, Чеха Честмира Крачмара для Оломуця та Москаля Алексея Дехтерова для Пряшова, де саме докінчувано будову нового православного храму св. Олександра Невського.

Ось, такий був стан греко-католиків і православних у Чехословаччині напередодні насильної ліквідації Греко-католицької Церкви, що наступила 29-го квітня 1950 року.

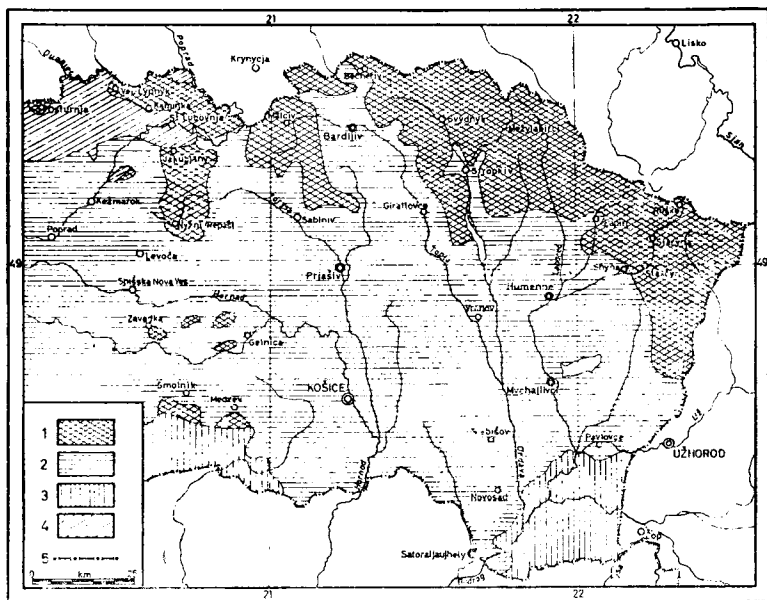
**

*

Історія свідчить, що куди тільки засягнула Москва, її самодержавці, як білі, так і червоні, завжди силою винищували Греко-католицьку Церкву, вважаючи її єрархію та вірних "зрадниками святого православія", а служителі московської Православної Церкви виконували для них службу шпійонів і донощиків. Коли тільки московська брутальна сила знищила Греко-католицьку Церкву на тому чи іншому терені, московські церковні служителі ликували над таким насильством і єхидно славословили його, мовляв, вірні Греко-католицької Церкви після довгих віків "гарячих прагнень і змагань" вирвалися з-під "папського ярма" та "добровільно воз'єдналися з матірною Російською Православною Церквою". Таке ликування лунало колись на Волині (1790 року), на Холмщині й Підляшші (1875 р.), а після другої світової війни подібне сталось на Західніх Землях України, у Галичині (1946 р.), та в Карпатській Україні (1949 р.). Останньою й найновішою жертвою такого московського політично-церковного загарбництва й насилля стала Греко-католицька Церква в Чехословаччині, що мала свій осідок у Пряшові. Іронією є те, що в останніх трьох випадках безбожницька большевицька влада виявила себе фанатичним апостолом релігії й Церкви, поширюючи віддане собі московське православ'є брутальною силою.

Видно, що Бог не хотів, щоб я був особистим свідком і живою, чи мертвою жертвою актуального знищення нашої Церкви на Пряшівщині. Видно, що Бог і безпосередні церковні власті вважали мене за слабим на всі ті злидні й муки, що їх мусіли пережити інші мої співбрати по тюрмах і судах та каторжних роботах. Видно, що така була Божа воля, щоб я продістався до вільного світу, хоч особисто до кінця я ніяк не хотів покидати моєї рідної землі й василіянської монашої спільноти, що була на моїй відповідальності. Але видно Бог хотів, щоб я, ще перебуваючи на терені Чехословаччини, був свідком приготувань до знищення нашої Церкви. Так складалося, що в багатьох випадках я був першим, що довідувався про затії ворогів, як політичних, так і церковних. І саме ті закулісові приготування списую в очих моїх спогадах.

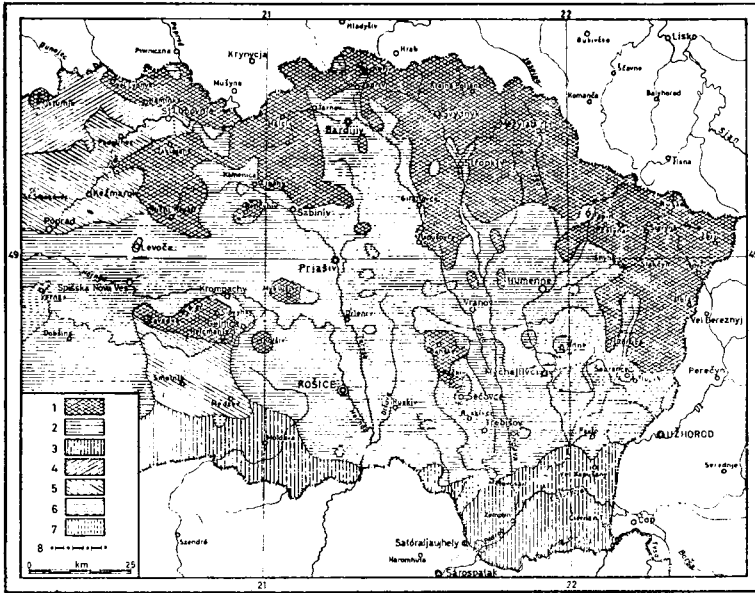
Як син Пряшівщини, що народився і виріс у Пряшові та довгі роки працював на Пряшівщині як місіонар і провідник реколекцій, я був у близьких взаєминах з великим і геройським владикою Пряшівської єпархії, Преосв. Павлом Гойдичем ЧСВВ, через що домашні й сторонні вороги нашого владика та нашої Церкви вважали мене "небезпечною людиною", бо, мовляв, владика забагато покладався на ОО. Василіян, а головню на мене. Але я був також і головним настоятелем ОО. Василіян у Чехословаччині, а також і головою Католицької Акції в Пряшівській єпархії. Такі уряди й відповідальності давали мені нагоду нав'язувати знайомства з різними церковними достойниками, з політичними та адміністративними чинниками, що були прихильно, або вороже наставлені до нашої Церкви та народу. Мої часті подорожі та зустрічі з багатьома людьми давали мені можливість багато бачити, багато почути, і тим краще орієнтуватися в положенні, що загрожувало нашій Церкві. Мої спостереження й роздобуті відомості я майже завжди переповідав нашому владіці, головню ж нашому колишньому Протоігуменові бл. п. о. Полікарпові Буликові ЧСВВ, що був незрівняним аналістом, мав незви-

Етнічна карта Пряшівщини (1900-ті рр.). 1—українці, 2—словаки, 3—мадяри, 4—поляки, 5—німці, 6—словаки греко-католицького обряду, 7—мадяри греко-католицького обряду, 3—державні границі. (Взято: Енциклопедія Українознавства, II частина, ст. 2392).

чайно здорові погляди, а його передбачування майже завжди сповнювались на 100 відсотків. Він то майже після кожної нашої розмови на тему приготувань до переслідування нашої Церкви, казав і ургував: "Отче, запишіть те все, записуйте, бо все те колись буде потрібне для історії".

З ранньої молодости в мене був нахил писати. Довгі роки я вів досить подрібний щоденник, головно з часів Карпатської України й малярської окупації, але, на жаль, всі сім зошитів мого щоденника пішли з димом саме, коли настали події, що їх описую в оцих моїх споминах. У післявоєнних роках, коли небезпека для нашої

Мовна карта Пришівщини (1960-ті рр.). Мови: 1—українська, 2—словацька, 3—мадярська, 4—польська, 5—державні границі. (Взято: Енциклопедія Українознавства, II частина, стор. 2396).

Церкви ставала все більше наявною, я, навіть скриваючись через три місяці по різних місцях ще на терені Чехословаччини, записував у кешеньковому календарі принаймні назви місцевостей та імена, що могли послужити мені доброю пригадкою про події, які треба буде пізніше подрібно записати. Коли ж опісля я опинивсь у вільному світі, зразу ж почав записувати за свіжої пам'яті все, що знав і пережив, та що може бути корисним для майбутнього історика. А ще пізніше, коли я вже перебував у Римі, на бажання моїх настоятелів виготовив я подрібний звіт про всі події, що їх був свідком та розмови, що їх був учасником, і той звіт, у двох частинах, на 33 сторінки густо писаного друку, знаходиться в архіві Протоархимандрії нашого Василиянського Чину в Римі.

Але документ є документом, мовчазним папером, що може й довго лежатиме в архіві призабутий і завалений іншими документами. Я не думав оприлюднювати його передчасно, щоб не шкодити особам, що про них мова в тому звіті та які донедавна ще жили на терені Чехословаччини. Але сьогодні, після 27-ох років, як мені відомо, більшість осіб згадуваних у тому документі, вже на тому світі. Тому думаю, що оприлюднювання тих цікавих інформацій з іще більш подрібним доповненням у формі споминів уже мабуть нікому не пошкодить, а збирачам історичних фактів може допомогти доповнювати потрібні дані до писання історії нашої Церкви на Пряшівщині.

Хай простить мені Шановний Читач, що під кінець першої частини пишу про мої особисті гіркі переживання, що властиво вже не мають нічого спільного з трагедією нашої Церкви. Пишу про них, бо певно сотні наших священиків на рідних землях ще й по сьогодні живуть у подібних, а може ще грізніших небезпеках, про які вони не можуть писати і тому вільний світ не знає про щоденне мучеництво тихих героїв нашої Церкви. Але пишу про мої особисті тяжкі переживання також із вдячності до ласкавого Бога, що в Своему Провидінні більше разів майже чудом зберіг мене від небезпеки схоплення, а може й утрати життя. Для Читачів це буде цікавою духовною літературою та заохотою щиро молитися за тих, що й по сьогодні страждають за свою вірність Христовій Церкві.

Хай оці рядки скріплюють у Читача віру в Боже Провидіння та Його опіку над тими, що в небезпечних умовах стараються виповнити Божу волю.

Автор

ПЕРША ЧАСТИНА:
ТАК ВОНО ПОЧИНАЛОСЯ...

ПЕРЕД ПОРОГОМ РУЇНИ

Зразу після закінчення 2-ої світової війни почали приходити з Галичини до Пряшова тривожні вісті. Преосв. Владика Павло Гойдич ЧСВВ, хоч як не любив телефонів, не раз телефонував до нашого монастиря в Требішові і просив мене, щоб я приїхав до нього. Я чимскоріше їхав до Пряшова, бо вже знав, що, коли єпископ телефонує, то це мусить бути щось поважне, **хоч у телефоні**, з обережності, він ніколи не натякав, про що йдеться. А він багато знав про положення нашої Церкви в Галичині, про загадочну смерть ВПреосв. митрополита Андрія Шептицького, про ув'язнення майже всіх українських єпископів, про єдиного ще не ув'язненого єпископа, Преосв. Йосафата Коциловського ЧСВВ в Перемишлі, на польському боці. Джерелом його інформацій були деякі українські священники, що ще й після окупації Галичини більшовиками тайно і з великими труднощами продиралися через границю до Чехословаччини. Вони заходили до Преосв. Павла, щоб дістати заповогу на дальшу дорогу до Баварії, але кілька разів приїздила до нього також і одна пані, що також "на чорно" пробивалася через границю, мабуть з Польщі. Вона приносила листи від одного вищого українського церковного достойника з проханням переслати їх якимсь способом до Риму, для Святішого Отця. Я тільки один раз бачив її, виблідлу, струнку, високу, в чорному одінні. Вона мабуть мала труднощі в єпископській канцелярії, коли хотіла дістатись на аудієнцію до Преосв. Павла. В канцелярії працювали три священники, які завжди з підозрінням, а то й вороже ставились до кожного Українця та не любили того, коли хтось не

хотів полагоджувати своєї орудки з ними, а домагався побачення з Владикою.

Я саме приїхав із Требішова до Пряшова. Відправивши Службу Божу в СС. Василянок, подався до Владики. Він саме виходив із своєї приватної канцелярії, що була на поверсі його резиденції, і ще розмовляв з тією панею. Очі в нього були заплакані. Він дуже глибоко переживав трагедію нашої Церкви в Галичині, де особисто знав майже кожного з українських владик, що їх арештовано в Галичині й вивезено в околиці Києва. Побачивши мене, він з радістю сказав:

— Оце й він. Йому можете повністю довіряти. Він подбає, щоб ті листи дісталися до Риму.

Я привітався з владикою, який представив мене незнайомій пані, та перепросивши нас на хвилинку, пішов назад до своєї робітні, лишаючи нас обоїх на коридорі.

— Мушу погратулювати вам, Отче, ви маєте святого єпископа, — сказала пані притишеним голосом. — Ті, там надоліні (у єпископській канцелярії) — то страшні люди.

— Я знаю, — відповів я — вони й на мене кривим оком дивляться, коли приходжу до Преосвященного.

За хвилину Преосвященний вернувся й передав мені до рук грубу коверту з листами, що їх ця пані принесла.

— Візьми ті листи — сказав до мене владика — і бережи їх як свої очі в голові, бо вони сльозами й кров'ю серця писані, та попробуй особисто і якнайскоріше передати їх Нунцієві в Братиславі.

Пані попрощалася з нами й відійшла. Преосвященний коротко розповів мені про вісті, що їх вона принесла мабуть уже третій раз, подякував мені, що я так скоро приїхав, і потягнув мене за руку до каплиці.

Я знав, що, коли мій владика-святий клякне в каплиці на свій червоний клячник перед Найсвятішими Тайнами й закрие лице долонями, тоді він тратить рахубу часу і скоро не встане. Я клякнув на підлозі, ко-

ротко помолився і вийшов з каплиці, щоб іще відвідати моїх батьків.

Ще того самого дня я вернувся назад до Требішова, швидко полагодив найспішніші домашні справи та ще того самого вечора нічним експресом виїхав до Братислави.

ВІДВІДИНИ В ПАПСЬКОГО НУНЦІЯ

Манастир Отців Єзуїтів завжди був відкритий для мене, коли я приїжджав до Братислави. І тепер там я помився після цілонічної подорожі, відправив там Службу Божу, поснідав і пообідав та замовився на авдієнцію в Папського Нунція, і з декотрими Отцями поговорив. Авдієнція була визначена на третю годину після обіду.

Резиденція Папської Нунціятури находилась на одній бічній вулиці старовинної столиці Братислави. На бароковій дерев'яній брамі гарного, старого, присадкуватого будинку висіла велика біла таблиця з написом московською мовою: "Власність Ватикану"; меншими буквами була надрукована пересторога, що советським військовикам заборонено туди заходити. Перед брамою не було ніякої сторожі і майже нікого не було видно на вулиці.

Я задзвонив у браму й через хвилинку старший мужчина відкрив середні двері та впустив мене до середини. Я попросив його повідомити Його Ексцеленцію, що я тут на замовлену авдієнцію. Старушок попровадив мене сходами нагору та просив зачекати хвилинку в поческальні, а сам подався до кімнат Нунція. Не довго довелося мені чекати. Про-нунцій, Монсіньор Бурціо, прийшов бистрим кроком і ми привітались. Ми зналися вже з давніших моїх відвідин у нього 3-4 роки тому, за часів Словацької Держави, коли доводилося просити в нього помочі для оборони нашого Владики Павла, якого словацький уряд за всяку ціну намагався позбутися з Пряшова, та для оборони оо. Василіян, що стали предметом шикан збоку місцевих урядових органів на Пряшівщині.

Єпископська катедрa й палата в Пришові. В 1968 році за "відлиги" Дубчека катедрu повернено греко-католикам Палату задержано далі для російсько-православного єпископа, мовляв, "він не має де мешкати". Владика Василь Гопко мешкає у приватному винайвленому домі.

Монс. Бурціо тоді ще не був єпископом і не дозволяв мені титулувати себе Ексцеленцією. Я сказав йому, що приїжджаю з поручення Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ і передав йому грубу коверту, привезену з того боку Карпат. Він прочитав адресу написану на коверті, поклав усе на стіл, показав рукою на фотель і ми оба засіли до розмови.

Він почав розпитувати про вісті з Галичини. У ширших обрисах він уже знав про ув'язнення наших владик, про т. зв. Львівський Собор, що проголосив "об'єднання" з Московською Православною Церквою, про спротив вірних, і т. п. Тому тепер він дуже був цікавий на вісті, що їх приносять утікачі з тих сторін, головню священники.

Я розповів йому про те, що я почув особисто від трьох наших священників та від кількох інших інтелігентів, що через Пряшів проходили, пробиваючись із Галичини на Захід. Монс. Бурціо слухав дуже уважно. Все, що я розповідав, цікавило його тим більше, що я наводив імена осіб і назви місцевостей, де це й те сталося. Він виявив невдоволення з того, що деякі українські греко-католицькі священники, під загрозою депортації, підписують заяву про перехід на православ'я, але дуже здивувався, коли я наводив факти, що самі вірні в тих і тих, а певно і в більше селах, приходили до своїх священників і просили їх підписати такі заяви, щоб тільки могли остатися в парафії, бо "коли вас вивезуть, а нам дадуть православного священника-большевика, тоді ми не будемо ходити до церкви, а тоді хто хреститиме наших дітей, хто висповідатиме, запричає, хто скаже нам Боже слово, хто повинчає й похоронить?"

Монсіньор Бурціо слухав і слухав, вип'ялив великі очі, взявся за голову, встав із фотелю й почав нервово ходити по кімнаті. Видно було, що він був сильно зворушений, бо в нього були сльози в очах.

Нараз він зупинився, призадумався, сильно поглянув на мене, і спершися обидвома руками на стіл, запитав мене:

Пряшівський владика Павло Гойдич ЧСВВ

Народився в Руських Пеклянах 17-го липня 1888. Єрейські свячення одержав у Пряшові 27-го серпня 1911. Вступив до Чину ОО. Василіян у Мукачові 22-го липня 1922. Єпископські свячення прийняв у Римі 25-го березня 1927. Арештований у Пряшові як "ворог народу" 28-го квітня 1950. Засуджений у Братиславі на досмертну тюрму 15-го січня 1951. Помер у тюрмі в Леополдові як Ісповідник Віри 17-го липня 1960. Його тлінні останки перевезено до Пряшова 29-го жовтня 1968.

— Отче, ви студіювали моральне богослов'я, студіювали в того самого мораліста й правника, о. Вермерша, що і я. Скажіть, чи вільно симулювати, коли йдеться про віру?

— В теорії і в засаді не вільно симулювати — відповідь я — в теорії, кажу, бо в практиці добро душ часом може вимагати деякого відхилення від строгої букви закону. Саме через такий мій погляд два рази я мав навіть перепалку з о. Професором Вермершом на університеті, бо якось осоружними й нелюдяними здавались мені деякі засади, що їх він виголошував на своїх інакше незвичайно цікавих викладах. Після двох таких викладів я просто пішов за ним до його келії, і відважився дискутувати з ним на ці теми і він був дуже терпеливий зо мною. І, знаєте, Монсіньоре, він, світової слави мораліст і правник, о. Вермерш, признав, що я маю правду, а раз навіть перед цілою клясою понад 300 студентів богослов'я: він сказав: "Один з-поміж вас молодий Василянин, учора дав мені добру лекцію і я мушу признати йому рацію, що деколи ми застрого й безоглядно примінюємо закони, дивлячись на зовнішність, під час коли Бог певно більше дивиться на внутрішній намір і волю людини". Покликаючись на цю подію, я сказав: "Монсіньоре, сидячи на м'яких фотелях, нам легко дискутувати на тему, чи вільно або не вільно симулювати-вдавати, коли йдеться про віру. Ми знаємо, що не вільно, бо Христос ясно сказав, що хто виречеться Його і Його науки, того і Він виречеться перед Своїм небесним Отцем. Це тверді слова і в засаді — про них не можна дискутувати, чи шукати викрутів. Але в практиці, ану ж, спробуймо, ви і я, і кардинал Тіссеран, і навіть сам Папа, спробуймо вжитися в положення тих священиків, які вже тільки з дуже далека пам'ятають засади морального богослов'я, і які вже спаковані й готові на вивезення до сибірських концтаборів, а навіть на смерть за віру. Але нараз, зворушені великим прив'язанням своїх вірних до своєї Церкви, підписують предложену їм більшовиками заяву, щоб рятувати душі, як довго тільки можна. Монсіньоре, якось я переконаний, що Бог

певно не судитиме їх на підставі римських, чи інсбруцьких підручників морального богослов'я.

Монсіньор Бурціо всміхнувся, сів на крісло, та після довшої мовчанки, заговорив:

— Отче, ви порушили дуже делікатну проблему. Я й сам уже чув, що декотрі з тих священиків, які підписали заяву про перехід на православ'я, далі тихо поминають Папу в Службі Божій і виконують подивугідне апостольство між своїми вірними. Тільки ж на як довго? Певно, що в засаді не вільно симулювати. Про це не може бути дискусії. Це засада не церковна, а Божа. Але, як кажете, можуть бути обставини, в яких дуже совісний священик правдоподібно міг би підписати таку заяву не для рятування своєї шкури, а справді для рятування душ, свідомий того, що раніше, чи пізніше розкриють його, і він не заважається терпіти переслідування за віру. Це рідкісні випадки, але мабуть можливі. Обставин тих священиків ми не знаємо, ані розположення їхніх душ ми не знаємо, але Бог певно знає це все і Він певно більш виrozumілий, аніж ми, люди. Він бачить наміри, пляни, надії і сподівання, яких ми не знаємо, бо не бачимо їх. Отче, маєте правду. Ми не можемо нікого відсуджувати, особливо коли ваша Церква переживає таку трагічну добу в історії Католицької Церкви.

Ця наша розмова тривала понад дві години, бо коли я вертався до монастиря оо. Єзуїтів, уже темніло. Я коротко повечеряв, подякував о. Настоятелеві та Братові-кухареві за гостинність, забрав свою валізу й поїхав на двірець захопити нічний експрес на Кошиці-Пряшів.

Вертався до дому втомлений, невиспаний, але задоволений, що мабуть зробив щось доброго для нашої Церкви в Україні.

ПЕРШІ ВІСНИКИ “ПРАВОСЛАВ’Я”

Тількищо советські війська відійшли з території Чехословаччини після закінчення другої світової війни, коли ні звідси, ні звідти в Пряшові з’явився низького росту Москаль, православний єпископ Єлевтерії, з чрною борідкою й хитрими очима. Я стрінув його в оточенні якогось православного священика та якогось цивільного, що товаришили владиці. Вони саме оглядали могутній будинок нашої духовної семинарії на краю парку Олександра Духновича, та пустилися в напрямі нашої єпископської катедрі. Кілька місяців пізніше єп. Єлевтерії був іменований архієпископом Праги та з тієї нагоди, в інтерв’ю з представниками преси, заявив, що “всі Слов’яни будуть об’єднані в одній святій православній Церкві під московським патріярхатом”.

На Пряшівщині було всього яких 8,000 православних, із православними церквами в Межилабірцях, Красному Броді, Владомирівій і ще в кількох поблизьких селах під польською границею, а також у пословачених селах на Земплині, в Чельовцях, та Ребрині. До православної Церкви тоді належали переважно більш змосковщені села, але після другої Світової війни священиків вони майже не мали, бож колишні московські емігранти, разом з московськими ченцями, між якими були князі й колишні царські достойники, тепер архимандрити, — повтікали на Захід перед приходом советської армії. (Вони осіли в Джордансвил, ЗСА).

Спочатку я дивувався, що оце в Пряшові, де може було кілька православних родин, з’явився якийсь православний єпископ, але пізніше його заява в пресі про об’єднання всіх Слов’ян у православній Церкві — почала

**Православний єпископ Єлевтерій
перший вісник православ'я
на Пряшівщині.**

наводити тривожні думки. Аджеж тільки недавно ув'язнено в Галичині всю українську греко-католицьку ерархію й усю верхівку оо. Василіян та оо. Редемптористів. Подібне сталося в Румунії. Подібне вже почалося в Карпатській Україні. Чи не гряде щось подібного також і на нас?

Хоч це була саме полуднева пора і хоч може годинку тому я був у Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ в урядових справах, я зразу ще раз вернувся до нього розповісти йому про православного гостя у Пряшові. Владика не було в його приватній канцелярії.. Це був знак, що він певно в своїй каплиці. І справді, він був там, простертий на долівці перед Найсв. Тайнами. Він навіть не спостеріг, що я ввійшов до каплиці. Я клякнув і також молився, але й вийшов на коридор та сильніше тріснув дверима, щоб владика почув і прокинувся зі своєї молитви, бо я конечно хотів поговорити з ним, скоро пообідати в батьків та побігти на двірець, щоб ще захопити поїзд до Требішова. Владика вийшов і здивувався, що я ось, біля дверей каплиці, а не зайшов туди.

Я коротко розповів Преосвященному про "інспекційний прохід" якогось православного владика по Пряшові, але наш праведний Владика вже знав про ці відвідини і зовсім не був стурбований, тільки сказав:

— Дорогий Севастіяне, якщо Ісус вважає нас гідними, щоб ми терпіли за Нього, то хіба ми відмовимося? Як св. Іван Золотоустий казав грецькій цариці-гонительці: "Всюди Божа земля", так Бог буде також з нами, і в тюрмі, і на засланні.

Владика взяв мене під руки (він не раз так робив) і повів мене до своєї їдальні, де ми разом пообідали, розмовляючи про все інше, та зовсім не згадуючи про якунебудь загрозу для нашої Церкви.

У Требішові, де ми мали невеличкий монастир і де, крім одного московського емігранта, не було ніяких православних, несподівано почались агітації між греко-католицькими вірними. Загально відомий, на-пів грамот-

ний православний священник села Ребрин, біля Михаловець, посилав листи до декотрих своїх знайомих: "Відважно перейдіть на православ'я й інших намовляйте, бо в короткому часі побачите, яке велике й сильне православ'я. Воно буде сягати від Ашу по Михалівці, а від Хебу аж по Сніну". (Аш і Хеб — це пограничні міста в Чехії, на границі Німеччини, а Михалівці та Сніна — це містечка на східній Словаччині, під советською границею). Одного такого листа, писаного до трєбішівського греко-католика, я заховав у збірці документів у нашому монастирі в Требішові.

СОВЕТСЬКИЙ ПОЛКОВНИК У РОЛІ МІСІОНАРЯ

В найбільшому промисловому центрі на східній Словаччині, в Кошицях, мав свою головну квартиру голосний того часу советський полковник Тюльпанов, що після закінчення війни та після відходу советських військ, понад голови чехословацьких урядових чинників управляв Пряшівщиною, головню в справах, що торкались Русинів-Українців. Між іншими, він закликав до себе кільканадцять свідоміших Русинів із Пряшова і дав їм наказ обов'язково створити Українську Національну Раду в Пряшові. Провідні Русини в Пряшові були 100-відсотковими москвофілами, а, однак, на приказ Москаля, полковника Тюльпанова, відкрили велику канцелярію в самому центрі міста, а над брамою будинку вивісили велику таблицю з написом "Українська Національна Рада" в українській і словацькій мовах. Перебуваючи в Пряшові за орудками, раз із цікавості я зайшов до канцелярії тієї Ради, і аж смішно було, коли мої давні знайомі, декотрі навіть товариші із шкільної лавки, що дуже широко ненавиділи все українське, в тому також і мене — Українця, тепер гарно привітали мене, намагаючись говорити по українськи, хоч це їм ніяк не вдавалось.

Створення Української Національної Ради в Пряшові на приказ советського полковника-Москаля викликало велике затривоження на всій Пряшівщині. Населення огорнув страх, що це, а також і насильна українізація шкіл — поведе до прилучення Пряшівщини до Советів. Від того часу сміло можна датувати масове й зі страху добровільне словаччення Русинів на терені східньої Словаччини.

Чудотворна Ікона Пресв. Богородиці з р. 1769 в монастирській церкві ОО. Василян у Красному ґроді біля Межилабірців.

Кам'яний монастир ОО. Василян у Красному Броді, над річкою Лаборцем на південь від Лупківського провалу в Карпатах. Побудований на руїнах колишнього дерев'яного монастиря, заснованого князем Федором Корятовичем. Монастир прославився школою філософії та багатою бібліотекою. Знищений війною в 1915-1916 рр., і надалі остає відпустовим місцем на всю північно-східню частину Словаччини та для пограничної галицької Лемківщини.

Але полковник Тюльпанов займався також і іншими справами. В Кошицях, де він урядовав, не було ніякої православної парафії. А оце, нараз з'явився там православний парох-Москаль. Він почав приїздити до Требішова, агітуючи за переходом на православ'я. Заляканого московського емігранта, п. Н. він успокоював, що йому нічого не станеться, нехай тільки впливає на пословаччених греко-католиків у місті, щоб кидали Греко-Католицьку Церкву та щоб організували православну парафію. Він запевняв п. Н., що він приходить від "полпредседательства" з Кошиць, ще й показував йому свою комуністичну виказку.

У Требішові жив також і один греко-католицький священик у свого тестя, також священика. Це була фі-

зично і психічно хвора людина. Де тільки був на парафії, всюди мав неприємності з вірними й через це єпископ не знав, куди його діти. Накінець іменував його сотрудником у великій парафії в Требішові, щоб жив разом із своїм тестем, дуже поважним і праведним священиком — архидияконом. Православний парох у Кошицях мусів знати про вічне невдоволення требішівського сотрудника, о. П., і мабуть тому часто приїздив до нього, намовляючи його до переходу на православ'я. В короткому часі весь Требішов говорив про часті відвідини того батюшки в греко-католицькому парафіяльному домі, сам сотрудник і його парох відкрито казали мені про ті відвідини та про вічно повторювані заяви того батюшки, що він має, покищо, 15 мільйонів чехословацьких корон на творення нових православних парафій та будування православних церков. За ті гроші в тих часах можна було поставити около 25-30 гарних, модерних церков та модерних парафіяльних домів.

У тому самому часі, весною й літом 1946 р. на Пряшівщині вже голосно говорили про те, що Греко-католицька церква св. Климента в Празі, обслуговувана оо. Василями, має бути передана православним та що про це вже ведуться переговори в найвищих кругах у Празі, а також, що має вийти закон, на підставі якого всі греко-католицькі священики будуть мусіти перейти на православ'я.

ПРИГОТУВАННЯ ДО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Пізно вечором задзвонив телефон у трєбішівському монастирі й обізвався голос нашого владики, Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ.

— Давно я не бачив тебе. Чи не міг би ти приїхати до Пряшова?

Першим раннім поїздом я виїхав із Трєбішова й уполудне вже був у Пряшові. Пообїдавши в батьків, я пішов до єпископської резиденції, де на коридорі я стрінув о. Методія Трчку, протоігумена оо. Редемптористів східнього обряду. Впр. о. Трчка також був запрошений до Владики. Це був великий Божий праведник і щирий приятель Українців. Хоч походженням Чех і латинського обряду, він і кількох його співбратів у Чині вже давніше прийняли наш східній обряд, якого вчилися у нашому монастирі на Чернечій Горі біля Мукачева, відкрили свій монастир у Михаловцях із чудовою церквою, та дуже гарно виконували місійну працю між нашим народом.

Привітавшись з Преосвященним у його приватній канцелярії, ми засіли до нарад. Преосвященний поважно заговорив:

— Я запросив вас, Протоігуменів наших двох місійних Чинів, на дуже важні наради. Небо захмарюється над нашою Церквою, але в тому небі перебуває Бог. Корабель нашої Церкви може незадовго охопити буря, як охопила його в Галичині, в Румунії й на Закарпатті, але в кутку цього корабля перебуває Ісус, і Він не дасть нам потонути, хоч не раз буде здаватися нам, що Він спить.

Знімка з 30-их років: напереді о. Монс. Заборовський, парох латинської церкви в Пряшові, Преосв. Йосиф Чарський, латинський єпископ Кошиць, Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ. Між священиками в середині о. Емілій Сухий, сотрудник при греко-католицькій катедрі в Пряшові.

Преосвященний не був у рожевому настрої, але також не був ані переляканий, ані пригноблений. Він був спокійний, погідний і повний уповання на Бога.

— Можуть прийти переслідування — казав він, може будуть зрадники між нами, заберуть нам церкви, багатьох із нас буде арештованих, може й на Сибір попадемо, може загинемо. Все в Божих руках. Без Його волі нікому ані волосок на голові не скривиться. Але мені йдеться про наших вірних. І саме на це я просив вас приїхати до мене, щоб ми уложили плян, щоб приготувати наших вірних на агітації та можливі переслідування.

Під час довгих нарад ми уложили плян місії у важніших парафіях по всій Пряшівщині, головню в тих, де москвофільство було більш поширене, або де вірні ча-

сом виявляли симпатії до православ'я, поширюваного з монастиря московських монахів-емігрантів у Ладомировій, недалеко Свидника.

Отці Редemptористи взяли на себе місії більш на сході, на Земплині, а ми, оо. Василяни, в Шариші, головню в околицях Бардієва та Свидрика. У моєму місійному нотатнику маю записано, що я давав 4 такі місії восени 1946, а 5 весною 1947. Інші наші Отці мали місії в інших місцевостях. Завжди їхало двох Отців, бо особливо на вечірні місійні науки приїжджали вірні з 4-5 сусідніх сіл і через це Св. Сповіді тривали майже до півночі.

Підчас місій цікаво було спостерігати настрої вірних. Деякі були затривожені. Боялися, що можуть прийти переслідування, конфіскації маєтків, депортації, бо про це вже голосно говорилося навіть по селах. Але більшість вірних була бадьора й готова на переслідування.

Після відпусту в Люцині 1946 р. Сидять о. Севастіян Сабол ЧСВВ, Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ, Преосв. Василь Гопко, тоді тайний номінат на єпископа.

— Заберуть церкву? Заберуть Отця Духовного? Підемо до ліса — казали неодні, і там будемо хрестити дітей, і там знайдемо якогось священика, що висповідає нас, адже ж котрийсь шиковніший десь переховається...

Мороз ішов нам поза плечі, коли на закінчення ми запрягали учасників місії до вірности Христові та Його Церкві: Сотки мужчин і жінок, та хлопців і дівчат підносили руки вгору, відповідаючи, мов тріскучий грім, "Присягаємо!", а, накінець, з усіх уст і сердець виривалась могутня мелодія папського гимну "Боже, храни Святого Отця, Христового Намісника".

Були це насправду чудові й зворушливі хвилини, вибух вогню, що довго мав ogrівати серця й душі та підтримувати віру серед важких випробувань грядучих днів, місяців і років.

А нам, місіонарям, тоді навіть у найдикішому сні не могло було б приснитися, що три роки пізніше комуністичні суди в Празі та Братиславі підтягнуть ті наші місії під параграфи карного закону як злочин проти державної діяльності та підбурювання народу.

ПЕРШЕ РОЗЧАРУВАННЯ У СВОЇХ

Ще перед початком другої світової війни, зразу після окупації Карпатської України Мадярами, частина мукачівської єпархії (80 наших парафій з около 80.000 вірними, переважно пословаченими Русинами), припала до новоствореної Словацької Держави. Із тих парафій Земплину в 1939 р. Свята Столиця створила т. зв. Апостольську Адміністрацію Мукачівської Єпархії з окремим Генеральним Вікарієм, що управляв тією Адміністрацією, але юрисдикційно підлягав єпископові Пряшова, Преосв. Павлові Гойдичеві ЧСВВ.

Після війни в 1945 р. між вірними тієї Адміністрації почався рух за зміною календаря. Рух почався з низів, бо верхівка була консервативна, стисло обрядова. Земплинські греко-католики дуже вірно придержувалися свого східного обряду. Хоч говорять по словацьки й уважають себе Словаками, душа в них руська. Ось, коли не стало старих церковних "Зборників", друкованих кирилицею, і Пряшівська єпархія видала новий Зборник церковних відправ латинкою, себто словацьким друком, то ті Земплічани, головню старше покоління, не хотіли купувати його і писали листи до єпископа з проханням: "дайте нам наш Зборник, Зборник з руськими літерами". Тільки молодше покоління, вже сильно пословачене, купувало новий "Зборник". Кожна дитина знала, де знайти в ньому всю відправу утрени, чи вечірні на дану неділю, і церкви були заповнені вірними на кожній утрени, чи вечірні так, як на Службі Божій.

І оце, так сильно прив'язані до свого обряду греко-католики Земплину почали домагатися від своїх священників зміни календаря. Це занепокоювало багатьох

священиків. Вони побоювалися, що зміна календаря може довести до латинщення, бож наші вірні жили серед римо-католицької більшості. Такого руху не було в парафіях Пряшівської єпархії, де вірні наших парафій були переважно Русини, а словацьких було мало.

На одному празнику близько Михаловців на просьбу священика я сказав сильну проповідь про вірність до Христової Церкви, до свого гр.-кат. обряду та його традицій, до його старого "руського" календаря. Але зразу після Служби Божої прийшло до мене шістьох поважних господарів мов у делегації.

— Гарну проповідь сказали ви, Отче місіонар, — заговорив один молодший господар, — таких проповідей треба б нам більше, головно сьогодні. Але, вибачте, мабуть ви не знаєте, з якої причини ми мусимо перейти на новий календар. Ми просимо й не перестанемо просити зміни календаря тільки тому, що боїмося, що наші діти готові покинути свій гр.-кат. обряд, якщо далі будемо святкувати по старому.

І один за одним почали доказувати:

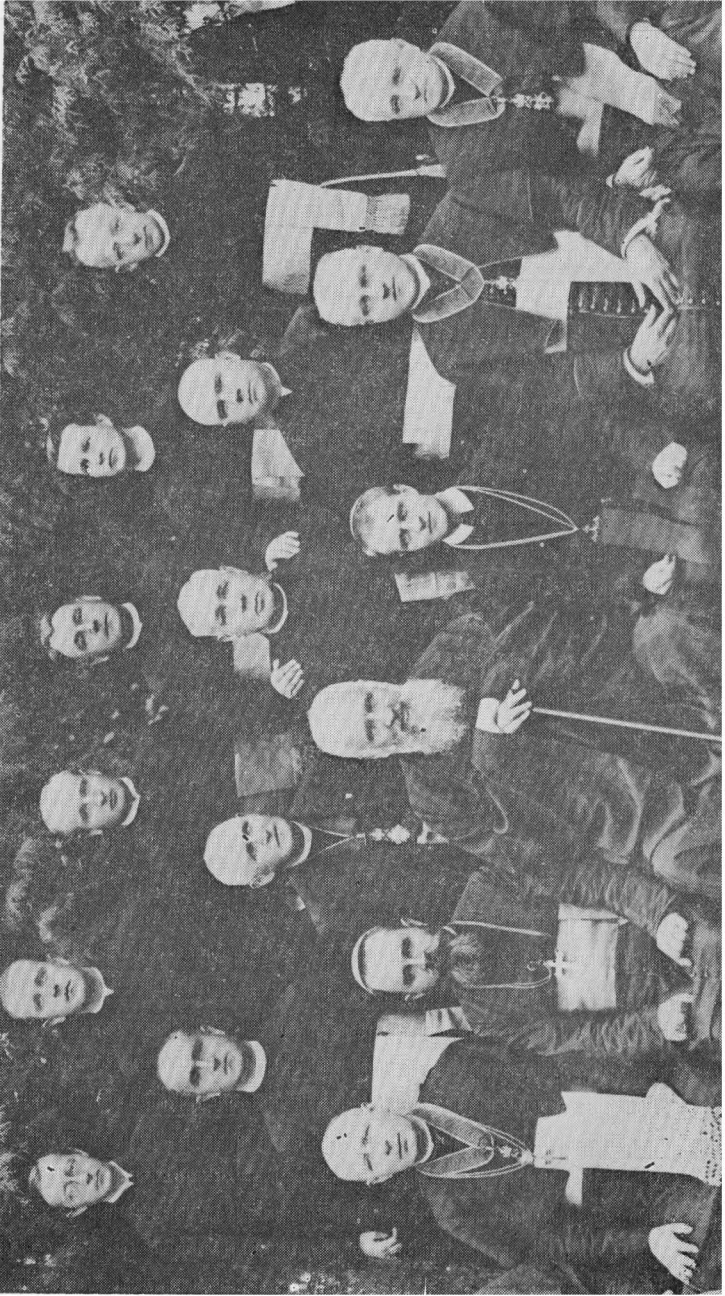
— Ось, мої два сини ходять до гімназії в Кошицях, ось моя донька ходить до вчительської семінарії, мій син працює в Суді, моя дочка працює в Окружному Уряді, мій син служить при війську... Коли є католицьке Різдво чи Великдень, наші діти мусять іти до римо-католицьких костьолів, бо знають, що на наші руські Свята будуть мусіти бути в школі, в канцелярії, чи в касарні, отже не будуть могли піти до своєї церкви на свої відправи. Отче, коли наші діти ходитимуть через 5 чи 10 років до латинських костьолів, наслухаються органів і ввійдуть у панське товариство, тоді вони помалу пропадуть для нашого обряду й остануть у римо-католицьких церквах, бо будуть соромитися своїх старомодних батьків і старомодного календаря. Так помалу ми розплинемося в римо-католицькому морі. Чи ж на те ми виховували наших дітей і на те так дорого платимо за їхнє школування, щоб утратити їх через дурний календар? Якщо перейдемо на новий календар, тоді будемо

святкувати разом з римо-католиками й лютеранами, але будемо святкувати наші руські Свята, і наші діти будуть дома на Свята, будуть у своїй церкві, на своїх відправах, із своїм священиком, із своїм Св. Причастям, а не з оплатками. —

Коли я раз їхав поїздом до Пряшова, до мене присілися два знайомі з місій господарі, і почалася розмова про зміну календаря. І, цікаво, прості селяни доказували мені із словацької католицької преси, що ось, у Росії, зразу після революції, багато православних єпархій завели в себе новий календар, щоб святкувати разом з усім християнським світом, і доперва під натиском большевиків усі вони мусяли повернутись назад до старого календаря. Але ось, православні Греки вже 25 років тому завели в себе новий календар, а з ними пішли й інші Церкви православного Сходу, хоч їм не грозила ніяка небезпека втрати молоді через завелику близькість з римокатоликами. Чому наш єпископ боїться дозволити нам завести в наших парафіях новий календар? Чи він не бачить, що через старий календар ми тільки тратимо, а тратимо те, що нам найдорожче: наших дітей, нашу молодь?

Така була аргументація простих, але свідомих селян, таке наставлення було скрізь. Священики були безрадіні. Але щораз частіші прохання вірних за зміною календаря, послані до єпископа, довели до того, що

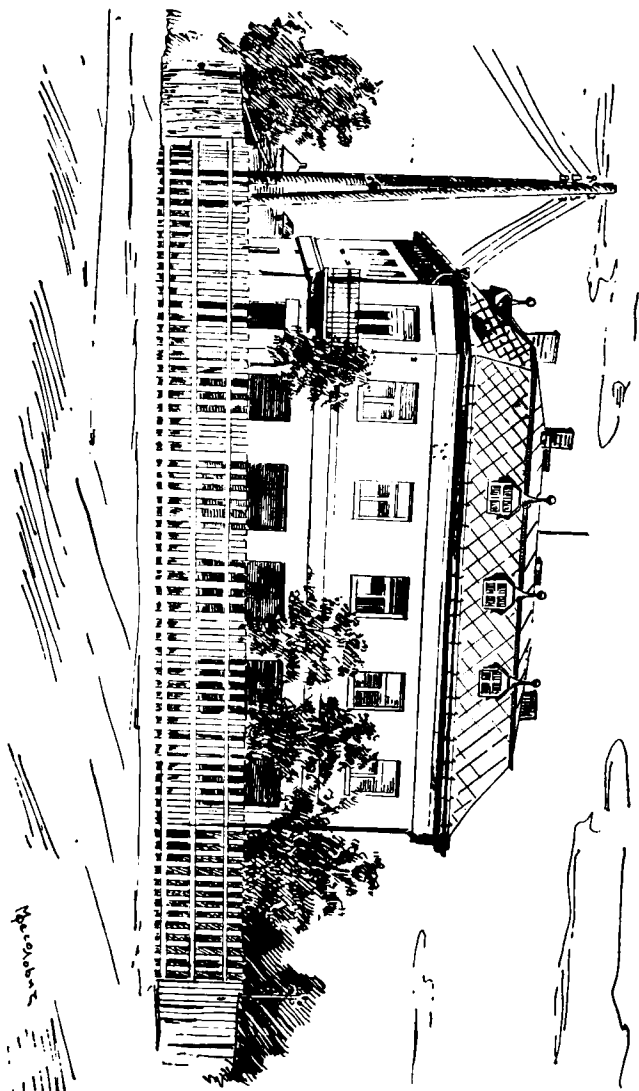
На сусідній сторінці: Куртуазійні відвідини Митрополита Андрія Шептицького в Пряшові 1928 р. після Літургійної Конференції обох закарпатських єпархій в Ужгороді. На знімці зліва до права, в першому ряді: крилошанин Симеон Смандрай, Преосв. Діонісій Нярадій, Апост. Адміністратор Пряшівської єпархії 1922-1926 рр., Митрополит А. Шептицький, Єп. Павло Гойдич ЧСВВ, крил. д-р Микола Руснак, крил. Іван Кизак. У другому ряді: тит. крил. Євген Добов-Дойчак, крил. Емануїл Вигарій, невідоме ім'я, тит. крил. о. Іван Гокиничак. У третьому ряді перші два невідомі, потім о. д-р Степан Гойдич, (брат владики), невідоме ім'я, тит. крил. о. Емилій Сухий, крил. о. Йосиф Дюлай.

Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ поручив Генеральному Вікарієві, о. Антонові Тинкові скликати конференцію гр.-кат. священників Земплину, щоб обговорити й вирішити справу календаря. Конференція відбулася вліті 1946 р. в монастирі оо. Редемптористів у Михайлівцях. Єпископ також приїхав і наперед заявив, що він може дозволити поодиноким парафіям перейти на новий календар, якщо через голосування більшість вірних заявиться за зміною календаря. Священиків було около 45 і між ними вив'язалася велика суперечка. Одні були за зміною, другі були проти. ОО. Редемптористи й ми, оо. Василіяни, заявили свою нейтральність, бо ми не маємо парафій і нам не випадає вмішуватись у парафіяльні справи. Хоч конференція офіційно нічого не порішила, багато священників, під натиском вірних, зачало переводити в своїх парафіях голосування і від нового року 1947 дві третини парафій Земплину завели в себе новий календар.

Але наслідки такого кроку появились дуже скоро. Може через два місяці після згаданої конференції священників у Михайлівцях, у серпні або вересні 1946 р., Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ, дістав із Праги меморандум від тамошньої гр.-кат. академічної молоді. Я саме був у Преосвященного й читав той меморандум. У ньому була гостра заява, що наколи б єпископ дозволив завести новий календар у єпархії, тоді всі вони, підписані студенти університету (около 40 хлопців і дівчат, переважно дітей гр.-кат. священників) перейдуть на православ'я. Коли я голосно дочитав до кінця, єпископ розплаквся. Аджеж це переважно діти священників і майже всі вони щойно останнього шкільного року вийшли з його дієцезальної русскої гімназії як перші ма-туранти, отже особливіші улюбленці й гордощі єпископа. Коли Преосвященний із заплаканими очима поглянув на мене, я тільки сказав: — Ось, рускість!

Наша академічна молодь у Празі підпала зовсім під впливи советів і советських православних. Тоді ми ще не знали, що три журнали-місячники, що їх ця молодь видавала, фінансувала амбасада ССРСР в Празі. В тих

Манастир ОО. Василян у Требішові від 1944 до 1950 р. Це колишній готель і ресторан дарований ОО. Василянам чотирьома власниками. Сюди кожного року приїжджав Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ на духовні реколекції,

журналах були часті напади на Ватикан, на католицизм, а головне на єпископа Павла. Ця молодь не ходила до нашої гр.-кат. церкви св. Климента, а зате ходила до православної церкви, а декотрі студенти щодня бували в советській амбасаді.

ПЕРШЕ УВ'ЯЗНЕННЯ

Може через три дні після одержання згаданого меморандуму з Праги, до Пряшова приїхав о. Панкратій Гучко ЧСВВ, що тільки кілька місяців тому був іменованим парохом церкви св. Климента в Празі. Я, будучи його настоятелем, докоряв йому, що він мабуть замало займається академічною молоддю, коли вона такі меморандуми посилає єпископові. О. Панкратій був заскочений, дуже здивований, бо про меморандум нічого не знав. Зразу вибрався до єпископа, там прочитав меморандум і вернувшись до Праги, зразу пустився до інтенсивної праці. Два-три рази в тижні заходив до інтернатів, де мешкала наша молодь, помалу заснував церковний хор, сам диригував, заснував також і Марійську Дружину студентів і студенток. Він був незвичайно милою людиною з невичерпною енергією, завжди охочий послужити, завжди усміхнений, через що дуже легко з'єднав собі людей. У покоях парафіяльного дому відтепер майже щоденно відбувалися проби хору, або сходили одної чи другої групи Марійської Дружини. Академічна молодь почала ходити до нашої гр.-кат. церкви, а навіть почала вимагати заведення нового календаря в парафії св. Климента. Два журнали видавані нашими студентами в Празі нагло перестали виходити. Ми у Пряшові і раділи тому і починали побоюватися, що така активність о. Панкратія може мати дуже злі наслідки для нього. Для советів і советофільських православних у Празі мусіло бути ясным, що о. Панкратій Гучко ЧСВВ — небезпечна для них і для їхніх плянів людина, яку треба швидко й хитро зліквідувати. А зліквідувати о. Панкратія не було тяжко.

До парафіяльного уряду в Празі заходив кожний греко-католик — Українець, Словак чи Мадяр. У чужому місті кожний іде до свого священика просити поради й інформацій. Так певно заходили туди також і члени УПА, що того часу пробивались із Галичини та Польщі на Захід, певно заходили також і провокатори. УПА була знана в Чехословаччині під назвою "Бандерівці". Я не раз перестерігав о. Панкратія і просив його, щоб дуже був обережний, щоб через його слова чи поведінку не скомпромітувати наш Василянський Чин. Щоб Чин не скомпромітувати — на це вважав і сам о. Панкратій, бож і сам говорив мені, що чув, як проти нього рие бувший празький парох — о. Я. Г., родом Чех, що перейшов на наш обряд, щоб могти одружитися. Він часто приїздив із Брна до Праги, ходив по всяких комуністах, заходив також і до однієї родини, що ще з часів війни мешкала в двох покоях парафіяльного дому, але до наших Отців не зайшов ніколи. За часів окупації Праги нацистами він мав тісні зв'язки з окупантами, і ті, що знали його з тих часів, казали, що бачили в нього легітимацію Гестапо. Тепер такі самі тісні зв'язки він мав з комуністами. Кожного знайомого греко-католика в Празі він запитував: що діється у св. Климента, що поробляє о. Панкратій?

У тому часі о. Панкратій помагав декільком священикам із Лемківщини та Галичини продістатись до Баварії. Декотрих відпроваджував сам, декотрих повів до границі бувший галицький богослов Г. Буранич, а декотрих посилав із запискою до одного священика, чеського Німця, в околицях міста Аш. Так поміг також і декотрим цивільним Українцям, але з цивілями він був дуже обережний, чим і зражував собі декотрих Українців, які потім скаржились на нього передо мною. Але одного дня чеська погранична сторожа зловила згаданого українського богослова Г. Буранича з якимсь утікачем на самій границі і їх заарештовано та привезено до Праги. Меч Дамокля повис над о. Панкратієм та над церквою св. Климента.

14-го березня 1947 р. зразу після обіду 5 поліційних агентів увійшло до парафіяльного дому. Вони перевели

**Різдво в монастирі ОО. Василян у Межилабірцях 1940 р.
Зліва на право: о. Іван Магур, о. М. М. Главач, о. Єронім Федоронько. Другий ряд: о. Севастіян Сабол, о. Микола Іванів (гість з Галичини), о. Панкратій Гучко. Третій ряд: Бр. Венямин Навроцький, о. Маріян Сучко, о. Йосафат Кузмяк, о. Полікарп Олеяр, о. Никодим Крет, о. Маріян Поташ, Бр. Парте- ній Пасіка.**

ревізію всіх кімнат, поперевертали все на бюрку і в шуфлядах, забрали всю кореспонденцію о. Панкратія, всякі записки й адерси, заарештували його й відвели на поліцію. Заарештували також і п. Івана Гучка, брата о. Панкратія, що саме підчас ревізії прийшов відвідати свого брата. Остав на парафії тільки недавно висвячений сотрудник церкви св. Климента та о. Іван Неймет, гр.-кат. священик, що тільки недавно, вийшовши з тюрми НКВД в Ужгороді, предістався до Праги й випадково находився в о. Панкратія. Два агенти відвели о. Панкратія та його брата до тюрми, а три агенти осталися в парафіяльному домі ще три дні і три ночі. О. Сотрудника та о. Неймета тримали під домовим арештом, і вони ніде не сміли виходити. Агенти там днювали й но-

чували та легітимували кожного, хто заходив до парадної канцелярії.

Про все це я ще нічого не знав, але приїхавши до Пряшова за орудками, я довідався від Преосв. Павла Гойдича, що люди приїжджають з Праги й розповідають несамовиті вісті про ув'язнення о. Панкратія. Цього можна було сподіватися, але певности ми не мали й тяжко було нам повірити, що такий совісний, обережний і під кожним оглядом коректний, о. Панкратій міг зробити щось справді каригідного. Я скоро вернувся назад до Требішова та чекав на потвердження вісток. Після трьох днів домашнього арешту, молодий Сотрудник експрес листом повідомив мене про все, що там сталося, як також і про те, що по Празі літають вісті, що, мовляв, також і Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ та я маємо бути арештовані. Отже подумав я, починається вже й у нас те, що сталося в Галичині: початок ліквідації нашої Гр.-кат. Церкви в Чехословаччині.

Через тиждень після ув'язнення о. Панкратія Гучка ЧСВВ, я вже був у Празі, щоб подрібно розвідати про все, що сталося та поробити відповідні кроки.

ПЕРШІ РЕВІЗІЇ І ЦІКАВІ ЗНАХІДКИ

Таки першого дня мого побуту в Празі я довідався про цікавий і небувалий досі спосіб ревізії-обшуку, яких було щось 4 або 5 після ув'язнення пароха церкви св. Климента, о. Панкратія Гучка ЧСВВ. Свідками тієї ревізії були згадуваний о. Сотрудник при церкві св. Климента, а також о. Іван Неймет, світський священник із Закарпаття, про-мадярських переконань, що широко недолюбливав ОО. Василіян, але в Празі потребував їхньої помочі і саме в день ув'язнення о. П. Гучка ЧСВВ, випадково був у парафіяльному домі. Саме ці два Отці були свідками перших поліційних обшуків у церкві св. Климента і вони подрібно розповіли та показали мені, як усе це відбувалося.

При першій ревізії поліція не знайшла нічого компромітующого в парафіяльній канцелярії, ані в приватних кімнатах обох ОО. Василіян. Забрала адресар о. П. Гучка ЧСВВ, купу приватних листів, що лежали на бюрку та в шуфлядах, і більш нічого. Ціллю приходу поліції було — ув'язнити о. П. Гучка, щоб не втік і не сховався.

Але ще того самого чи наступного дня прийшло нових 4 або 5 агентів і при помочі трьох інших агентів, що днювали й ночували в парафіяльному домі, почалась нова ревізія. У парафіяльному домі вже нічого не оглядали й не перекидали. Ціллю ревізії була захристія в церкві та сама церква. З парафіяльного дому виходиться на подвір'я через сліпий передсінок, що має тільки мале віконце в ніші над дверима. В передсінку стояла велика шафа із старими, переважно церковними книжками. Агенти переглянули всі ті книжки, одну по одній, і не

знайшли нічого компромітуючого. Побачивши нішу над виходовими дверима, були цікаві, що там знаходиться. Приставили драбину й у ніші під вікном знайшли ще старші, порохом покриті книжки, кілька порожніх і одну повну валізку нашого приятеля, о. Пришляка, що скривався десь у Чехах. Із неї вибрали золотий хрестик і нашійний ланцюжок, усе в ній перекинули й іншого нічого компромітуючого не знайшли. Після того все це барахло вложили назад до ніші й вийшли на подвір'я, щоб перевести обшук великої захристії та церкви. Всіх агентів було тепер 8 або 9, але цікаве тут те, що тільки один із них добре говорив по чеськи, всі інші більш мовчали, але, коли котрийсь із них щось заговорив, то зразу можна було пізнати, що вони не Чехи, ні Словаки, бо говорили ломаною чеською мовою з московською вимовою.

Коли всі агенти вийшли з парафіяльного дому в товаристві обидвох священиків, один з агентів лишився в дверях парафії. Це спостеріг о. Неймет.

У захристії агенти повідчиняли всі шуфляди, пови-тягали й порозкидали всі церковні простирала, рушнички і т. п., переглянули всі книжки, часописи, всі чаші й церковну утвар та, не знайшовши нічого підозрілого, все уложили в порядку на своє місце. Зревідувавши захристію, всі пішли до церкви й оо. Сотруд. та Неймет мусіли показувати всі закамарки в церкві та на хорах. Але оба Отці зразу спостерегли, що кілька агентів мусіло лишитися в захристії, бо по церкві та по хорах ходили з ними тільки 3 агенти. Не знайшовши нічого підозрілого в церкві, всі вернулися назад до захристії, щоб через неї перейти до парафіяльного дому. І ось, тут, у захристії сталась перша велика несподіванка. Один з агентів витягнув велику шуфлядку й на рушничках від чаш, чи на наплечниках лежала груба в'язанка "бандерівських" лєтючок УПА.

— А це що? — запитав ніби здивований агент. О. Сотрудник поглянув на цю купу лєтючок з великим здивуванням і подразнений відповів:

**Нутро церкви св. Климента в Празі при університеті
Клементіум.**

— Панове, 10 хвилин тому всі ви тут були разом, все перекинули і тих летючок тут не було. Я одверто заявляю, що хтось із вас мусів їх підкинути, коли ми були в церкві, бо ніколи нічого подібного я не бачив ані тут у захристії, ані в парафіяльному домі. Тому то, панове, я заявляю, що все це — явна провокація.

— Ну, ну, не кричіть так дуже! — гостро відповів голова тієї ревізії. — Ми ще й дещо іншого знайдемо у вас. Скажіть же, отче, де ви сховали циклостиль, на якому ви друкували бандерівські летючки?

О. Сотрудник сердитий і всіміхнений простягнув до нього руку й відповів:

— Пане, я зразу дам вам 10.000 корон, якщо щось подібного знайдете в нас.

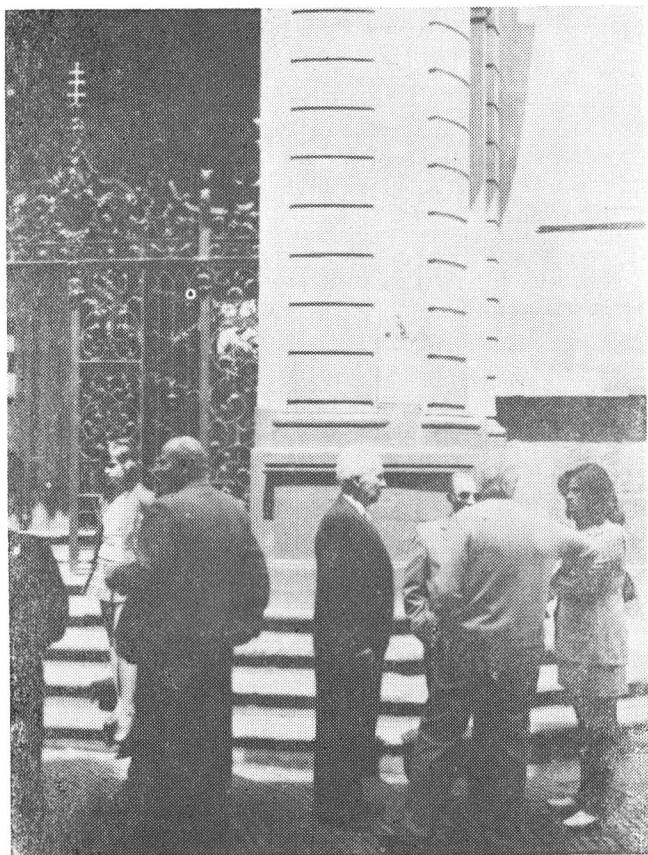
— А я дам вам 20.000 корон, — відповів прсвідник ревізії, — якщо не знайдемо циклостилю. Ходіть, а я вам покажу!

І всі пішли назад до парафіяльного дому.

В темному передсінку, перед входом до канцелярії ще раз приставили драбину до ніші під невеличким віконцем, і з того місця, де пів години тому самі агенти нашли тільки запорошені книжки й куфри, тепер знесли на долину великий, тяжкий циклостиль. Побачивши це, О. Сотрудник крайньо подразнений закричав:

— Панове, я констатую, що це вже аж занадто ясна провокація, що переходить усяку уяву. Тут нема найменшого сумніву, що той циклостиль ви самі виложили нагору, коли ми були в церкві. Аджеж один із вас залишився тут, у парафіяльному домі. Нащо він залишився тут? Ось, на це, щоб підкинути нам цей циклостиль як "корпус делікті". Треба бути зовсім сліпим, щоб того не бачити.

Агенти не знали, що відповісти. Видно було, що були спантеличені. Посідали в кімнаті О. Сотрудника й закурили папіроски. О. Сотрудник ще й джентелменом показав себе, бо потракував кожного з агентів чаркою вина.

Входові двері до церкви св. Климента в Празі.

Головний агент проходжувався по кімнаті, покурюючи папіроску, опісля попросив О. Сотрудника до канцелярії й почав говорити.

— Бачу, що ви культурні й симпатичні монахи, а о. Гучко особливо гарна людина. Мені прикро, що ми знайшли ті речі у вас.

— Ні, ні, ви їх не знайшли. Ви самі принесли їх і підкинули — протестував Отець. Але агент далі спокійно говорив:

— Жаль мені о. Гучка. Я не хотів би шкодити йому гими летючками та циклостилем. Знаєте що? Я спляю летючки, а циклостиль дам кудись сховати, щоб поліція ані не знала про нього.

— Ви робіть, що хочете, мені байдуже, — відповів Отець, але тих речей абсолютно не було в нас, отже ви мусіли підкинути їх.

Агент вийшов на подвір'я, чи на вулицю, через 2-3 хвилини вернувся назад уже без летючок і казав, що він їх знищив.

Агенти ще якийсь час посиділи, потім, забравши циклостиль, відійшли. Чи ті летючки й циклостиль були вжиті як "корпус делікті" (доказовий матеріал) на пізнішому процесі о. П. Гучка ЧСВВ, не знаю. Принаймні часописи, що реферували про судову розправу, нічого не згадували про ті знахідки.

ВСЕМОГУТНЯ РУКА МОСКВИ В ПРАЗІ

Всеч. о. Панкратій Гучко просидів у поліційній тюрмі в Празі щось 10 днів, а потім передали його до тюрми найвищого суду "на Панкраці". Я хотів відвідати його в тюрмі на поліції, але знайомі відраджували мені, бо, мовляв, була небезпека, що й мене також могли б заарештувати. За що? Ось, між паперами о. П. Гучка ЧСВВ знайшли 4 чисті блянкети з моїми підписами і печаткою Протоігуменату. Знайшли також і чисті урядові папери із підписом та печаткою Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ. Ті блянкети мали служити як доказ, що єпископ і я помагали бандерівцям. Я послухав ради моїх приятелів і до о. Гучка не йшов.

Я радився знайомих правників Чехів і Українців, що тут робити. Всі вони радили вичекати, бо ще не знати, що властиво закидають о. Гучкові. Дехто виявляв побоювання, що Чехи можуть видати його Советам. Але більшість сподівалася скорого випущення його на волю.

Я вернувся назад до нашого монастиря в Требішові.

Десь у першій половині квітня 1947 р. я попросив нашого бувшого Протоігумена о. Полікарпа Булика ЧСВВ, чи не був би він ласкавий поїхати до Праги й допомогти О. Сотрудникові у великопісних відправах та приготуваннях до Великодня. Це була незвичайно розумна людина, старший, досвідчений монах з дуже бистрим спостережливим змислом та холодним, логічним умом, що вмів без горячкування все подрібно проаналізувати, тверезо розважити й видати розсуд, що його годі було оспорювати. До того він мав багато більше знайомств у Празі, ніж я, головню між Українцями,

Брама-вхід до парафіяльного дому церкви св. Климента в Празі. Два великі вікна на правому боці — це вікна парафіяльної канцелярії.

що займали високі становища по різних міністерствах столиці.

— Поїдьте, Батьку, просив я, допоможіть у церкві та розгляньтеся по людях, що можна б зробити, щоб рятувати о. Гучка. Він молодий, дуже услужний і незвичайно жертвенний. Може у своїй ревності він загнався задалеко. О. Сотрудник ще дуже молоденький і він тепер сам при парафії. Він може занадто добродушний, занадто чесний і замало хитрий і досвідчений, а через це може впасти жертвою якоїсь провокації, чи засідки. Я також іще молодий, може я гарячково сприймаю враження, може я помиляюся в оцінці о. Гучка, його вини, чи невинности. Ви людина старша, більш зрівноважена й ви найкраще з нас визнаєтеся на людях. Може ви відкриєте щось такого, що ніхто з нас досі не завважав.

Покійний о. П. Булик ЧСВВ просив дати йому час подумати над тим. Бо він і сам боявся справи о. Гучка.

Нераз казав: "Отче, тут щось смердить і мене огортає страх". Але наступного дня після Служби Божої о. П. Булик прийшов до моєї канцелярії і заявив, що він готов їхати до Праги, вже і плян має, з ким і як говорити.

У половині квітня Впр. о. Булик поїхав до Праги. Ще раз сам переслухав обидвох Отців-свідків про спосіб переведення обшуків у парафіяльному домі, в церкві й захристії, більш як тиждень ходив по різних своїх знайомих у Празі і прийшов до заключення, що справді о. Гучко арештований не за якісь політичні злочини, а просто за те, що заваджав православним, за якими стояла амбасада Советського Союзу. За порадою добрих українських та чеських суддів-приятелів, о. П. Булик уложив меморандум до Святішої Столиці, а в ньому навів 6 доказів на те, що о. Гучко релігійно переслідуваний, і це меморандум передав Папській Нунціатурі в Празі. На жаль, відпису не зробив. За те приніс і передав мені до архіву копію дипломатичної ноти, що її Нунціатура вислала до Міністерства Закордонних Справ у справі о. Гучка. Також і Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ писав листи до Міністерства Справедливости, я посилав potwierдження від Жидів, що їх о. Гучко захоронив під час нагінки на Жидів, а також potwierдження від партизан, що знали о. Гучка і самі приносили такі potwierдження до мене. Крім того я вислав окреме прохання до Найвищого Суду в Празі, щоб випустили о. Гучка на волю навіть за високою кавцією, а він буде сидіти в єпископа, або в монастирі, і не буде мати з ніким контакту. Празький рим. кат. Архиепископ Беран також помагав, інтервенював також і Пріор ОО. Премонстрантів, Впр. о. Опасек. Окремо подавали прохання вірні празької парафії св. Климента й жертвували від себе високу кавцію. Інші люди були повірені шукати нагоди, щоб поговорити з суддями. Наслідком знайомств і зв'язків Впр. о. Булика, в Празі учинився великий рух в обороні о. Гучка. Моя рідна сестра мала в Празі кума, чеського суддю, в якого колись працювала в канцелярії ще в Прашіві на суді. Через нього вона дісталась до Головного Прокуратора Найвищого Суду й потім приїхавши

до Пряшова на вакації, розповіла мені про свою розмову з ним. З тієї розмови виходило, що й сам Прокуратор був переконаний у невинності о. Гучка. Та це я хотів сконстатувати сам, щоб бути певним про поглядя Найвищого Суду та щоб знати, як далі поступати.

Коли в половині серпня моя сестра верталася назад до Праги, я поїхав з нею, щоб особисто поговорити з головним прокуратором. Через згаданого кума, д-ра Гофмана, я дістався до прокуратора д-ра Фалькуса разом з моєю сестрою. Я почав від того, що о. Гучко вже задовго сидить у тюрмі і сидить невинно. Жадні проханьня й інтервенції найбільше впливових осіб не помагають. Прокурор, що прийняв нас дуже гарно (мою сестру він уже знав з давніших відвідин), хоч і говорив дуже обережно, розважуючи все, щоб може сказати, після довшої роздуми сказав таке:

— Отець Гучко справді невинний. Це ясне з цілого слідства.

— Якщо і самі бачите, що він невинний, — сказав я, — тоді чому не випустите його на волю?

На це прокуратор стиснув раменами, нахилився над широким бюрком, і притишеним голосом відповів:

— Достойносте, не ми арештувати його за те, в чому його обвинувачують і через це, по правді кажучи, ми не маємо власти випустити його. Ми арештували його в іншій справі і Суддейська Палата вже три рази порішила була звільнити о. Гучка з тюрми, бо він уже давно відсидів законом приписану кару за те, що помагав деяким людям продістатись за границі держави. Але тільки-но всі судді погодились на його звільнення, через дві-три години з'явився в суді урядник советської амбасаді й сказав нам, що ми не сміємо випустити о. Гучка з тюрми, бо "вони мають сильні докази проти нього". Ми повинні б звільнити його навіть без розправи. Так може й станеться, якщо ми є незалежним Судом. Підкреслюю, сказав д-р Фалькус: якщо ми є незалежним Судом і власними панами в своїй хаті. Але саме зловили якийсь бандерівців недалеко баварської границі й Суд шукає чи о. Гучко не має чогось спільного з тією афе-

рою. Дотепер усе показує, що він не має з тим нічого спільного. Коли це буде рішене Суддейською Палатою, яка цими днями має тією справою займатися, то й тоді треба буде ще вичекати, що скажуть політичні інстанції.

— Які політичні інстанції? — запитав я. — Амбасадор Зорін? Амбасада СРСР?

На це прокуратор усміхнувся. Мені стало ясно, і я сказав:

— Дякую, Пане Прокураторе, не говоріть більше. Ви урядова особа, тут урядова канцелярія. Я розумію все, я вам дуже вдячний за ваше розуміння.

Прощаючись, він ще сказав: "Достойносте, ви маєте добрий нюх, але будьте обережні". Накінець додав ще, що може буде й судова розправа і тому радив мені взяти доброго адвоката.

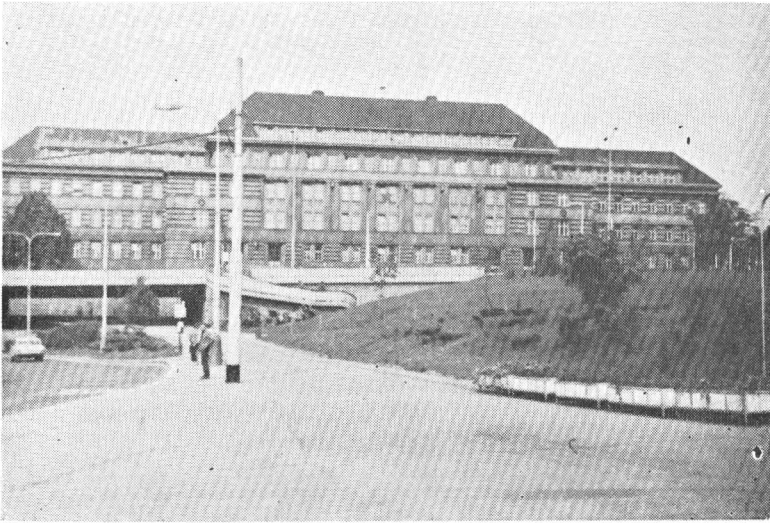
Вернувшись до помешкання моєї сестри, я зразу записав усю мою розмову з прокуратором. Я майже завжди записував собі такі важні пригоди, але не записував імен, ані місця, щоби при евентуальній ревізії поліція не знайшла в мене нічого такого, що могло б іншим пошкодити.

Через кілька наступних днів я радився, якого адвоката взяти. За порадою добрих приятелів я найняв одного з найліпших і політично найбільш впливових адвокатів у Празі, д-ра Благу, члена Лідової (католицької) Партії, що мав добрі зв'язки і знайомства.

ВІДВІДИНИ В ТЮРМІ ТА У СЛІДЧОГО СУДДІ

Перебуваючи в Празі я використовував кожную хвилину й кожную можливу нагоду для того, щоб побачитися та поговорити з людьми, які могли б щось порадити, чи допомогти в справі ув'язненого о. Гучка. Надії на успіх часом були великі, бо майже кожний, з ким я розмовляв, Чехи й Українці на високих позиціях, були того переконання, що о. Гучко невинний, що тільки советська амбасада та підтримувані нею православні намагаються пришити йому якийсь політичний злочин, але чеський уряд та чеські суди, мовляв, не допустять до того, щоб їм хтось диктував. "Росіяни — це наші брати, але ми самостійна держава" і т. п. Антисоветські настрої зростали, особливо ж амбасадор Зорін ставався що далі то більш зненавидженою особою в Празі, бо поводився мов неспомильний володар Чехословаччини, якому кожний повинен коритися. Однак надії щодо справи о. Гучка часто маліли й падали дуже низько. Ось у половині серпня 1947 р., в часі мого побуту в Празі, поширилася вістка, що о. Гучко вже засуджений на 3 роки каторги. Таке мав сказати й по Празі поширювати колишній парох церкви св. Климента, Чех, о. Яків Граділ, що вже від кількох місяців жив у Брні, на Моравії. Взагалі тінь о. Граділа, що колись співпрацював з нацистськими окупантами, а тепер підлабузнювався комуністам, часто ходила по Празі саме в часі, коли о. Гучко був у тюрмі.

Вістка про засудження о. Гучка здавалась неправдоподібною, все ж таки, з огляду на тверду, всемогутню руку Москви, що тримала чеську владу за горлянку, здавалась можливою. Засуджений на каторгу? Але ж де? У Чехословаччині, або десь на Сибірі? Мене огорнув страх. О. Сотрудник, зблід, побілів, а о. Неймет, що

Будинок Найвищого Суду в Празі "на Панкраці". За ним (захований) будинок тюрми Найвищого Суду.

приніс цю вістку, був цілий зломаний. Він любив о. Гучка, бо його батько, колишній директор школи, та о. Неймет були політичними однодумцями, — оба мріяли про поворот Мадярів.

Почувши таку застрашуючу вістку, я рішився на небезпечний крок: добитися побачення з о. Гучком та, якщо можливе, то також і побачення зі слідчим суддею. Хай побачу й довідаюся, які є конкретні обвинувачення й закиди проти о. Гучка, та хай і я скажу своє слово. Може вдасться мені розвіяти якесь підозріння, вивернути деякі закиди, принаймні дати пояснення з мого боку, з боку Чину, якого я був відповідальним настоятелем. Адже ж тінь о. Гучка падала так на всіх оо. Василян у Чехословаччині, як також і на єпископа, Преосв. Павла Гойдича. О. Сотрудник та О. Неймет дуже відмовляли мене від такого кроку, мовляв, я можу пропасти без сліду. Але я хотів мати чисту совість, що зробив усе можливе для мого дуже відданого й щирого підда-

ного о. Гучка, який зрештою був також і моїм секретарем. Отже, я рішився на небезпечний крок. Що буде, те буде.

Від Отців я вже знав, що о. Гучка можна відвідати в тюрмі "на Панкраці" тільки один раз у місяць, у третю п'ятницю місяця, а білля чи поживу можна було передати — без побачення — два рази в місяць. Так я вже раніше передав для о. Гучка самоучок англійської мови та словник, що їх він просив. Я не міг чекати до третьої п'ятниці, бо вона вже пройшла цього місяця, серпня. Отже таки зранку я вибрався до Найвищого Суду "на Панкраці", спробувати щастя, але взяв зі собою також і мою сестру просто для безпеки, щоб вона знала, шб сталося, коли б я не вернувся до дому. Я пробував щастя, і воно мені вдалося.

Слідчий суддя, д-р Гартман, від якого залежало, чи я побачуся з о. Гучком або ні, прийняв нас у своїй канцелярії досить чемно. Я представився йому, хто я, представив мою сестру, а вона зразу додала, що в судових канцеляріях вона почуває себе як дома, бо ж багато років працювала конципієнткою в канцелярії судді д-ра Гофмана, коли він ще жив у Пряшові, а й тепер часто буває в нього, від коли він живе в Празі. Д-р Гартман усміхнувся й сказав, що він добре знайомий з д-ром Гофманом і попросив нас сідати. Це, здається, проломило перші льоди та промостило дорогу до всього дальшого.

Я зразу приступив до діла і сказав, що о. Гучко є моїм секретарем, я поручив йому деякі справи Чину й дуже прошу дозволити мені побачитися з ним, щоб я знав, як він їх полагодив. Д-р Гартман сказав, що дозволить мені побачитися з о. Гучком, але щоб я прийшов після обіду.

Після обіду, в год. 2.30 ми обоє з сестрою вже були в канцелярії д-ра Гартмана. Він узяв нас надолину, до великої кімнати в самій тюрмі, а директора тюрми просив привести о. Гучка. Ми не довго чекали. О. Гучко ввійшов до кімнати своїм звичайним бистрим кроком і ми дуже сердечно привіталися. Ми сіли разом і могли

розмовляти, а д-р Гартман проходжувався по кімнаті як свідок. Спочатку я запитував о. Гучка про ніби урядові справи, опісля я дав умовлений знак сестрі, щоб вона лишила нас самих. Вона відійшла від нас і забавляла суддю, проходжуючися з ним по просторій кімнаті, щоб я міг спокійно поговорити з о. Гучком про його положення — без того, щоб суддя прислухувався нашій розмові.

Не б'ють його в тюрмі, казав він, бо там не вільно бити. Він не знає, за що сидить, бо з "бандерівцями", з УПА — справді не мав нічого спільного. Але на переслуханнях у поліції вимагають від нього саме того, щоб він признався та щоб підписав заяву, що співпрацював з УПА. Правда, він помагав деяким священикам та деяким поважним українським інтелігентам продістатися до Баварії, але ж до того він повністю признався без усяких викрутків таки першого дня, коли його арештували. Це не були політичні злочини і за них він не мав ніякого страху. Він побоюється тільки того, що йому готові пришити якісь політичні злочини, як це роблять у Галичині, щоб дискредитувати Церкву, священиків та наш Чин.

Я розповідав йому про мої відвідини в Головного прокуратора та про те щб він сказав мені. Говорив я йому також і про адвоката, якого я найняв. О. Гучко дякував мені, що я й інші стараємося допомогти йому, але в успіх він не вірив, "бо тутешні суди мають зв'язані руки". Він був блідий, очі мав запалі, але не був сумний, навпаки, як звичайно, душевно свіжий і бадьорий. Казав, що харч має вистачальний, просив не посилати багато їжі, за те потребував би камінчиків до запальничок для своїх спів'язнів. Про таке прохання о. Гучка я вже знав від Отців і я мав у себе дві штабки тих камінчиків. Я оглянувся, чи далеко д-р Гартман з моєю сестрою і поклав ті штабки о. Гучкові на підлогу біля ніг. Він також обережно оглянувся і швидко сховав їх до скарпеток у пантофлях.

Сестра і я були з о. Гучком може 15-20 хвилин, і попрощавшись з ним ми всі вийшли з тюремної будови на

коридор Головного Суду. Тут я заговорив із слідчим суддею про те, що я чув, що і я мав бути арештований та ще і єпископ Гойдич. Суддя невдало вдавав здивованого й запитав, звідки я це знаю, коли він сам нічого про те не знає. Я відповів, що оскільки я знаю, я мав бути арештований за те, мовляв, що в о. Гучка поліція знайшла чисті блянкети моїх та єпископських урядових паперів з підписами й печатками, і саме про ці блянкети я хотів би з ним поговорити та дати автентичне в'яснення, бо я свіжо пам'ятаю, в якій цілі я вислав о. Гучкові такі папери з моїм підписом та урядовою печаткою Протоігуменату, як також дуже добре знаю, в якій цілі Преосв. Павло Гойдич мав вислати о. Гучкові подібні папери зі своїм підписом та печаткою єпископського Ординаріату.

Д-р Гартман коротко подумав і погодився на те, щоб я урядово свідчив у справі тих паперів. Я відпустив сестру додому, а з суддею пішов на другий поверх, до його канцелярії. Він почав диктувати, а секретарка на машинці писала протокол. Я зізнавав під присягою, що мої чисті блянкети урядових паперів Протоігуменату походять із січня або лютого 1947 року, коли я вислав до Бразилії 3-ох чи 4-ох наших монахів, що приїхали до мене з Польщі, а не могли дістатися на захід через великі пошкодження комунікаційних засобів під час війни в західній Польщі та Німеччині та їхати тудою було незвичайно трудно. Ті монахи прибули до Требішова з сусідньої Польщі, з легальними пашпортами та переїзними візами через Італію і Францію, а в останніх днях дістали переїзну візу також і через Чехословаччину, про що пан слідчий суддя може переконатися, потелефонувавши до відповідного відділу міністерства закордонних справ таки тут, у Празі. Я подав імена тих оо. Василіян: оо. Микола Лиско, Методій Ничка, мабуть Петро Балцар або Панкратій Ньюнка, точно не пам'ятаю. Оригінально вони були спрямовані властями Чину до Америки та Канади, куди мали в'їздові візи, але коли вони були в мене, в Требішові, я дістав зарядження від Генеральної Курії нашого Чину в Римі, щоб тих Отців вислати до Бразилії, де був ще більший брак священи-

Отці: Полікарп Булик ЧСВВ та Мирон Калинець ЧСВВ з Сестрами Василіянками та сирітками Сиротинця імені Монс. Августина Волошина, в 30-их роках.

ків, ніж у Канаді чи Америці. Отже треба було розширити їхні пашпорти та візи також і на Бразилію. Я поручив о. Гучкові, щоб він походив у тій справі по відповідних міністерствах та в бразилійській амбасаді у Празі, а він телефонічно просив мене вислати до нього згаданих Отців, а також просив прислати, чи передати йому чотири чисті блянкети урядових паперів з моїм підписом та урядовою печаткою Протоігуменату на випадок, коли б треба якогось потвердження або гваранції з боку нашого Чину. Він, як секретар, мав виповнити ті блянкети відповідно до потреби. Але ніякого потвердження з боку Чину не було треба і так ті чисті папери з моїм підписом та печаткою осталися в його бюрку невикористані, а поліція зробила з того велику аферу. Д-р Гартман знайшов ті блянкети між актами о. Гучка і показав їх мені.

Що ж до здогадних чистих урядових паперів Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ з його підписом та печаткою, ніби висланих о. Гучкові, то таких паперів узагалі не було. Д-р Гартман мав тільки одне невиповнене дяківське свідоцтво з підписом та печаткою о. д-ра Степана Гойдича (брата нашого Владики), директора Вчительської Семинарії у Пряшові. Я розповів д-рові Гартманові добре відому мені історію того свідоцтва, а саме, що одного разу в моїй приявності Преосв. Павло повірив о. Гучкові створити комісію й перепитати одного добре знаного нам дяка з Закарпаття, якому пропав його дяківський диплом, а мав він виїжджати до Америки. Згаданий дяк приїхав до Праги з невиповненим дяківським свідоцтвом, але до іспиту не дійшло, бо його корабель уже скоро мав від'їжджати і так невиповнений документ остався невикористаний у бюрку о. Гучка.

— Ваше свідчення, — сказав д-р Гартман, — дуже цінне, бо воно potwierджує свідчення вашого співбрата. о. Гучка. Було б дивним, — додав він з усмішкою, — коли б два священики брехали.

Конципієнтка скінчила писати протокол, д-р Гартман дав мені прочитати його і просив підписати. Ще й дозволив мені взяти в руки велику обгортку повну документів і свідоцтв, що відносяться до справи о. Гучка й коротко їх переглянути. Було їх дуже багато, вище сотки. Я перейшов ті папери очима й приємно було мені побачити прохання-інтервенції з підписами Архиепископа Берана, Пріора Опаска, Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ та інших визначних осіб, головню декотрих празьких відомих мені прелатів.

Я вернувся до моєї сестри під вечір. Вона вже нервувалась, що мене так довго не було. Вже й домовлялася з своєю приятелькою, дружиною судді д-ра Гофмана, що обидві поїдуть до Найвищого Суду дізнатися, що сталося зо мною. В тих часах я не ночував у наших Отців при парафії св. Климента, а радше в моєї сестри — для більшої безпеки. Вона недавно перенеслася на нове помешкання, до нової дільниці Праги, Виногради, і як би

О. д-р С. Сабол ЧСВВ зо своїми батьками, сестрою та її мужем і їх сином у 1940-их роках.

поліція шукала за мною, то може не знайшла б мене так легко.

Наступного дня я виїхав з Праги поїздом до Пряшова, де все розповів Преосв. П. Гойдичові. Преосвященний зразу уложив прохання до католицького міністра справедливости, д-ра Дртіни і ми оба потішали себе надіями, що о. Гучко буде оправданий та випущений на волю.

ЗАГРОЗА З ПРОТИВНОГО БОКУ

В тому часі, коли Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ і ми, оо. Василияни, всю нашу увагу звертали на Прагу, на ув'язненого о. Гучка та на очевидну небезпеку для нас і нашої Церкви з боку Советської Амбасади, на сході Чехословаччини наростала нова небезпека, до якої ми з початку не прив'язували належної уваги. А небезпека була поважна. Її розміри ми усвідомили собі багато пізніше. В обидвох випадках, як у Празі, так і на сході ЧСР наступ був спрямований у першій мірі проти оо. Василиян.

На Пряшівщині, крім оо. Василиян, були також і оо. Редемптористи східнього обряду, з осідком між пословачченими греко-католиками в Михаловцях, де вони мали великий монастир і чудову церкву східнього стилю, твір відомого українського архitekта В. Січинського. Але оо. Редемптористи — це були переважно Чехи (оо. Трчка, Неужил, Вискочил, Фіяла та ін.), і чеський прокомуністичний уряд якось не вважав їх небезпечними для советами підтримуваного православ'я. Отці ж Василияни на Пряшівщині, крім двох-трьох Словаків, були свідомими Українцями, їх уважали українськими націоналістами, а що найважливіше в цьому випадку, їх уважали найсильнішою опорою Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ та гр. кат. Церкви в Чехословаччині. Отже не дивно, що советські й чеські прокомуністичні власті звернули свою особливішу увагу на оо. Василиян.

Перші зловісні вістки почали приходити з недалекого Закарпаття, тепер уже Карпатської Области, голов-но з Ужгороду. Закарпаття прилучено до Радянської України зразу після закінчення 2-ої світової війни 29-го

червня 1945 р., як дарунок Президента Бенеша Сталінові за поміч у визволенні Чехословаччини від Німців.

Весною 1946 р. колишні мої учні з Української Клясичної Гімназії оо. Василян в Ужгороді почали переходити з Советського Закарпаття на територію Чехословаччини. Переходили легально й нелегально. Вони розповідали мені приємні й неприємні вісті. Єдина приємна вістка була та, що до Ужгороду приїжджали з Києва українські поети Микола Бажан, Павло Тичина й інші, і вони розпитували про "цікавого поета-попа, Зореслава", з яким бажали заізнатися. Я видав дві збірки поезій під псевдом Зореслав, у 30-их роках. Ті збірки гарно прийняли критики і на Закарпатті, і в Галичині, та вони скоро стались відомі також і в літературних колах Києва. Мої поезії були патріотичні й релігійно-філософські. Їх деклямовано на різних академіях і маніфестаціях, то й вони мусіли мати якийсь "заразливий" вплив на розбуджену молодь Закарпаття, бо урядова радянська критика скоро назвала мене "поетом буржуазного націоналізму". Що великі українські поети з Києва бажали стрінутися зо мною й заізнатися — приємно мені було почути. Але колишні мої учні розповідали також і про те, що не менше цікавилось моєю особою НКВД. В Ужгороді, Мукачові й Хусті органи НКВД розпитували: "Куди подівся, де скривається редактор антирадянського часопису "Благовісник", піп Сабол?" Через 4 роки я був редактором релігійного місячника "Благовісник" в Ужгороді, а потім у Хусті. В тому часописі я не раз писав статті про комунізм, про атеїзм, про переслідування католицької та православної Церков у ССРСР, і подавав багато вісток із католицької преси в Європі про ті переслідування. Тому я зовсім не був здивований, коли почув, що НКВД в Ужгороді цікавиться моєю особою. Мої колишні учні перестерігали мене, щоб я був дуже обережний, бо, мовляв, мені грозить велика небезпека.

Мабуть у травні того самого 1946-го року прийшов до нашого монастиря в Требішові наш екс-монах і мій давніший знайомий, Йосафат Торбич, якого, ще як мо-

лодого клирика, видалено з монастиря в Ужгороді за його негідну з монашим духом поведінку. Прибувши до мене, він розповідав, що він утік з "большевицького пекла", що там уже не можливо витримати, що він дістав підроблені папери в тому й тому селі на східній Словаччині, та, мовляв, хотів би дістатися до Німеччини. Я був дуже втомлений після якоїсь місії чи подорожі, отже я не дуже цікавився його оповіданням. Погостив його кавою й канапкою, дав йому гроші на дорогу до Пряшова, де він хотів відвідати Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ та знайомих йому Василян, і так, після одно-годичного побуту в нашому монастирі в Требішові, він відійшов на залізничний двірець. У моїй канцелярії він побув може 15 хвилин, а решту часу ми провели в кухні за кавою. Опісля я почув, що він був у наших Отців у Пряшові, навіть у парохії св. Климента в Празі, але на обидвох місцях наші Отці прийняли його холодно й із недовір'ям.

Але може рік пізніше, в травні 1947 р., один колишній мій учень з ужгородської гімназії пробившися на захід до свого вуйка-священника на східній Словаччині, прийшов до нашого монастиря в Требішові й почав розповідати мені просто неймовірні речі, що, мовляв, тут 1) згаданий экс-монах Й. Торбич є на послугах НКВД і цим рятує свою шкуру, бо ще недавно, за малярської окупації Закарпаття, подібну службу виконував для малярської жандармерії; що 2) він їздив до ЧСР й Баварії, де збирав адреси видніших українських діячів, головню націоналістів, і тільки щонедавно вернувся назад до Ужгороду; що 3) між іншим він подав НКВД інформації, буцім то він на власні очі бачив у монастирі оо. Василян у Требішові антирадянську радіовисильню та що я, головний настоятель оо. Василян у Чехословаччині, на циклостилю друкую силу антисоветських летючок і перепачковую їх на територію окупованого Закарпаття. Я засміявся над тим усім, бо ж у нашому монастирі ми не мали навіть звичайного радіа — Німці забрали нам його під кінець війни, як забирали в кожного іншого; ніхто з нас, 5-ох монахів, і поняття не мав про те, як узагалі виглядає радіовисильня; навіть коли б ми мали її

**Манастир ОО- Василіян у Пряшові, давніший
епархіяльний наємний дім.**

в себе, в монастирі, то екс-монах Й. Торбич не міг бачити її за час однієї годинки, що її ми разом провели в моїй канцелярії та в кухні, і навіть до виходка він не заходив; а циклостилю в нас не було навіть на друкування печуке потрібної релігійної літератури, а не то якихось антирадянських летючок.

Отці, яким я розповів усе, що сказав мені колишній мій учень, також сміялися з того всього, єдиний тільки о. Полікарп Булик дуже споважнів і після довшої роздуми сказав: "Отче Протоігумене, червоні стискають нас із двох боків. Я маю погане передчуття. Ще щастя, що ми справді невинні, і Бог це знає".

Під кінець червня, або на початку липня того самого 1947 року прийшли з нашого мукачівського монастиря чотири наші монахи, що їх я ще весною 1945 р. повіз до Мукачова, щоб вони зробили там свій новіціят. Були це о. д-р Ернест Гомічко, світський священик, професор богословії в Духовній Семинарії в Пряшові, що просив мене прийняти його до нашого Чину, клирик

Йосафат Бреза з Требішова та два домашні брати -- Коцак і Лозяк з околиць Межилабірця. Тільки що привіталися зо мною у дверях монастиря в Требішові, всі вони, один за одним, потверджували вістку про те, що справді, наш екс-монах Й. Торбич є на службі НКВД і це відоме всьому Закарпаттю. Ще й потвердили всі ті несамовиті вістки, що їх тільки місяць тому подав мені мій колишній учень про тайну антисоветську радіовисильню в нашому монастирі та про циклостил і друкування антисоветських летючок. Разом із нашими чотирьма монахами приїхав як репатріант також і один світський священник, о. І. Т. Він узяв мене за рукав, повів на подвір'я і окремо ще раз подрібно розповідав мені про всі ті страшні й неймовірні речі, що їх Й. Торбич розголошує в Ужгороді й Мукачові. Коли ж побачив, що я якось нічого собі з того всього не роблю, здивувався і злостився, що я такий наївний і ще сміюся з того всього. Я побачив, що він, після двох років перебування під советською пропагандою, мабуть повірив анти-василіянській пропаганді, відай припускав, що може дійсно в нашому монастирі знаходиться анти-советська радіовисильня. Отже я сказав йому:

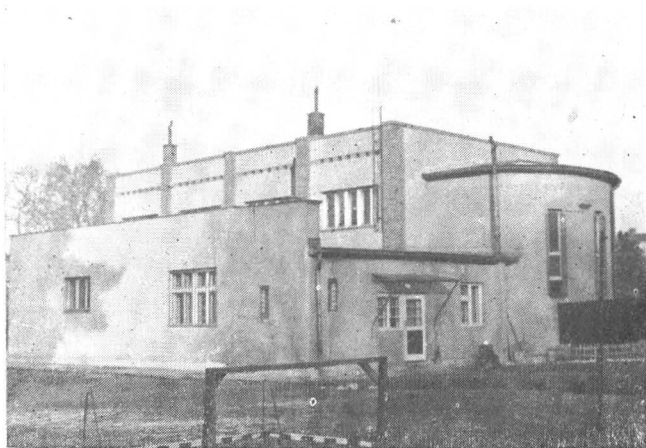
— Перейдіть, Отче, увесь наш монастир, перейдіть сантиметер за сантиметром, від пивниці аж по стрих, щоб і самі ви переконалися, що в нас нема ніякої радіовисильні, ані циклостилю, навіть клаптика циклостилевого паперу, отже все те говорення Торбича — це тільки злобна видумка, щоб приподобатися новим хлібодавцям, бо ж жадного доказу таких наших злочинів він не має й не може мати.

-- Большевикам не треба ніяких доказів! — крикнув до мене з пересердям наш добрий приятель, о. І. Т. Їм вистачає обвинувачення, і ви вже опинилися на Сибірі. Ви є голова оо. Василіян і ви є перші, що станетеся їхньою жертвою, тим більше, що за ваші антикомуністичні статті в Благівіснику, Свободі й Українському Слові агенти НКВД вже пошукують за вами як гончі пси по всьому Закарпатті. — І він радив мені щезнути, відійти кудись за кордон, якщо мені миле життя.

Це він був перший, що радив і ургував мене втікати за кордон.

Я поглянув на нього тепер трохи стривожений, бо ж він міг знати большевиків краще, ніж я, він же ж жив під большевиками і знав їхні методи. Але з думкою втечі за кордон — я таки ніяк не міг погодитися. Яюсь тяжко було мені повірити, що Совети могли б щонебудь зробити мені на терені Чехословаччини. Але тоді я був ще справді наївний.

Між тим, у половині серпня 1947 р. я переніс уряд Протоігуменату до Пряшова, де Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ подарував нам великий єпархіяльний будинок на монастир, близько Духовної Семінарії, на вулиці Духновича. Деякі пряхівські крилошани, як оо. Смандрай, Ройкович, Кокинчак — не злюбили того, і в моїй приявності протестували перед єпископом проти такої даровизни, але інші крилошани, як о. д-р Микола Руснак, Йосиф Дюлай і мабуть ще один — були за тим, бо Преосв. Владика, Павло Гойдич ЧСВВ, як і сам заявив, хотів мати Василян близько себе з огляду на небезпе-

**Манастирська каплиця ОО. Василян у Пряшові,
тепер гімнастична зала.**

ку, що грозить нашій Церкві. Так я перенісся до Пряшова й замешкав у нашому новому монастирі. Ми всі раділи нашим новим здобутком, новим монастирем у центрі нашої єпархії і зовсім не усвідомлювали собі тієї небезпеки, в яку ми попали. Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ і всі пряшівські священники вже були під особливим наглядом советських агентів, чого ми не знали. До того Владика мав ворогів у своєму найближчому оточенні, про що ми також нічого не знали. Так ми попали під нагляд, у якому кожний наш крок був пильно обсервований.

ВБИВСТВО ПРЕОСВ. ТЕОДОРА РОМЖИ В МУКАЧОВІ

У перших днях листопада 1947 р. в пресі на Пряшівщині появилася коротка вістка про те, що 1-го листопада в Ужгороді помер тамошній греко-католицький єпископ Теодор Ромжа. Стільки всього в пресі. Але я зразу сказав Преосв. Павлові Гойдичові ЧСВВ, що ця вістка підозріла, бо, по перше, Преосв. Теодор Ромжа — це молода й здорова людина, в нього всього 36 років життя, а по друге, коли я був у нього останній раз, у червні 1945 р. то він отверто сказав мені, що його підглядають, за ним ходять, роблять на нього засідки і він уже тоді передчував, що раніше, чи пізніше його зглядять. Ще й просив, просто благав мене, щоб я дістав для нього особливу повновасть від Святішого Отця, щоб він міг запевнити майбутність нашої Церкви на Закарпатті, що в короткому часі й удалось мені виконати. Але ще не час про це писати. Прощаючись зо мною (а ми були співтоваришами на університеті в Римі) він сказав: "Отче Севастіяне, хай Бог буде з вами. Ми вже більше не побачимося". І не побачились.

Подрібна вістка про загадочну смерть Преосв. Теодора Ромжи прийшла місяць пізніше, в грудні 1947 р. Особисто я був тісно пов'язаний з тією вісткою та переданням її вищим властям і тому вважаю вказаним подрібно описати трагічну смерть геройського Владики Теодора. Треба це зробити тим більше, що загал української еміграції дуже мало знає про цю болючу для нашої Церкви подію, таку характеричну для Москви у зв'язку з насильною ліквідацією нашої Церкви як у Галичині, так і на Закарпатті, а накінець також і на

Катедральний Собор Воздвиження Чесного Хреста в Ужгороді. Пам'ятка архітектури 17-го століття.

Пряшівщині. На часок буде це відхилення від моєї головної теми про приготування до ліквідації нашої Церкви в Чехословаччині.

Преосв. Теодор Ромжа, тихий професор Богословії і духовник у Духовній Семинарії в Ужгороді, був висвячений на єпископа 24-го вересня 1944 р., один місяць до приходу советської армії на Закарпаття. Він перебрав управу єпархії після відходу дотеперішнього Апостольського Адміністратора-Мадяра, єпископа Николая Дудаша ЧСВВ. Хоч мало відомий загалові місцевого населення, ставши єпископом Преосв. Теодор Ромжа швидко виріс на велетня в очах своїх священників і вірних, а його апостольська ревність та широкі впливи також

швидко виявилися небезпечними для здійснення советських плянів.

Советські власті вже сконфіскували всі церковні будови й нерухомості, вже забрали Василянські манастирі, вже вивезли 15 наших священників до своїх концтаборів, трьох розстріляли, багатьох арештували і самому єпископові грозили репресіями, а все ж таки по-мimo всього того, советсько-московська Церква, за повних три роки застрашування, побоїв і морення голодом, зискала тільки одного відступника, старенького, фізично і психічно зломаного греко-католицького священника о. Іриней Кондратовича, пароха села Йоври біля Ужгороду. На самого єпископа робили натиск обіцянками й погрозами командант советських військ на Закарпатті генерал Петров, полковник Тюльпанов, Народня Рада в Ужгороді, але єпископ не піддався і нарід не налякався. Чим сильніший був натиск, тим краще тримались і єпископ і священники й нарід. Навіть православні, бачивши, якими способами і хто ширить православ'я, верталися назад до греко-католицької Церкви, як ось села Жнятино, Яблоново, Бенедиковці, Клячаново, Горяни й інші, разом 19 досі православних сіл. А Єпископ, свідомий свого архипастирського обов'язку, їздив із села на село, проповідував, заохочував і приготавляв своїх вірних до переслідувань і витривалості в католицькій вірі. Советський уряд і новопоставлений православний єпископ Нестор (з Уманя, УССР) уже й порішили були проголосити "воз'єднання греко-католицької Церкви на Закарпатті з московською православною Церквою" на празник Успення Пресв. Богородиці під час відпусту, що давніше щороку величаво відбувався в манастирській церкві оо. Василян на Чернечій Горі біля Мукачова. Ще донедавна на святоуспенські відпусти на Чернечу Гору приходили 50-60 тисяч народу, але після прогнання оо. Василян (24-го березня 1947) та передання монастиря православним монахам, єпископ Ромжа через священників повідомив вірних усієї єпархії, що від тепер Успенський відпуст буде відбуватися не на Чернечій Горі, а при парафіяльній церкві в місті Мукачові. Це повідомлення передавалось із села на село, з уст до уст. Полі-

ція заборонила єпископові, що не сміє їхати до Мукачова й робити там проти-відпуст, бо коли б з'явився там, то на місці буде арештований. Так єпископ і не поїхав туди, щоб не давати причини до заворушень. Але з масами народу поліції не було так легко. Коли прийшов день Успенського відпусту, греко-католицькі вірні почали масово горнутися з хрестами й хоругвами в напрямі Мукачова. На всіх дорогах, що вели до міста, стояло військо й озброєна міліція, спрямовуючи великі маси паломників на дороги, що ведуть на Чернечу Гору, де на сам празник Успення мало відбутись проголошення повороту греко-католицької Церкви Закарпаття на лоно московського православ'я. Але вірні знали, що їхній, греко-католицький відпуст має бути вже не в монастирі на Чернечій Горі, а в місті, в Мукачові, і тому, дійшовши до Чернечої Гори, всі процесії бродом переходили ріку Латорицю й полевими дорогами горнулись до міста, до великого двора перед парафіяльною церквою в Мукачові. І так, під час коли на Чернечій Горі навколо п'ятьох православних єпископів (зі Львова, Одеси, Станиславова й Волині) зібралось усього около 3.000 православних, то в місті Мукачові (2 кілометри від Чернечої Гори) на дворі парафіяльної церкви та на широких вулицях навколо церкви около 80.000 греко-католицьких мужчин та жінок могутньо співали під час Служби Божої. Військо не було на таке приготоване. Провал агітації й боротьба проти греко-католицької Церкви був більш аніж очевидний. Отже Совети не мали нічого іншого, як тільки зліквідувати того, хто інспірував, піддержував і кріпив ці маси народу. Треба було тільки знайти відповідний момент і добру нагоду. А така нагода скоро й навінулася.

Дня 26-го жовтня 1947 р. Преосв. Ромжа посвячував відновлену церкву в селі Лавки близько Мукачова. Після обіду те село окружили більші частини советських військ і тому єпископ, добачаючи в тому небезпеку, не відважився виїхати з села. Виїхав наступного дня, в понеділок, коли, здавалось, не було ніякої небезпеки. Але по дорозі до Ужгороду, коли бричка з єпископом і з двома священниками та двома семинаристами виїхала на

Мукачівський владика Теодор Ромжа

**Народився в Великому Бичкові, Закарпаття, 14-го квітня 1911.
Єрейські свячення одержав у Римі 25-го грудня 1936. Іменований єпископом-помічником в Ужгороді 8-го вересня 1944.
Замордований у лікарні в Мукачові 1-го листопада 1947.**

широкий бетоновий шлях, з-заду над'їхало велике військове вантажне авто й повною силою вдарило повозку єпископа, щоб це виглядало як нещасливий випадок. Це сталося близько села Івановці. Бричка розлетілась на тріски, обидва коні були вбиті, а єпископ і священники й семинаристи, що були з ним, поранені полетіли в рів. Советські солдати ще прикладами побили всіх по головах, і відійшли не докінчивши своєї роботи, бо в близькості з'явилися якісь селяни.

Добрі люди, що їхали тією дорогою, підняли безпритомного й закривавленого єпископа і його поранених співтоваришів та повезли їх у лікарню, до Мукачова. Там були свої, закарпатські лікарі, що щиро заопікувалися єпископом і лікували його. Преосв. Ромжа по-малу приходив до себе. Обслідування виказали, що шока єпископа була розбита у двох місцях, майже всі зуби вибиті й ціле тіло покрите ранами. Він не міг нічого проковтнути, отже годували його штучно. Свідки розповідали про страшні болі єпископа та його подивугідну терпеливість. Щастям було, що в лікарні, крім світських піклунок, працювало також і кілька СС. Василянок, що осталися там ще з часів війни. По фаху вони були вчительками, але вже кілька років працювали також медсестрами і тепер вони найкраще заопікувалися тяжко раненим Владикою, якого знали ще з часів, коли як молодий священник приїхав з Риму і скоро стався духовником питомців Духовної Семинарії. Але головний лікар чи директор лікарні—був новоприбулий Москаль. І саме, коли Преосв. Ромжа починав краще почувати себе, дня 29-го жовтня в лікарні несподівано з'явилась нова піклунка, що зразу стала всім підозріла. Вона весь час пхалася до кімнати, де лежав єпископ, хоч кілька разів було їй сказано, що вона там непотрібна. У п'ятницю ранком, 31-го жовтня, єпископ висповідався, але причащатись не міг, тому просив священника принести Найсв. Тайни, щоб міг бодай помолитись перед Євхаристійним Спасителем. Того дня Владика почував себе вже багато краще, зійшов із ліжка, пробував ходити й навіть сам поголився. Ті, що мали можливість відвіду-

вати його, раділи його швидким поворотом до здоровля.

Але тієї ж п'ятниці ввечером директор лікарні, Москаль, наказав усім піклункам покинути хірургічний відділ, де лежав єпископ. Піклунки були здивовані таким зарядженням директора, бо ще ніколи не бувало такого, щоб обслуга, яка вночі має доглядати тяжко хворих, мала опустити своїх пацієнтів і йти спати. Але наказ був наказом, і всі забралися, крім одної медсестри, яка мала погане передчуття, що єпископові грозить велика небезпека. Медсестра підглянула, що директор, Москаль і новоприбула підозріла піклунка (вона була з Галичини, правдоподібно Жидівка) разом почали часто заходити до кімнати Владики.

На кінці коридору була кімната для дижурників. Якийсь лікар, чи службовець, що мав нічну службу, задрімав там над книжкою. Збудив його телефон, а в телефоні обізвався хтось з НКВД з Ужгороду.

— Чи єпископ уже помер, або ще живе?

Службовець із оспалости, чи з переляку мабуть не зрозумів питання й запитав:

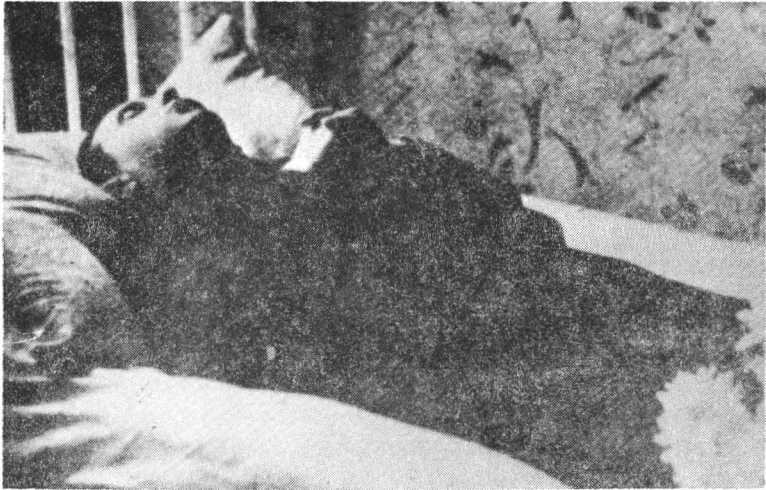
— Що? що?

А з Ужгороду ще раз те саме питання:

— Чи єпископ уже помер?

Службовець опритомнів, зрозумів і усвідомив собі грізне положення. Єпископ очевидно видужував, а тут НКВД говорить про його смерть. Переляканий тихо поклав слухавку й утік з кімнати, щоб ніхто не знав, що це він відсирив той телефон.

А лікар Москаль і нова піклунка з Галичини заходили до покою єпископа й відходили. Коли раз вийшли й довше не вертались, піклунка швидко підбігла подивитись, що властиво діється в кімнаті єпископа. Але єпископ уже був у глибокій агонії, з заверненими очима, хапаючи повітря. Що йому дали? Трійливий газ, чи застрик? Не знати. Перелякана піклунка взяла вмираючого Владика за рамена й потрясла ним, щоб прокинувся, щоб сказав, що сталося, але Владика без слова ско-

Преосв. Теодор Ромжа на смертному ложі в Мукачівській лікарні.

нав на її очах. Це сталося вночі з 31-го жовтня на 1-го листопада 1947 р. в годині 12:30.

Ця потрясаюча вістка, в головних рисах, була написана свідком смерти єпископа, рукою друкованим письмом, на двох невеличких, вузьких картках паперу, зложених у малій коверті. Свідок передав цю вістку знайомому залізничареві, який заховав коверту під вугіллям у льокомотиві поїзду, що тоді ще курсував між Мукачовом і Кошицями на Словаччині, і сам особисто передав її до рук Преосв. Павла Гойдича в Пряшові.¹⁾ Даль-

¹⁾ Совети підозрівали СС. Василянок, що це вони подали вістку про смерть єп. Ромжі за кордон. Їхню настоятельку, С. Теофілю Манайло, заарештували, три тижні торгували у в'язниці в Ужгороді, а накінець засудили її на 10 років каторги й важких робіт. Були вістки про її смерть від мук але ті вістки показали неправдивими. Відбувши майже десять років заслання, випустили її на волю, бо, мовляв, "не знайшли в неї жадних доказів вини".

ші подробиці про замордування Преосв. Теодора Ромжі прийшли 3-4 тижні пізніше, коли нові втікачі з Мукачова дістались до Пряшова. Були це три вчительки й один учитель, які знали того більше з розмов із свідком смерти Владики-мученика. Я не був дома тоді, коли прийшла перша вістка, листовно передана з Мукачова. Але коли я вернувся з якоїсь подорожі, Преосв. Павло Гойдич сам прийшов до нашого монастиря, передав мені оригінал того листа, просив, щоб я зробив кілька копій на машинці, та щоб я конечно і якнайскоріше переслав їх до Риму через Нунціатуру, а оригінал щоб я заховав у себе.²⁾ Владика мав сльози в очах, але був зрівноважений.

— Ексцеленціє, сказав я — тепер ви є останнім єпископом греко-католицької Церкви, що ще на волі.

Єпископ нічого не відповів, тільки поглянув на мене своїми великими, блакитними очима, взяв мене під руки і, мабуть, здушуючи природне зворушення, тихо сказав:

— Ходім до каплиці.

Довго клячав Преосв. Владика перед Найсвятішими Тайнами. Я вийшов раніше. Потім єпископ був у нас у монастирі, на обіді. Після обіду полежав трохи на ліжку в гостинній кімнаті, потім просив мене піти з ним на прохід. Ми йшли майже мовчки й зайшли аж на цвинтар, і там він знову молився на гробі своєї матері й батька-священика. І знову вернулись до нашого монастиря, мало розмовляючи. Розмова не в'язалася. І на вечеру він лишився в нас. Якось мов би не хотів вертатись до своєї резиденції. Хотів побути між своїми співмона-

---

²⁾ Коли я дістався до Риму в січні 1949 р., о. Йосиф Заячківський ЧСВВ, радн. Свящ. Конгрегації для Східніх Церков, прийшов раз до мене, показав мені одну копію звіту про смерть Преосв. Ромжі одержану від мене два роки тому, запитав, чи це я писав та чи присягаю, що це дослівний відпис оригіналу. Я присягнув і підписав документ присяги. На жаль, не вільно було мені зробити відпису документу, що його я сам колись вислав до Риму.

Ужгородський замок, відомий в історії вже при кінці 9-го віку як замок закарпатського князя Лаборця, пізніше як власність вельмож Амодеїв, Другетів, Берченіїв, Габсбургів. 1773 року Габсбурги віддали його на власність мукачівського єпископства й там відкрито Духовну Семінарію 1771 р., яка перетривала аж до 1949 р. Тепер це — Краєзнавчий та Художній Музей Закарпаття.

хами. Доперва пізно вечором я відпровадив його до дому, а сам вертався до монастиря з чорними думками.

Подрібні вісті про трагічну смерть Преосв. Теодора Ромжі потрясли всіми нами до глибини. Пряшівщина остала останньою територією, де ще існувала греко-католицька Церква та мала свого єпископа. Але й над Пряшівщиною вже почали збиратися чорні хмари. Ліквідація нашої Церкви була тільки питанням часу.

ПЕРЕВОРОТ У ПРАЗІ

Під кінець лютого 1948 р. стався гладкий переворот у Чехословаччині. Комуністи, під проводом Готвальда, захопили в свої руки всю владу та змусили президента Бенеша зрезигнувати. Міністра справедливости, д-ра Дртіну, що був нашою надією, викинули крізь вікно його канцелярії й він лежав поламаний у лікарні. Подібно крізь вікно викинули також і міністра закордонних справ, д-ра Івана Масарика, замордувавши його так на смерть. Один мій знайомий, що жив у Росії підчас революції большевиків 1917-1918 р.р., казав, що колись у Москві та Петрограді подібно крізь вікна "скакали" колишні царські міністри та генерали, отже в Празі це було типове, московсько-большевицьке. Після такого большевицького перевороту, диригованого советським амбасадором у Празі, Зоріном, усі наші надії на рятування о. Гучка впали. На нараді з усіма Отцями у Пряшові, як також і з Пресв. Павлом Гойдичем ЧСВВ ми рішили не рухати тепер тієї справи, доки буря не втихсмириться. Але буря не втихала, навпаки, прибирала на силі і людей огортав страх, а то й паніка. Почались тайно організовані схоплювання літаків у повітрі, а то й на летсгищах та втечі знатніших словацьких провідників до Баварії. Почались також і схоплювання видатніших католицьких священиків, які вийшли за справою до міста, де щезали просто з вулиці, не вернувшись до дому. За ними пропадав усякий слід. Чеська та словацька тайна поліція мусіла мати особливий большевицький вишкіл, бо ніхто не бачив, щоб того чи іншого священика, чи світського католицького діяча хтонебудь арештував. Вони щезали мов їх узагалі не було.

У Пряшові, назовні, покищо було тихо. Кажу "назовні", бо тайно готовилась на нас засідка, в першій мірі на оо. Василян, про що я зовсім несподівано довідався.

Ось, на весні 1948 р. я зайшов, уже мабуть другий раз, до невеличкої української друкарні, що містилась у сусідстві нашого монастиря, при вулиці Духновича в Пряшові. Коли я входив туди за друком монастирських коверток, стрінув я у дверях незнайомого мені православного священика. Я поздоровив його, він вивівся на мене і нічого не відповівши, вийшов на вулицю. Власником друкарні був наш чоловік із Закарпаття, сам православний. Він розповів мені про того православного священика. Це був редактор журналу "Свет Православія", що друкувався в тій друкарні. Він, мовляв, часто заходить туди й завжди розпитує "що там чувати від ваших сусідів", себо від нас, Василян у сусідньому монастирі. А кілька днів тому сказав власникові друкарні таке: "Всі гр. кат. батюшки в Пряшові є під добрим мікроскопом і ваші сусіди вже незадовго гарно будуть танцювати".

Мікроскоп чи не мікроскоп — того ми не мали чого боятися (так ми думали!), бо ж ніхто не міг закинути гам якоїнебудь політичної діяльності, чи чогось проти-державного. Але всіх нас затривожив факт, що це був не хто інший, а православний священик, що таке сказав. Видно було, що православна Церква була зацікавлена в тому, щоб знищити нашу Церкву, а до того готова була вжити поліцію, отже єхидність і насилля. І не вживання поліції й жандармерії виявилось дуже скоро.

Весною того року вікарій нашого монастиря у Пряшові, о. М., на прохання Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ за моїм дозволом часто виїздив ув околиці Бардієва, Свидника та Стрпкова, аж під Дуклю в Карпатських горах, з харчевою допомогою для знищених війною сіл. Американська УНРА прислала з Праги на адресу Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ нераз цілі вагони харчів та мабуть одягів і коців для роздачі між тих вірних нашої епархії, які найбільше потерпіли підчас війни. Війна про-

валилася на наш бік з Галичини й Лемківщини через просмик Дуклі, де згинули сотки-тисячі чеських вояків і наших хлопців із Закарпаття, що йшли зі сходу з армією чеського генерала Свободи. Німці завзято боролися цього просмику, тож від тяжких і довготривалих боїв цілі села були спалені і знищені війною. Населення, вигнане Німцями більш на захід, після війни верталось до своїх знищених сіл і зачало відбудовувати свої хати. Кожний звертався до єпископа за допомогою, а єпископ виеднував поміч у єдиній тоді активній допомогівій установі УНРА. О. М. завжди вижебрав у якогось старшини в словацьких військових касарнях військове вантажне авто, і при помочі військового шофера щотижня вивозив цілі вагони харчів то в одне, то в друге знищене село в околицях Дуклі.

А. є ось, одного дня прийшли до нашого монастиря два жандарми й о. М. повели на поліцію. Від поліції повезли його "на вислух" до Кошиць (около 30 км. від Пряшова), мовляв, він американський шпіон, бо розвозить американську допомогу. Через кілька днів його випустили, і він знов роздобув військове вантажне авто з шофером, і знову виїхав на села з харчами, що їх переховувано в великій пивниці нашого монастиря. В тому часі на Пряшівщині появились більші відділи УПА, яких у пресі й радіо називали "бандерівцями". Тількищо о. М. вернувся втомлений і забруджений до дому, наступного дня його знов заарештували, потримали в поліційній тюрмі у Пряшові і знову під ескортою повели його до Кошиць, на нові вислухи, бо, мовляв, він має зв'язки з "бандерівцями". Так о. М. майже ніколи не був дома, в монастирі, бо або сидів у тюрмі, або розвозив харчі по селах. Дома ми і сміялися з того, бо все це виглядало на комедію, але й тривожилися та запитували один одного: "Що це все має означати?" О. П. Булик ЧСВВ часто наводив слова православного священника сказані в сусідній від нас друкарні: "Всі гр. кат. батюшки в Пряшові є під добрим мікроскопом, а ваші сусіди вже незадовго гарно будуть танцювати". І ми запитували один одного: "Чи це не початок того гарного танцю?"

Так, це був початок і він почав розгортатися швидким темпом.

Дня 20-го червня 1948 р. після обіду я поїхав поїздом до Требішова полагодити якісь орудки в банку. Впр. о. П. Булик поїхав разом зо мною. Він властиво жертвувався для мене. "Ви не повинні тепер подорожувати самі, — казав він — коли так багато священиків пропадає без сліду, і то переважно настоятелі монастирів, редактори католицьких часописів, провідники-організатори молоді. Я не обороню вас перед арештом, але принаймні буду свідком і ми дома будемо бодай знати, коли вас схопили і де".

Під вечір ми доїхали до нашого монастиря в Требішові. Після вечері місцевий настоятель, о. Полікарп Олеяр ЧСВВ сказав мені, що день перед тим якийсь жандарм із Михаловець розпитував про мене в монастирі. Було загально відомим, що станиця жандармерії в Михаловцях була філією ужгородського НКВД і, коли Совети хотіли дістати когось на території Чехословаччини, то робили це через станицю жандармерії в Михаловцях. Жандармерія в тих часах мала назву "Сбор Народної Безпеки" — СНБ, або точніше, в округах це називалося "Областна Безпечностна Зправа", ОБЗ. Наш о. Олеяр відповів, що чейже я вже майже рік тому переїсся до Пряшова, законно відголошений з Требішова. Оба Отці, П. Булик та П. Олеяр сказали "Вітер віє з Ужгороду". Чи не внаслідок злобних інформацій ексмонаха Й. Торбича, який тільки рік тому відвідував мене в Требішові? Впр. о. Булик довго ходив по дворі монастиря задуманий. Накінець прийшов до моєї келії, де я вже клався спати, і сказав коротко:

— Отче Протоігумене, не багато думати, а швидко втікати за кордон. Ви є настоятелем Чину, що його комуністи мають на оці, ви були редактором "Благовісника" в Ужгороді, то Совети певно мають у руках усі ваші статті писані проти атеїстичного комунізму, там ваші націоналістичні поезії, там страшні обвинувачення Торбича проти вас і проти нашого Чину. Я довго розбирав це все в моїй голові та прийшов до заключення, що ви

Новіцят СС. Василянко у Пряшові 1947 р. В середньому ряді зліва направо: Мати Агнета Ценкнер ЧСВВ, Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ, Владика Василь Гопко та о. Полікарп Булик ЧССВ.

з нас усіх найбільше виставлені на небезпеку. Ви — голова, ви мусите втікати і то якнайскоріше. Вітер віє з Карпатської України і, раніше чи пізніше, НКВД вас дістане. У вас слабе серце й Сибіру ви не витримаєте.

Я не міг нічого відповісти, але вповні усвідомлював собі зростаючу небезпеку і мене почав огортати страх. Наш колишній Протоігумен, що властиво всіх нас виховав і знав кожного з нас, як добрий батько знає кожну свою дитину, якимось завжди мав правду. Його тверезі слова того вечора просто мене заморозили. Я був молодий, відважний, але й наївний, Але в цьому випадку я налякався того, що наш батько справді може мати правду. Вітер очевидно віяв з Карпатської України, отже небезпека мабуть багато поважніша, ніж я міг собі усвідомити. В моїй уяві станув мій добрий приятель, латинський священик Чину сс. Деміт'янів, що вчив релігії в міській гімназії в Кошицях. Одного дня, в зимі того

року, він не вернувся до свого монастиря, що був у центрі того великого й широко розкиненого міста. Коли він вертався зі школи під вечір, тайні поліціанти схопили його просто з вулиці. Він був дуже популярний як професор, проповідник і письменник. Різні вістки ходили про нього після того, як він безслідно пропав. Одні казали, що знайшли його повішеного в ліску за містом, інші ж казали, що хтось там бачив його замороженого в рові. Коли я переїжджав через Кошиці, я навмисне зайшов до монастиря оо. Домініканів. Старенький ігумен сказав мені, що всякі вісті про пропавшого Отця професора показалися неправдивими. "Ми просто не знаємо, що з ним сталося. Може його схопили й вивезли на Сибір, або запроторили його до котроїсь із наших тюрем у Чехословаччині. Ми маємо страх за нього й усі ми тепер живемо в страсі".

Мій приятель Домініканець вернувся до дому десь на початку травня, просидівши в тюрмі три місяці, в Ілаві та в Братиславі. Колись він був рослий, сильно збудований, просто атлет тяжкої ваги, а вернувся до дому виблідлий, висохлий, з запаленими, блудними очима, просто зламаний старушок, хоч у нього не було більше 50-ти років. Довідавшись про його поворот до дому, я поїхав до нього і просидів з ним на розмові може три години. "Мене не били, — казав він, мене не били, бо може боялися мого росту та моїх сильних м'язів. У порівнянні з жандармами, що водили мене на вислухи, я був Голіят. Але били багатьох інших священників. Ось, той Єзуїт вийшов із тюрми з поламаними ребрами. Тому й тому Францисканцеві вибили всі зуби. Той і той організатор католицької молоді ходив по дворі тюрми з розбитими, закривавленими щоками. Той і той голосний провідник реколекцій для інтелігенції (він усіх називав по імені!) зовсім оглух від побоїв і весь час кров текла йому з вух. Той і той мав розторочені пальці на ногах, що ані ходити не міг... Усе забрали від мене: і габіт і ремінець і книжки, що я мав з собою, ще й маленьку вервичку, щоб я, мовляв, не повісився... За що нас арештовано й тортуровано? Ось, за "обманювання" молоді обіцянками якихось небесних благ за чесноту,

О. Полікарп Олеяр ЧСВВ — ігумен трєбішівського монастиря ОО. Василян, чудовий проповідник-місіонар, арештований і психологічно тортурований повних 6 років, випущений на волю після трьох параліжів, умер після авто-аварії 31 травня 1971 р.

за вірність Христові та Його Церкві. Вимагали прозрадження імен осіб, що творили тісні клітини Католицької Акції по 5 осіб, прозраджування назв центральних, місцевих і групових провідників, місця тайних сходин (а гі місця завжди мінялися), теми рефератів і їхніх авторів, теми дискусій, і т. п.... Як не б'ють, то інакше мучать — говорив мій співбесідник, і очима мов би зовсім байдуже глядів кудись далеко крізь вікно своєї келії. — Будуть вас морити голодом, будуть опівночі зривати з ліжка, випитувати цілими годинами, повторюючи ті самі й ті самі питання кожної ночі по 3-4 тижні, аж накінець ви починаєте плутатися, умово тупіти, байдужніти й стаєтеся просто манекеном, загипнотизованим автоматом, що без думки повторює все, що йому кажуть, і накінець підписує все, що йому пропозжать. Вони

вміють так вас зломити, що накінець, коли поведуть вас перед суддю, і пропонуватимуть вам ваше зізнання, що, наприклад, ви зарізали вашу власну маму, то ви тугими очима будете глядіти на вашу маму, що сидить у першому, чи другому ряді між людьми, і, дивлячись на неї заплакану, ви без зворушення, без однієї сльози, просто бездушно підпишете під присягою, що "так, я зарізав мою власну маму". Підпишете щонебудь, щоб раз скінчилися ваші муки, щоб уже раз дали вам спокій, щоб дали вам трохи поспати і щось з'їсти..."

Після того всього я вже майже цілу ніч не спав. Але втікати за кордон? Ні, з такою думкою я ніяк не міг погодитися. Наступного дня я полагодив мої справи в банку й монастирі та, після обіду, ми оба з о. Буликом вибрались у поворотну дорогу до Пряшова. По дорозі о. Булик намовляв мене, що було б добре виступити з поїзду на одній малій станції перед Пряшовом і пішки піти полями, через цвинтар і попри городи й сади, до нашого монастиря. Але я рішився таки їхати просто, аж до головної станції у Пряшові. Хай буде, що буде! — сказав я собі. Як Бог хоче, щоб мене арештували, тоді мене можуть знайти не тільки в поїзді, чи на двірці, але також і на полю, на цвинтарі, а вже найлегше в монастирі. Виступивши з поїзду на двірці в Пряшові, я обережно розглядався направо й наліво, але ніяких жандармів не бачив.

Ще того самого вечора я попав у різні листи й часописи, що при евентуальній ревізії могли б викликати якийсь підозріння. Так я знищив також і кілька книжок з антикомуністичним, чи антиправославним змістом. Ніяких листів, чи літератури політичного характеру в мене не було. Мої приватні речі я спакував до 5 невеликих пакуночків, пов'язав шнурками й поніс до переховання в Сиротинці, що його провадили СС. Службениці. Були це 7 зошитів мого щоденника, особливо цінний для мене події в Хусті з часів Карпатської України та першого місяця мадярської окупації, що його я беріг як ока в голові; була там приготована до друку ціла нова збірка

моїх поезій під заголовком "Блакитні Ескадри", були там ще цінні для мене листи покійного Монс. о. А. Во-лошина, мого професора о. Дионісія Зубрицького, письменниці п. Ірини Невицької та інших, речі більш національного й літературного характеру, що їх я хотів переховати для майбутньої історії. На жаль, пізніше все це пішло з димом.

НОВІ ПРОВОКАЦІЇ В ПРЯШОВІ

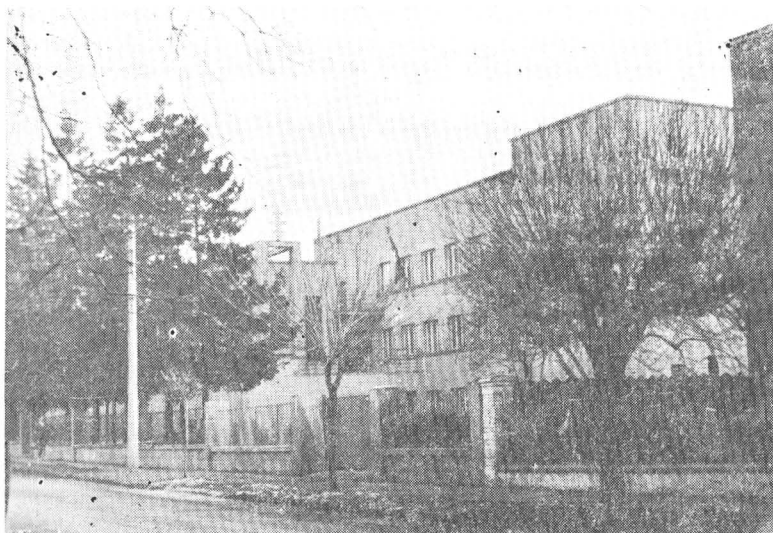
Наступного дня після мого повороту з Требішова, 22-го червня 1948 р. я дістав експрес-листа від Централі Католицької Акції в Братиславі з закликом приїхати на надзвичайні збори Кат. Акції, що мали відбутись у четвер, 24-го червня. Так завізвано всіх настоятелів монаших Чинів та дієцезальних директорів Католицької Акції. Темою нарад мало бути протидіяння комуністичним намаганням обмежити тираж католицької преси та справа католицьких єпархіяльних і парафіяльних шкіл, що їх комуністи також порішили були ліквідувати. Таке завізвання до Братислави на надзвичайні збори Католицької Акції піддало мені думку, що поїхавши на ті наради, я без усякого підозріння й зовсім оправдано можу щезнути з дому на якийсь час.

У середу 23-го червня нічним поїздом я виїхав із Пряшова. Тоді й на думку не прийшло мені, що я назажди покидаю моє рідне місто. Я не брав валізки з собою, а тільки грубшу течку, до якої спакував потрібне білля, одну серію реколекційних наук, священничий молитвослов, гребінець та щіточку до зубів. Перед відходом із манстиря я передав о. П. Буликові ЧСВВ ведення дому та Провінції, доки я не вернуся. Отцям і Братовідверникові я поручив, що коли б хтось пошукував за мною, то щоб казали, що я поїхав до Братислави на наради, а звідтам мав поїхати на короткий відпочинок, на вакації. Куди? Не знати. У моїй канцелярії я лишив на верху бюрка листа з запрошенням від централі Католицької Акції, щоби при евентуальній ревізії поліція могла переконатися, що монаша братія говорить правду. Тим самим поїздом їхали на наради до Братислави також і дві Сестри Василиянки та дві Сестри Служебниці,

вислані Преосв. Павлом Гойдичом як делегатки від наших єпархіяльних шкіл.

Наради католицького вчителства і представників Католицької Акції відбувалися 24-го червня від 2-ої аж до 7-ої години вечора в будинку богословського факультету братиславського університету. Було там кілька рефератів, подавано різні статистики про стан католицьких часописів і парафіяльних шкіл, було кілька гарячих промов із закликом до боротьби проти безбожництва, що його комуністи хочуть нам накинати, і т. д. За такі промови два-три роки пізніше люди попадали в тюрму, але тоді, на початку комуністичної ери в Чехословаччині, — всі ми були великими "героями". Постановлено вислати делегації та меморанди до відповідних урядів у Братиславі й Празі з протестом проти обмежування католицької преси та проти намагань знищити католицьке шкільництво, підкреслюючи, що такі нама-

**Єпархіяльний сиротинець і монастир СС. Служебниць
у Пряшові**

гання являються актами початків переслідування Католицької Церкви на терені католицької Словаччини та що про це заговорить увесь католицький світ. Після конференції, для безпеки, я пішов переночувати до моїх знайомих, панства Г., а наступного дня вибрався до моїх знайомих у Пещанах, і потім знову вернувся до Братислави. Там я хотів відшукати знайомого українського суддю, д-ра П., що колись працював ув Ужгороді, а потім у Братиславі. Я мав надію, що може від нього почую щось конкретнішого про небезпеку, що грозить нам у Пряшові, але, на жаль, не вдалося мені його знайти, а крутитися по коридорах і канцеляріях головного суду в Братиславі могло б бути небезпечним.

1-го липня я виїхав із Братислави до Угорського Градища на Моравії, де 16 наших Сестер Служебниць із Галичини працювали в лікарні, доки не дістануть чехословацьке громадянство, про що старався Преосв. Павло Гойдич по міністерствах у Празі. Сестри вже давніше просили мене дати їм реколекції, і я думав, що може тепер була б добра нагода це зробити та сховатися на якийсь часок, і реколекції дати. Але в Угорському Градищі я стрінув одну Сестру, що саме вернулася з Пряшова. Вона розповідала несамовиті речі. Впр. о. П. Булик ЧСВВ, що правив Службу в Сиротинці саме день перед її від'їздом із Пряшова, після Служби Божої розповідав Сестрам, як різні жандарми і тайні детективи приходять до монастиря одні за одними, завжди інші люди й увесь час хочуть бачитися зо мною, буцим то в справі о. Гучка, що сидить у тюрмі в Празі, а вони тільки хочуть дістати деякі пояснення від мене, як його настоятеля. Раз навіть опівночі прийшов до монастиря один уніформований жандарм і казав, що "Отця Провінціяла Сабола кличуть до телефону Отці Василяни з Праги". Всім у монастирі стало ясным, що це провокація, що це намагання дістати мене з монастиря на вулицю, а там схопити серед темної ночі та повезти в безвісті. Адже ж у монастирі ми мали приватний телефон (про що поліція не розвідала наперед!), наші Отці в Празі мали наше число телефону, отже не мали чого

кликати мене до публичного телефону, що містився в недалекому модерному будинку пошти, ще й до того кликати опівночі. А по друге, всі наші Отці в монастирі знали про те, що я вже свідчив у справі о. Гучка у Найвищому Суді в Празі, тому безперестанні відвідини жандармів у монастирі, ніби тільки в справі біографічних даних про о. Гучка, викликували аж занадто велике й оправдане підозріння, що тут ідеться про щось зовсім інше.

Сестра довго розповідала про напруження в оо. Василіян у Пряшові, про занепокоєння СС. Василянок і СС. Служебниць, про журбу Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ та про те, що бідний о. Булик уже аж хворий із того всього, бо весь час він мусить говорити з кожним жандармом чи детективом. Отець Булик дуже пригноблений, руки йому трясуться, сльози мав в очах, коли все це розповідав, і т. п. О. Булик не знав, що згадана Сестра стріне мене десь на Моравії, отже нічого не показував для мене, але перед Сестрами більше разів висказався: "Коли б тільки добрий Ісус поміг йому вирватися з тієї небезпеки і то чим скоріш десь у світ за очі".

Ці розповіді сильно подіяли на мене, просто пригноблювали. Я почав тепер уже поважно думати про втечу закордон. Почав боятися сам за себе. Не так за свою безпеку чи ув'язнення, чи навіть і тортури, а за те, що можу заломитися, статись манекеном, загіпнотизованим автоматом, як казав мій приятель Домініканець у Кошицях, і підписувати несамовиті свідчення-обвинувачення на єпископа, на наш Чин, на всю нашу Церкву. А що далі? Може зроблять з мене нового Семашка чи Костельника, Юду-зрадника, і я зйду з цього світу покритий ганьбою як шкідник свого Чину та своєї Церкви? Такі думки мене тривожили. Але я почав мучитись душевно ще й з іншої причини. Мучили мене думки: чи я добре роблю, що скриваюся? Чи це гідне священика-монаха втікати від переслідування? Правда, мій єпископ-святець і мій колишній Протоігумен, людина незвичайно розумна, досвідчена і практична — натискають на мене, щоб я втікав, але чи це справді Божа воля для мене, щоб я втікав і самолюбно рятував свою шкуру? Оце щойно

кілька днів, що я скриваюся, і вже стільки важких думок і сумнівів мучить мою душу! Що буде, якщо буду мусити довго скриватися, може податися на чужину? Чи витримаю такі душевні муки? Чи не буду потім на все життя соромитися сам себе, свого "боягузтва"?

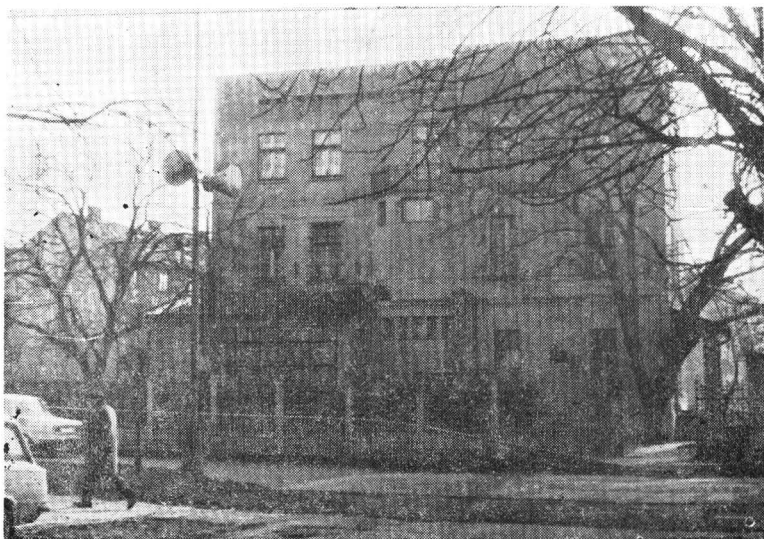
Після вечері я довго ходив по городі за лікарнею й боровся сам із собою. Ні, це не було б чесне й гідне священика хвратися в д переслідування! Ану ж усі ми помиляємося в оцінюванні небезпеки? Ану ж дійсне переслідування ще далеко, а ми вже трясемося? Чи не повинен я виступити отверто, поїхати до Праги, до Найвищого Суду, просто "чортові в зуби" й сказати: "Ось, я тут, ви шукаєте за мною. Якщо хочете арештувати мене, то беріть мене, я не маю чого боятися!"

І — я рішився поїхати до Праги й здатися на Божу волю. Бо ану ж ніхто не має на думці мене арештувати? Ану ж Суд не потребує мене? Або може потребує мене справді тільки для додаткових свідчень? Ця думка піддавала, що коли поїду до Праги, тоді принаймні довідаюся, на чому стою та що далі робити. Чого ж маю їздити з місця на місце, скриватися й мучити себе непотрібним страхом? Ця думка перемогла й успокоїла мене.

Пізно вечером я ще зателефонував з лікарні до Пряшова, до мого батька. Він був управителем державної тюрми у Пряшові, отже й мав телефон у своєму урядовому помешканні біля тюрми. Він мав добрі знайомства з поліцією, жандармерією, із суддями й адвокатами. Щотижня він разом із тими панамі грав у круглі чи карти у недалекій від Суду кругольні. Почувши мій голос у телефоні, батько зрадів.

— Де ти, сину? Мама і я вже цілий тиждень живемо в страху за тебе. Хтось тут пустив вістку, що люди бачили, як два жандарми після півночі випроводжували якогось священика з того поїзду, яким ти їхав до Братислави.

Я не міг сказати, де я є і звідки кличу, тільки запитав батька: "Що чувати дома?"

Дівочий інтернат і монастир СС. Василіянок у Пряшові.

Батько розповів про те, з ким говорив і що йому казали. Мені відразу стало дивним те, що його добре знайомий Державний Прокуратор нічого не знав про те, що хтонебудь пошукує за мною. Нічого не знали про це ні в команді жандармерії, а прецінь найчастіше жандарми приходили до монастиря у Пряшові чи Требішові і розпитували про мене. Тільки якісь знайомі на поліції казали йому, що, мовляв, нема чого боятися, бо якщо якісь жандарми чи детективи ходять до монастиря і хочуть говорити зо мною про о. Гучка, тоді вони тільки мають списати моє свідчення й вислати його до Праги, де пробуває арештований о. Гучко. Батько намовляв мене, щоб я вертався до дому, бо, мовляв, нема ніякої небезпеки.

Я не міг багато говорити телефоном, тільки сказав батькові, що я в усе те не вірю, і завтра вибираюся до

сестри. Батько зрозумів, що я говорю про дорогу до Праги, бо хвилинку подумав, і потім сказав, що він візьме собі коротку відпустку і також, разом з мамою, приїде за мною.

ЗАТРИВОЖЕННЯ В ПРАЗІ

Повних п'ять днів я перебув в Угорському Градищі роздумуючи та борючись із собою. Наші Сестри ще не знали про те, що я властиво вже скриваюся. Я нічого не казав їм про мої пляни чи побоювання, але вони бачили, що зо мною щось не все в порядку й увесь час запитували, чи я не хворий, чи не треба б мені вдатись до якогось лікаря, адже ж так багато добрих лікарів у їхній лікарні, і т. п. Я довго вагався й розбирав, щоб дальше робити, доки, нарешті, не рішився їхати до Праги й піти просто до Найвищого Суду.

6-го липня я виїхав з Угорського Градища й під вечір уже був у парафії св. Климента в Празі. Тут Отець Сотрудник сказав, що наш адвокат, д-р Блага, якого я недавно наняв, щоб він обороняв о. Гучка перед Судом, зрікся мандату, бо він, як член Людової Партії, тепер у неласці й нічого не може вдіяти. Віддав гроші й радив узяти якогось адвоката-комуніста, ще й подав кілька імен таких адвокатів. Сотрудник уже й сам ходив до шістьох адвокатів-комуністів, але коли вони почули, про що йдеться, один за одним відмовлялись узяти на себе його оборону. Але Отець ще пригадав собі колишнього пражського адвоката, д-ра Шпіру, що тепер мав свою канцелярію в Празі. Наступного дня ми оба пішли до нього. Вислухавши нас, він сказав, що це справа небезпечна, але він візьме її на себе вже з огляду на Преосв. Павла Гойдича, якого він дуже любив і шанував, а також з огляду на те, що гр. кат. священники його, Жіда, захоронили перед Німцями. Ще й обіцяв нам, що вечером він побачиться з д-ром Енгельсманом, новим

Слідчим Суддею о. Гучка та побачить, як виглядає його справа в Суді.

Мої батьки приїхали до Праги 9-го липня ще зранку. Тато взяв собі дво-тижневу відпустку. Доїхавши до помешкання моєї сестри, він зразу почав розповідати про те, що казали йому в Пряшові Державний Прокуратор, командант жандармерії та директор поліції, все що батько вже кілька днів тому розповів мені в телефоні. Я зразу сказав:

— Тату, я не вірю в те все. Адже ж ви знаєте, як працює поліція чи жандармерія. Чи можете ви повірити в те, що поліціанти чи жандарми приходять до мене до монастиря без відома своїх директорів, чи командантів? Отже вам або брехали просто в очі, або вони справді нічого не знають про пошуки за мною, бо в дійсності за мною пошукує хтось інший, а не наша поліція чи жандармерія: за мною пошукує московське НКВД. Так, тату, я маю сильне й мабуть дуже оправдане підозріння, що за мною пошукує НКВД з Ужгороду через свою філію в Михаловцях — і я розповів йому про колишні відвідини Й. Торбича в нашому монастирі в Требішові та про вістки, що їх він поширює по Закарпатті, що, мовляв, у нашому монастирі ми маємо тайну антисоветську радіовисильню та машинку на друкування антисоветських летючок, що їх хтось там розкидує по селах Закарпаття. — Тату, сказав я, ви знаєте дуже добре, що за саме тільки підозріння в таких речах мене можуть розстріляти.

Батько видивився на мене великими очима, зніяковілий і переляканий, а мама вибухла голосним плачем: "Боже, Боже, чого ми дожили!"

І я розповів батькам про моє рішення.

Мені соромно скриватися. Я вже тиждень не можу ні їсти, ні спати. Я весь час борюся з собою, і тому рішився піти особисто до Найвищого Суду довідатися, на чому стою. Там для мене три можливості: якщо Суд потребує мене справді тільки в справі о. Гучка, тоді я можу подати нове свідчення й жандарми та поліціанти

**Батьки о. С. Сабола ЧСВВ — Марія Іжарикова
та Михайло Сабол.**

перестануть ходити за мною; якщо Суд потребує мене, щоб мене арештувати за якийсь підозріння у зв'язку з о. Гучком, тоді хай мене арештують на місці, і ви принаймні будете знати, що я сиджу в тюрмі десь тут, а не на Сибірі; а якщо Суд не потребує мене взагалі, тоді і вам і мені буде ясно, що це Совети шукають за мною, а в такому випадку для мене не буде іншого виходу, тільки щезнути звідси й загубитися десь у вільному світі.

Це була п'ятниця, коли мої батьки приїхали до Праги, а п'ятниця — це був день, коли в тюрмі "на Панкраці" можна було відвідувати в'язнів. Я хотів відвідати о. Гучка і при тій нагоді довідатися, чи Суд потребує мене, чи ні. Я хотів відвідати о. Гучка тим більше, що якийсь його спів'язень кілька днів тому вийшов з тюрми та мав розповідати, що о. Гучка водили на полі-

цію і так побили, що він не може навіть піднятися на ліжку. Це могло бути правдою, або бути вигадкою, але на поліції вже не раз побили його і тому це виглядало дуже правдоподібне. Якщо дозволять мені побачитися з ним, тоді я й сам побачу, що йому нічого не бракує, а якщо не дозволять, то це буде знаком, що він таки справді побитий.

Батько, хоч утомлений півтораденною їздою поїздом, пішов зо мною, бо хотів побачити о. Гучка, а також, якщо б мене мали арештувати, тоді б він знав, де я пропав. Тепер він уже й сам не вірив у те, що йому казали його знайомі на поліції та в жандармерії у Пряшові.

Дозвіл на побачення з в'язнем давав Слідчий Суддя, отже ми пішли до нього. На моє велике здивування, мого знайомого Слідчого Судді, д-ра Гартмана, вже не було. Новим Слідчим Суддею, від часу комуністичного перевороту, був д-р Енгельсман, Жид із Банської Бистриці, і то в зовсім іншій канцелярії. Я представився йому, представив мого батька, як управителя тюрми Крайового Суду в Пряшові і сказав, що в'язень, о. Гучко — мій секретар, і я хотів би поговорити з ним у наглій справі, що була в його компетенції. Д-р Енгельсман, навіть не підвівши очей від паперів на столі, відловив, що, на жаль, не може дати мені дозволу на побачення з о. Гучком тепер, але може буде могли дозволити на це десь за місяць. За те можу написати йому листа, ч о. Гучко буде могли листовно дати мені потрібні інформації. Це утвердило мене в переконанні, що бідний о. Гучко справді лежить побитий. Тоді я відважився на дальший крок. Я сказав, що чув, а ось мій батько є свідком, що жандармерія і поліція в Пряшові та Требішові пошукує за мною, мовляв, потребує від мене інформацій відносно о. Гучка, але я виїхав із Пряшова, щоб полагодити деякі орудки в Братиславі та в Празі, отже, якщо Суд потребує якихось інформацій від мене, то я тут, і можу зізнавати.

— Як ви називаєтеся? — запитав Суддя.

Я подав моє ім'я, він подивився до судових документів о. Гучка й після кількох хвилин сказав:

— Ваше ім'я знайоме мені, ви вже свідчили в справі о. Гучка того й того дня, отже Найвищий Суд уже має від вас усі потрібні інформації про нього і ми не пошукуємо за вами. Якщо поліція, чи жандарми ходять за вами, тоді певно потребує вас ОБеЗет (Обласна Безпечностна Зправа), і певно в зовсім іншій справі.

Я поглянув на мого батька. Він затиснув зуби й поблід як стіна. Тепер і йому стало ясным, що не чехословацькі уряди потребують мене, а ужгородське НКВД.

Я ще відважився спитати Суддю, коли вже раз скінчиться слідство в справі о. Гучка, а він, іронічно всміхаючись, відповів:

— Двадцять восьмого жовтня.

День 28-го жовтня — це були роковини заснування Чехословаччини в 1918-му році і мені прийшло на думку: ану ж о. Гучкові дадуть амністію, як нераз давали амністію деяким в'язням з нагоди державного свята? Але від кількох днів навіть у дуже поважних колах Праги ходили вперті вісті, що того дня президент Готвальд має проголосити прилучення Чехословаччини до СРСР. Мороз перейшов мені по плечах і мені відняло віддих. Коли ж я ще запитав, чи можемо подавати прохання про амністію, він холодно відповів: "можете".

Попрощавшись з новим Слідчим Суддею, ми оба з батьком вийшли на коридор. Батько подивився на мене з полегшою на серці, що мене не арештували, але й мав сльози в очах. Він не легко зворушувався, але тепер він узяв мене за обидві руки, сильним поглядом глянув до моїх очей і тремтячим голосом сказав:

— Севастіяне, я мав чотирьох синів і тільки ти один зостався мені. Бог знає, що ти дорожчий мені над моє життя і тому, хоч як тяжко це мені, я кажу тобі, сину, ти мусиш тепер поважно думати про втечу кудись за кордон. Ти мав правду — наші уряди не потребують тебе. Це потвердив і Суддя Найвищого Суду. Видно, що справді агенти НКВД пошукують за тобою і тому тут нема часу на вагання. Ти мусиш щезнути звідси і то чимскоріше.

Ми їхали до дому трамваєм з кількома пересідками. Їхали мовчки. У сестри ми пообідали й також мало го-

ворили одні з одними. Важко було говорити. Мені почорніло в голові на саму думку, що я мав би покинути мій рідний край, мої батьків, мої монастирі й монашу Братію, з якою я так тісно зрісся. Батько сидів при вікні також із чорними думками в голові, дивився кудись далеко понад дахи домів витираючи сльози з очей, а мама, моя бідна мама, ходила з покою до покою, плачучи й зідхаючи: "О, Боже, Боже!"

Я відчув, що ґрунт під моїми ногами починає хитатись і стається гарячим. Я не знав, що робити з собою, куди звернутися, як утікати за кордон. Але ж, чи я справді мушу втікати? Ану ж ця несамоविта хуртовина перейде, втихомириться, розвіється? Запевнення Слідчого Судді, що Найвищий Суд не потребує мене — якось успокоювало мене й тому то думку на втечу за кордон я відложив на пізніше. Досі Бог якийсь дивно схороняв мене. Може Він і надалі схоче зберегти мене від безпосередньої небезпеки? Ось, я довідався, що требішовський римо-кат. сотруди́ник, о. Степан Драб (тепер у ЗСА) дуже подібний до мене, стояв на двірці в Кошицях, розмовляючи з якимось знайомим і чекаючи на поїзд; детективи пильнували його, а він якось щез їм з очей. Пізніше, вже в поїзді приступили до нього два жандарми й хотіли вивести його з поїзду на якійсь маленькій стації. Коли ж він виказався легітимацією із знимкою, що він — о. Степан Драб, а не о. Степан Севастіян Сабол ЧСВВ, то жандарми були дуже змішані і злі. Досі пошукували за мною, оскільки я знаю, тільки на сході республіки, в Требішові та в Пряшові, отже близько Ужгороду, близько централі ужгородського НКВД. Прага тисячу кілометрів від Пряшова. Не скоштувавши большевицьких методів на власній шкурі, в моїй наївності я думав, що в далекий Празі Совети не так легко знайдуть мене. В додатку, заки настане конечність утікати за кордон, я ще хотів щось доброго зробити для мого відданого співробітника, о. Гучка. Адже ж у його користь працює колишній пряшівський адвокат д-р Шпіра! Адже ж є можливість подавати прохання за амнестією! Адже ж комуністи тільки недавно, в місяці лютому, перебрали владу в свої руки й може схочуть

позискати собі прихильність настороженого населення і проголосять широку амністію, що відноситиметься також і до о. Гучка, евентуально може також і до мене!

З такими думками ще того самого дня під вечір я поїхав до церкви св. Климента й разом із О. Сотрудником ми поїхали до д-ра Шпіри, нашого адвоката, що взяв на себе оборону нашого о. Гучка.

Д-р Шпіра був у доброму настрої, бадьорий і самопевний. Учора він мав бачитися з новим Слідчим Судею, д-ром Енгельсманом, бо так умовилися, але не бачився з ним, зате побачиться з ним сьогодні вечером. Але він мав нагоду говорити з колишнім Прокурором Найвищого Суду, д-ром Фалькусом, якого в березні викинули зі служби, бо він не був комуністом, і д-р Фалькус мав сказати йому, що "в цілій республіці, навіть у цілому цивілізованому світі нема суду, що міг би засудити о. Гучка". Д-р Шпіра дуже був підбадьорений тим, а мене це також піднесло на душі. "Д-р Фалькус — це капациет, — казав наш адвокат — усі інші — це карлики в порівнянні з ним. Отче Провінціяле, ви не маєте чого боятися за о. Гучка. Побачите, що ми скоро дістанемо його на волю". І ми спільно, при допомозі чеського конципієнта, написали довший концепт-прохання за амністією для о. Гучка. Я бачив, що д-р Шпіра на правду поважно бере справу. Конципієнт ще мав переписати концепт на машинці у трьох додаткових примірниках, для д-ра Шпіри, для о. Гучка та для мене.

Наступного дня, 10-го липня, зразу після Служби Божої, що її я правив у церкві св. Климента, поїхав я до канцелярії д-ра Шпіри дістати від нього обіцяні дві копії прохання за амністією. Але Жид д-р Шпіра, тепер ані чути не хотів про оборону о. Гучка. Навіть копії прохання за амністією не хотів мені видати. Увесь переляканий, нервово ходив по канцелярії, брався за голову, розводив руками й казав, що прохання надруковане на його машинці можуть пізнати і він готов мати клопоти. Д-р Енгельсман, з яким він говорив учора вечером, радив йому не мішатися до справи о. Гучка, бо може й сам погоріти.

Це розлостило мене, я не втерпів, і скрикнув:

— Коли вас, Жидів, треба було рятувати, давати вам підроблені метрики, або скривати вас, тоді о. Гучко був добрий, хоч міг життям заплатити за це, а тепер, коли його треба рятувати, тоді всі ви вмиваєте руки.

-- Ну, знаєте, відповів він — я маю канцелярію, я маю родину, і ви, як священник, ви це повинні розуміти.

Щоб не палити мостів за собою, я трохи злагіднів і відійшов від нього, що правда, не в гніві, але без копії за амнестію.

Після обіду, обдумавши справу, я вислав о. Сотрудника до д-ра Ппіри, щоб він випросив у нього одну копію прохання, бо воно було дуже добре уложене, а я гварантував, що все перепишу власною рукою, і мій відпис передам о. Гучкові до тюрми, а копію його машинопису чесно зверну йому назад. Д-р Шпіра дав себе ублагати і вечером ту копію я вже мав у себе.

РЕВЕЛЯЦІЙНІ ІНФОРМАЦІЇ

Наступного дня, 11-го липня, я ще раз вибрався до Найвищого Суду, до д-ра Енгельсмана розпитати про формальності злучені з подаванням прохання за амнестію та чи він дозволить, щоб о. Гучко дістав від мене копію прохання, щоб її переписав з відповідними додатками особисто від себе та підписав. Але д-ра Енгельсмана того дня не було в суді. Я був розчарований. Усе ж таки, вертаючися з канцелярії Слідчого Судді, стрінув я на сходах знайомого пана (не можу подати його імені!), з яким я запізнався рік тому в канцелярії колишнього Слідчого Судді, д-ра Гартмана. Зустріч з ним була для мене приємною несподіванкою. Його я й запитав, чи взагалі доцільне воно подавати прохання за амнестію. Він відповів:

— Це ваш святий обов'язок, хоч на певний успіх може й нема великих надій.

Я бачив, що він хотів говорити, хотів виговоритися. Ми закурили й почали проходжуватись по широкому коридорі старої будови Найвищого Суду. В розмові я довідався, що д-ра Гартмана, першого Слідчого Суддю о. Гучка, вже нема в Суді. Його перекинули до Міністерства Справедливости, бо він не був комуністом. Новий Слідчий Суддя, д-р Енгельсман — засліплений комуніст і небезпечна людина. З ним він радив мені бути дуже обережним. Я відчув, що мій знайомий мабуть щира людина, і я почав добиратися до його душі. Нарешті він оглянувся на всі сторони: на довгому коридорі було дуже мало людей, це ж була рання пора, — і мій знайомий почав говорити:

— Тепер буду говорити з вами щиро, по приятельськи. Ви з Пряшова, а я також недалеко від вас. Тепер я вже на Міністерстві й уже не так дуже зв'язаний судовими тайнами. Кажу вам, що о. Гучко невинний. Д-р

Гартман і я переводили слідство від часу його ув'язнення аж до кінця грудня. Ми вдвійку читали всі його акти й більш ніхто не буде їх студіювати. Це грубі сто-си. І я можу тепер отверто сказати вам, що хоч закидів проти нього багато, проте поважного доказу нема ні одного. Державний Прокуратор, д-р Фалькус отверто сказав, що він просто не може виготовити обвинувачення проти о. Гучка, бо не знаходить жадного поважного доказу його провини; через це й викинули його зі служби. Що о. Гучко помагав деяким людям перейти за кордон, до того він признався зразу таки першого дня, і воно не є аж таке страшне, щоб півтора року тримати людину в тюрмі. Хочуть йому доказати, що ті люди, яким він помагав, не були священики, а "бандерівці", та що він знав про те, що вони "бандерівці". Це він заперчує і саме це хочуть йому доказати й доказують уже півтора року, але жадним конкретним доказом. Суд уже два, чи три рази рішив був випустити його на волю, але одні чинники спротивились тому, заявляючи, що вони мають свідків у Польщі та приведуть їх на розправу. Але ж, приятелю, таких свідків і тут можуть знайти, гільки нехай їм добре заплатять і нехай їх навчать, щоб мають говорити.

— Ви правду казали,—продовжував мій знайомий,—коли в літі були в нашій канцелярії з вашою сестрою, що ви також мали бути арештовані разом з вашим єпископом Гойдичом. На щастя, Словацька Народня Рада поставилась тоді проти того, щоб не викликувати ферменту чи крику серед католицького населення Словаччини. Єпископ Гойдич має велику повагу, бо він є єдиним, політично нескомпромітованим єпископом у Словаччині. Всім відомо, що за режиму Тиси його навіть переслідували, намагались позбавити єпископської гідности та заарештувати. Тепер це великий плюс для нього. З огляду на нього не арештували й вас, бо ви також, як я чув, маєте бути вищою рибою в Церкві. Але тут властиво не йдеться про особу о. Гучка, чи єпископа, чи про вас. Тут йдеться про вашу Церкву, яку хочуть скомпромітувати і знищити. Я — Жид і на тих ваших вірах я не розуміюся (тут просив пояснити йому, яка є різ-

ниця між греко-католиками та православними), але побоююся, що воно не буде добре. Тепер комуністи всю власть мають у своїх руках і тому тепер можете сподіватися, що помалу зачнуть переводити обшуки по ваших парафіях і монастирях та будуть ув'язнювати впливовіших священників. Згадаєте моє слово: помалу всіх вас проголосять за політичних злочинців та ворогів народу, бо така є воля вищих інстанцій, супроти яких наша влада — безсильна.

Так ми розмовляли може 40-45 хвилин, а мені мороз ішов по плечах і шуміло в голові.

Вернувшись до св. Климента, я зразу сів за машинку до писання і подрібно списав усі важніші точки тієї розмови, а калькову копію ще того самого вечора я вислав експрес листом о. Буликові до Пряшова, щоб він знав, як виглядає справа з о. Гучком та щоб дав мого листа прочитати Преосв. П. Гойдичові. Це ж були рсвеляційні інформації про те, що чекає нашу Церкву в Чехословаччині, і єпископ повинен це знати якнайскоріше. Висилати такі інформації поштою — справді було не мудро з мого боку, але, на щастя, в тих часах цензура в Чехословаччині ще не була перевишколена на большевицький спосіб, і мій лист без перешкод дістався до рук о. Булика таки наступного дня ранком.

Наступного дня, 12-го липня, я пішов до Міністерства Справедливости, до мого вчорашнього приятеля так, як ми умовились. Я поніс йому начерк прохання за амнестію для о. Гучка. Прохання подобалось йому. Він обіцяв, що певно доручить його о. Гучкові через д-ра Енгельсмана. Але радив, щоб я дістав також подібне прохання від єпископа Гойдича. Як тільки воно прийде, я повинен зразу повідомити його про це і він може вплинути на референта, що буде передавати його міністрові разом з еляборатом.

Мій приятель дав мені знак очима, щоб я вийшов з ним на коридор, бо в канцелярії було більше людей, а він ще хотів говорити, хотів ще раз виговоритися. На коридорі він сказав, що має докори совісти, що може замало помагав о. Гучкові, щоб його рятувати, а пре-

цінь вони знайомі собі ще з дитинства, хоч о. Гучко того, мабуть, не пам'ятає. Але — оправдувався він — сьогодні за кожне підозріле потягнення Слідчий Суддя може заплатити своєю екзистенцією. Коли я сказав, що зачуваємо, що о. Гучко лежить важко побитий, він відповів, що це дуже можливе. В тюрмі Суду певно його не били, але якщо може поліція "позичала" собі його з тюрми на свої окремі вислухи, тоді можливе, що й побити його, що в них часто буває, бо ж уже півтора року шукають у ньому вини й не можуть знайти, отже зовсім зрозуміле, що їх лють бере і намагаються побоями дістати від нього якогось признання до вини. — Накінець ще раз повторив деякі речі сказані вчора:

— Отче, тут не йдеться про о. Гучка. Тут ідеться про вашу Церкву. На вас приходять чорні хмари й мені вас жаль. Ваш єпископ певно незадовго буде арештований, а ви, приятелю, може ще раніше. Советська амбасада не подарує вам вашої активності. Ваші монахи недавно ходили із села на село заохочувати вірних до витривалости в вірі. Зорін дуже добре поінформований про таку вашу діяльність. В очах Советів — це злочин, а ви, приятелю, ви голова тих "злочинців". Не будьте наївним. Пам'ятайте, — ви на мушці.

Я був потрясений такими ревелюціями і зворушений щирістю мало знаного мені приятеля. Все ж таки я боявся признатися йому, що я вже пронюхав цю небезпеку та що я властиво вже скриваюся. При прощанні я несміло запитав його на коридорі:

— Чи думаєте, що я повинен сховатись до якоїсь діри, або може й податись кудись далеко, за гори, за ліси?

— Я подивляю вас, що ви ще тут — відповів мій приятель, і потискаючи мені руку, шепнув: бажаю вам щастя, Отче.

Ми розійшлися при виході з Міністерства Справедливости, але я виходив мов пройнятий морозом, дуже пригноблений і розгублений.

Дома я розповів батькам про мою останню розмову з приятелем у Міністерстві. Це пригнобило всіх. Тієї ночі ніхто з нас не спав.

А все ж таки, наступного ранку я ще відважився поїхати трамваєм до церкви св. Климента відправити Службу Божу, як це я робив щодня за весь час мого побуту в Празі. Після Сл. Божої ми з О. Сотрудником тільки що засіли до сніданку, коли оце в дверях парадного дому появився наш клирик Й. із Пряшова. Втомлений, невиспаний, незачесаний, виблідлий, виголоднілий, але всміхнений. Зрадів, що застав мене ще в Празі. Але він приїхав цивільно вбраний — це обурило мене, і я скрикнув: Від коли це Василяни ходять по цивільному вбрані? Але він зразу ж вияснив усе. Це Впр. о. Булик казав йому їхати до мене якнайскоріше, і то переодягненим по цивільному, щоб у поїзді не викликувати підозріння, чи взагалі звертати на себе увагу.

Вчора рано о. Булик дістав мого експрес листа всланого з Праги зі звітом про мою розмову з приятелем у Найвищому Суді. О. Булик саме скінчив читати листа, коли оце до брами монастиря задзвонило кількох жандармів, мовляв, це ревізія — шукають отця Сабола. Впр. о. Булик зійшов із другого поверху на долину, розмовляв із жандармами, а коли вони почали ходити по партері й полізли до пивниці, заглядаючи до всіх кутків, о. Булик мав нагоду шепнути Братові Й., щоб якимось способом дістався до його келії і сховав мого листа, що остався на столі. Один жандарм стояв на сходах, що вели до вищих поверхів, отже сходами годі було вийти нагору, на другий поверх. Тому Брат Й. швидко побіг до недалекого двора, де робітники вже від довшого часу переводили ремонт дому та, нікого не питаючи, схопив найдовшу драбину, швидко побіг до монастирського двора, приставив драбину до вікна, крізь вікно дістався до келії о. Булика й сховав листа до кишені. Через кілька хвилин жандарми вже були на 1-му й 2-му поверхах, перевіряючи всі келії, навіть заглядаючи під ліжка.

Друга річ, про яку клирик Й. розповів, було те, що жандармерія тепер гарячково пошукує за мною в Пряшові, Требішові, а навіть у Михаловцях. У Требішові один жандарм дзвонить до брами монастиря в годині 10:30 вечором. Коли настоятель, о. Олеяр ЧСВВ запитав

з вікна, про що йдеться, жандарм відповів, що: "Отця Сабола кличе до телефону прятівський манастир, а що вночі пошта замкнена, то о. Сабол може прийти до канцелярії жандармерії і звідтам говорити". Але о. Олеяр відповів, що я перебуваю в нашому манастирі в Прятшові та він може годину тому говорив зо мною телефоном, отже як може хтось із прятівського манастиря просити мене до телефону в Трєбішові?

Наступного дня, 2-го липня, ранком прийшов до нашого манастиря в Прятшові один жандарм і казав, що "Отця Сабола кличе до телефону трєбітівський манастир". У тому самому часі кількох жандармів було також і в манастирі Отців Рєдємптористів у Михаловцях, де розпитували про мене, а до мого близького сусіда й приятеля, о. Степана Жєлтвая у Войчицях, близько Трєбішова, уночі прийшли жандарми певні того, що я там скриваюся. У самому ж Прятшові, казав клирик Й., жандарми зупинюють кожне авто, кожну фіру, що виїжджає з міста, і строго перевіряють кожну особу й особисті документи.

Трєтя річ, про яку розповідав клирик Й., це те, що наші Отці в Прятшові довірочно дізналися, що цими днями якийсь советський генерал мав бути в Українській Народній Раді та сильно висварив її провідників за те, що, мовляв, вони нічого не роблять, бо православ'я не поширюється. Коли ж вони оправдувалися, що їм тяжко щось зробити, коли Отці Василіяни мають великий вплив на населення, їздять із села на село й нарід іде за ними, тоді советський генерал мав їм сказати: "Ви мусите знайти спосіб на те, щоб їх знищити".

Але головною ціллю приїзду нашого клирика Й. було переказати мені, щоб я за всяку ціну й якнайскоріше шєз із території Чєхословаччини.

— Преосв. Павло та о. Ігумен Булик вислали мене сюди, щоб вам сказати таке: гарячкове пошукування жандармерії за вами — віщує щось дуже поганого, що ось-ось може статися. Якщо вас зловлять, тоді певно прийдуть дальші арештування і скоріша ліквідація нашої Церкви. Якщо не зловлять вас, тоді жандармерія

буде дезорієнтована і тоді, можливе, повна ліквідація нашої Церкви буде відложена на пізніше. Ви є настоятелем Чину, проти якого звернене вістря комуністів. Вони, покищо, мабуть не відважуються арештувати єпископа і тому головну свою увагу перше звернули на вас, щоб зловивши вас, виарештувати всіх Василіян, а накінець і самого Преосвященного, щоб так знищити провід нашої Церкви. З тих то причин і Преосв. Павло, і о. Ігумен Булик просять вас і настоюють на тому, щоб ви таки негайно подалися кудись за кордон.

Аргументація, щоб моєю втечею за кордон дати єпископові час на маневрування та, оскільки можливе, відсунути час ліквідації нашої Церкви на пізніше — промовила до мене найсильніше.

При прощанні з Братом Й., ми оба розплакалися.

— Скажи Преосвященному, — додав я при прощанні, — скажи й Отцеві Ігуменові, що для добра нашої Церкви я послухаю їхньої ради, хоч як тяжко це мені особисто.

Вернувшись на обід до моєї сестри, я все те переповів моїм батькам, сестрі та швагрові. Всі вони поблідли. Слово за словом, домашня рада ввадила, що я мушу перейти "до цивілю" та що не смію більше виходити до міста.

А що далі? Як видістатися з Праги, щоб мене не зловили? Куди податися? Як узагалі добитись кудись ближче до границі? Як її перейти?

До пізнього вечора ми радились, і накінець усі погодились на тому, щоб найперше щасливо видістатися з Праги на провінцію, а звідтам поїхати поїздом до знайомих у гори, на село.

В ПОШУКУВАННІ “ЗЕЛЕНОЇ ГРАНИЦІ”

Скинути мою монашу василіянську рясу й передягнутись по цивільному, — було для мене незвичайно трудно. Двадцять чотири роки тому, не маючи навіть повних 15 років життя, я вступив до монастиря ОО. Василіянц на Чернечій Горі біля Мукачева. Й коли постригся в ченці в січні 1925 р. та дістав мою першу чернечу рясу, від тоді я ніколи не скидав її з себе, хіба тільки коли лягав спати, або коли разом з іншими йшов купатись у річці. Тепер небезпечні обставини змушували мене перейти “до цивілю”, скривати мій монаший та священничий стан і вдавати світську людину. Я настільки забув світські способи, що не вмів навіть краватки зав’язати собі на шиї. Мій батько мусів учити мене, як це робити. Коли ж я перший раз вийшов на вулицю з батьком та швагром зовсім по цивільному, мені здавалося, що всі люди зглядаються на мене, як на якесь диво, та що ось-ось, небо западеться надо мною. Дуже тяжко було мені вийти на вулицю так “чудно” вбраним, але всі дома силували мене до того, щоб я при звичаювався виступати по цивільному.

Для мене настала нова доба, доба скитальця. Я мусів думати про границю, знайти безпечне місце переходу й щасливо перейти “на другий бік”. Але не було це легко, й до переходу так скоро не дійшло.

Пускаючись у нову дорогу, я на майже повних 20 років утратив усякі зв’язки з парафією Св. Климента в Празі, з Преосв. Павлом Гойдичом ЧСВВ та моїми співбратами в Пряшові. Тому то наступні розділи будуть мати досить мало спільного з долею, чи недолею нашої Церкви на Пряшівщині, а будуть радше тільки описом

великих труднощів, страху та болючих переживань, що їх мусів зазнати кожний, хто під тиском обставин був примушений тайно переходити границю до чужого світу.

Порішивши видістатися з Праги, наступного дня, 15-го липня після обіду, всі ми разом — мої батьки, сестра з чоловіком та я — поїхали трамваєм до головного залізничного двірця Вильсона, а звідтам поїздом у напрямі судетського підгір'я на село, до одних Чехів, близьких знайомих моєї сестри. По сьогодні пам'ятаю сердешну бабусю і її сина лікаря та їхню служницю, Українку, — Настю.

Молодий лікар, довідавшись про ціль мого приїзду, дуже радив мені, щоб я залишився в нього, в тихій закутині, де ніхто мене не знає, а він дасть мені працю на своєму господарстві. Його мама зразу сподобала собі мене й також намовляла мене, щоб я остав у них. Але в моїх вухах усе ще гомонів тремтучий голос нашого клирика, Бр. Й., що так єпископ Гойдич, як і наш розумний та практичний батько — о. П. Булик ЧСВВ просять, щоб я за всяку ціну та якнайскоріше подався за кордон і тим поміг нашій загрожений Церкві. Звідси до границі було досить далеко. Звідси можна було дістатись тільки до советської зони Німеччини, отже це значило втікати від диявола до сатани. Коли я зорієнтувався в положенні, не треба було багато часу на рішення. Ще того самого вечора я рішився податись куди інде, кудись ближче до баварської границі, до американської зони Німеччини. Моя сестра з чоловіком вернулась до Праги, а я з батьками переночував у добрих приятелів.

Наступного дня, 16-го липня, батько, мама й я вибрались поїздом до Карлових Варів (Карльсбад), щоб ізвідтам "обнюхувати" границю. Тут ми заночували в інших добрих знайомих учораšnjого нашого господаря-лікаря. Іти спати до готелю й записувати мое ім'я в книзі нічліжників, — могло бути небезпечним. Ще вечером я хотів піти до якогось місцевого священика, щоб порадитись про можливості переходу границі до Бава-

рії, але батько вірадив мені. Священик-Чех — як усі Чехи — може бути москвофілом, і хоч може не видасть мене поліції, все ж таки може не схоче дати мені щирої поради. На щастя, наш новий господар мав доброго приятеля-священника в одному з місцевих монастирів. Після вечері він пішов до свого приятеля. Говорив із кількома Отцями про небезпеку, в якій я перебуваю та про мої пляни, і, вернувшись пізно вечером до дому, сказав мені, що треба буде довше чекати, бо границя до Баварії тепер дуже пильно стережена з огляду на "бандерівців" та й самих Чехів, що по ночах намагаються втекти з комуністичного раю до американської зони в Німеччині. Мовляв, між Ашом і Хебом у лісах багато трупів. Я не мав найменшої охоти приєднуватись до тих нещасних безіменних жертв большевицької дійсності. Мама плакала й благала, щоб я не втікав, щоб я десь тут скривався. Батько радив не спішитися з переходом за границю, а мені самому мороз ішов по плечах на саму думку, що переходячи границю, можу потрапити під обстріл і загинути десь у ночі, серед темного лісу.

Переночувавши в Карлових Варах, рано всі ми троє вибрались у поворотну дорогу до Праги. Важкі думки обсіли мою голову. Тепер я справді не знав, що далі робити. Я почав молитись за душі в чистилищі. Вони завжди були моїми великими помічниками в безвихідних ситуаціях. І ось, прийшло мені на думку, що якщо так тяжко й небезпечно переходити через границю до Баварії, тоді може найкраще буде, покищо, скриватись через якийсь час на терені Чехословаччини, доки не трапиться якась щаслива нагода до втечі за кордон. За той час я ще можу вернутись до наших Сестер, до Угорського Градища на Моравії, дати їм реколекції і самому зробити їх, може останній раз у моєму житті. Із думкою про ті реколекції я сів до поїзду.

У поїзді біля мене сіла молода, — може 20-літня панночка, — що мала з собою чотири великі пакунки, повні шліфованого карловарського скла. Напроти мене сиділи мої батьки. По якомусь часі я дав моїй мамі знак головою, щоб вона заговорила до тієї дівчини. вияви-

**о. С. Сабол
на вулиці Карлових
Варів з батьками.**

лося, що вона католичка, живе із своєю мамою в Чеських Будейовицях, працює в поліції, є членкою Марійської Дружини і щороку бере участь у замкнених реколекціях.

Такі інформації зразу піддали мені думку, що може я міг би довідатись від неї багато більше. Я зачав розмову з того, що я також кожного року їзду на реколекції, що католицька молодь на східній Словаччині гарно зорганізована, що бувають випадки, що жандарми схоплюють католицьких священників і вони просто з вулиці пропадають без сліду, що тут-там являються позначки наступу комуністів на Католицьку Церкву, і т. п. Моя сусідка дуже була заскочена такими вістками й казала, що в Чехах, покищо про ніщо подібного вона не чула.

Знаючи, що вона працює в поліції, я заговорив про те, що чуємо, що багато людей утікає за границю.

— О, так, багато, аж дуже багато — відповіла моя сусідка, — але їх виловлюють. Я читаю всі поліційні звідомлення, і знаю, що в лісах біля Хебу багато вбитих. Мало кому пощаститься перейти до Баварії, бо люди пускаються самі, не знаючи терену. Бояться про-

сити добрих провідників між місцевими людьми, щоб хтось не прозрадив їх, і так легко попадають під обстріл пограничної сторожі.

— А як у вас, на полудне від Чеських Будейовиць? — запитав я несміло.

— На полудне від нас советська зона Австрії — відповіла вона — й тому дуже мало хто пускається туди, бо ж хто хотів би попасти в руки "русаків"? Вони вилловлюють таких утікачів і передають їх нашим поліційним органам. Але гірка їх доля після невдалої спроби втечі. В останніх кількох місяцях я чула тільки про п'ять або шість таких випадків.

Ці слова зелектризували мене. Втікати через границю до Баварії — крайне небезпечно. Податись на полудне, через відносно легшу границю до Австрії, особисто для мене могло б бути ще більш небезпечно. Адже ж можу попасти в руки советської пограничної сторожі, вона ж може не віддати мене чехословацьким поліційним органам, а вивезти просто до ССРСР, і ніхто не знав би, де я пропав. Мені стало гаряче і темніло в очах. Що ж мені тепер робити? Як видістатися з цього несамогового положення, щоб виповнити волю мого єпископа?

Поїзд доїжджав до Пільзня. Моя сусідка почала знімати свої важкі клунки з полиць. Я поміг їй із тими клунками й виніс їх для неї з вагону на перон. Заки поїзд рушив у дальшу дорогу, я мав може дві хвилини. Мене кортіло прозрадити їй мою тайну, але я вагався. Доперва коли кондуктори вже давали знак, що поїзд їде далі, я сказав їй:

— Панно Маріє, дякую вам за інформації про безпеки, зв'язані з переходом границь. Я саме шукаю якогось пункту, де можна б перейти на другий бік. Я — священик, я скриваюся, бо за мною пошукує советська й наша поліція.

— Ви священик? — тихо простогнала вона і рясні сльози вибухли з її очей. — Ви священик? О, Боже, вже і в нас воно починається?

Вона швидко відчинила свою торбинку й подала мені свою візитівку.

— Якщо треба буде вам якоїсь помочі, зверніться до мене, — сказала вона, і ще раз переляканим і сумним поглядом довго дивилась на мене.

— Я буду дуже, дуже щиро молитись за вас! — додала вона, намагаючись відзискати свою душевну рівновагу.

Я вже стояв на сідцях вагону, поїзд уже розганявся, а моя нова добра приятелька ще довго стояла на пероні, помахуючи рукою й витираючи очі.

Під вечір ми доїхали до Праги втомлені й зажурені. Але я мав свій плян. Я обіцяв був дати Сестрам реколекції в Угорському Градищі, отже можу поїхати туди, а за той час може Ласкавий Господь піддасть якусь нову думку.

ТИХІ РЕКОЛЕКЦІЇ І ПОТРЯСАЮЧІ ВІСТІ

Наступного дня, в неділю рано, 18-го липня, в товаристві батька та швагра, я пішов на Службу Божу до віддаленого латинського костела, а після обіду таки збирався в дорогу до Угорського Градища.

Сину, не лишай мене, — благала мама при прощанні. Я не переживу твого відходу в чужинний світ. Може небезпека минеться й ти повернешся до дому.

Батько був сильніший і більш розумово дивився на положення. Він радив утікати за границю. "Ти мушиш", — казав він, але коли прийшло до прощання, він заломився.

— Сину — сказав він тремтячим голосом, і дальше не міг слова промовити. Доперва виплакавшись в моїх обіймах, додав: "Хай тебе Бог провадить" — і рукою зробив знак хреста на моєму чолі. Це останній раз я бачився з моїм незабутнім батьком. З мамою бачився 17 років пізніше, а з сестрою 18 років пізніше, коли комуністи нарешті дозволили їм поїхати за кордон та коли батько вже давно лежав у гробі.

Вже було під вечір, коли я доїхав до Угорського Градища. Мої батьки тієї самої неділі після вечері виїхали нічним поїздом назад до Пряшова.

Добрі Сестри Служебниці в Угорському Градищі зразу побачили на мені, що я втомлений, невиспаний і крайньо нервовий та зажурений. Після вечері я розповів їм про моє положення. Я не виявляв їм того раніше, щоб вони турбувались мною, а могли далі спокійно працювати в лічниці та далі вести своє нормальне ду-

ховне життя. Це були Сестри, що духовно були справді дуже гарно вироблені. Коли я їм розповів про небезпеки, що мені грозять, про моє недавнє "обмацування" границі, про натиск на мене збоку єпископа та наших Отців у Пряшові, щоб я конечно й скоро подався за кордон, Сестри спочатку посумніли, але скоро повеселішали та запропонували мені, щоб я остав у них, у лічниці, як пацієнт, бо вони поговорять із о. капеляном та дуже прихильним їм директором лічниці, і мені буде там добре. Але з таким пляном я не міг погодитися вже хоча б із тієї одної причини, що між Чехами, родженими москвофілами, я не міг би почувати себе безпечно. Мені краще сподобався інший плян Сестер, а саме, щоб я переїхав у гірські околиці Чеських Будейовиць і там скривався в монастирі одних Отців, що при монастирі мали велику школу, в якій працювало п'ять чи шість наших Сестер Служебниць. Але бідні Сестри й самі ще не знали, яка гірка доля їх чекає та скільки будуть мусити натерпітись через мене.

Вже давніше було домовлено з чеськими Сестрами св. Кирила й Методія в Велеграді, що там, у їхньому реколекційному домі, будуть наші реколекції. Отож, наступного дня, 19-го липня рано, після Служби Божої, я поїхав автом з трьома СС. Служебницями до Велеграду, колишнього осідку Великоморавської Митрополії св. Методія, Апостола Слов'ян.

Коли наші Сестри представили мене настоятельці того дому, я просив її не запитувати мене про моє ім'я, не записувати мене до книги учасників, чи провідників реколекцій, бо з тих і тих причин за мною пошукує поліція, отже щоб не мусіла говорити неправди, коли б хтось запитував її про мене. Чеська настоятелька досить змішано поглянула на мене, але, нічого не кажучи, завела мене на поверх, до кімнати призначеної для провідників реколекцій. Одна наша С. Служебниця мала приносити мені їжу, щоб я ніде не виходив, а також мала пильнувати входових дверей, щоб повідомити мене, коли б хтось приходив і розпитував про мене. Так я почав мої восьмиденні монаші реколекції. Три

дні пізніше приїхало мабуть 10 СС. Служебниць із Угорського Градища, і я почав п'ятиденні реколекції для них.

В тому самому часі і в тому самому реколекційному домі один Отець із недалекого монастиря ОО. Єзуїтів давав реколекції для якоїсь організації жінок. Я запитався з ним, висповідався в нього й мав нагоду довше поговорити з ним. Я звирився йому з нагоди моєї сповіді, що переживаю важку боротьбу з самим собою, що єпископ та всі мої найближчі дуже сильно натискають на мене, щоб я якнайскоріше втікав за кордон, а я не хочу втікати; я скриваюся і борюся сам із собою, чи я добре роблю, що скриваюся, чи я не повинен сам зголоситися до поліції й видати себе, хай мене арештують, хай терплю за Христа і Його Церкву. А Отець Єзуїт, вислухавши мої жалі, сумніви й побоювання, що я роблю себе боягузом, коли скриваюся, — відповів мені ось-як:

— Отче, я не маю найменшого сумніву й ніхто з нас не робить собі ілюзії з того, що переслідування Католицької Церкви прийде в нас як не сьогодні, то завтра. У вас, як бачу, воно вже починається. Ви — східнього обряду, як і Москалі, а з історії ми знаємо, що Московська Церква завжди вживала поліційну силу, царську чи большевицьку, щоб приєднувати до себе не-православних на окупованих землях. Що ж торкається вас, Отче, то ви не повинні робити собі ніяких скрупулів. Сьогодні не є геройством видати себе до рук поліції, бути арештованим і терпіти за віру. Сьогодні геройством є ховатися, втікати за кордон, зберегти життя, щоб колись пізніше могли повернутись назад, і на руїнах відбудувати Боже царство в людських душах.

Ці слова досвідченого провідника душ були для мене підкріпленням, мов світлом із неба, Божим об'явленням. Він ще заходив до моєї кімнати два або три рази вечорами й казав, що він розмовляв у моїй справі ще й із іншими Отцями в монастирі, й усі казали, що я повинен реально оцінювати ситуацію як Чина, так і

**Базиліка св. Методія в Велграді та каплиця св. Кирила—місце
славних Унійних З'їздів, започаткованих Преосв. Митрополи-
том. А. Шептицьким.**

Церкви, та що в такій ситуації Божою волею для мене є втікати за кордон і зберегти життя. Коли я виявив йому мій намір поїхати на полудне Чехії, в околиці Чеських Будейовиць, він обіцяв дати мені Братчика, що повезе мене автом полевими дорогами аж до Брна, бо на поблизьких залізничних чи автобусових станціях жандарми можуть перевірювати особисті документи й арештувати мене. Ще й цивільний одяг обіцяв прислати мені, як теж і Братчик буде їхати зо мною по цивільному вбраній.

Але під час тих тихих і спокійних реколекцій я мав також і деякі прикрі несподіванки.

Я щойно почав був реколекції для Сестер, як от наступного дня після обіду в моїй кімнаті з'явилась знайома мені С. Служебниця, що саме приїхала з Пряшова. В Пряшові знали, що я мав давати реколекції Сестрам, що працювали в Угорському Градищі. Отже, вона довідавшись у Градищі, що я перебуваю в реко-

лекційному домі в Велеграді, приїхала до мене, щоб розповісти мені про те, що діється в Пряшові. Це наші Отці просили її, щоб вона конечно поїхала до своїх сестер в Угорському Градищі та щоб конечно знайшла мене. Вона розповідала, що в Пряшові вже знають про те, що як я виїхав із Праги (18-го липня) після обіду, того самого дня вечером поліція вже була в помешканні моєї сестри, розпитуючи про мене. Перевела обшук цілого помешкання й забрала кілька листів та мої знімки, що їх моя сестра мала в столику. Під час обшуку поліція кілька разів погрожувала моїй сестрі ув'язненням, якщо мене не знайдуть. Вона не перечеила, що я був у неї, призналася, що й батьки були там, але заявила, що я виїхав на відпочинок, — куди? не знати, — батьки саме виїхали назад до Пряшова. Поліціанти мали грубо поводитись, чим моя сестра була дуже поденерована.

Це вже вдруге Бог захоронив мене від ув'язнення. Поліція прийшла за мною всього кілька годин після того, як я відійшов з дому, в якому жила моя сестра, на Вишеграді, недалеко Ольшанського цвинтаря.

У Пряшові ж, — казала сестра, — було як у день Страшного Суду. Коли поліційні детективи не знайшли мене в неділю вечером у Празі, зразу наступного дня, в понеділок, 19-го липня, великі відділи жандармерії вже в 6-ій годині ранку облягли монастир ОО. Василян, монастир СС. Василянок та монастир-сиротинець СС. Служебниць. Навколо нашого монастиря, на вулиці та на подвір'ї стояло около 12-15 жандармів, щоб ніхто не міг утекти з дому. Около 25 жандармів окружило монастир СС. Служебниць, а около 10 жандармів із усіх сторін пильнувало монастир СС. Василянок, коли інші відділи переводили обшуки в тих домах. У нашому монастирі обшук тривав від 6-ої години ранку майже до самого полудня, а в СС. Василянок та в СС. Служебниць від 6-ої до 9-ої години ранку. Всюди відчиняли всі шафи, заглядали до кожної комірки, під кожне ліжко, кожного запитуючи: "де є Отець Сабоп". На господарстві ж СС. Служебниць вилами перекидували всю

солому й сїно, думаючи, що я можу там скриватися. Ще й усїх монахинь поставили в довгий ряд на коридорї, пильно приглядаючись кожному обличчю, чи не знайдуть мене переодягненого за монахиню. Жандарми мусїли знати, що я найчастїше бував у монастирї СС. Служебниць, де вони мали свїй новїцїят для виховання молодих монахинь, а я був їхнїм духовним провїдником, що принаймнї три рази в тижнї давав їм духовнї конференції.

Під час тих обшуків нїчого не забрали з монастиря СС. Служебниць, але з монастиря СС. Василянок забрали якусь книжку, в якїй знайшли мїй пїдпис. В монастирї ОО. Василян перевертали все "догори ногами", вїд пивниці аж по дах. В двох моїх кїмнатах, у канцелярїї та в спальнї, обшук тривав 4 години. Забрали багато моїх знимок, а також і тризуб зо стїни, але нїчого компромїтуючого, полїтичного, чи протидержавного не знайшли, бо й нїчого подїбного в нас не було. І тризуб забрали доперва тодї, коли подїбний тризуб знайшли також в келїї о. М. Його тодї не було дома, дверї келїї були замкненї, отже жандарми з двору поставили драбину до вїдчиненого вїкна й так дїстались до келїї. Вони не знали, що означають тї тризуби, але, для певности, взяли їх з собою. В полудне повели о. П. Булика до команди жандармерїї й усякими способами пробували довїдатися вїд нього, куди я подївсь. Але вїн мїг сказати їм тїльки те, що знав, а саме, що я вїїхав до Братислави на наради Католицької Акції, а потїм був у Празї, звїдки й карточку-поздоровлення написав. Нїчого їншого вїн не знав про мене, анї про мїсце мого побуту. Все це о. П. Булик ЧСВВ мусїв потвердити на письмї.

В Пряшовї всї переполоханї, казала Сестра, і як єпископ, так і наші Отцї та всї Сестри переказують і просять, щоб я чимскорїше втїкав кудись за кордон, бо частї вїдвїдини жандармїв у монастирях та останнї обшукї вже йдуть усїм їм на нерви, а жандарми, мовляв, такї лютї, що розїрвали б мене на куски, коли б я попав їм у руки.

Такі вісті, зовсім природно, дуже пригнобили мене. Погоня за мною набирала на силі, небезпека ставалась усе поважнішою, й жаль було мені наших Отців та Сестер, що через мене мусять терпіти прикросці збоку поліції та жандармерії. Але, з другого боку, успокоювало мене те, що жандарми подрібно переглянули всі келії й закамарки в нашому монастирі, перетрясли всі книжки й папери в моїй канцелярії, і нічого компромітующого не найшли. Це якось заспокоююче впливало на мене, і, в моїй наївності, я думав, що тоді поліційні органи нарешті могли переконатися, що я нічим проти-державним не займався, отже дадуть мені спокій, я можу ще якийсь час скриватися й поволі буря перегримить, усе втихомириться і, по якомусь часі я буду могти спокійно та безпечно вернутись назад до мого монастиря в Пряшові.

Але ось, — саме перед закінченням наших реколекцій, — приїхала ще одна С. Службениця з Пряшова, С. А. Через неї наші Отці передали мені дещо з моєї білизни, светер і осінній плащ та трохи грошей на дорогу. С. А. повторила мені те все, що два дні тому розповіла перша Сестра про події в Пряшові, й також ще з більшим натиском переказала від єпископа та наших Отців, щоб я "ради Бога" за всяку ціну та якнайскоріше втікав за кордон, бо тепер уже не тільки я сам, але й усі вони в Пряшові в великій небезпеці.

Покищо я вже погодився був на плян Сестер їхати на полудне Чехії в гористі околиці Чеських Будейовиць, якийсь час там скриватись і здатись на Божу волю. А Божа воля була дивна. Хоч мені ясно було, що я мушу втікати за кордон, щоб рятувати життя і зменшити натиск на нашу Церкву на Пряшівщині, у душі я бунтувався проти того й пробував по-людськи мудрувати, маневрувати, крутити й вертїти, щоб тільки остати на місці, переконуючи себе, що все, що діється зо мною й через мене — мабуть не є аж таке страшне, що воно перейде, перешумить і вспокоїться. Так я надіявся, так думав, тим успокоював себе, а Бог почав делікатно, але й рішуче попихати мене ближче до границі й ставити

в ситуацію, в якій уже не буде викруту, а треба буде втікати в невідоме.

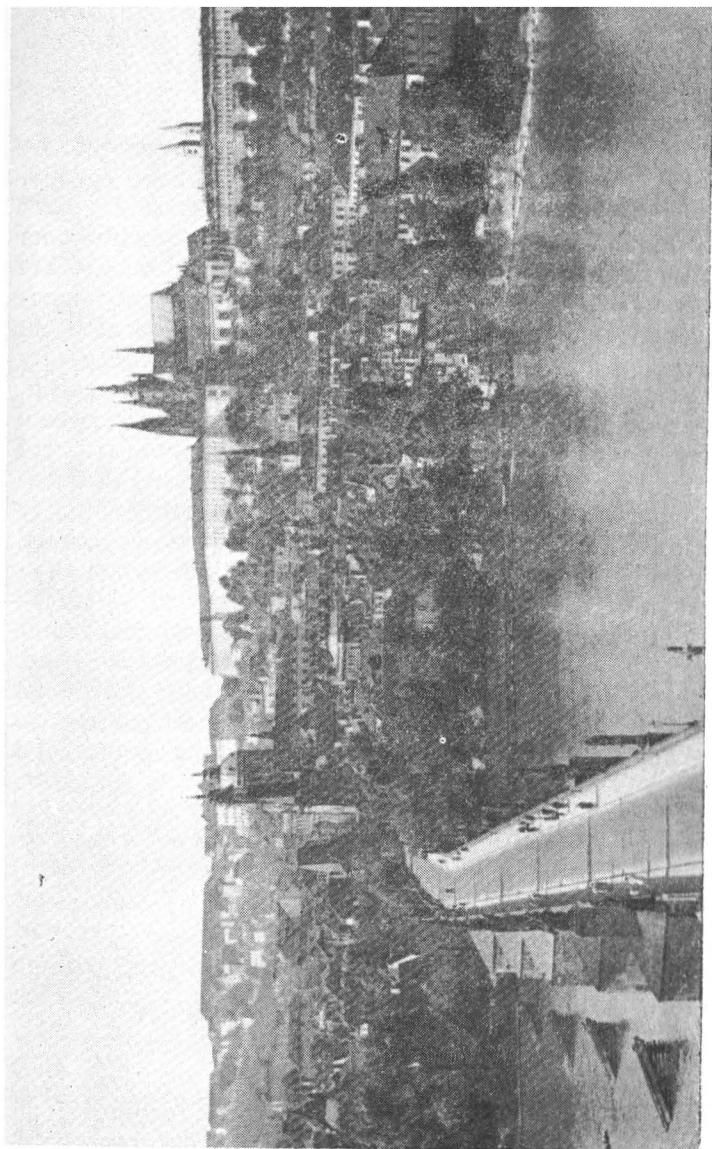
В середу, 28-го липня, під вечір ми скінчили реколекції. Вечером Братчик із монастиря ОО. Єзуїтів привіз мені цивільний одяг. Ми собі гарно поговорили, добре запізналися, й у 4-ій годині ранку я мав відправити Службу Божу, щоб у 5-ій годині, ще за світанку, ми могли виїхати в дорогу до столиці Моравії, до Брна.

ПОГОНЯ НА ПОВНУ СКАЛЮ

Ще темно було надворі, коли 30-го липня єзуїтський Братчик точно о 5-ій годині ранку зупинив своє авто перед входовою брамою реколекційного дому. Всі ми вже були по Службі Божій і сніданку. Сестри подарували мені одну валізку, в якій я спакував усі мої речі, що їх передали мені наші Отці з Пряшова, а Сестра настоятелька Т. мала їхати зо мною. "Я не обороню вас, коли б вас схопили по дорозі, — казала вона, але коли б таке сталося, тоді принаймні будемо знати, і в Пряшові всі будуть знати, де і що сталося з вами". Вона мала нести мою валізку, а я тільки легку течку. В поїзді вона мала сідати далеко від мене, але так, щоб могла бачити мене. Так ми, попрощалися з Сестрами, виїхали в дорогу зразу після п'ятої години ранку.

Ми їхали полевими дорогами, їхали досить поволі, щоб до Брна, столиці Моравії, доїхати між 8-ою і 9-ою годиною, коли на двірці буває найбільший натовп людей. І ми добре трапили. В Брні всі вулиці біля станції й сама залізнична станція були заповнені людьми.

Подякувавши Братчикові за братню прислугу та попрощавшись з ним, я пустився до великого входу залізничного двірця, а Сестра Т. ішла яких 10 кроків за мною. Але вже при вході стало мені моторошно. Там стояло чотирьох жандармів, що спокійно приглядались кожному, хто входив до великого будинку двірця. Але я був у "цивілю", окуляри сховав у кишеню, капелюха натягнув "на бакир", розщепив сорочку на грудях і з запаленою папіроскою в устах безцеремонно пробивався через натовп як некультурний громадянин, який не звертає

Вид на столицу Чехословацкини — Прагу

уваги на те, що його поведінка може бути прикрою для інших пасажирів.

Закупивши квиток при віконці на широкому коридорі, я пустився широкими сходами нагору до перонів, на яких стояли поїзди. При кожних сходах, що вели нагору, стояв один, або два жандарми. Це дивувало навіть і самих Чехів, чи Моравіян, що так багато жандармів на кожному кроці. Пробиваючись вперед, тут і там я почув слово "бандеровці", що мали з'явитись десь у недалекому лісі, про що вже і радіо мало говорити, але на це я не звертав уваги. Ішлося ж про мою власну шкіру і я мав страх за власне життя. Я почував себе, як злодій, на якому шапка горить, бож за мною пошукували вже по цілій Чехословаччині, а я пробував перемагати мій страх. Раз я вже тут, то годі вертатися назад! Пробиваючись сходами нагору, я завважив, що на самому верху стоїть один високий жандарм, і понад голови інших, пильно стежить за мною. Моя душа "опинилася в п'ятках". Мене справді огорнув страх і піт виступив мені на чолі. Та вертатись і втікати вже було запізно. Я ж віддавна мав звичку не втікати, а ставити небезпеці чоло, і майже за кожним разом переконувався, що небезпека не була аж такою страшною, як це спочатку здавалось. Отож, щоб позбутися страху, я пустився просто на того жандарма.

— Пане стражмістр, — заговорив я самопевним голосом, дивлячись йому просто в очі й покурюючи папіроску та стріпуючи з неї попіл, — де тут перон число те й те?

Пан "стражмістр" пильно приглянувся мені, зміряв мене від стіп до голови й мені заперло віддих. Але через кілька секунд він спокійно показав рукою:

— Ось, туди, наліво.

Я відідхнув, швидко пустився в тому напрямі і на мить оглянувся назад. Я побачив, що "пан стражмістр" витягнув із кишені на грудях якісь папери, мабуть знимки, й біг поглядом за мною. Допіру пізніше я довідався,

що поліціанти та жандарми справді мали мої знимки, як також і знимки інших "злочинців", за якими поліція пошукувала. Коли я побачив, що мій "пан стражмістр" стежить за мною, я втягнув голову між плечі й зигзагом, мов злодій, пробивався поміж натовпом пасажирів до означеного перону. Сестра Т. стратила мене з очей у натовпі й не знала, до котрого з двох поїздів, що стояли по обох боках того перону, йти за мною. Аж коли я вже був у вагоні і крізь вікно помахав до неї рукою, вона ввійшла за мною й сіла в кутку, на другому кінці вагону.

Ми вбігли до вагону саме вчас, бо за хвилинку кондуктори вже давали знак до від'їзду. Коли наш поїзд вирушав із місця, я побачив мого "пана стражмістра". Він прийшов на наш перон, ішов швидким кроком і заглядав до вікон того поїзду, що ще стояв на сусідніх рейках.

Це вже третій раз ласкавий Господь сховав мене від очей комуністичної "справедливості", коли небезпека була вже так дуже близько. Вервичка, що її я так пильно беріг у правій кишені моєї блюзи, справді помагала.

Але може за яку годину пізніше наш поїзд зупинився на якійсь станції й довго, аж задовго там стояв. Пасажири вже почали нетерпеливитись, а мене знову огортав страх. Ану ж "пан стражмістр" потелефонував до дальших станцій, щоб вилегітимувати такого й такого підозрілого подорожнього — й у мене серце почало швидко битись. Я вп'ялив зір у Сестру Т., щоб насторожити її. Вона дала знак очима, що вона вважає, отже, щоб я був спокійним.

Після довгого, більш ніж півгодинного чекання на тому двірці, з канцелярії залізничної станції вийшов капітан жандармерії, около 55-літній присадкуватий мужчина, і пустився просто до вагону, в якому я сидів. Увійшов, розглянувся по людях і сів на порожнє місце просто напроти мене. Я застиг. Але пробував поводитись байдуже. Я тихо молився до Божої Матері за душі в чистилищі. Я боявся, щоб капітан не заговорив до мене. Моя чеська мова не була дуже доброю, а Чехи

дуже чутливі на вимову й легко пізнають, що хтось не є Чехом. Але, на щастя, мій капітан не був скорий до розмови. Глядів на мене довший час та досить байдуже, потім почав позіхати, певно напився доброго пілзенського пива й очі йому клеїлися. На найближчій станції він покинув поїзд, а я легше відіхнув.

Довго їхав наш поїзд на захід, до міста Табор, що колись прославилось за гуситських воєн, а звідтам ми подались на полудне Чехії, до Чеських Будейовиць. Тут на двірці ми мусіли чекати півтора години на інший поїзд до Ліб'ейовиць, де був монастир ОО. Редемптористів і їхня гімназія високо на горбі. Там перебувало також і шість наших СС. Служебниць, що вели монастирську та шкільну кухню. Було вже по вечері, коли сестра Т. та я пішки дійшли до монастиря. Була це п'ятниця, 30-го липня.

В монастирі прийняв мене Вікарій дому, бо о. Ігумена саме не було дома. О. Вікарій прийняв мене із зрозумілою нехиттю та затривоженням, бо я щиро розповів йому про моє положення, кажучи, що я ховаюсь від поліції, і т. п. Він певно побоювався клопотів на випадок, коли б поліція знайшла мене в їхньому монастирі. Я був уповні свідомий того, що я ставлю ОО. Редемптористів у прикре положення, але ж куди мав я подітися? О. Вікарій також певно усвідомляв собі, що чей же не може замкнути дверей перед священиком-монахом тільки тому, що його переслідує поліція. Отож о. Вікарій дав мені келію, дав мені і ключа від монастирських дверей, тільки просив, щоб я ніде не виходив, хіба тільки до городу, де б ніхто мене не бачив. Я замикався в келії, дві СС. Служебниці приносили мені обід і вечерю, а сніданок споживав я разом із Сестрами після Служби Божої, що її я щодня правив у їхній каплиці.

Таки першого дня мого побуту в Ліб'ейовицях я довідався від наших Сестер, що в околицях Маріянських Лазнів, у західніх Чехах, о. Т., монах одного монастиря, багато помагає таким утікачам, як я, і сам переодягаючись на цивіля, на мотоцикль вивозить їх на баварську

границю. Я попросив місцеву настоятельку, с. Д., чи не могла б вона поїхати туди й розвідати, чи згаданий отець не міг би вирятувати мене й уможливити мені щасливий перехід до Баварії. Сестра Д. радо погодилась, і 2-го серпня вчасним ранком вибралась поспішним поїздом до монастиря в Т., в околицях Маріянських Лазнів. Обіцяла, що вечером вона повернеться і скаже мені, що і як. Я допізна чекав, чув, як останній поїзд проїздив полями вище Ліб'єйовиць на північний захід, сестра Д. вже повинна була бути дома коло 10-ої години й застукати до дверей моєї келії, але її не було. Я думав, що може вона і не встигла вчас до поїзду на поворот, адже ж це далека дорога, й через це певно приїде допіру наступного дня.

Вранці, як звичайно, я правив Службу Божу в каплиці Сестер у підземеллі, і щойно при Св. Причасті я побачив, що сестра Д. — дома, отже вернулася ще вечором, як обіцяла. Тільки ж чому не прийшла до мене зразу, коли вернулася до дому? Коли я давав їй Св. Причастя, я побачив, як дві великі сльози покотились їй із очей. Я зразу подумав, що щось мусить бути зле. Тільки при сніданку вона сказала, що не прийшла до мене увечері, бо не хотіла принести мені прикрих вісток перед самим сном. Потім розповіла, що в кухні монастиря, до якого вона їхала, працюють три знайомі мені СС. Василіянки, в їхніх кімнатах усі книжки, папери й білизна та одяги були ще розкинені по підлозі, коли вона прийшла, бо того дня, 2-го серпня, від 4-ої години ранку около 20 жандармів переводило обшук у цілому монастирі та на великому господарстві, шукаючи "русского кнезе Сабола". Перевіряли особисті документи кожного отця в монастирі, кожної сестри, ще й кожного слуги на господарстві, в стайнях та стодолах. Жандарми мали мої знімки в руках, мали навіть і копії мого рукопису та підпису, мабуть на те, щоб пізнати мене з почерку мого письма, коли б я замаскував обличчя, а все ж таки був їм підозрілим. Всі три СС. Василіянки були перелякані й поблідлі та переказували мені, щоб я абсолютно не їхав до них, а чимшвидше втікав, куди тільки можу, бо жандарми, що шукали за мною, були як "скажені пси".

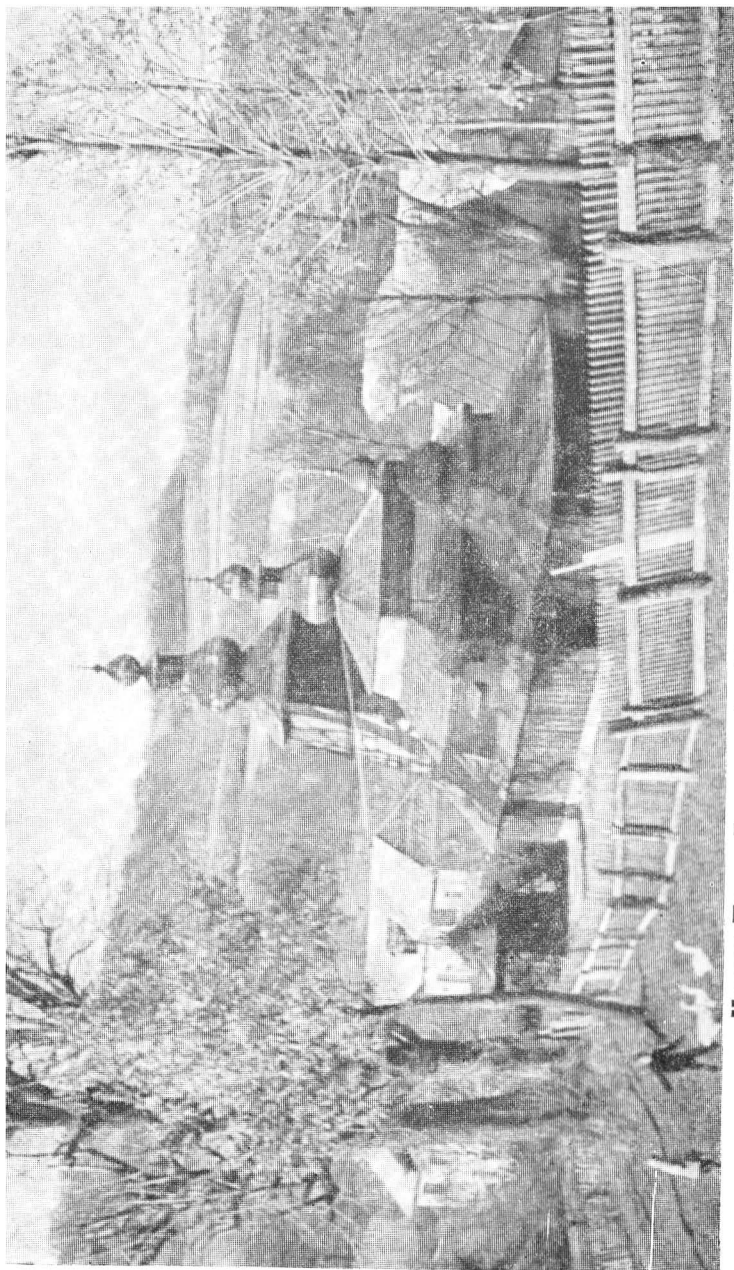
Наступного дня я довідався від наших сестер із Угорського Градища, що того самого дня, 2-го серпня, коли жандарми шукали мене на західніх Чехах, недалеко Маріянських Лазнів, інші жандарми шукали "русского кнезе Сабола" в монастирі ОО. Єзуїтів у Велеграді, на Моравії, хоч у тому монастирі я взагалі не був, а був тільки в реколекційному домі сестер св. Кирила й Методія, кілька кварталів далше від центру міста. Не маю ближчих інформацій про той обшук у монастирі ОО. Єзуїтів, знаю тільки з короткого листа моєї недавньої сопутниці, сестри Т., що "як над Пряшовом, так і над Велеградом пройшла велика громовиця і всі винниці понищила". Про "громовицю" над Пряшовом, про брутальні ревізії по всіх тамошніх наших монастирях — я вже знав. Коли подібна "громовиця" перейшла також і над Велеградом, тоді я усвідомив собі, що небезпека, в якій я перебуваю, справді поважна. Але ще трохи пізніше я довідався, що того самого дня, 2-го серпня та в наступних днях жандарми робили обшуки в помешканнях моїх приятелів і знайомих на Словаччині — у Братиславі, П'єщанах, у Крайній, Кошицях, Михаловцях та в Пряшові, шукаючи за мною та погрожуючи моїм знайомим ув'язненням. При останній ревізії в нашому монастирі в Пряшові жандарми забрали з мого бюрока адресар, в якому я мав записані імена та адреси моїх знайомих, з якими тут-то-там я листувався. Декотрих вивели до команди жандармерії, кількох навіть ув'язнили, бо в них знайшли деякі мої листи, хоч у них не було нічого політичного.

Такі "татарські" вісті дуже пригноблено поділяли на мене. Я почував себе, як розтоптаний червак на дорозі. У моїй душі знову і знову родились сумніви, чи я добре роблю, що скриваюся, і мучили мене тяжкі докори, що це через мене так багато зовсім невинних людей терпить, що з мого боку це нікчемна трусливість, коли я скриваюся, що я повинен явно виступити й видати себе, хай я один потерплю, справедливо, чи несправедливо, коли вже цілі армії поліції та жандармерії полюють за мною і викликають паніку серед моїх добрих приятелів.

А з другого боку, пригадувались мені заклики Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ та наших Отців у Пряшові, щоб я "ради Бога" конечно втікав за кордон і тим поміг нашій Церкві на Пряшівщині.

Після такої майже цілоденної боротьби із собою, вечером я пішов до келії о. В. висповідатися, щоб при тій нагоді виявити мою тяжку депресію та небувалу внутрішню боротьбу, що цим разом доводила мене до повного заломання. Я сказав відверто, що я маю тяжкі докори совісті за те, що скриваюся, що через мене так багато людей терпить, що й Отці, які дали мені притулок, також можуть потерпіти, що я, мудро, чи немудро, вже майже зовсім рішений вийти з підпілля й видати себе поліції, тільки для певности хотів перше порадитися, щоб опісля не жалувати мого може занадто поквапного кроку. А старий праведник, вислухавши всі мої жалі й хвилювання, поклав руку на моє рам'я, як я клячав у його ніг на підлозі, і почав спокійно говорити:

— Успокойтесь, отче, успокойтесь і не робіть ніяких рішень. У теперішньому вашому стані ви нездібні ані об'єктивно думати, ні рішати. Адже ж ви й самі вже бачили, як Бог береже вас від рук поліції. Ви ж уже видавали себе Найвищому Судові, якому поліція підлягає, а суддя виразно сказав вам, що йому вас зовсім не треба. За вами шукають жандарми, а чей знаєте й самі, що Бог уже кілька разів заховав вас від очей жандармів і в Кошицях і в Велеграді і в Брні. Чи це не переконує вас, що Бог мабуть не хоче, щоб ви були арештовані й терпіли за віру? Бог правдоподібно хоче, щоб ви послухали вашого єпископа, а ваш єпископ просить і натискає, щоб ви подалися за кордон. Мабуть така є Божа воля для вас. І це не повинно турбувати вас, ви не повинні соромитись того. Сьогодні, в умовинах, у яких знаходиться наша Церква, не є геройством видати себе поліції, чи жандармерії й бути засудженим та замученим за віру. Сьогодні геройство є втікати й зберегти життя, щоб колись пізніше, коли Бог дозволить, могли вернутись назад і на руїнах відбудувувати Боже царство на наших землях. Отче, я переконаний, що така є Божа воля для вас.

Церква Пресв. Богородиці в Миролі, Пряшівщина, з 1770 року.

Я вийшов із келії о. В., виплакавшись і значно покріпившись на душі. В каплиці я клякнув на ступнях престолу, відмовив мою Спокуту, а потім усі мої думки зосередились на одному, а це потрясло мною: оце вже другий сповідник, у цьому випадку Редемпторист, сказав мені майже дослівно те саме, що два тижні тому сказав сповідник Єзуїт, віддалений просторами 300-400 кілометрів. Чи це Божий знак для мене, звіщення Божої волі?

— Боже, Боже — заговорив я голосно до Євхаристійного Христа, — чи це Ти, чи це справді Ти промовляєш до мене через тих Твоїх вибранців?

Правда, Ісус у кивоті не обзивався. Я ж не мав права сподіватися, чи надіятися, що почую Його голос на potwierдження того, що сказали мені Його слуги й заступники. Бог не робить чуда, коли може рятувати нас іншими способами, через людей. Багато пізніше я зрозумів чудову американську приповідку, в якій сказано, що "Бог не раз пише кривими рядками". Так, пише кривими рядками, а промовляє кривими, недосконалими людськими словами.

Але вернувшись до моєї кімнати, я мов би відчув докір у глибині моєї душі: "Маловіре, маловіре, чого ти засумнівався"?

Все ж таки того вечора я пішов спати спокійний, відпружений, і твердо заснув.

Це була єдина ніч за цілі два місяці, що я спав порних шість годин і справді виспався.

В БОЖИХ РУКАХ

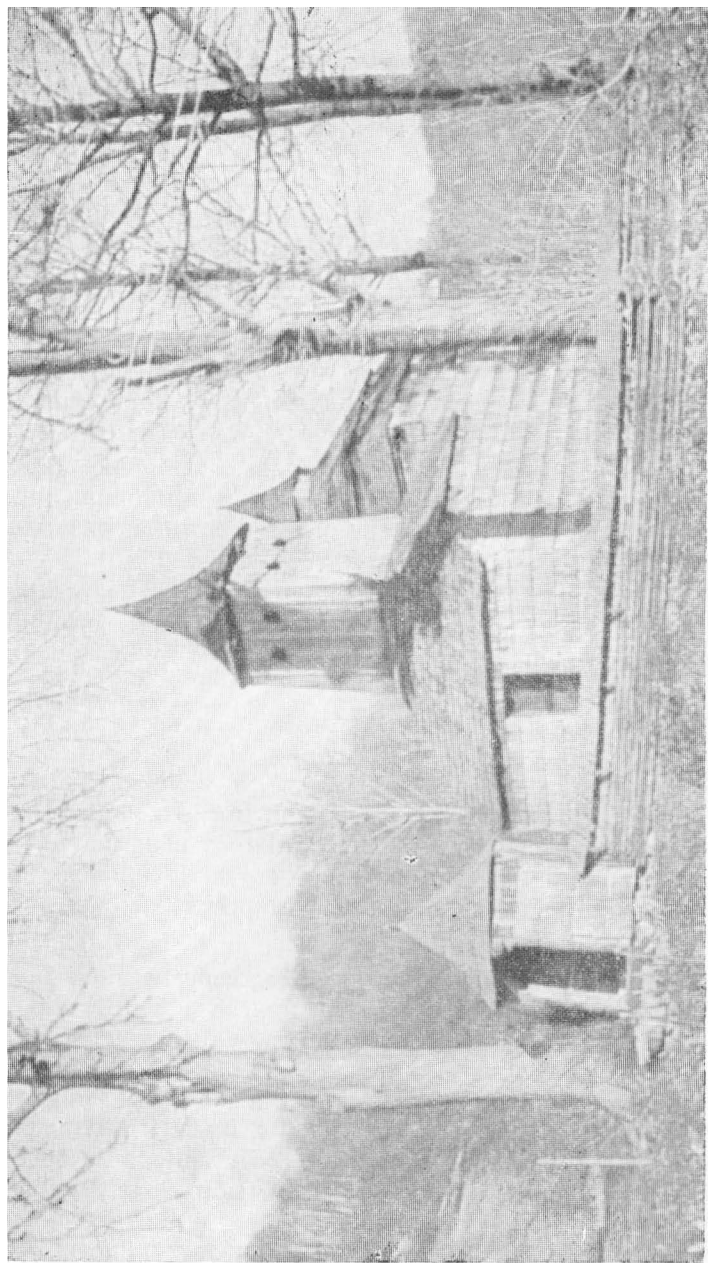
Мій побут у монастирі ОО. Редемптористів на горі в Ліб'єйовицях тривав 11 днів, від 30-го липня до 10-го серпня 1948. Були це дні, а головню ночі, повні напруження й страху.

Через день я почував себе досить безпечно, отже дещо читав, багато молився, дві Сестри приносили мені обід та вечерю, але їсти я не міг, і Сестри нераз плакали з того приводу.

Підвечір я виходив до великого городу, щоб перейтися, а за городом простягався великий дубовий ліс усе вище й вище. Усюди навколо — гори та високі дерева лісу.

Деколи виходив дехто із Отців із монастиря, щоб проходжуючись, відмовити вервицю, і майже кожного вечора котрийсь із них усміхнувся до мене й коротко заговорив: "Достойносте, витривати! Бог є з нами". Але вечорами, коли все втихло й стемніло, а я замкнувся в моїй келії, тоді находив на мене страх. Я боявся, що пізно увечері, або вночі можуть прийти жандарми й застукати мене на місці.

Вечорами до пізньої ночі я висиджував на вікні моєї келії на першому поверсі монастиря. Від о. Вікарія я випросив грубого й довгого шнура. Один кінець прив'язав до ніжки ліжка, а другий тримав захований під вікном. Коли б настала небезпека, я мав тим шнуром спуститись через вікно до городу і втікати в ліс, здаючись на Божу ласку. Але, покищо, того шнура не треба було. Хоч я нервово ходив по келії, мов тигр у клітці, й напружено висиджував на вікні, прислуховуючись до кожного подуву вітру, до кожного шелесту листків на

Крайне Чорне.
Церква св. Василя Мученика з половини XVII ст.

високих деревах, жадного мотоцикля, чи вантажного авта з жандармами не було чути. Здавалося, що небезпека ще далеко.

Але ось, одного дня, 6-го серпня, ще перед вечерою, несподівано хтось застукав до дверей моєї келії. Я тихо відчинив двері й передо мною стояла С. Д., бліда й перелякана.

— Отче Протоігумене — казала вона й уста їй тряслися — тут щойно були одні люди й казали, що в околицях міста Табору, головно в Планій, жандарми по всіх монастирях та парохіях шукають якогось "рускего кнезе". Але дивно — ця вістка не налякала мене. Аджеж від Табору, чи Платої до Ліб'ейовиць — принаймні дві години дороги автом, чи поїздом. Однак С. Д. ще не скінчила говорити, як прийшов до мене о. Вікарій і казав, що щойно мав кілька телефонів від знайомих священників із недалеких парафій. У них також були жандарми, що розпитували про "рускего кнезе", що мав би скриватись десь у цих околицях. Така вістка вже зелектризувала мене. Я відчув, що коло довкруги мене звужується. Але добрий о. Вікарій пробував успокоїти мене.

— Не лякайтесь, отче. Манастир великий, а ліс за манастирем ще більший. Якби ви вночі почули в манастирі великий рух, тяжкі кроки й голосні розмови, тоді міцно хапайтесь вашого шнура, спускайтесь надолину й біжіть у ліс, ось у тому напрямі — й показав рукою на полудневий захід.

Мені закрутилось у голові, але я швидко опритомнів. Небезпека могла бути дуже близько, але Бог дав мені дивну притомність духа, що я не втратив голови й не попав у паніку. Я швидко спакував усі мої речі до валізки й поніс наниз, до Сестер, щоб вони це сховали в пивниці під вугіллям, щоб на випадок обшуку, жандарми не знайшли ані сліду по мені та, щоб добрі ОО. Редемптористи не потерпіли за те, що переховували "злочинця".

Повечерявши разом із Сестрами, я вийшов до городу. Там уже були два, або три Отці, що проходили після вечері. Я проходжувався окремими стежками, вдавав дуже спокійного й сильно стискав зеренця вервиці. Ще й С. Д. вийшла, мабуть, щоб побачити, чи я не сполоханий. Подивилась на мене здалека, постояла й відійшла. Я, хоч був нервово напружений, далі вдалано спокійно проходжувався і з увагою приглядався одному дубові, що стояв може на яких 10 кроків від мене в глибині лісу. Поволі в моїй голові зродився шалений плян.

Коли стемніло, я вернувся до моєї келії, стягнув коц із ліжка й зложив його в четверо, відв'язав шнур від ліжка, сховав його під коц, наложив на ліву руку й вийшов назад до городу. Коц із шнуром я сховав між кущі порічок і далі проходжувався. Коли ще більше стемніло, і я міг бути певним, що ніхто не слідкує за мною з вікон монастиря, я пустився до мого наміченого дуба. Не легко було відрапатись на нього, але після кількох спроб, якимось чином видарався, дістався до грубої гілляки, на ній розложив коца, щоб вигідніше було сидіти, й шнуром попід пахи прив'язав себе до пня, щоб не впасти з дерева. коли б сон переміг мене вночі. Звідтам, крізь густі гілляки я міг би зовсім добре бачити монастир, коли б уночі прийшли жандарми й світла розсвітилися на коридорах монастиря.

Так я просидів на дубі всю ніч. Не задрімав ані на хвилинку, бо ніч була холодна і я був насторожений на кожний подув вітру, на кожне гудіння далекого поїзду, чи авта вдалині. Але тієї ночі ніякі жандарми не прийшли.

Над ранком я зліз із мого дуба, походив по лісі, щоб випростувати ноги, й як тільки задзвонив дзвінок у монастирі на прокид, я куцями подався до моєї келії, а коли прийшов час на Службу Божу, я вже був у каплиці й так Сестри нічого не завважили, що я вночі десь "погуляв" собі.

Того дня, 7-го серпня, С. Д. поїхала до Угорського Градища, до своїх сестер Службениць. Мала їхати

також і до Пряшова, але до Пряшова не доїхала. Сестри в Уг. Градищі вже мали повідомлення, щоб жадні Сестри до Пряшова не приїжджали, бо там — ціле пекло: майже щоночі обшуки й кілька Сестер уже арештовано та перевезено до тюрми в Кошицях, а також один із ОО. Василян, О. М. уже сидить у тюрмі. С. Д. вернулася того самого дня вечером назад до Ліб'єйовиць і розповіла мені про всі ті нові прикрі вісті.

Другу ніч я також просидів у лісі, захований між густими гілляками високого дуба, але вранці знову в означений час я правив Службу Божу. Цим разом Сестри мусіли щось завважати на мені, бо при сніданку дорікали, що, мовляв, я "страшно" виглядаю. "Ви висохли, як тріска, почорніли, як земля, а запалі очі ледви блимають під лобом" — казала С. Д. Я ж уже дві ночі не заснув ані на хвилинку, не міг подрімати через день, теж їсти — не їв нічого крім трохи зупи, чи кави. І, справді, сили почали опускати мене вже зовсім.

Дня 8-го серпня вечером, саме коли я готовився з моїм коцом і шнуром, щоб знову і на третю ніч вибратись до лісу, я почув, що якимсь авто загуділо перед монастирем. Я стояв при вікні й із запертим віддихом надслухував. Але в монастирі не було чути ніякого надзвичайного руху, ніякого викрикування, чи голосної розмови. Я думав, що може котрийсь із Отців пізно вернувся додому автом, чи мотоциклом (Отці на мотоциклях роз'їзджались по селах на катехизації дітей), і я вже готовився виходити до лісу, коли оце С. Д. тихо застукала до моїх дверей. Я відчинив двері й вона шепотом сказала, що якісь пані й панове (своєнки котрогось Отця) приїхали автом, а завтра пів-порожнє авто має їхати до "Святого Каменя" (назва маленького присілка), отже на австрійську границю. О. Вікарій хоче поговорити з тими панамі й зараз прийде до мене.

Коло 10-ої години увечері о. Вікарій справді прийшов до моєї келії й сказав:

— Не виганяємо вас, отче, але думаю, що Боже Провидіння послає вам авто, щоб ви скористали з нього й рятувались.

Я зразу рішився скористати з доброї нагоди і їхати. Але в тім моменті мої нерви вже зовсім виповіли службу. Я обезсилений сів на крісло. Сестри мусіли прийти й наново спакувати мої речі. З одного боку, я ніби тішився, що буду могти переїхати може в безпечніше місце й тим також звільнити добрих Отців Редемптористів від небезпеки, що їм грозила, наколи б жандарми знайшли мене в їхньому монастирі, але, з другого боку, мене огорнув страх і я відчував, що, мов би параліч, проходить усім моїм тілом і робить мене просто безвладним, задеревілим. Аджеж я мав пускатись може в ще більшу небезпеку, ніж досі. Тож це була дорога до границі, до забороненої, 10 кілометрів широкої зони, де на проїзд треба мати окремих дозвіл від поліції, де, як я чув уже давніше, контролі дуже часті й строгі. Аджеж, — і аж страшно було подумати, — це мабуть буде остання моя зупинка на будь-що-будь рідному терені, а потім агонія може небезпечного переходу границі в холодну чужину, з якої, може, ніколи, ніколи не вернусь назад до мого рідного Пряшова.

З такими думками я, одягнений, поклався на ліжку й довго, довго не міг задрімати.

Вранці я не мав сили відправити Служби Божої. Руки й ноги тряслися, а голова ходором ходила.

Сестри принесли мені сніданок до келії, а потім узяли мою валізку й ми зійшли до монастирської брами. Перед брамою стояло невелике авто, а в ньому два молоді чоловіки.

— Ми на тій самій дорозі, що й ви, отче, — обізвався до мене один із них на привітання.

Вони також плянували втікати за кордон. Цим разом мали перше прослідити можливості як продістатись до границі та розвідати про безпеку самого переходу границі.

О. Вікарій дав мені інструкції, що я маю їхати у рясі для замилення контролі по дорозі, а панове, які повежуть мене на границю, будуть казати, що везуть свя-

Збой, Пряшівщина. Церква св. Миколая з 1755 р.

щеника з монастиря в Ліб'єйовицях до монастиря на "Святому Камені", щоб помагав сповідати тідчас відпустів.

Ми виїхали в дорогу.

До Чеських Будейовиць усе йшло гладко. Але зразу, як тільки ми проїхали через місто, почав падати сильний дощ. Просто злива й громовиця.

Перед містечком Капліце ми наткнулись на двох жандармів, що накриті сильними дощовиками йшли в тому густому дощі та в тому самому напрямі, що й ми, на полудне. Почувши наше авто, вони зупинились, приглянулись таблиці з числами напереді авта й не зупиняли нас.

За якої півгодини пізніше ми натрапили на другу патрулю жандармів, але, на щастя, ті також не зупиняли нас. Вервичка робила своє: падав сильний, густий дощ і сік просто в очі.

Коли ми проїхали через містечко Капліце, дощ поволі переставав падати й густа, біла імла підносилась над дорогою та над полями. Несподівано ми побачили, що дорога перетята великим сильно укріпленим бар'єром. Дальше їхати було неможливо. Мабуть границя була вже близько. Шофер пробував завернути назад, але дорога була завузька на таке маневрування автом, а рови край дороги — заглибокі. Шофер і його товариш почали сваритись і дорікати один одному, а я тільки вервицю стискав, аж пальці боліли.

На відстані яких 20 кроків перед нами стояла дерев'яна будка по лівій стороні дороги. Несподівано двері будки відчинились, і на дорогу виступив молодий жандарм з автоматом у руках.

Мої водії зразу перестали сваритись і змінили тактику: швидко відчинили вікно в авті й наставили папіроси.

— Що це за робота, пане стражмістр, — заговорив шофер; — ми веземо "велебного пана" на відпуст до Святого Каменя, а тут дорога забарикадована, мов би тут був кінець світу.

Пан стражмістр приглянувся таблиці напереді авта й несміло простягнув руку по папіроску, але побачивши справді "велебного пана" з вервицею в руках на задньому сідаку, він усміхнувся й відповів:

— Ви не добре заїхали, панове. Тут заміновані поля. Ви мусите вернутись пів кілометра назад, а там, наліво, буде полева дорога, огорожена колами. Їдьте тією дорогою на полудне, а ось там, з-над імлі, вже й видніє вежа монастирської церкви.

Справді, вежу монастирської церкви вже видно було. Святий Камінь уже мусить бути близько.

ОСТАННІЙ ПОШТОВХ

Манастир ОО. Редемптористів "у Сватіго Камене", як чехи називали його, це був типовий, середньовічного стилю понімецький манастир-чотирикутник, з єдиною входовою брамою до будинку та окремим входом до великої, темної церкви. Ця церква мала окрему простору каплицю між двома захристіями з чудотворною статуєю Божої Матері, поставленою на грубому камені посередині каплиці. Внутрі манастирського двору була традиційна колонада з широким, відкритим коридором, а над нею около 20 келій для ченців.

Після другої світової війни чеський уряд виселив усіх німців із тієї околиці "Камніц" до Німеччини, а в тому прогнав також і всіх монахів-німців. Тепер у манастирі жив тільки один чеський монах-Редемпторист, о. Станислав Міка, щоб зберігати цю власність для Чину та обслужити не дуже велике число вірних, що від давніх часів, навіть із далеких околиць приходили сюди щопеділі до манастиря на малу прощу до Чудотворної Божої Матері. О. Станислав обслуговував церкву, їздив на катехизації по сусідніх селах, а його мама провадила йому кухню та невелике господарство.

Молодий і високий та відважний о. Станислав уже знав про мене від Отців із Ліб'єйовиць. Ще заки я приїхав, він уже мав домоворено з одною старшою чеською жінкою, замужньою за австрійця-мельника, на австрійському боці границі, що якоїсь ночі він готов післати до неї одного втікача-священника, на що вона й погодилася.

Після короткого привітання о. Станислав запровадив мене на поверх, дав мені гарну, простору келію з вікном на північ, до широких гір, де видно було дві до-

роги, що вели до монастиря, а під вікном виростала молода липа з широкими гілляками.

— Коли б зайшла небезпека, тоді, отче, скачте на липу, — казав він жартома, — й ось туди в ліс, та на границю, а за потоком там млин і добрі люди, що вже чекають на вас. Але, покищо, розложіться й відідхніть, бо ви втомлені з дороги.

О. Станислав вийшов, щоб поговорити з мужчинами, що мене привезли, а приблизно за годину пізніше взяв мене до кухні, до своєї мами, потім показав монастир, церкву й усі закамарки, всі можливі сховки, щоб я побачив, що тут буде мені безпечно, та щоб я зявав куди ховатись на випадок непередбаченої небезпеки. А потім узяв дві рибальські вудки та невеликий кіш, отак для безпеки, мовляв, ідемо рибу ловити, коли б стрінули якусь сторожу.

— Ходім до лісу — сказав він, — ходім, щоб ви бачили, куди вам утікати, коли б зайшла потреба.

І ми пішли до лісу, що починався зразу за мурами монастиря. О. Станислав пояснював:

— З цього боку лісу аж по оцю дорогу — ходять стежі жандармів. Тих треба боятися й від них ховатись, бо вони небезпечні, всі вони молоді, заїлі комуністи. Але ось, за оцією дорогою, аж там до самої границі — це полоса, що її доглядають фінанси — погранична сторожа. Я знаю кожного з них. Вони будуть знати про вас і вам нема чого боятись їх.

Ми перетяли дорогу, пустились вузькою стежкою в гущавину лісу й вийшли на поляну, що пишно простягалась на горбочку. Звідтам видно було невеликий потік, а за ним, між деревами, кілька хат і млин. У тому млині жила чешка, до якої я мав би звернутись, коли б мусів переходити границю.

Від монастиря до кордону — справді близько. Коли б треба було втікати, то бігцем через десять хвилин вже можна було бути на другому боці залізної куртини. Але цим разом я якось не хотів думати про це. Я щойно приїхав і вже почував себе якось безпечно. Я вже і втомлений був оцим, уже майже тримісячним біганням

з місця на місце. Далеко від людей, у майже безлюдній закутині, ще й до того майже на самій границі — хто ж може тут шукати за мною? Ану ж, може, і не треба буде втікати? Ану ж, буря перегримить, усе втихомириться, і я буду могти спокійно вернутись назад додому?...

Вернувшись назад до монастиря, ми пообідали, а після обіду я вже сам ще раз переглядав увесь монастир і всі закутки та закамарки, щоб добре ознайомитися з усім на випадок, як треба б ховатись, а о. Станислав узяв своє рибальське приладдя і пішов над річку ніби рибу ловити, а насправді, щоб могти поговорити з чешкою на другому боці та повідомити її, що його "гість" уже приїхав. Договорився з нею, а потім вернувся додому й сів на свого мотоцикля та поїхав поговорити з добре знайомим собі урядовцем пограничної сторожі. При вечері сказав мені, що все гарно згармонізоване, фінанси допоможуть, коли я рішусь переходити кордон.

Але вночі випав сильний дощ і злива. Наступного дня також тільки ляло й ляло майже безустанно. Невеликий, але глибокий потік, що творив границю між Австрією і Чехословаччиною, виступив із берегів і розілляв свої води широко-широко так, що покищо годі було й думати про перехід на другий бік.

Третього дня мого побуту на Святому Камені приїхала одна родина з Чеських Будейовиць, близькі свояки о. Станислава та його мамі, й вони перебували в монастирі майже цілий тиждень.

Я цілі дні пересиджував у невеликій монастирській бібліотеці, багато читав і звітдам, крізь заслонене вікно я мав нагоду обсервувати рух жандармів, що двійкою приходили з лісу до корчми, яка була напроти монастиря. Я записував собі час їхнього приходу й відходу, щоб знати, коли їх нема в лісі, а їх треба було мені найбільше боятись. Кожна двійка жандармів побувала в корчмі 20-30 хвилин, три рази на день, і завжди майже в тому самому часі.

Одного дня пані Людмила-гостя, застала мене в бібліотеці при вікні. Дотепер вона знала тільки те, що

я тут на відпочинку, чи на студійній подорожі, але коли, між іншим, вона сказала, що в неділю, або в понеділок вона від'їде з чоловіком і сином назад додому, тоді я, після довшого вагання, прозрадив їй мою тайну, щоб могли попросити її про одну прислугу. Я попросив її, щоб вона була ласкава написати листа моїй сестрі до Праги, щоб моя родина знала, що я ще все на терені Чехословаччини, але в безпечному місці, на самій границі. Вона обіцяла навіть поїхати до моєї сестри, щоб усе їй розповісти та подати добру вістку всій моїй родині.

Увечері вона поїхала до свого кума, що був службовцем пограничної сторожі в цій околиці. Наступного дня розповіла мені, що в канцелярії фінансів вона мала нагоду переглядати альбом із знімками пошукуваних злочинців, а між ними побачила також і мою знімку. Вона так налякалась того, що вже не мала відваги заговорити із своїм кумом про мене, чи міг би він якось допомогти мені. Але вона запевняла мене, що о. Станислав певно договориться з пограничною сторожею та що мені не треба нічого боятися.

Вранці, після Служби Божої, що її я щодня правив у монастирській каплиці, звичайно всі ми разом снідали в просторій монастирській кухні. Десять хвилин перед 8-ою годиною радіо на коротких хвилях передавало поліційні вісті. На звичайному радіо-апараті тих вістей не було чути. Тоді перший раз я почув моє ім'я, згадуване в радіо й цілий опис особи — очі, окуляри, зуби, ріст і т. п., як опис злочинця, що за ним поліція пошукує. Цю вістку я потім слухав кожного ранку, коли пив каву в монастирській кухні й нераз сльози капали до моєї кави.

Тоді, коли о. Станислав легко і звесела трактував мою справу, як таку, що нею нема чого перейматись, пані Людмила брала її аж дуже поважно. Як тільки хтось приходив до монастиря, вона зразу бігла до мене й просила, щоб я замкнувся в моїй келії. Раз прийшов один високий жандарм писати оповіді й мусів чекати на о. Станислава, отже почав проходжуватись по коридорі

манастиря. П. Людмила зразу прибїгла з кухні, й коли він не бачив, замкнула мене в келїї, ще й ключ взяла із собою.

Гості виїхали назад до Чеських Будейовиць у понеділок, 16-го серпня, але границі ще все не можна було переходити. Хоч повїнь уступила, поле від лісу аж до потока перетворилось у широку масу непрохідного болота. “Не маєте чого спішитись” — повторяв о. Станислав.

Але несподівано прийшла вирішна хвилина.

В п’ятницю, 20-го серпня, перед обідом приїхав о. Н. із Лїб’ейовицького манастиря. Щось довго розмовляв з о. Станиславом, а коли мене застав у бібліотеці, то тільки коротко заговорив: “як мається, чи вже вспокоїлись трохи?”... І при вечері не сказав нічого такого, що торкалося б мене, а після вечері відїхав назад до Лїб’ейовиць.

В суботу, 21-го серпня після обїду, я проказував часослов, проходжуючись під колонадою внутрі манастирського квадрату. Нараз коло години 2:30 я почув, що біля манастирської брами зупинилось якесь авто. Я сховався за грубу колону близько дверей, що вели до господарки, де були хліви. В випадку небезпеки я думав скочити за стайню, замкнути за собою тяжкі двері, вилїзти на дах хліва, перескочити через високий мур і втікати до лісу так, як був, без валїзки, без нічого, тільки з часословом у руках. Думки і пляні перекочувались по моїй голові, як хмари буревію з блискавками по затриженому небі.

З передсїнку, від входової брами манастиря, чути було якусь далеку розмову, мужеський і жіночий голоси, потім гуржіт авта і його відїзд. Але після того в сїнях між входовою брамою манастиря та великими дверима, що вели до колонади, під якою я скривався за стовпом, чути було два притишені голоси. Через кілька хвилин хтось несміло відчинив скрипучі двері до колонади й несміло висунув голову, розглядаючись по великому квадратному дворі. Перше з-поза стовпа я

**Чудотворна статуя Божої Матері "На Святому Камені"
в полудневих Чехах.**

побачив щось біле, потім щось біле й чорне, а накінець ціле обличчя, цілу голову. Це була сестра Йосифа з Пряшова, а за нею С. Доротея з Ліб'єйовиць.

Я міг сподіватись усього можливого й неможливого, тільки не Сестер. А оце, вони тут, обі, що так дуже боялись за мене, і я на правду дуже втішився коли їх побачив. Але С. Йосифа зразу до мене гостро, з докором:

— І ви ще тут? Чи ви розум стратили? Таж у Пряшові ціле пекло через вас. Ваш батько арештований, ваш швагер арештований, ті і ті Отці та Сестри — арештовані, поліція й жандармерія, як скажені пси, гонять за вами, а ви тут спокійно собі сидите й чекаєте, щоб вас знайшли й розірвали на шматки, або вивезли на Сибір?

Сестри не знали, що я ще все на терені Чехословаччини. Вони були переконані, що я вже перейшов на другий бік принаймні півтора тижня тому. Отець Н., що був тут учора, нічого не сказав їм про мене. Але таке привітання якось збентежило мене, бо й Сестри були на смерть переполохані, та й вісті, що їх вони оце принесли, сильно подіяли на мене.

Отця Станислава не було дома того післяполудня, але його мама повела Сестер до ідальні, там ми посідали й С.. Йосифа почала розповідати:

— В Пряшові — мов Страшний Суд, справжнє пекло. Вже чотири дні й ночі всі дороги, що ведуть із міста, стережені жандармерією, яка зупиняє всі авта й вози та переводить контролю документів та всього, що є в автах, чи на возах. Вони мабуть ще все підозрівають, що може ви скриваєтеся таки в самому Пряшові. Вашого батька арештували й повезли до тюрми в Кошицях. Мабуть годі їм було тримати його в пряшівській тюрмі, де він був директором. Там просидів два тижні, а потім привезли його назад до Пряшова, де він просидів ще один тиждень. Увесь час питали його: "Куди подівся ваш син, де він скривається?" Я говорила з ним, коли нарешті випустили його з тюрми. Його не били, казав він, але був дуже зламаний, висохлий і виблідлий. Його перепитували різні детективи й різні жандарми, але головно один полковник жандармерії, що приїхав із Праги. Батько кожному відповідав, що він не знає, де ви знаходитесь, знає тільки, що ви поїхали на конференцію Католицької Акції до Братислави, потім були в Празі, де він бачив вас останній раз, а звідтам ви мали поїхати кудись на відпочинок, однак він не знає, куди. Але, коли вже мали випустити його з тюрми, чеський

полковник жандармерії почав нарешті по людському промовляти до батька:

— Вислухи скінчені — сказав він, — і тепер можемо поговорити собі як батько з батьком. Ви маєте сина, і я також маю сина. В якій біді знаходиться ваш син сьогодні, в подібній тяжкій ситуації завтра може опинитись мій син. Тому поговорім собі приватно, без протоколу. Пане директоре, як батько, ви чейже знаєте, де переходується ваш син.

— Вірте мені, пане полковнику, я справді не маю поняття, де він знаходиться — відповів батько. Він же ж доросла людина, він — настоятель монашої провінції, що має свої обов'язки, свої відповідальності й він багато їздить. Його головний монастир, осідок провінції — таки тут, у Пряшові, й ми його батьки, мало коли бачимо його. Він — незалежна від мене людина, а до того він і нездоровий, швидко перевтомлюється й тому я думаю, що він є десь на відпочинку, може в Татрах, може в Бардієвських Купелях, може деінде, я не знаю, а нам він не пише, щоб ми до нього не писали і він міг спокійно відпочивати. Зрештою, коли б я і знав, де він у цій хвилині перебуває, я б не сказав вам, щоб ви не знущалися над ним, як знущаетесь над іншими священиками. Це мій син, моя кров, частина мого "я", і я стидався б такого сина, коли б він дав себе зловити.

Полковник опустил голову й по хвилині сказав:

— О, ні, ми не знущалися б над ним, йому ніщо не станеться, бо ми маємо віддати його советським властям*).

Така вістка схвилювала мене. бо вона потвердила всі мої підозріння й побоювання, що справді мене потребує не чехословацька влада, а советське НКВД, чи КГБ.

Але С. Йосифа продовжувала свою розповідь:

---

*) Цю розмову майже дослівно переповідала мені також і моя покійна мама, коли 17 років пізніше приїхала до мене на відвідини до Америки.

— У Пряшові через кілька ночей раз-у-раз були обшуки в монастирі СС. Служебниць. Монастир із усіх боків був обложений вантажними автами жандармерії й вони по ночах рефлекторами освічували всі вікна монастиря. Жандарми стягали Сестер з ліжок, ставляли в ряд на коридорі й лампочкою присвічували до очей, гадаючи, може вас знайдуть, переодягненого за Сестру. Старого слугу, що працював на господарстві, розпитували, чи ви не мешкаєте в нашому монастирі. Рано заходили до каплиці й приглядалися, хто править Службу Божу. Коли переглядали особисті документи Сестер, то побачили, що декотрі галицькі Сестри не мали документів громадянства, а тільки папери на тимчасовий побут у Чехословаччині, доки їхня справа не буде полагджена в міністерстві в Празі. Так заарештували всіх новоприбулих галицьких Сестер, що перебували в Пряшові та в відпустовому місці в Люцині. Окремим автобусом привезли до пряшівської тюрми також усіх Сестер, що працювали в лікарні в Угорському Градищі, та ув'язнили три СС. Василіянки, що працювали в монастирі біля Маріянських Лазнів. Їх арештовано, хоч усі вони вже десятки років були громадянками Чехословаччини. Також три пряшівські Василіянки, походженням із Галичини, вже були арештовані. Хвору Матір Провінціальну, Магдалину, стягли з ліжка й Сестри мусіли понести її до тюрми просто на ношах. Арештовані також ОО Василіяни — Полікарп Булик, Маріян Поташ, Йосафат Камінський і ще кількох Отців та клериків. Ваш батько казав мені, що його тюрма тепер перемінилась на монастир. На одному поверсі цілий час чути церковні співи та молитви Отців, а на другому поверсі, над Отцями, мов би на перемену чути подібні співи та молитви Сестер. 20 Сестер Служебниць, 6 Сестер Василіянок і 5, або 6 Отців Василіян — творять спільний хор у тюрмі.

— Пам'ятаєте, Отче, — продовжувала С. Йосифа, — що ви дали п'ять ваших пакуночків до переховання в нашому монастирі? С. Настоятелька Филарета поручила мені, щоб я заопікувалась ними. Я ховала їх то на піддашні, то в пивниці. Але як почались обшуки по ночах, то я прив'язала довший шнурок до кожного пакуночка

окремо, зачіпила в поясі під рясом і так ходила між жандармами, ходила обережно, бож чейже п'ять пакунків “баламкались” мені під рясом. Що було в них, ніхто з нас не знав, але всі ми припускали, що мусіло в них бути щось дуже цінного для вас, щось історичного й тому я пильнувала тих пакуночків, як ока в голові. Але після третього нічного нападу жандармів на нас, С. Настоятелька приказала мені, щоб я спалила всі ті пакуночки, бо коли б їх знайшли, тоді це було б нещастям і для вас, і для Сестер та для нашого монастиря. Я розпакувала їх і по одному палила в печі, в пивниці. Там були ваші щоденники, збірка поезій і деякі листи. Я кидала їх в огонь і плакала, але не було ради. Раз приказ — то приказ. Краще спалити все, ніж жандарми мали б те знайти.

— Після останнього обшуку в нашому монастирі — казала далі С. Йосифа, — жандарми заявили нам, що під час обшуку в монастирі ОО. Василіян, у бюрку о. протоігумена Сабола знайдено потвердження, що він одержав 3,500.00 доларів від американців на підмогу для “бандерівців”, а також і плян та список осіб, у яких “бандерівці” можуть переночувати, та й самого о. Сабола вже зловлено*). Такі сенсаційні вісті були передавані ранком по радіо. Ваша мама саме була на Службі Божій у костелі Отців Францісканців, і одна її приятелька, що чула ті вісті, шепнула їй у церкві про це все й, самозрозуміло, мама зімліла.

— Коли над ранком відводили наших Сестер до тюрми, — продовжувала С. Йосифа, — мені вдалось висмикнутися. Я незаметно дісталась до каплиці, відсунула

---

*) Мушу зазначити, що я не знав ніякого американця і ніяких зв'язків я не мав з американцями, і ні одного цента не дістав від жадного американця, отже таке “потвердження” було тільки підкинутим фабрикатом. Що ж торкається “плянів” та списку осіб, у яких “бандерівці” могли знайти нічліг, то це також мусів бути тільки підкинутий сфабрикований шматок паперу, або мій, може 10-річний адресар, що його забрали раніше під час одного обшуку.

від стіни наш дерев'яний престіл, залізла під нього й присунула його назад до стіни. Там, під Божим престолом я просиділа цілий день і чула, як вантажні авта відвозили наших Сестер до тюрми. Під вечір я вилізла з-під престолу, обережно, щоб навіть діти-сироти не бачили мене, дісталась до моєї келії, збрала найконечніші мої речі й подалась городами та кукурудзою, поза військовими касарнями, до ваших батьків. Ваша мама дала мені велику хустку на голову й відвела мене пішки далеко аж за місто, до села Ганиски, щоб там, на незаметній малій станції, я всіла до поїзду. Так я приїхала аж до наших Сестер, до Ліб'єйовиць, бо Сестри в Угорському Градищі вже всі були арештовані. Я не маю громадянських паперів, ані С. Д. їх не має, отже ми мусимо втікати кудись, щоб не потрапити в тюрму, бо інакше — хто знає, що нас чекає. Отці в Ліб'єйовицях відправили нас поїздом із Ліб'єйовиць до містечка Капліце, а там ми взяли таксівку, як Отці нам казали, і так ми приїхали сюди.

Після таких вісток я вже не міг вагатись, хоч досі ввесь час вагався, чи справді треба мені втікати. Слова С. Йосифи були для мене останнім і вирішальним поштовхом, і я рішився невідкладно втікати ще тієї самої ночі. Мусів брати з собою також і Сестер. Ми зразу почали пакуватись і перепаковувати речі, щоб бути готовими в дорогу.

Ми вже давно були по вечері, коли о. Станислав вернувся додому на своєму мотоциклі. Він мав науку катехизму для дітей у кількох парафіях біля містечка Капліце. Вже навіть і чув від людей, що якісь Сестрички-чужинки розпитували в містечку про те, як можна дістатись до монастиря у "Святого Камня", та що поїхали туди таксівкою.

Увійшовши до їдальні, він усміхнено привітався з Сестрами й, жартуючи, сказав:

— Цікаво, що думають собі там, у небі, св. Василій Великий та св. Альфонс, коли бачать, що ми тут маємо "коєдукаційний" монастир.

Він ще вчора знав, що Сестри мають приїхати, а мені не сказав нічого тільки тому, щоб, мовляв, я не налякався “тягару” й не втікав сам, бо хто ж тоді заопікується бідними Сестрами?

О. Станислав швидко повечеряв і поїхав мотоциклом до пограничної сторожі, що пильнувала границю.

Сестри і я — пішли до каплиці в церкві, де находилась маєстатична статуя Чудотворної Божої Матері з Ісусом на руках. Стоячи перед статуєю, ми почали голосно мовити вервицю, щоб Божа Мати допомогла нам щасливо перейти границю на другий бік, до Австрії. Чути було як обидвом Сестрам зуби “клямцали”. Обом їм руки тряслися й ноги підломлювались. С. Йосифа не витримала й мусіла сісти на лавочку й так мовила вервицю разом з нами. А я якось дивно, аж предивно спокійно почував себе, навіть дивувався, що Сестри такі перелякані. Я вже привик був утікати й ховатись, а для них це була справді велика й потрясаюча новість.

О. Станислав вернувся назад до монастиря доперва коло 11-ої години ввечері, веселий і бадьорий.

— Все в найкращому порядку — сказав він. Від 12-ої години опівночі аж до 5-ої години ранку не буде жадної сторожі на нашій зоні кордону, отже між 12-ою і 5-ою годиною ви мусите перейти на другий бік. Я вже договорився також і з пані мельниковою на другому боці й вона вже знає, що десь над ранком прийдуть до неї троє гостей,

Добра мама о. Станислава приготувала ліжка для Сестер, усі ми полягали спати, а в годині 2-ій по півночі вона всіх нас розбудила.

Сестри коцями з ліжок позатикали всі вікна в монастирській каплиці і при двох свічках я почав служити Службу Божу в год. 2:30.

Ніколи в моєму житті я не правив Служби Божої з таким спокоєм і зібранням і побожністю, як тоді, коли мав пускатись у небезпечну дорогу, й мабуть чи не на-

завжди покинути мій Рідний Край. Та й також ніколи в житті я не відчував так сильно опіки Божої Матері над собою, як того вирішального для мене ранку.

З НЕБЕЗПЕКИ В НЕБЕЗПЕКУ ТА НА ВОЛЮ

Була це неділя, 22-го серпня 1948 р.

Ще темно було надворі, коли в 4-ій годині ранку Сестри і я вирушили з монастиря "у Святого Каменя" під проводом відважного Отця Станислава. Він мав вудку й кошик на руці, Сестри несли свої і мою валізку, а я тримав тільки легку течку в руках.

— Ви беріть тільки легку течку — настоювала с. Йосифа.—Коли б настала небезпека, тоді ви втікайте, куди тільки можете, бо вас чекає смерть, коли ж зловили б нас, в найгіршому випадку, нас чекає тільки тюрма.

Напотемки ми йшли слідком за о. Станиславом, що мав ясну, жовту блюзку на собі. Ми пройшли першу частину лісу, дійшли до дороги, по якій звикла ходити патруля жандармів. Постояли, надслухували, розглядались, чи ніхто нас не бачить, а потім бігцем стрибнули через дорогу й подались у другу частину лісу в напрямі до границі. Тут ліс підносився догори, дерева рідшали й поволі починало розвиднюватися так, що ми вже могли бачити круту стежечку перед собою. За кілька хвилин ми опинились на краечку лісу, задихані й зіпрілі.

Отець Станислав зупинив нас, і шепотом подавав останні вказівки.

— Ось там потік, а за ним кілька домів, покритих ранньою імлою. Це великий двір. Перед входом до двора, над глибоким ровом, є камінний міст. Ідіть не стежкою, а тим ровом, але йдіть мовчки й дуже обережно, бо советська погранична сторожа може бути близько. Там советські солдати пильнують границі. Вони не до-

вірають австрійцям. Якщо не буде ніякої небезпеки, тоді обережно вийдіть на міст, і швидко до двора та до млина, щоб ніхто вас не бачив.

Ми попрощалися з о. Станиславом, подякувавши йому за гостинність та щире піклування несподіваними гістьми. Він заховався в корчах на краечку лісу, а ми, перехрестившись, пустилися відкритим полем до потоку, до границі. Поле було таке промокле недавніми зливами та повеннями, що наші ноги грузли в болоті повище кісток, а вода хлюпала у черевиках. Але ми щасливо й безпечно доволіклись до потоку. Він був тільки на 5-6 метрів широкий, а вода по пояс.

Я сів на одну валізку, стягав черевики й скарпетки та жартував із Сестрами. Сьогодні я дивуюся, як я міг бути такий незвичайно спокійний, навіть бадьорий та веселий.

Підкотивши рясу та штани повище колін, я почав переносити валізки на другий бік потоку, потім казав Сестрам, що я відвернуся, хай і вони підкотять свої рясини, щоб менше змочилися, але вони відразу обі, так як були, скочили у воду в рсясах. Всім нам вода сягала аж по пояс.

Була 5-та година ранку, коли ми перейшли границю з комуністичної Чехословаччини до советської зони Австрії, з небезпеки в небезпеку, але тим я виконав частину волі мого єпископа та моїх Отців у Пряшові — я щез із території Чехословаччини.

На другому боці потоку Сестри швидко вижимали свої рясини, виливали воду з мештів, а я натягнув мокрі скарпетки, взув заболочені черевики й ми зразу подались до рова та до кам'яного містка. Імла була густа. Нікого не було видно, нікого не було чути, й ми вийшли на міст. Звідси я ще раз оглянувся назад, на потік, на поля за ним, на ліс, за яким далеко-далеко на схід був мій рідний Пряшів, мої монастирі та мої батьки. Тоді наліг на мене смуток і сльози покотились долі обличчям. Я, мабуть, назавжди покидав мій Рідний Край.

У дворі ми подались до млина, що був захований між високими, кріслатими деревами, застукали до две-

рей і довго мусіли чекати, поки господиня прокинулась і впустила нас до середини. Зразу від дверей повела нас на піддашшя, до великої кімнати й просила, щоб ми були дуже тихо та не показувались у вікнах, бо до неї заходять советські солдати, що доглядають границю, з нею можуть розмовитися, і в неї п'ють гаряче молоко. І, справді, може за півгодини пізніше, через фіранку я побачив двох советських солдатів, що з автоматами на грудях та, голосно розмовляючи, наближались до млина. Ми всі поприсідали й сиділи тихо, як миші.

Коли солдати відійшли, господиня прийшла до нас нагору подивитись, чи не треба нам чого, бо потім мала піти до недалекого села на Службу Божу. Я швидко написав листа по-латині до місцевого священика і просив його допомогти мені дістатися до американської зони Австрії, до Лінцу. Господиня взяла мого листа й понесла до пароха, а коли повернулась коло обіду, принесла мені від нього його особисту легітимацію, щоб я мав якийсь папір у руках та щоб потім повернув йому той документ назад. І, цікаве, на знімку він дуже був подібний до мене: однакові окуляри, однакова зачіска, ще й вік однаковий, — і він і я народилися 1909-го року, тільки ім'я відмінне — Йозеф Фізенекер. Я дуже втішився.

Сестри висушували свої рясни й смішно виглядали мені в цивільному, а господиня принесла нам обід - велику миску з кількома куснями бараболі та м'яса, що плавали в зупі, і три ложки. Ми заходилися сміхом, коли їли з одної миски, але їли й наїлися.

Після обіду господиня привела до нас свою за-мужню дочку й почала втаємничувати нас у те, що нас чекає по дорозі до американської зони на Дунаю. Її дочка працює в американській зоні, в Лінцу. Там працюють також і дві сусідні дівчата та один хлопець із сусіднього дому. Вони будуть нашими провідниками. Принайменше раз у місяць вони приїжджають додому, а в понеділок вранці вертаються назад до Лінцу. Їздять поїздом і мають окремі перепустки. Там щоденно їздять сотки робітників із советської зони до американської,

отже нам легко буде неспостережно замішатись між людей. Не можна буде нам іти звичайними дорогами, а будемо мусіти йти польовими стежками, потоками й лісовими серпентинами аж до найближчої залізничної станції. Поїзд їде аж до Дунаю, і якщо добра погода, тоді поїзд зупиняється перед мостом, усі пасажери виходять із вагонів, проходять через советську контролю, яка часом перевіряє легітимації та перепустки, а потім пішки проходять на другий кінець мосту до американської зони. Там чекає інший поїзд. Але коли паде дощ, тоді пасажери не виходять із поїзду, а тільки приходять 5-6 солдатів советської контролі, переглянуть усі вагони й виходять. Після того поїзд вирушає на міст, а за мостом уже американська зона й американська контроля, і поїзд їде далше, проето до Лінцу.

Сестри і я мусимо йти зовсім по-цивільному. Наша господиня вже й роздобула для Сестер потрібні сукні та хустки на голови, а також і легітимації, тільки як Сестри, так і я мусимо вивчити напам'ять імена та місце й дату народження в Австрії так, як написано в легітимації, бо советська контроля часом бере легітимацію до рук і запитує звідки походите та коли народилися.

Сердешна сивоволоса бабуся ще довго розмовляла зі Сестрами, які прасували свої вже висушені рясини дещо говорила також і її дочка, але таким дивним австрійським діалектом, що навіть с. Йосифа, з роду півнімка, мало що могла розуміти з її говорення.

Бабуся ще говорила й говорила, а я, як сидів на краю широчезного ліжка, так і перевернувся та твердо заснув. Збудився доперва тоді, коли бабуся добре потрясала мене за рамя і засвітила нафтовою лампою мені до очей.

— Отче, вже північ, час вставати та пускатись у дорогу!

Сестри також поснули були, але швидко поставали, всі ми поодягались і пустились надвір, щоб очі привикали до нічної темноти.

Точно о пів до першої вночі ми вирушили в дорогу. Дочка господині напереді, за нею, напереміну, то Сестра

то дівчина, в значній віддалі одні від одних, передо мною 18-річний хлопець, що ходив, погинаючись в колінах, а на самому кінці йшов я з легкою течкою в руках.

— Отче, коли б зайшла небезпека, — казав мій провідник, — і я шепну "вег" (геть), тоді ви ховайтесь, де можете.

Ми йшли розтягненим гусаком польовою стежкою попід високими деревами вздовж битої дороги може з 5-6 хвилин, як раптом, на знак головної провідниці напереді, мій провідник зупинився, прикучнув до землі й досить голосним шепотом проказав: вег.

Я тихо подався назад може з 10-15 кроків і кинувся в придорожні корчі, припав до землі усім тілом, обличчям діткнувши кропиви, яка сильно запекла. Серце билося в грудях так сильно, що здавалось — чути його на кілометри.

Може у відстані п'яти кроків від нас проходила советська патруля в напрямі до границі, звідки ми щойно відійшли. Головна наша провідниця побачила два вогники запалених папіросів, а потім я чув їхні кроки на твердій дорозі, і запах махорки неприємно вдарив у ніс. Щастя, що не мали із собою собак.

Коли советська сторожа була вже далеко, ми вирушили в дальшу дорогу, а в мене ціле обличчя пашіло від кропиви. Ми йшли, справді, мовчки. Може через півгодини пізніше мій провідник знову пригнувся до землі й знову замахав до мене рукою та сичав: вег, вег, вег, але тут було майже зовсім відкрите поле, світло місяця тут-то-там пробивалось через хмарки, не було ніякого корчика, щоб за нього сховатися, було хіба кілька копиць гною на полі. Де ж тут сховатися? Я простерся лицем до землі, що й усі інші зробили, й молився та чекав, що буде. Цим разом уже друга советська патруля йшла дорогою — трьох солдатів, але поле тут підносилося догори, а дорога йшла долиною великим закрутом. Ми мали добру провідницю. Хід у неї мов хід серни, очі, мов очі кітки, а нюх, як у доброї собаки.

Почуваючи себе безпечними, ми перетяли дорогу, і пустились у ліс. Тут було безпечніше, хоч і тяжче. Ми

йшли вгору та вгору, по каменюках і струмочках води, доки ми, досить перевтомлені, не вийшли на нормальну дорогу, перед якимось селом на горбочку. Але тут на дорозі якийсь австрійський поліціант, чи фінанс, зупинив нашу головну провідницю, що йшла напереді. Почав розпитувати її, а потім перевіряти легітимацію та валізку. Ми, далеко один від одного, довго чекали на дорозі, але нараз дістали знак, щоб ховатись. Я пустився дорогою назад і подався в глибину лісу, що ріс на боці стрімкої гори, а за деякий час Сестри також почали бігти дорогою назад, і не знаючи, куди я подівся, теж кинулись у ліс і не могли віддиху схопити. Було темно, я не бачив їх, вони не бачили мене, тільки по шарудінню сухого листя під їхніми ногами я знав, що вони близько мене. Коли ми вже всі тихо сиділи захищені за деревами, ми бачили, як хтось їхав ровером із лямпочкою на керівниці. Проїхав у відстані 20-30 метрів перед нашими очима й поїхав далі. Отже, небезпека минула. Ми вернулись назад на дорогу, пройшли селом, далше пішли польовою дорогою, й оце ми побачили, як недалеко перед нами горіли світла залізничної станції Сумерау.

Ми зупинились неоподаль від лісу. Наша провідниця казала нам, щоб ми чекали в тіні, край лісу, у високій траві, а сама пустилась до станції. Там вона мала знайти залізничника, з яким мала домовитися, щоб він запровадив нас до поїзду з-заду і непомітно впустив нас до якогось вагону.

Ми довго чекали, і Сестри вже почали нервуватися і побоюватись: ану ж, вона видасть нас більшовикам? За той час я мав нагоду помити обличчя свіжою росою, а жар кропиви поволі перестав пекти.

Після довшого часу наша провідниця повернулася. Здалека можна було бачити, що з нею йде — не советський солдат, а справді австрійський залізничник, старший дядько. Він повів нас до поїзду окрешною дорогою, відчинив нам один вагон і просив, щоб ми полягали на лавки, щоб ніхто не міг нас бачити від станції. Я крадькома заглядав через вікно вагону й бачив, що на сильно

освітленому двірці було 6-8 советських солдатів з автоматами на грудях. Сестри і я швидко повторювали свої німецькі імена та місця й дати народження. Але я швидко й заснув. Коли прокинувся, я побачив, що всі лавки вагону тісно заповнені людьми. С. Йосифа сиділа напроти мене аж почорніла від втоми, а С. Доротея твердо спала в кутику вагону, тримаючи в одній руці вервицю, а в другій свою австрійську легітимацію. Я непокоївся, що ми ще все не вирушили із станції Сумерау, хоч це вже було пів до шостої ранку, поїзд стояв, стояв перед мостом над Дунаєм, а надворі — злива і громовиця. Як же ж недалеко до американської зони! Боже, коли б тільки щасливо перейти дальшого пів кілометра, на другий кінець мосту! Я сильно стискав зеренця вервиці і благав помочі в Божої Матері та в душ у чистилищі. Вони завжди рятували мене в небезпечних хвиликах.

І справді Бог та Божа Мати чудово заопікувалися нами. Надворі лляв сильний та густий дощ, отже, на наше превелике щастя, перевірка документів відбудеться в вагоні. Довго треба було чекати на ту перевірку, а до границі вже так близько!

Раптом із сусіднього вагону ми почули голосну московську лайку та "ступай, ступай", — значить контролю вже близько. Через хвилинку до нашого вагону ввійшли два молоді советські солдати, бльондини, з автоматами на грудях. С. Йосифа заплющила очі, в мене заперло віддих. Але я побожно підніс у руці мою австрійську легітимацію і тримав її високо отак, як тримав її виссоко кожний інший пасажир. Солдати поволі посувались наперед, гляділи, чи кожний має легітимацію в руках. Кожний мав. Приглядались обличчям. Кожне було байдуже й заспане. А С. Доротея преспокійно спала в кутику з легімацією та вервицею в руках, і зовсім не здавала собі справи з того, що діялось навколо неї.

Солдати відходили з нашого вагону й перейшли до наступного. За яких може 15 хвилин пізніше наш поїзд вирушив на великий залізний міст і за мостом знову зупинився. До поїзду ввійшла знову американська кон-

троля і поїзд вирушив у дальшу дорогу. Через наш вагон перейшли два американські вояки — один високий, другий низький, із білими шоломами на головах та довгими пістолями по боках. Пройшли через наш вагон навіть не поглянувши на нікого. Може через півгодини пізніше, в годині 7:30, у понеділок, 23-го серпня 1948 — ми вже були в Лінцу й виступили з поїзду на сильно понищеному американськими бомбами двірці.

Висівши з поїзду, хотілось упасти на коліна й поцілувати землю, перший клаптик вільного світу, але на двірці був такий стиск людей, а я був такий зворушений з радости та ослаблений з вичерпання, що ноги самі заломились підо мною. Мені стемніло в очах, я впав на праве коліно лицем до землі і тільки якісь мужчини підхопили мене, та допіру за якусь хвилинку я усвідомив собі, де нахожусь та що сталося. Я зовсім розгубився в натовпі й не знав, куди поділися Сестри та наші провідниці. Але поволі ми відшукали одні одних, головна наша провідниця заладувала нас на дві таксівки й повезла до церкви Пресв. Христового Серця, де в парадьняльному домі Сестри могли помитись і переодягнутись та й дещо перекусити.

Наші провідниці мусіли бути на час на своїх місцях праці, отже швидко відійшли. Сестри і я сердечно подякували їм за їхню поміч, я хотів грошево винагородити їм, але вони відмовились прийняти гроші. Казали, що вони щасливі, що могли допомогти нам і тільки просили, щоб ми помоглись за них та за їхніх батьків.

Парох церкви Пресв. Христового Серця мабуть мав похорон, його ми не бачили. Але високий, молодий о. Сотрудник, потелефонував до Єпископської Канцелярії, повідомляючи, що в Лінцу опинились такі то втікачі з Чехословаччини, й потребують тимчасової помочі. Договірившись з Єпископською Канцелярією, Отець Сотрудник показав мені до неї дорогу і я сам пішов, щоб представитись і показати мої священничі документи. Я йшов по вулицях Лінцу таким як був: не голеним, не митим, в заболочених черевиках, із заболоченими штанами під рясою.

В Єпископській Канцелярії прийняв мене старший прелат, мабуть канцлер. Моє знання німецької мови було досить обмежене, бо я не мав вправи в конверсації і тому заговорив по-латині. На моє велике здивування, ані О. канцлер, ані два інші, молодші священники, не вміли говорити по-латині. "Бене, бене" — стільки всього вміли сказати. Коли я бачив, що їхня латина така бідна, то я був певний, що моє німецьке буде багатше краще, і я відважно пустився на німецьку мову. Їхнє змішання, чи засоромлення зразу уступило й вони повеселішали. Після кількох телефонів усе було поладжене. Отець Сотрудник церкви Пресв. Христового Серця привіз обидві мої супутниці, СС. Службениці, ми дістали харчові квитки до католицької допомогової організації "Карітас" на обіді та вечері, один із канцеляристів попровадив Сестер до лічниці Милосердних Сестер, де вони замешкали, а другий повів мене до монастиря Соціяльних Сестер Венедиктинок, що мали одну кімнату для гостей-священників. У цій кімнаті часом ночував о. д-р Мирон Горникевич, парох церкви св. Варвари у Відні, що тепер жив в американській зоні Австрії, відколи совети арештували його темпераментну дружину й вивезли на заслання.

На обід Сестри і я зійшлися в їдальні "Карітасу". Гляділи одні на одних, і не могли повірити, що ми на волі. Там також і вечеряли. В часі між обідом і вечерею Сестри пішли зо мною до СС. Венедиктинок, у яких я дістав приміщення, а потім я пішов із ними до Сестер Милосердя, де мешкали сс. Йосифа та Доротея. По дорозі ми оглядали руїни міста, що було сильно пошкоджене американськими бомбами в останніх днях другої світової війни.

Вечером я був сам із моїми кошмарними думками про тримісячне блукання, скривання, страх, про перехід границі, перехід із советської зони до американської, про Пряшів та моїх рідних у Пряшові та Празі. Важко було на душі. Але й солодко було на волі. Як це солодко — зрозуміє тільки той, кому вдалося продістатися з більшовицького пекла у вільний світ. Побут на волі со-

лодкий був для мене ще й із тієї причини, що, нарешті, я на сто відсотків виповнив бажання мого єпископа та моїх загрожених Отців у Пряшові: я щез із території Чехословаччини, де так заповзято пошукували за мною чеські комуністичні жандарми та поліція. Коли б тільки мої найдорожчі там, далеко, знали, що я вже на волі, то певно і їм полегшало б на душі.

Через двері, де я замешкав, була каплиця Сестер. Коли Сестри вийшли з каплиці після своїх останніх вечірніх молитов, я зайшов туди, щоб помолитись, але молитись я не міг. Я був занадто втомлений останніми переживаннями, голова була дуже тяжка і ледве бачив на очі. Я клякнув у лавочку, спер голову на руки й ментально заснув, клячучи. Коли я прокинувся від болю в колінах, уже було по півночі. Я коротко подякував Євхаристійному Спасителеві за поміч і охорону в дорозі до волі, вернувся до моєї келії, поклався до ліжка і твердо заснув. Перший раз на волі! Без напруження, без страху, з почуттям повної безпеки.

ТАЄМНИЧЕ МІСТО ЛІНЦ

Місто Лінц, хоч і сильно пошкоджене війною, — чудове місто, віддалене около 50 кілометрів на полудне від границі Чехословаччини. Воно положене по обох боках Дунаю, звідки на полудне тягнеться американська окупаційна зона Австрії аж до тирольських Альп, а по лівому боці цієї імпазантної, могутньої ріки — простягається советська окупаційна зона на північ та на схід уздовж чехословацької границі.

Моє початкове почуття повної безпеки на волі, в місті Лінц, — швидко виявилось дуже сумнівним, бо як учора після обіду, так і сьогодні вранці, другого дня нашого побуту в Лінцу, ми всюди спостерігали якусь таємничість, непевність і настороженість, що проявлялись на очах та на поведінці людей, і таки того другого дня нашого побуту в Лінцу ми довідались про те, що в місті аж кишить советськими агентами. Це була для нас дуже прикра несподіванка, що в великій мірі зменшувала нашу радість на волі. Але в цьому місті ми мали також: і декілька приємних несподіванок.

Після сніданку Сестри і я — зійшлись у "Карітасі", як це було домовлено вчора, і там ми зустріли одного священика, з яким я вчора запізнався в Єпископській Канцелярії. Він обіцяв повести нас до американських поліційних властей, до СіАйСі (СІС), де ми, як і кожний інший чужинець, мусимо зареєструватися. Давши нам інструкції, щоб ніхто з нас не виходив на вулицю одинцем, бо різні втікачі тут не раз безслідно пропадають просто з вулиці, він попровадив нас через місто й чудові парки на один горбок на краю міста, де находилась квартаира СіАйСі. Звідтам показав нам, як вертатись нам

назад додому й залишив нас самих, бо він знав, що в Американців ми довше забавимся.

Ми ввійшли до гарного будинку й у невеликій канцелярії прийняв нас середнього росту та середнього віку Американець, убраний по-цивільному. С. Йосифа розповідала йому по-німецьки хто ми та звідки, а він бай-дуже слухав і розглядався по нас. Дещо запитував по-німецьки, й нарешті легка усмішка з'явилася на його обличчі й він заговорив майже зовсім чистою українською мовою:

— То ви Русини, Українці. З Пряшова. Я знаю Пряшів, знаю Кошиці, Братиславу... В Пряшові та в Братиславі я до школи ходив.

Це був наш Русин, греко-католик, народжений в Америці, але його батьки походили з Пряшівщини й він якийсь час жив у Чехословаччині і там до школи ходив. Він записав свою адресу до мого кишенькового календарчика-щоденника: Джан Пензенік, Савт Плейнфілд, Нью Джерсі. Пан Пензенік записував наші дані, дав нам підписати папери й казав нам прийти знову до нього післязавтра й тоді дістанемо легітимації, щоб могли вільно рухатися по цілій американській зоні Австрії.

— Тільки ніде не виходьте одинцем — поклав він нам на серце. Не виходьте одинцем, бо тих бандитів, советських агентів тут повно на кожному кроці.

Це вже друга пересторога для нас, щоб ми не почували себе занадто безпечно навіть у вільному світі.

Того дня я написав карточку до моєї кузинки в Пряшові: "Сердечні поздоровлення всім приятелям і знайомим із вакаційної прогульки по чудовій Австрії — Степан". Карточка дійшла, і своє зробила. Мої батьки та наші Отці в Пряшові довідалися, що мене вже певно нема на терені, отже вже перестали журитися мною.

Два дні пізніше, 25-го серпня, перед самим полуднем, ми знову були в СіАйСі, й пан Пензенік дав нам готові американські легітимації, ще й пішов з нами до австрійської поліції, де ми відразу дістали австрійські легітимації, а звідтам попровадив нас ще й до Україн-

ського Комітету, що працював у Лінцу. Тут прийняли нас з великою радістю тим більше, що обидві Сестри — походженням були з Галичини. Тут ми довідалися також і про те, що в Лінцу є велика колонія Українців-утікачів, є тут українська католицька парафія з о. д-ром Еміліяном Стасюком, парохом, що вже віддавна тут живе, є кілька новоприбулих українських священників, що правлять Служби Божі в одній з латинських церков, і т. п. Для нас це була дуже радісна новина, що ми не самі тут, у Лінцу, що тут багато Галичан, які чотири роки тому саме через Пряшівщину втікали на захід. Два тижні пізніше я мав мою першу місію на еміграції, місію для українських емігрантів у Лінцу, що кожного вечора вщерть заповнювали досить велику латинську церкву. Боже слово з уст священника-місіонера, що так добре розумів їхні болі та тугу за Рідним Краєм — було цілющим бальзамом для їхніх зболілих сердець. Після вечірніх відправ та наук не можна було вирватися з-поміж людей, що чекали на мене та на Сестер перед церквою. Кожний хотів привітатися з новими втікачами з Рідного Краю, почути щось нового, чи принаймні дістатись ближче до тих, від яких ще віяло свіжим подихом Рідної Землі. Кожного з них до болю і сліз мучила туга за Рідним Краєм.

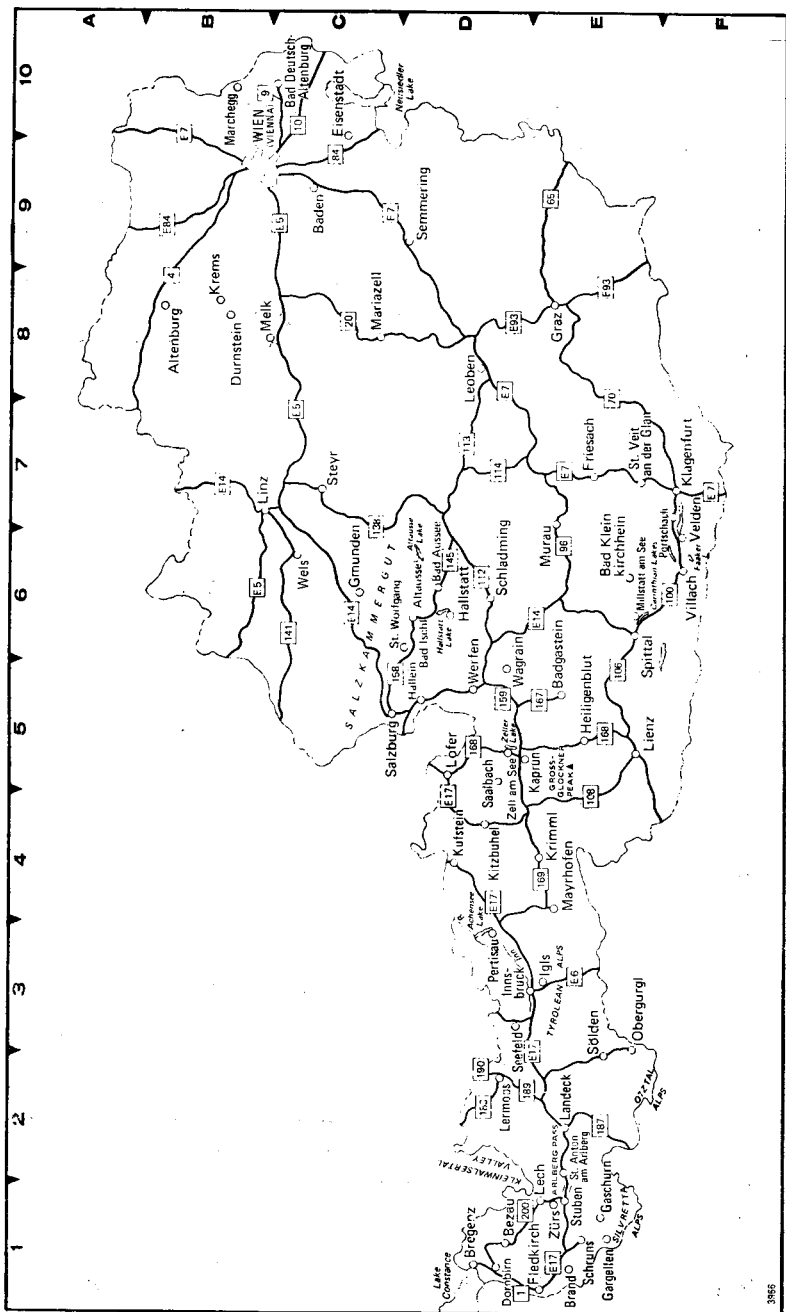
Але найбільша несподіванка трапилась мені в півтора тижня після моєї втечі з Чехословаччини.

В середу рано, 1-го вересня, я саме їв сніданок після Служби Божої у Сестер Венедиктинок, коли оце до моєї кімнати прийшла завжди дуже поважна, хоч і дуже привітна настоятелька Сестер і сказала мені:

— Отче Провінціяле, маєте гостя з вашого краю, що хоче бачитися з вами.

Я налякався. Гість із Чехословаччини? Хіба це якийсь провокатор — подумав я собі. Провокатор, або більшовицький агент. Я ж стільки наслухався про більшовицьких агентів у Лінцу, що готов був бачити агента в кожній незнайій мені людині.

— Я не знаю тут нікого з Чехословаччини — відповів я переляканий, — і я не хочу бачитися з ніким.

Але с. настоятелька усміхнулась, узяла мене за рукав і сказала:

— Отче, ви зовсім не маєте чого боятись, а навпаки, ви певно дуже втішитесь, коли побачите вашого доброго приятеля. Він на правду ваш добрий приятель.

Я несміло встав від стола, і ще вагаючись, пішов із с. настоятелькою до дверей. Вона відчинила двері на коридор і передо мною стояв високий мужчина із знайомою усмішкою. Не митий, не голений, виблідлий, із запалими очима, з соломою в розхрістаному волоссі, промоклий, заболочений, зовсім як волоцюга, отак і я мусів виглядати півтора тижня тому. Я видивився на нього й не пізнав його зразу.

— Не пізнаєте мене, отче провінціяле? — обізвався він, усміхаючись до мене. Я ж Отець Станислав. Я пішов вашими слідами точно тією самою дорогою, якою ви пробивались від Святого Каменя аж до Лінцу.

Доперва тепер я пізнав мого справді дуже дорогого приятеля, чеського Редемпториста, — Отця Станислава із "Святого Каменя". Ми щиро обнялись і розцілувались. Коротким запитам і коротким відповідям не було кінця, але с. настоятелька взяла його наділ, щоб помився, потім він правив Службу Божу, я потелефонував до наших Сестер у лічниці, а коли о. Станислав уже засів до сніданку, прийшли СС. Йосифа та Доротєя, і він почав розповідати про свої пригоди після нашого відходу із "Святого Каменя".

В тиждень після нашого відходу, в неділю, 29-го серпня, в церкві "у Святого Каменя" була "бірмівка", цебто, єпископ із Чеських Будейовиць уділяв Св. Тайну Миропомазання кількадесятьом дітям із околиці. В церкві велика парада, багато людей, а навколо церкви шатра з вервицями, хрестиками, молитовниками, а також і харчами для прочан, як це звичайно всюди буває під час відпустів-прощ. Але між народом о. Станислав завважив також і багато жандармів, яких перед тим він ніколи не бачив. Після торжеств у церкві єпископ та священники мали обід у монастирській їдальні. Після обіду,

коли єпископ і священники вже від'їхали, і прочани вже також почали розходитись, о. Станислава обступило п'ятьох детективів та кількох жандармів.

-- Отче, — сказав старший детектив, — ми знаємо, що ви тут переховуєте "русского кнеше" Севастіяна Сабола. Він голова "бандерівців"-Василіян. Де він? Ми не бачили його в церкві. Знаємо також, що у вас переховуються дві Сестри-чужинки. Тиждень тому вони приїхали до вас таксівною з Капліц. Ані їх ми не бачили в церкві. Де вони?

О. Станислав не був приготований на таку несподіванку, але швидко зорієнтувався в положенні й поволі відповів:

— Що ж ви, панове, хочете від мене? Тут відпустове місце, сюди приїжджає багато священників. Декотрі помагають сповідати під час відпустів, інші цікавляться старинними книгами в монастирській бібліотеці. Побувають тут день-два і від'їжджають. Як можу я пам'ятати імена всіх священників, що приїжджають до "Святого Камея"? Відносно ж Сестер, що, як кажете, мали приїхати сюди таксівною, то, панове, ви повинні знати, що я маю тут моїх Сестер, ось там, недалеко звідси. Чи ж ті Сестри, як кажете, "чужинки" мали їхати саме до мене? У мене бувають різні Сестри, але я не чув про ніяких Сестер-чужинок.

Але детективи не вірили о. Станиславові й старший детектив заявив йому:

— Отче, ви арештовані й ви підете з нами. Візьміть із собою найпотрібніші особисті речі. Ваші співбрати з монастиря в Ліб'ейовицях уже також арештовані, як також і Сетри-чужинки, що там скривалися.

О. Станислав пробував протягати час, щоб охолонути й могли уплянувати, як вирватися з рук поліції. Кільканадцять жандармів уже ходили по цілому монастирі, переглядаючи всі келії, всі закамарки, а о. Станислав, у товаристві двох жандармів та чотирьох детективів пакував до валізки свої найконечніші речі. Пробував піти до лазнички, думаючи, що буде могли пропхатися

крізь віконце й спуститися надолину, за мури монастиря, але детективи й жандарми йшли за ним, і не дали йому дверей зачинити за собою. Показував їм, що, оце, в кишенях ряс він має багато дрібних монет, що їх мусить віддати власникам шатер, отам, перед церквою, але й на це не дозволили йому.

Коли о. Станислав уже спакувався і попрощався із своєю матір'ю, головний детектив відпустив жандармів, а сам з іншими детективами ще хотів оглянути церкву та старинні малюнки в ній, про які багато чув, але не мав можливості пригледитися їм. О. Станислав з охотою попрощав усіх до церкви й почав пояснювати їм старинні ікони, розмальовні на стінах тієї темної святині. Почав від входу до церкви, від хорів. Він пояснював, пояснював, детективи слухали й приглядались мальовилам, а о. Станислав усе більше й більше віддалювався від них у напрямі до головного престолу, до захристій. У відповідний момент він скочив до одної із захристій, замкнув за собою двері іззовні й бігцем подався до лісу. А ліс — тільки за 10-15 кроків від монастиря. Там він скинув із себе рясу із вантажем дрібних монет, усе лишив у траві, й бігцем подався просто до границі, до потоку та до млинського двора знайомої Чешки. На щастя нікого не було надворі, ніхто його не бачив, і він, як злодій, заховався під стогом соломи. Відчуваючи страх, що чеська жандармерія може прийти за ним на австрійський бік, він не показувався навіть знайомій Чешці на очі, і взагалі не виходив з-під соломи від неділі вечора аж до вівторка підвечір. У вівторок, коли надворі темніло й він уже не міг стерпіти голоду та спраги, вийшов із-під соломи, зайшов до млина й попросив щось з'їсти. Чеська бабуся мельникова погостила його, розповіла про нас, дала йому обшарпану блюзу свого чоловіка, бо мав на собі тільки штани й сорочку, і з тим він подався полями та лісами до Сумерау, роздобувши по дорозі легітимацію від того самого священика, що й я, Отця Йозефа Фізенера, і так дістався аж до самого Лінцу. Ще навіть у своїх знайомих Отців Редемптористів у місті не був, тільки довідався в пара-

фії Христового Серця, що я перебуваю в Сестер Венедиктинок, і тому зразу подався просто до мене.

Сестри і я не могли натішитися нашим дорогим гостем. Він довго розповідав ще й при обіді в "Карітасі" та після обіду знову у СС. Венедиктинок і доперва підвечір пішов до монастиря своїх ОО. Редемптористів. І, зовсім природно, тепер усі ми, четверо, поважно зажурились долею бідної, осамітненої мами о. Станислава та долею Отців Редемптористів і Сестер Служебниць, що їх арештовано в Ліб'ейовицях.

Наступного дня, в четвер, 2-го вересня, я перенісся від Сестер Венедиктинок до монастиря Отців Босих Кармелітів, щоб бути ближче до церкви, де наші українські вірні щоденно сходились на Служби Божі та які охоче давали мені охорону, щоб я не ходив сам по вулицях Лінцу. ОО. Кармеліти прийняли мене дуже гарно, й у них я перебував аж до кінця мого побуту в цьому місті.

Тут, у монастирі ОО. Кармелітів відшукав мене мій давній знайомий о. прелат Мирон Горникевич, парох церкви св. Варвари у Відні. В минулому він не раз приїжджав із своєю дружиною та дочкою на вакації до нашого монастиря на Чернечій Горі біля Мукачева. В нього, у Відні, я не раз ночував, коли їхав до Риму, або вертався з Риму додому під час моїх студій на університеті у Вічному Місті. Тепер о. М. Горникевич приїхав до мене й намовляв мене, щоб я перенісся до Відня та щоб я, в імені ОО. Василіян, перебрав парафію св. Варвари, бо він боїться їхати туди, а вірні потребують духовної опіки. Я не міг погодитися на таку пропозицію. Аджеж Відень, — це головне місто советської окупаційної зони, отже там, у центрі, певно, багато більше советських агентів, ніж у Лінцу, і того я боявся.

Але головне, чим я цікавився в Лінцу, було довідатися, чи є десь тут італійський консулят, щоб Сестри та я могли дістатись до Італії. Як Сестри, так і я — мали в Римі своїх найвищих настоятелів та свої монастирі, де ми могли б спокійно замешкати й жити між своїми. Але ніхто не знав, чи є в Лінцу італійський консулят. Навіть пан Пензеник у СіАйСі не був певний того. Доперва,

коли ігумен монастиря ОО. Кармелітів пішов зо мною до австрійської поліції, там, після довшого розпитування в кількох канцеляріях, я довідався, що в Лінцу нема італійського консульату, але я повинен поспробувати в Зальцбурзі, де є кілька чужинецьких консультів.

В Лінцу я вже почував себе якось як у себе, дома, і до нового, чужого міста, до Зальцбургу — якось я не мав охоти переїжджати. Тут я вже дістав листа від наших Отців з Риму, також листа від нашого о. д-ра Йосафата Скрутеня ЧСВВ з Баварії, який повідомляв мене про важке занедужання о. Василя Мельника і просив конечно приїхати до Мюнхену. Тут я вже засидівся. Я також звідси міг поїхати до Мюнхену, щоб відвідати мого дорогого приятеля-святця, який дуже бажав ще хоч раз побачити мене. Але зайшла одна потрясаюча пригода, що примусила мене втікати з Лінцу, і то якнайшвидше.

У неділю, 12-го вересня після обіду я вибрався з о. Станиславом та Сестрами на північні окраїни міста, щоб побачити Дунай. Ми були над водою може пів години й насолоджувались красою спокійних, маєстатичних хвиль широкого Дунаю, коли оце нараз ми почули стрілянину недалеко великого залізного мосту, де ми стояли. Тисячі людей проходжувались над рікою. Зчинився крик, плач і паніка. Австрійські поліціанти обстрілювали одне авто, що повною силою гнало на міст, на північ, до советської зони. Всі ми на власні очі бачили, як це авто, із скреготом коліс, закручувало на міст, і поліціанти при вході до мосту не розуміли, що діється, і авта не спинювали. Воно пігнало на другий бік Дунаю. О. Станислав, уже в чернечій рясі, підійшов до одного з тих поліціантів на мості й запитав, що це сталося.

— Певно советські агенти, свині, знову схопили з вулиці якогось потрібного їм утікача — відповів засоромлений поліціант.

О. Станислав вернувся до нас поблідлий.

— Отче, Сестри, втікаймо звідси. Тут небезпечно.

Ми вернулись додому таки добре переполохані й рішили чимшвидше, таки завтра, втікати з Лінцу до Зальцбургу. Може там знайдемо італійський консулят, і може там буде нам безпечніше, бо далше від більшовиків.

СОНЯШНИЙ ЗАЛЬЦБУРГ

В понеділок, 13-го вересня, перед полуднем ми на швидко попрощалися з ким можна було попрощатися, спакувалися, пообідали, і зразу після обіду виїхали з Лінцу поїздом до Зальцбургу. О. Станислав їхав з нами. Він знав Австрію і хотів бути нашим помічником у вільному світі, в чужині, що такою чужою була для нас.

Приємно було їхати поїздом у вільному світі, щоб тільки подальше від більшовиків. Не треба було боятись спостережливого ока поліції, жандармерії, не треба було ховатись і тремтіти, що ось, попався і пропав. Навколо широкий світ і великий і вільний, а в поїзді повно голосного гамору і сміху, чого я вже давно, дуже давно не чув. По дорозі з вікон вагону ми подивлялися широкі шляхи-автостради, побудовані за німецької окупації, навіть і сховок Гітлера — Берхтесгаден — ми бачили з невеликої віддалі високо на горах, що тяглися вздовж австрійсько-баварської границі.

Зальцбург купався в сонці, коли після двох годин їзди, ми виступили з поїзду. О. Станислав просив нас почекати на двірці, а сам поїхав кудись, щоб знайти приміщення для Сестер та для мене. Сестри і я вийшли на вулицю, а там і парки і люди і сміх і голосні розмови та перекликування — все таке відпружене, природне, неприховане, веселе й радісне. Психологічно Зальцбург і Лінц — відмінні одне від одного, як небо і земля. Стиснений між горами з усіх сторін — Зальцбург багато менше місто (має всього 120.000 населення), ніж Лінц (215.000), але це по-мистецьки розбудоване місто, що виблискується на сонці своїми високими вежами катедралі, могутніми палацами та чудовими пам'ятниками. Це також місто, в якому народився славний композитор

Моцарт. Його величавий пам'ятник пізніше я часто відвідував, коли заходив у центральні частини міста.

О. Станислав знайшов для нас приміщення і порозвозив нас таксівою — СС. Йосифу та Доротею до Ми-

Частинний вид на місто Зальцбург, Австрія. Позаду архи-єпископська катедрa. Зправа вгорі видно замок.

лосердних Сестер, а мене до монастиря Отців Місіонарів Христового Серця, що в Африці мають свої місійні станиці, а в Австрії мають свої середні школи та ювенати. Вони мали великий монастир і великий будинок гімназії, а зразу за монастирем розтягався великий табір — колишні військові бараки, в яких тепер мешкало

кілька сот наших українських родин-утікачів із усіх земель України. Тут були також чотири українські греко-католицькі священики, з яких пам'ятаю ім'я покійного о. Гіля. Таких українських таборів у Зальцбурзі було кілька, як також було й кілька православних українських священиків, головно з Волині.

ОО. Місіонарі Христового Серця прийняли мене дуже гарно, й вони перші з Австрійців поцікавились тим, як живеться під комуністами, а головно розпитували про життя Церкви. Таки першого дня мого побуту в них, після вечері я мав нагоду говорити про це. Спочатку, може з 20 хвилин я розповідав по-німецьки, але коли відчув брак слів, я перейшов на латину й по-латині говорив через дві години. Отці, може 18-20 їх, дивувалися, що я, священик східнього обряду, добре говорив по-латині, а я не міг зрозуміти того, що вони, латинські священики, не вміли латини, хоч кількох із них учили латину в гімназії. Наші василіянські студії, як у Галичині, так і в нас, на Закарпатті, через століття так були ведені, що кожний із нас, клириків, мусів уміти говорити по-латині майже так легко, як своєю рідною мовою, а це влегшувало нам пізніші студії філософії та богослов'я на найкращих університетах Європи. Наступного дня, на запрошення Отців Місіонарів я мав виклади по-латині в 7-ій і 8-ій класі гімназії про релігійне життя під комуністами.

Життя наших українських утікачів, що жили в австрійських переходових таборах та на приватних помешканнях — не було веселе. Кожний мріяв про те, щоб якнайшвидше вирватися кудись за море, чим дальше від більшовиків, — до Канади, або Бразилії, бо найменше надії було на те, щоб можна було дістатись до Америки. Їм не вільно було найматись до ніякого заняття, до ніякої праці в місті, чи в околиці, щоб Австрійці не ставали безробітними. От, сиділи наші люди скупчені в бараках і нудились та тужили і плакали за Рідним Краєм. При тому, однак, мали свої школи, народні і гімназійні, мали своїх фахових учителів і учительок, свій Пласт, різні організації для молоді, різні курси ведені фаховими силами. Принаймні на цьому полі праця кипіла й

ніхто їх у тому не обмежував. На Службах Божих, що їх наші українські священники щоденно служили в церкві ОО. Місіонарів, багато наших заплаканих вірних приступало до Св. Причастя з великою побожністю. А коли я мав 3-денну місію для них, то велика церква так була переповнена, що багато вірних тільки надворі, крізь відчинені вікна могли слухати проповіді. Кожного ранку та вечора я довгі години мусів слухати Сповіді.

Однак, головна ціль мого приїзду та побуту в Зальцбурзі було знайти італійський консулят. На жаль, ані ОО. Місіонарі, в яких я замешкав, ані ніхто інший, кого я розпитував, не знав, чи є такий консулят у цьому місті. Доперва в Українському Комітеті я довідався, що там і там, у якійсь каплиці, щодня рано править Службу Божу якийсь Єзуїт, священник східнього обряду, — о. Маркел К., голляндець, а може й іншої національності, і він, мабуть, міг би допомогти мені відшукати італійський консулят.

Зразу третього дня мого побуту в Зальцбурзі я пущився відшукати того о. Єзуїта. Знайшов його, говорив із ним і я був дуже-дуже розчарований, а то й переляканий. Замість відповісти мені на моє пекуче питання, чи є в Зальцбурзі італійський консулят, він протягав з відповіддю і замість того розпитував мене про політичний стан у Чехословаччині, про те, чи є там американське військо, скільки советського війська, як ставляться до комунізму церковні власті, та повчав мене про те, що з "русскими" треба навчитися жити, що я зле зробив, що втікав від них, це ж, мовляв, великий народ і висококультурний та й багато брехливих вісток кружляє по світі про "красную армію", і т. п. Я остовпів. Під час розмови, що тривала більше як годину, я довідався, що він жив у "Руссікум" у Римі, студіював на Григоріанському Університеті та Орієнтальному Інституті та згадував імена професорів, у яких і я колись студіював. Він майже бездоганно говорив московською мовою з легким чужинецьким акцентом, але його очі були як у хитрого лиса, як у зрадливого Юди, і я відніс враження, що він — небезпечна людина. Хоч одягнений у

широку московську рясу, в чоботях, з борідкою та довгим волоссям під камилавкою та московським хрестом на грудях,—він якось зовсім не робив на мене враження, що це чоловік Божий, Христовий священник, Єзуїт, яких я знав багато і яких високо цинив, бо багато доброго, мудрого і святого навчився від них. Про італійський консулят у Зальцбурзі він не чув, але обіцяв розвідати та просив прийти до нього наступного дня. Але я не пішов. Я боявся його, як нечистої сили.

В Українському Комітеті не багато знали про того Єзуїта. Коли я розповів декільком панам у Комітеті про мої враження з розмови з тією підозрілою, чи побаламученою людиною, вони обіцяли, що звернуть на нього особливішу увагу.

Коли я бачив, що, мабуть, у Зальцбурзі теж не знайдуть італійського консуляту, я рішився використати мій побут у цьому місті на те, щоб виконати бажання мого доброго приятеля, о. Василя Мельника, й відвідати його в Мюнхені. А Зальцбург не аж так далеко від того головного міста Баварії, в західній Німеччині.

Український Комітет, як і декотрі інші національні Комітети різних утікачів, мав свою канцелярію в колишній палаті зальцбурзьких єпископів, гонителів св. Методія, Апостола Слов'ян. У нашому Комітеті працював молодий американський старшина українського походження, п. В. Гіна, що завжди був охочий помагати, кому тільки треба було. Через нього я дістався до американського військового капеляна, який заручив за мене в американській військовій владі, і ті дали мені дозвіл на кількаденну поїздку до сусідньої Баварії, до Мюнхену. Додатковий дозвіл я дістав також від австрійської поліції, і так, із подвійними документами-перепустками, дня 20-го вересня, після обіду, я вибрався поїздом до Мюнхену.

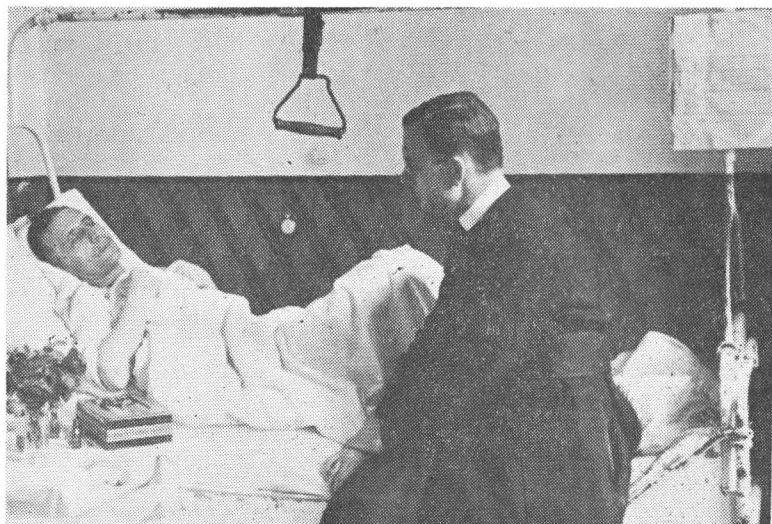
Баварія, по дорозі від Зальцбургу до Мюнхену — це велика рівнина, поперетикана гаями й невеликими лісами вздовж залізниці та широкими, поораними полями в далині. На шляхах і мостах та невеличких залізничних двірцях — усюди видно сліди недавньої світової війни

Вже темніло, коли я доїхав таксівною до панства Мельників у мюнхенському передмісті Рамесдорф, Аінгерштрассе 17. Я приїхав без попереднього повідомлення, несподівано. Радість була велика. Аджеж панство Мельники жили в мене, в нашому монастирі в Требішові, в найнебезпечніших часах другої світової війни, в часі переходу фронту від Карпат на захід. Ми, чотири ченці та чотири члени родини Мельників — разом ховались від советських бомб та німецьких ракет через повних 6 тижнів у двох відділах пивниці під монастирем. Там днювали й ночували, коли советські літаки обстрілювали невеличке місто Требішов по 3-4 рази денно та коли вже й советські солдати майже кожного дня то за тим, то за чим іншим заходили до монастиря. З появою кожного советського старшини, чи рядового солдата панство Мельники переживали Голготу. Аджеж тільки кілька місяців тому вони втекли з Галичини із страху перед Советами. Я був їхньою охороною і моральною підтримкою в найтяжчих хвиликах, і тому вони дуже зжилися зо мною, а я з ними. Отож не дивно, що наша зустріч на чужині була дуже радісна й зворушлива.

При вечері я довідався про подробиці важкого занедужання Отця "Василька". Він їхав переповненим трамваєм, хотів зробити місце якійсь старшій жінці на східцях трамваю, стратив рівновагу, впав на брук вулиці й полонив собі ребра, що й завдали йому компліковані внутрішні поранення. "Василько" завжди "Василько" — висококультурний, незвичайно співчутливий, завжди чемний і безмежно жертвенний — накінець мусів і життям заплатити за свою безкорисну любов до ближнього, хто б він не був. Уже кілька місяців лежав у лікарні й лікарі не давали ніяких надій на його видужання.

Після вечері ми всі поїхали до лікарні. О. Василько аж розплакався з радости, коли мене побачив. Довго тримав мене за руку й дякував за те, що я приїхав відвідати його.

— Я вже не мав надії на те, що ще побачу вас, Отче, а так дуже хотів ще хоч раз у житті побачити вас, щоб подякувати вам за вашу щирю опіку над моєю родиною. Я догоряю, а Ісус такий добрий, що привів вас до мене.

О. С. Сабол відвідує вже тяжко хворого в шпиталі в Мюнхені в 1949 р. відомого нашого поета й письменника Лімниченка — о. Василя Мельника.

Я дивився на Отця Василька, довго обсервував його під час розмови, і я бачив, що він справді догоряв. Догоряв без жалю, без нарікання, в молитовному розположенні, в повній відданості себе Божій волі. Справді священник-святиць, яких мало.

Наступного дня я пішов із родиною Мельників до латинської церкви, де правились наші, українські Служби Божі. Це було 21-го вересня, празник Різдва Пресвятої Богородиці, й на Службах Божих було багато наших людей. Після моєї Служби Божої вийшовши з церкви, я стрінув багато наших українських хлопців та дівчат, які довідалися, що я свіжий утікач із Чехословаччини, отже хотіли привітати мене на волі. Майже всі вони — військовики УПА, що рейдами проходили через територію Чехословаччини. Декотрі згадували Межилабірці, Калинів, де вони довгий час перебували в лісах, і де словацькі старшини в чехословацькій армії,

вислані в Карпати проти УПА, багато помагали нашим упістам, навіть у карти грали з ними по ночах. Інші ж згадували нашу відпустову місцевість Люцину, де вони, переодягнені по цивільному, сповідались під час нашої Свято-Успенської прощі, і з рук "дуже побожного єпископа" приймали Святе Причастя. Всі вони дуже гарно згадували східню Словаччину, наших Русинів, навіть і Словаків, що переховували їх, годували та відправляли безпечними стежками по лісах. Оце перший раз я на власні очі бачив наших геройських упістів і розмовляв з ними. Два місяці пізніше комуністичний Найвищий Суд у Празі засудив мене — в відсутності — на досмертну тюрму за те, що я мовляв був головним організатором "цивільної сітки" УПА на всю Чехословаччину, я був тим, з ким контактувались провідники та шпיוни УПА а теж фінансував рейди УПА через чехословацьку територію до Баварії.

Після приємної зустрічі з упістами на вулиці Мюнхену, я вернувся з п. Мельниковою та її дітьми до їхнього помешкання, та оце, перед обідом приїхав до панства Мельників американський військовий капелян та член Американської Допомогової Агенції, о. Іван Стах (пізніше єпископ-помічник у Філядельфійській митрополії, †1972). Це вже другий Американець українського походження, що його я стрінув на еміграції. Незвичайно гарна й культурна людина, із щирим українським серцем. Він зразу цікавився долею нашої Церкви, єпископів та священиків на рідних землях. Багато розповідав мені про долю і недолю українських утікачів, що опинились у Баварії. Ще таки перед самим обідом узяв мене до свого військового "джіпа", щоб показати мені Мюнхен. Я й сам був дуже цікавий, як виглядає після війни ця колиска гітлерівського нацистського руху.

Сам Мюнхен — це одна велика руїна. Сліди знищення американськими бомбовиками за часів останньої війни — викликають аж потрясаюче враження. Цілі великі квартали великих кам'яних палаців цього величезного міста — це яма за ямою, руїна на руїні. Багато коштувала Німеччині "месіянська" зарозумілість Гітлера, за яку тяжко заплатив властиво сам німецький народ.

**Пані Марія
Мельник, з дочка-
ми Теренею та
Мартою в Мюнхе-
ні 1948.року.**

Дорого, аж дуже дорого заплатив за його зарозумі-
мість, а ще більше за свою власну засліпленість, за свою
сліпу віру в божевільну людину — "Фюрера" та своє
власне "іберменшівське" післанництво в світі. Кожний
четвертий-п'ятий прохожий Німець на вулицях Мюн-
хену — це каліка, — без ноги, без руки, без очей, — аж
прикро й жаль було дивитись. Три дні мого побуту в
Мюнхені — це були три дні пригноблюючих вражень на
вид так глибоко впокореного, просто розчавленого
народу. Тільки тут-то-там видно було завзяту, типово
німецьку працьовитість німецьких робітників над від-
будовою міста.

Увечері того дня я ще раз пішов відвідати Отця Ва-
силька в його лікарні і востаннє попрощався з ним, а
потім о. І. Стах узяв нас усіх до кінотеатру на найнові-

ший американський фільм "Пісня Бернардети". Цей фільм, уперше висвітлений в Європі, могутнє враження зробив на кожного з нас.

В середу, 22-го вересня, попрощавшись з родиною панства Мельників, після обіду я виїхав із Мюнхену в поворотну дорогу назад до Зальцбурґу. Сюди, вже вдруге, приїхав до мене колишній віденський парох св. Варвари, о. д-р Мирон Горникевич, і знову натискав на мене, щоб я конечно перенісся до Відня та перебрав його парафію. Розуміється, я ніяк не міг погодитись на таку пропозицію. Парафія св. Варвари в Відні належала до юрисдикції архієпископа Відня як апостольського делегата для східніх обрядів у Австрії. Крім того, як я довідався, в Римі перебував Апостольський Візитатор для Українців-католиків у Західній Європі, назначений Папою, Преосв. Владика Іван Бучко. Я ж, як чернець, і так не міг би прийняти жадної номінації на жадний уряд у епархії, навіть від єпископа, без дозволу найвищої влади мого Василіянського Чину. До того Відень, — це гніздо советських агентів, і я не мав найменшої охоти "лізти чортові в зуби". Я ж тількищо вирвався з його пазурів.

Поладнавши орудки в Зальцбурзі та нав'язавши перерваний зв'язок із о. Станиславом, Сестри і я рішились їхати далі, на полудне, до Інсбруку з надією, що чейже там, уже ближче до італійської границі, знайдемо італійський консулят.

ЗЛОВІЩИЙ ІНСБРУК

Попрощавшись з Отцями Місіонарями Христового Серця та з нашими українськими Отцями в поблизькому таборі втікачів, зразу після обіду, за гарної, сонячної погоди, ми виїхали з Зальцбургу. Розкішний, електрикою гнаний поїзд через півтора години завіз нас до Інсбруку. Було це дня 1-го жовтня 1948 р.

С. Станислав Міка і тут показав себе жертвеним помічником та провідником. Він, що знав головніші міста Австрії як свою долоню, швидко знайшов притулок для Сестер Йосифи та Доротеї в лікарні Милосердних Сестер, а мене попровадив до монастиря ОО. Редемптористів, що мали чудову церкву Христового Серця в самому центрі міста, на Максиміліян Штрассе. Тоді він і сказав нам, що правдоподібно він уже більше не побачиться з нами, бо після розмови з його провінціальним настоятелем, він, мабуть, поїде на заморські місії. Куди? Того він ще не знав. Але справді, останній раз ми бачили його в монастирі ОО. Редемптористів в Інсбруці.

Місто Інсбрук відоме ще з перших віків християнської ери як пункт відпочинку для римських легіонів, що через альпійські гори походи відбували на північ та на захід, до Галії (Франції) та Германії (Німеччини), а також як торговельний шлях купців із полудня римської імперії до "варварських країв" середущої Європи. В 15-16 віках Інсбрук був королівським містом за Максиміліяна I-го та Фердинанда II-го, що зробили його "перлиною Тиролю", одним із центрів культури та мистецтва Європи. Університет заснований 1670 р. і по сьогодні пишається доброю славою по всій Європі. За наполеонівських війн, 1809 р., гарнізон Інсбруку три

рази відбив французькі війська. Сьогодні Інсбрук — це атракція туристів і спортсців усього світу.

Це місто викликало в мені дивні почуття. Інсбрук так стиснений між висозечними горами тирольських Альп, що кожний мусить дивуватися, як може сотка тисяч населення розбудуватись і поміститись у такому вузькому й тісному просмику між горами на обох берегах річки Ін, що тонкою стрічкою, мов гадюка, в'ється від півночі на південь, протинаючи вулиці цього чудового історичного міста. Удень Інсбрук повний сонця, але около 4-ої години після обіду — на вулицях починає темніти. Високі гори починають закривати сонце, і тінь альпійських шпилів, мов тихий смуток, поступово спадає на блискучі вежі церков, на кам'яні будівлі та стільові тирольські житла місцевого населення. А ночі, навіть і при сильному електричному освітленні вулиць, такі темні, що тільки в часі повні місяця можна бачити снігом покриті верхи Альп, що, мов могутні великани, вже віками мовчазною сторожею стоять уздовж східної та західної межі імперіяльного Інсбруку.

Отці Редемптористи прийняли мене дуже гарно й сердечно. Я просив Отця Ігумена дати мені притулок на кілька днів, може на тиждень, два, доки не дістану візи до Італії, на що ми всі мали великі надії.

В монастирі було вісім Отців і двох Братів. Молодні Отці вчили в різних школах, а старші обслуговували монастирську церкву й займались місіями та реколекціями. Ми швидко стались добрими приятелями. Вони знали про існування східніх обрядів у Католицькій Церкві, особисто знали о. д-ра М. Горникевича, пароха української католицької церкви св. Варвари в Відні, чули також і про наших українських католицьких жонатих священиків, що жили в Інсбруці та його околиці, але ближче вони не цікавились долею чи недолею нашої переслідуваної Греко-Католицької Церкви.

Інсбрук і взагалі вся область Тиролю — це була французька зона в післявоєнній Австрії і тому зразу наступного дня після нашого приїзду Сестри і я мусіли пригслоситись у французьких військових властей, щоб

вони мали нас в евіденції. Але Французи не робили ніяких труднощів, про ніщо не розпитували, тільки прибили свої печатки на наші австрійські та американські легітимації, що їх ми дістали ще в Лінці.

Головною ціллю нашого приїзду до Інсбруку було знайти італійський консулят. І таки ще в день нашого приїзду ми довідались від о. настоятеля ОО. Редемптористів, що справді в Інсбруці урядує італійський консулят і хтось з Отців поведе нас туди, коли тільки захо-

Головна вулиця в місті Інсбруку, Австрія. Позаду гори Альпи.

чемо. Ми зраділи, що будемо могли дістати візи до Італії, скінчити наше скитання по чужині й нарешті замешкати між своїми в Римі, де і Сестри і я маємо свої монастирі. Але наші надії на швидкий виїзд із Австрії зразу натрапили на тяжкі випробування, що тривали повних три місяці.

Дня 4 жовтня один із Отців Редемптористів попросив нас до італійського консульства, що містився недалеко від монастиря в невеликому будинку. Від входу до першого поверху, де містились канцелярії консульства, на сходах стояло й поволі нагору посувалось около 80 до 100 людей різних національностей. Сестри і я мусили чекати повних дві години, щоб нарешті добитись до віконця, через яке могли розпитати про можливість одержати візу до Італії. Чемний Італієць, урядовець консульства, терпеливо вислухав моє вияснення про ситуацію, в якій Сестри і я находимося, дав мені формуляри, повчив мене, як їх виповнити та просив принести їх назад наступного дня.

Наступного дня Сестри і я знову повних дві години вистояли на сходах консульства, поволі посуваючись нагору, доки нарешті добились до віконця вже знайомого нам урядовця. Він переглянув виповнені й підписані формуляри, пішов до інших кімнат, і коли вернувся назад, зажадав, щоб ми долучили до наших прохань ще наші австрійські та американські легітимації, бо ж паспортів ми не мали. Але тих легітимацій ми не могли видати з рук. Це ж були єдині наші правні документи на чужині. Чемний урядовець вислухав моє вияснення, позаписував числа наших легітимацій, обіцяв, що консулят вишле наші прохання до Риму, й робив надію, що, може, через два тижні дістанемо візи на в'їзд до Італії. Розглянувся направо й наліво й тихо шепнув: "напишіть до ваших Отців у Римі, щоб вони чимшвидше інтервеніювали в вашій справі в міністерстві закордонних справ, у такого й такого шефа, бо тут може будете мати деякі труднощі". Це трохи налякало мене.

Вернувшись назад до монастиря, я зразу написав листа до Генерального Вікарія нашого Чину в Римі — о. Гліба Кінаха ЧСВВ, і просив його інтервенції за вка-

Манастир ОО. Редемптористів і церква Христового Серця в Інсбруці.

зівками урядовця італійського консульства. З о. Г. Кінахом ЧСВВ я був у листовому контакті від перших днів мого побуту в Австрії. Він був довголітнім виховником новиків у нашому монастирі на Чернечій Горі біля Мукачова, потім, під час війни, кілька років жив у Пряшові як духовник новіціату СС. Служебниць, і доперва після закінчення 2-ої світової війни, завізваний Св. Столицею, виїхав до Риму, щоб на якийсь час обняти верховний провід нашого Чину після смерти о. Архимандрита Діонісія Ткачука ЧСВВ. Отже мій давній виховник, о. Г. Кінах ЧСВВ знав мене дуже добре й на нього я справді міг покладатися з повним довір'ям.

Може в тиждень після останніх моїх відвідин у консульстві, я знову вибрався до мого знайомого урядовця, щоб довідатися, як стоїть справа з нашими візами. І ось, тиждень після подання наших прохань, консулят звернув нам наші папери, мовляв, ми не маємо паспортів і тому консулят нічого не може зробити. Знайсмий урядовець порадив мені, щоб я вислав усі

наші папери просто до міністерства в Римі, і ще раз шепнув: "поургуйте ваших Отців, щоб вони поробили відповідні кроки на місці". Була це пообідня пора, мало людей, отже я мав нагоду ближче запізнатися з приємним урядовцем. Він признався мені, що під час війни, за часів Словацької Держави, через три роки він працював в італійському консульті в Братиславі. Навіть добре говорив по-словацьки. Мабуть його давніший побут на Словаччині зробив його таким прихильним до мене та до Сестер.

Не було іншої ради, й ми вислалиші наші папери до наших Отців у Римі, щоб вони особисто занялися справою наших віз.

Між тим я щоденно служив Службі Божі на бічному престолі Божої Матері в чудовій церкві ОО. Редемптористів, а в неділі часто служив для всієї української громади в церкві латинських Сестер Безперестанної Адорації недалеко від католицького університету "Канізіанум". В Інсбруці було багато української інтелігенції, багато наших студентів, що студювали на різних факультетах місцевого університету, сильна організація академічної молоді "Обнова" 4 або 5 наших українських католицьких священиків, з якими я скоро познайомився. Приїздили священики також із провінції, переважно ті, що 1944 року, втікаючи від більшовиків, переїзджали через Пряшів, і знали мене дуже добре ще з тих часів. Вони запрошували мене до своїх парафій, щоб я дав принаймні кількадевні реколекції для їхніх вірних, головню, щоб дати їм нагоду висповідатися в священика, що не знає їх із щоденних зустрічей. Так довелось мені проповідувати по 3-4 дні в Куфштайні, Ляндеку, Гогенемсі, Брегенцу та в самому Інсбруці. Всюди була велика участь наших вірних у реколекціях, а головню в Сповідях.

Українська інтелігенція в Інсбруці поставилась до мене незвичайно гарно. Багато родин запрошувало мене до себе на обід, то на вечерю, і так я мав нагоду ближче запізнатися з багатьома людьми, як також і довідатись про багато еміграційних болячок.

Багато родин бідувало, а то й голодувало. Недавній суддя, чи адвокат, або його дружина, ходили на село гребти сіно, рубати дрова, чистити стайні, щоб заробити на шматок хліба, на літру молока для маленьких діточок, що родились просто на фірах, чи під вагонами під час бомбардувань, коли советські війська лявіною котились на захід за розгромленою німецькою армією, здоганяючи валки наших утікачів танками та літаками. Не мало розбитих родин, бо чоловік вивезений, арештований, або просто десь пропав під час війни, а дружина з діточками і своїми батьками втікала, куди очі провадили, й тепер жила з новим чоловіком, щоб мати охорону в розгромленій чужині, ну, і якусь матеріальну поміч від нього.

Чорний ринок сильно процвітав усюди. Ті щасливіці, що мали час узяти з собою на чужину якібудь дороговці, продавали їх вечорами на рогах вулиць, щоб вижити родину й посилати дітей до школи. Краще було тим, що жили на селах і працювали в якогось "бавера" — господаря, що потребував помочі в господарстві, бо його сини, чи зяті загинули на війні, або попали в полон. Найтяжча була туга за рідною землею та за тими, що остались, або яких вивезено на заслання в гліб Советського Союзу. Коли мова зійшла на цю тему, то вже плачеві не було кінця. Але ніхто не говорив про поворот назад додому. Кожний чекав на вістку правдиву чи неправдиву, що ось-ось відкриється дорога до Бразилії, чи Аргентини, або до Канади, бо найменше було надій на виїзд до Америки. Наївні американські військові, чи пізніше окупаційні адміністраційні кола якось ніяк не могли зрозуміти того, що наші люди втікали від більшовиків, їхніх "добрих" союзників. Бували випадки в Австрії та Баварії, що Американці ось-ось були рішені видати цілі табори наших утікачів більшовикам, не здаючи собі справи з того, що це означало майже певну смерть для тих людей. Голосно говорилось про страшний випадок у якомусь українському таборі в Баварії, що його, за згодою Американців, одною вечора советські війська окружили танками та вантажними автами на те, щоб рано всіх наших утікачів

відвезти назад до ССР. В таборі настала така паніка, що через одну ніч щось около 300 людей поповнило самогубство, щоб тільки не дістатись до рук більшовиків. Скільки в тому правди, годі було мені перевірити, але голосно говорилося про те, що той випадок нарешті відкрив очі американським чинникам і від того часу вони почали інакше дивитись на українських утікачів та поволі почали пускати їх до Америки.

Багато цікавих історій я наслухався під час мого побуту в Інсбруці та його околицях, і коли б кожний сотий із наших утікачів написав спогади про свої переживання під час утечі з рідних земель, та про часті небезпеки і злидні в різних таборах післявоєнної Німеччини чи Австрії, тоді наша література збагатилася б у цілий ряд незвичайно цікавих спогадів.

Виславши всі потрібні папери до Риму, я поїхав до недалекого міста Ляндек на триденну місію. Там була велика колонія українських утікачів. Там я несподівано зустрів мого колишнього доброго приятеля з Ужгороду, полк. Сергія Єфремова, що після евакуації Ужго-

С. Йосифа Делькевич о. Севастіян Сабол ЧСВВ і С. Доротея Макух у жовтні 1948, Інсбрук, Австрія

роду, був головним командантом Карпатської Січі, коли Мадяри наступали на Карпатську Україну в березні 1939-го року. Там я стрінув багато інших добрих знайомих, що колись жили в Ужгороді, а потім працювали в Хусті. Приємно було знову побачити колишніх знайомих, що в твердих умовах еміграції стались мені дуже близькими, просто рідними. Це насправду значно влгшувало життя на чужині.

Тут, у Ляндеку, де був великий табір наших утікачів, була також і своя, чисто своя, українська церква. Церква? Ні, це була колишня велика стайня військових коней. Цю стайню наші жертвенні люди вичистили, на біло помалювали, поставили престіл, артисти навіть гарний іконостас розмалювали, жінки повишивали обруси, рушники, різьбарі свічники зготовили, а священники роздобули свічки від латинських священиків та літургійне вино. Все було як повинно бути в нашій церкві й ця, колишня стайня, тепер церква, була серцем усього табору, Рано, а особливо вечером, вона була заповнена сотками наших українських вірних, що жадібно слухали місійних наук, кожний стоячи, бож лавочки крісел там не було й не могло бути. Вони були справді, як оселедці стиснені. Церква була так переповнена, що коли хтось один рухнувся га місці, тоді вся маса вірних, мов лан зрілої пшениці під подихом вітру, перехилилась то в один бік, то в другий. А тільки згадати було про потребу молитов за тих, що їх ворог вивозить із рідних сіл і міст на Сибір, на катування, на смерть, то вся церква просто ридала. Псбожні й заплакані вірні мужчини й жінки, а то й молодь, — кожного вечора майже до півночі вимолювались перед Божим престолом, і кожного вечора майже до півночі тривали мої Сповіді. Варта було мені пережити всі страхи, всі гіркості й небезпеки, що я зазнав за час мого скривання дома та під час переходу з пекла на волю, щоб могли слухати такі чудові Сповіді й кріпити душі, що так дуже потребували покріплення, заохоти та надхнення.

Скінчивши місію в Ляндеку, я з побоюваннями вертався до Інсбруку, де також через три вечори проповідував для місцевої інтелігенції.

Уже місяць минув від часу, коли Сестри і я вислали наші прохання до Риму, але візи не було та й не було. Між реколекціями я заходив до консульату, але знайомий урядовець при віконці тільки розводив руками й казав, що ще нема ніякої відповіді з Риму. Кур'єр консульату щотижня їздив до Риму, але дозволу для нас на в'їзд до Італії не привіз. Так було сказано мені 24-го листопада, 4-го та 15-го грудня. Я майже щотижня писав листи до наших Отців у Римі і просив, благав, щоб ургували нашу справу в міністерстві, бо я вже попадав у зневіру. Отці відписували й потішали, мовляв, наша справа на місці вже давно полагоджена і їм дивно було, що візи я ще все не дістав. І гроші посилали, щоб я заплатив за мій довгий побут у монастирі ОО. Редемптористів, бо настоятель уже починав нервуватися, що я задовго перебуваю в його монастирі, а вдержання таки багато коштувало.

Десь у перших днях грудня я пішов до монастиря ОО. Єзуїтів, щоб попросити помочі й інтервенції їх О. Провінціяла, що мав великі впливи в Інсбруці. Єзуїтський Провінціял колись студіював на тому самому університеті "Грегоріанум" у Римі, що й я, тільки 10 років раніше, зразу після першої світової війни. Вже це одне в'язало нас. Крім того він дуже добре знав нашого великого Митрополита Андрія Шептицького, Єп. Коциловського та кількох наших ОО. Василян у Римі. Вислухавши мої жалі й побоювання у зв'язку з довгим чеканням на італійську візу, О. Провінціял сказав мені так:

Пам'ятайте, Отче, що головний секретар італійського консульату в Інсбруці, що полагоджує візи для чужинців — це комуніст, і про це всі ми тут дуже добре знаємо. Ви приїхали сюди як утікач із комуністичної Чехословаччини й тому дуже правдоподібно він здержує вашу візу, яку, може, вже й давно вислали для вас із Риму. Будьте обережні, бо він має зв'язки з советськими агентами, і хтось із них може слідувати за вами. Аджеж у нас люди пропадають просто з вулиці, мов у землю запалились і слід за ними пропав. Ось, під'їде авто з советськими агентами, що добре говорять

Місто Ляндек у підніжжі Альп.

по-німецьки, зупиняться біля хідника, що по ньому проходить потрібний їм утікач із комуністичних країв, вискочать із авта, представляться як тайні поліціанти, чемно попросять, щоб утікач показав свої особисті документи, і заки він встигне вилегітимуватись, вони вже насильно впхали його до авта й повезли в невідоме, а ти, жінко чи мамо, чекай на свого чоловіка чи сина "персекула секулорум".

Мені потемніло в очах і мороз пішов по цілому тілі. Я подякував О. Провінціалові за інформації, що пізніше показалися на 100% правдивими, попрощався з ним і вийшов на вулицю. Я вернувся до монастиря з дуже, дуже чорними думками.

Від того дня я майже щодня заходив до консуляту, бо урядовець при віконці вже кілька разів сказав мені, що віза може прийти котрогобудь дня, але я вже боявся сам вийти на вулицю. Тому я завжди телефонував до наших Сестер, вони приходили під браму монастиря й ми разом ішли до консуляту, і також за кожним разом Сестри відпроваджували мене назад до монастиря ОО. Редемптористів, щоб бути певними, що я в безпечному місці. Я був пригноблений і зневірений, а Сестри попросту попали в паніку через інформації, що їх дав мені Провінціал ОО. Єзуїтів.

Мій добрий приятель, редактор Олександр Мох, намовив мене, щоб я дістав ще й легітимацію ІРО (американська організація, що піклувалась утікачами), але на чуже ім'я, отак, на всякий випадок, для всякої безпеки. Редактор Мох часто бував у мене й ми мали багато цікавих розмов. Один із Отців Редемптористів охоче пішов зо мною до головної квартири ІРО в Інсбруці і йому вдалось переконати головного урядовця, що мені треба легітимації на чуже ім'я, бо мені грозить небезпека з боку більшовиків, які можуть мати своїх агентів так між французькими військовими, як і між місцевими австрійськими поліціантами. Після довшого вагання головний урядовець ІРО виставив мені легітимацію на ім'я Степан Роман. Від того часу я завжди мав у моїх кишенях легітимацію ІРО, а також нову, в Інсбруці виставлену легітимацію від австрійської поліції.

**Олександр Микола Мох,
визначний український
видавець католицької
літератури. Помер у То-
ронто, Канада, 1975. року.**

У половині грудня 1948 р. до Інсбруку прибуло понад 80 мадярських Сестер Милосердя, яких новий комуністичний уряд прогнав із Семигороду, що його Румуни відобрали від Мадярів під час останньої війни. Сестри були в дорозі до Риму й тимчасово замешкали в тому самому монастирі, де на ласці жили також і наші СС. Служебниці. Я пішов до тих мадярських Сестер. Усі вони мали румунські державні пашпорти й саме писали прохання по візі до Італії. Вони були в багато кращому положенні, ніж ми, бо ми не мали ніяких державних пашпортів, а тільки різні папери для бездержавних утікачів. Я поговорив з настоятелькою мадярських Сестер і вона погодилась прийняти С. Йосифу та С. Доротею між своїх Сестер, переодягнути їх у їхні рясни і перевезти їх через границю в надії, що чей же Італійці не будуть аж дуже строго перевірювати документи такої великої кількості Сестер. Я боявся писати ясно в листах до наших Отців у Римі про комуністичного секретаря італійського консульату в Інсбруці, бо Італійці були досить прокомуністично наставлені, отже я мав надію, що наші Сестри хитрою штучкою дістануться до Риму й на місці розповідять про небезпеку, в якій я нахожусь в Австрії.

Вже, може, місяць тому панство Г-ів просили мене давати їхньому синкові та донечці лекції латинської мови, з якою вони мали початкові труднощі в місцевій гімназії. Так я заходив до панства Г-ів два-три рази в тиждень і вчив їхніх дітей латини. Для них це була поміч, а для мене розривка.

Коли я йшов до панства Г-ів у суботу підвечір, 18-го грудня на лекцію латинської мови, по подорозі я зупинився перед кіоском з журналами та часописами, щоб прочитати найновіші вісті, що їх подавала світова преса. Чолові сторінки різних часописів були розложені близько самого вікна. І ось, "грим із ясного неба". На першій сторінці двох австрійських щоденників великими літерами були надруковані наголочки: "Сенсаційний судовий процес у Празі — на лаві обжалованих о. Панкратій Гучко, парох церкви св. Климента, о. Севастіян Сабол, провінціал ОО. Василян, Григорій Буранич і т. д. О. Панкратій Гучко засуджений на 10 років тюрми й примусових робіт, о. Севастіян Сабол на досмертну тюрму... і т. д. Щоб приховати переслідування Греко-Католицької Церкви, комуністичний суд обвинувачує обидвох священиків у зраді держави та активній співпраці з підпільною антикомуністичною організацією бандерівців". Менше-більше те саме в італійській та французькій пресі.

На вулицях Інсбруку темніло, а в моїй душі зовсім стало темно. Пам'ятаю, що я тільки напوماцки вийшов на другий поверх кам'яниці, де мешкали панство Г-ів. Я трясся на цілому тілі, віддих віднімало мені й голова ходором ходила.

— За що? За що? Я ж навіть не бачив ніякого бандерівця в Чехословаччині. Яким способом могли в Празі пов'язати мене з бандерівцями ще й зробити мене їхнім організатором?

Як я ввійшов до помешкання панства Г-ів, усі здивовано видивились на мене.

— Боже, що це сталося з вами? — скрикнула старенька бабуся, мати пані Г-ової.

Я був виблідлий, стривожений і пригноблений. Я тільки коротко розповів про страшні для мене вісті в часописах і вже не міг сісти до лекції з дітьми. Панство

Г-ів просили мене до вечері, але я вже не міг їсти, тільки випив чаю з аспіриною. Я просидів у них може одну годину. Всі домашні успокоювали мене як тільки могли, мовляв,—ми далеко від Праги, від Советів, і тут нічого злого не може статися мені. Але тількищо прочитані вісті про засуд у Празі та тривожні інформації про комуніста-секретаря італійського консульату — робили своє в моїй уяві. Вони тисячу разів сильніше діяли на мене, ніж найщиріші успокоювання сердечних приятелів.

Панство Г-ів відправили мене до дому, щоб я не йшов сам. У монастирі я розповів о. настоятелю про вісті в часописах, але він уже знав про все, вже прочитав у вечірній пресі. Навіть слухав віденське радіо, що подавало подробиці звинувачення проти мене на суді в Празі та проти всіх інших засуджених разом зо мною.

— Тут не маєте чого боятися, Отче, — говорив о. Настоятель. Ви повинні взяти себе в руки й не даги опанувати себе нервам. Я не знаю, наскільки ви були заангажовані в антикомуністичному підпіллі, але з радіо ясно виходить, що тут ідеться про переслідування Церкви під плащиком засудження двох священників за нібито протидержавні злочини. Ми тут знаємо, та й увесь культурний світ знає про таку комуністичну тактику. Ідіть, Отче, спати й навіть не думайте про те, що сталося в Празі. Ви у вільному світі, і тут більшовики не можуть зробити вам кривди.

Легко це сказати: "ідіть, Отче, спати й навіть не думайте про те, що сталося в Празі", але зробити це — було просто неможливе. Я пізно лягав спати, але в ліжку перевертався з боку на бік, уставав, ходив по келії, знову лягав і годі було заснути. Найтяжче мучили мене думки про бідного о. Панкратія Гучка, про о. Полікарпа Булика, про всіх інших моїх співбратів по Чину — як вони це все переносять, що діється з ними та як усе це переживає мій батько, моя мама в Пряшові, та моя сідна сестра в самій Празі. Чи не арештовані вони через мене?

Вранці в годині 7:30, як щодня дотепер, я вже стояв при бічному престолі Божої Матері і служив св. Літур-

гію, а в першій лавці сиділи затривожені СС. Йосифа й Доротія та пані Г. з мамою. Була це неділя і густий сніг засипував вулиці Інсбруку. Ввечері тієї неділі прийшли до мене панство Г-ів і запропонували, що підуть зо мною на прохід, щоб я хоч трохи відпружив мої напружені нерви, а вони будуть охороною для мене. Так вони приходили до мене вечорами по 3-4 рази тижнево й брали мене на прохід майже до останнього дня мого побуту в тому зловіщому місті.

Восьмого дня після мого засулу в Празі, в неділю, дня 26-го грудня, саме в Різдвяний час, за гарної, ясної погоди я вибрався до панства Г-ів на обід. Коли ж я виходив із брами монастиря на вулицю, я побачив, що на хіднику перед монастирем стояв якийсь панок з підкоченим на плащі ковніром, плечима звернений до монастиря, нібито читаючи газету. Вже це стало мені підозрілим, але я не був певним небезпеки. Я пустився направо, до рогу монастирського городу, й для певності, оглянувся назад. Той панок ішов за мною. Від рогу монастирського городу я знову повернув направо й пустився вулицею до великого перехрестя, за яким жили панство Г-ів на Біргерштрасе. На вулиці було мало людей і я чув кроки підозрілого панка, що йшов може на 10-15 кроків за мною. Недалеко перед великим перехрестям я перейшов на другий бік вулиці й зупинився перед виставковою вітриною якоїсь крамниці, щоб упевнитися, чи той панок справді слідкує за мною. Він також перейшов на другий бік вулиці й також пристанув перед якоюсь іншою крамницею, придивляючись теж якійсь вітрині може на яких 5-6 кроків від мене. Я поглянув на нього. Він глядів на мене, але швидко відвернув своє обличчя наліво. Я бачив тільки, що він мав темний плащ на собі, протисоняшні окуляри на очах та темнозелений тирольський капелюх на голові. В мене вже не було сумніву, що той панок чигає на мене.

У вухах гомоніли мені слова о. Провінціяла ОО. Єзуїтів, що тільки кілька тижнів тому перестерігав мене. кажучи: "будьте обережні, бо секретар італійського консульату в Інсбруці — це комуніст і він має зв'язки з советськими агентами, і хтось із них може

о. С. Сабол, ЧСВВ, після засуду в Празі, переодягнений по цивільному.

слідкувати за вами”. Секретар консуляту мав мою адресу й тому підозрілий панок добре знав, де чекати на мене. Але, якось на щастя, я не стратив голови. Вже десятки разів з мого власного досвіду я переконався, що небезпека не завжди аж така страшна, як моментально здається.

На перехресті двох широких вулиць був уже досить великий рух авт і трамваїв, а також багато людей, що саме виходили з церков. Це ж була обідня пора. Тут я почував себе вже безпечніше, але мусів швидко стратитися тому панкові з очей. Аджеж до другої сторони вулиці, до кам'яниці, де жили панство Г-ів — уже так близько! Я тільки почекав, щоб два трамваї розминулися на розі вулиці і відразу скочив між авта, зигзагами, бігцем подався на другий бік, і просто влетів у браму кам'яниці.

Ввійшовши задиханий і зіпрілий до помешкання панства Г-ів, я зразу коротко сказав, у чому діло, і ми

всі станули за фіранками, щоб крізь вікно бачити, що діялось на вулиці.

Підозрілий панок стояв на крайчику хідника, приглядався брамі, до якої я вскочив, очима водив по вікнах кам'яниці, потім повільно пустився вулицею наліво, там пристанув, звідтам ще все приглядався до вікон кам'яниці, й доперва за яку годину пізніше кудись відійшов.

Я вже мусів просидіти в панства Г-ів аж до вечора. Вони переодягли мене в цивільне вбрання, мою монашу рясу запакували до паперового мішечка, й після вечері повели мене окружними вулицями до монастиря.

Від того дня я вже тільки з острахом виходив на вулицю і не відважився вийти одинцем навіть до крамниці напроти монастиря.

ПРОРИВ ІЗ ЗАЧАРОВАНОГО КОЛА

Наше положення в Інсбруці ставалось усе більш і більш нестерпним. Сестри і я кілька разів у тиждень трійкою ходили до італійського консульату, але без жадного успіху. Урядовець при віконці майже за кожним разом із неприємною, стурбованою міною заявляв нам, що наших віз ще все нема. Йому вже й неприємно було так багато разів повторювати ту саму негативну відповідь. Бачачи нас у довгому ряді відвідувачів консульату, він просто оминав наших поглядів.

Але ось, у перших днях січня 1949 р. малярські Сестри, що прибули до Інсбруку вигнані комуністичною владою з Румунії, одержали в'їздові візи до Італії. Наші Сестри потелефонували мені, що 10-го або 11-го січня вони виберуться до Риму замішані між малярських Сестер, якщо до того часу видужають ті, що захворіли на грипу. В тому часі, як подавало радіо, тяжка грипа лютувала в Інсбруці й 30.000 його мешканців лежало в гарячці. Я також пролежав 5 днів, і тремтячою від ослаблення рукою писав останнього мого листа до наших Отців у Римі, щоб передати його через Сестер.

Між тим, 8-го січня я одержав листа з Риму. Впр. о. Гліб Кінах ЧСВВ писав мені, що Отці в Римі дивуються, що я ще все не одержав візи до Італії, коли моя справа в міністерстві вже давно полагоджена. Додав також і пересторогу, щоб я не писав до нікого в Чехословаччині, бо Отці звідтам пишуть, що там уже багато людей арештовано, мовляв за це, що дістають від мене листи, писані з Австрії. Це дуже заінтригувало мене й виявило комуністичну підлість, бож крім однієї листівки, висланої ще з Лінцу на адресу далекої своячки в Пряшові, я абсолютно ніяких листів, ані листівок до

нікого в Чехословаччині не писав, а ось, мої приятелі доставали листи, нібито від мене, й за це попадали в тюрму.

Цю прикру вістку швидко переважила друга вістка, більше радісна, а саме, що малярські Сестри таки справді пойдуть до Риму 11-го січня, а з ними поїде також і С. Доротей. Обережна С. Йосифа рішила не пускатись на ризико, не маючи візи до Італії. С. Доротей була відважніша. Переодягнена в рясу малярських Сестер вона виїхала з Інсбруку ввечері 11-го січня 1949 р. На італійській границі таки не вдалось їй легко "просмикнутись". Вона не мала в'їздової візи до Італії, тож італійська контроля затримала її на границі. Все ж таки її справу швидко полагоджено телефонами до міністерства, і за кілька днів пізніше С. Доротей щасливо дісталась до Риму, до своїх Сестер у Генеральній Курії СС. Службениць. У наступних днях вона передала нашим Отцям у Римі мої листи й особисто розповіла про небезпеку, в якій я находжуюся в Інсбруці.

Дня 13-го січня С. Йосифа одержала візу до Італії й таки наступного дня виїхала до Риму. Видно було, що, мабуть, уже й моя віза ось-ось прийде. Мабуть під впливом СС. Доротей та Йосифи наші Отці в Римі ще раз звернулись до міністерства закордонних справ, бо 19-го січня увечері я дістав від них телеграму з повідомленням: "Сьогодні телеграфічно вислано вам візу".

Наступного дня, в четвер, 20-го січня зразу після сніданку я пішов з о. Алойсієм до італійського консуляту певний того, що моя віза справді вже тут та що ще сьогодні дістану її і зразу буду могли виїхати з Інсбруку. Як звичайно, довго треба було чекати в довгому ряді, поки я дістався до віконця, до знайомого італійського урядовця. Я показав йому телеграму, що її вчора одержав із Риму. Він прочитав її, з великим здивуванням видивився на мене й сказав:

— Це мусить бути якась помилка. Але дозвольте, я піду й подивлюся.

Він пішов кудись до кімнат наліво від віконця і довго не вертався. Коли ж нарешті вернувся, він був червоний і сильно подразнений, мов після якоїсь пере-

**Нутро церкви
Христового Серця
в Інсбруці де, при
бічному престолі,
о. С. Сабол, ЧСВВ.
щоденно правив
Служби Божі.**

палки. Видно було по ньому, що він намагався опанувати себе, й кілька разів проковтнувши слину, спробував заговорити спокійно й переконливо, як дипломат:

— Вибачте, Отче, але тут очевидна помилка. Я саме говорив з паном секретарем консульату, він переглянув усі листи та телеграми на своєму бюрку, але телеграми з вашою візою таки ще нема.

В мене, мов грім, ударив. Я думав, що не стримаю себе й нароблю скандалу на цілий консулят. Але якось удалось мені опанувати себе. Я закусив зуби й спокійно запитав:

— Чи можу прийти ще раз, після обіду. Ану ж до того часу телеграма, може, поволі дійде також і до вас?

— Але ж певно, певно, можете прийти, може ваша віза справді вже буде тут — чемно відповів урядовець при віконці.

Я вертався до монастиря сильно подратованийий і огірчений.

Цілі три місяці мого побуту в Інсбруці я, як то казали наші втікачі, "сидів на валізках", що робило й багато інших наших людей, вичікуючи на переїзд кудиінде, кудись подальше від більшовиків. Через повних три місяці мої дві невеликі валізки були нерозпаковані, весь час готові в дальшу дорогу. Я вибрав із них тільки найконечніші речі потрібні до щоденного вжитку. Тепер і ті останні речі я вкладав до валізок, щоб на випадок отримання візи, я міг через 5-10 хвилин бути готовим до виїзду. Аджеж віза вже ось-ось повинна бути тут. Тільки ж чи не крутять панове в консуляті? Чи не відкладають видачу моєї візи з якихось політичних, може, злобних і ворожих, а, може, й небезпечних для мене вирахувань?

Після обіду, в годині 4-ій, добряга о. Алойсій ще раз пішов зо мною до консуляту. На сходах було багато менше людей, ніж звичайно бувало перед полуднем. Через півгодини я вже був при віконці й мій знайомий урядовець усміхнений сказав мені:

— Отче, ваша віза сьогодні прийшла. Але перше мусимо урядово вписати її і потім переписати у ваші документи. Прийдіть у понеділок.

— Аж у понеділок? Таж сьогодні тільки четвер! — заговорив я подразнений. Чи ж не можу дістати її завтра, в п'ятницю? Аджеж я вже три місяці чекаю на ту візу.

— Це не залежить від мене, отче, я в тому не винуватий. Але в понеділок, певно, дістанете її.

Я відійшов сильно незадоволений, але принаймні знав, що моя віза вже прийшла, і хоч на цей раз скінчаться мої душевні муки. Але я вертався до монастиря з упертими й тривожними думками, що не давали мені спокою: чому вони відкладають, коли віза вже тут? Чи не криється за тим якась спекуляція? Дальші події показали, що на мене тепер поспішно приготовлювано засідку, і я мав передчуття чогось поганого. Мої нерви були сильно напружені, в голові тріщало й усякі можливі, найбільш дикі припущення та підозріння не давали мені спокою.

На щастя, увечері того дня мала бути Просфора української академічної молоді, здруженої в Т-ві "Обнова". Мене також запросили на цю розвагу й добре було, що я мав нагоду вийти з дому, щоб розвіяти чорні думки та відпружити нерви.

На Просфорі було около 200 людей, переважно студентів університету та їхніх батьків, — сама інтелігенція. З приємним гумором промовляв покійний о. Ярослав Пасічинський, що був постійним відвідувачем українських хворих у лічницях, потім промовляв п. редактор І. Кедрин, п. сотник Курах і ще кількох поважних панів. Дуже приємно подіяли на мене ті промовці, бо кожний із них підкреслював велику потребу Церкви та релігії в житті української нації. Для мене, що так дуже мало знав про духа й світогляд галицької української інтелігенції, це була дуже приємна несподіванка. А члени Т-ва "Обнова" зробили на мене велике враження своєю культурністю, патріотизмом, а головно своєю щирою, правдивою релігійністю. Того вечора мої нерви справді відпочивали. Після вечері двох студентів відправили мене до монастиря, щоб я почував себе безпечно.

Три наступні дні, чекання на візу, що вже була тут, в Інсбруці — були для мене довгі, як безконечна вічність. Я ще повідвідував найближчих приятелів та знайомих, щоб попрощатися з ними певний того, що в понеділок дістану візу й нарешті виїду до Риму.

У понеділок вранці, около години 10:30 я несподівано дістав телеграму з самого міністерства з Риму з повідомленням: "Вашу візу того й того дня, під таким і таким числом вислано до консуляту Італійської Республіки в Інсбруці. Зразу підіть до консуляту й вимагайте, щоб негайно видали вам її".

За якої півгодини пізніше я вже був у консуляті з тією телеграмою в руках. Знайомий урядовець при віконці прочитав мою телеграму, задоволено всміхнувся і пішов з нею до канцелярії секретаря консуляту, про якого було мені відомо, що він комуніст. Довго він не вертався, а коли нарешті вернувся, був червоний і подроздраний, як і попереднього разу.

— Отче, на жаль, хоч ваша віза вже тут, вона ще не готова. Будь ласка, прийдіть завтра. Може завтра вже дістанете її.

Тепер я вже не витримав, і майже голосно скрикнув:
— Вибачте, пане, але це вже якесь крутіїство!

Та він швидко втихомирив мене. Скоро написав на карточці: Сестра Каритас, адресу та число телефону.

— Підіть до Сестри Каритас — шепотом казав він мені, — попросіть її, й, може, її інтервенція допоможе. Вона має тут сильні впливи.

Я взяв карточку, прочитав, з неохотою подякував і пустився до сходів ще все дуже подразнений. Але зразу пригадалось мені, що кілька разів у минулому, коли Сестри і я довго вистоювали в черзі на сходах консульату, ми бачили якусь Сестру монахиню в сірій рясі, що пропихалась через натовп різних подорожніх і без затримки при віконці, як кожний інший, ішла просто до канцелярії консульату. Чи це була саме ця Сестра Каритас, про яку говорили, що вона є сестрою, чи кузинкою консуля?

Поволі я сходив надолину, вже майже виходив на вулицю та роздумував, в яку сторону звернутись мені, як віднайти вулицю, на якій має бути монастир, де мешкає невідома мені С. Каритас, коли оце я почув за собою жіночий голос:

-- Падре, падре!

Я зупинився, оглянувся назад, і на сходах побачив монахиню в сірій рясі, що саме вийшла з канцелярії консульату.

— Я — Сестра Каритас — заговорила вона, -- я саме почула від пана при віконці, що ви маєте якись труднощі з візою до Італії. Чи можу вам допомогти?

Останніми сходами сходила надолину бліда чорнявка, типова італійка з великими чорними очима й орлиним носом, черниця, Сестра Каритас, що її я саме збирався відшукати.

— Бог вас післав, Сестро, — заговорив я, врадуваний її несподіваною появою. — Так, так, той і той пан,

там нагорі, дав мені вашу адресу і я саме ломив собі голову над тим, куди звернутися, як знайти ваш монастир.

При виході з будинку консульату був великий передсінок, і там ми сіли на одну лавочку. Я розповів Сестрі Каритас про труднощі, що їх робить мені консулят із моєю візою до Італії та про те, що я вже місяць живу в великому страху, бо тут є більшовицькі агенти, що слідкують за мною. Я розповів їй про моє довге й небезпечне скривання ще на терені Чехословаччини, про втечу до Австрії, про суд надо мною в Празі, про переслідування нашої Церкви, про ув'язнення Отців і Сестер і т. д.

— Я маю підозріння — продовжував я, — що пан секретар консульату, — це комуніст, і він, знаючи про мене з преси та радіо, затримує мою візу, щоб більшовицьким агентам дати час і можливість схопити мене та видати Советам.

— Це дуже можливе, отче, — відповіла вона, — це дуже можливе. Ваше положення тут може статись щораз більше небезпечним.

С. Каритас витягнула годинника з кишені своєї ряс, подивилась на час і після короткого вагання сказала:

— Знаєте що? Я буду тут у консуляті знову, в третій годині. Я спробую поговорити з кимось вищим, ніж пан секретар. Дайте мені число вашого телефону, а я вам потелефоную.

Я дуже сердечно подякував їй за готовість інтерв'ювати в моїй справі. Ми вийшли на вулицю, попрощались і я вертався до мого монастиря з великими надіями. Ану ж С. Каритас допоможе? Ану ж вона потелефонує до мене й скаже, що моя віза готова, і я буду могли ще таки сьогодні вирватися з цього пекла?

В монастирі я нашвидко пообідав, і щось у душі казало мені бути готовим у дорогу. Я ще позамітав мою келію, повтирав порохи, як це я робив за весь час мого побуту в Отців Редемптористів принаймні раз у тижні. Всі дрібні речі, що я мав у бюрку, чи шухлядау,

я виложив на ліжку, от, на всякий випадок, щоб нічого не забути.

Я саме помився, коли хтось застукав до дверей моєї келії. Я відчинив двері, а напроти мене всміхнений стояв Отець Ігумен.

— Отче, саме телефонувала Сестра Каритас і просила повідомити вас, що ваша віза вже готова та ще такі сьогодні можете відібрати її в консуляті.

Я швидко вдягнувся і вибіг на вулицю, застановив найближчу таксівку й поїхав до консуляту. Знайомий урядовець при віконці з усмішкою та задоволенням дав мені мої папери з візою. Я подякував і швидко вибіг на вулицю, щоб таксівкою чимскоріше міг дістатись назад до монастиря.

В монастирі О. Ігумен уже чекав на мене на коридорі з розкладом їзди поїздів до альпійського провалу на Бренері та до Риму. Найближчий поїзд мав виїжджати в годині 4:32. Я ще мав около 45 хвилин часу, а двірець був дуже близько. Ще знайшлась вільна хвилина і я потелефонував до панства Г-ів, щоб повідомити їх про радісну вістку та попрощатися з ними.

Через п'ять хвилин я був зовсім спакований, попрощався з о. Ігуменом, перепросив його за непередбачене, занадто довге моє перебування в його монастирі та просив потелефонувати до С. Каритас і подякувати їй від мене за ласкаву поміч.

Узявши мої валізочки в руки, я вийшов на вулицю, зупинив найближчу таксівку й через 5-6 хвилин я вже був на двірці. І тут чекала на мене дуже приємна несподіванка. Около 30 моїх добрих приятелів і знайомих вийшло попрощати мене від імени української громади Інсбруку. Деякі з квітами, а деякі з подарунками на дорогу. Це все насправду зворушило мене до глибини і я не міг зрозуміти, як могли вони так швидко порозумітись між собою і зорганізуватись, щоб такою громадою вийти на двірець.

Я встиг тільки стиском руки подякувати кожному за таку незвичайно приємну для мене несподіванку, і в годині 4:32 поїзд вирушив у дорогу.

Тихо, до такту й обережно повзали вагони довгого міжнароднього поїзду крутими серпентинами вгору, та вгору, між високими шпилями Альп до Бренерського провалу, а мої вуха мовби ще все чули останні сердечні слова добрих приятелів, що довгим рядом стояли на пероні інсбруцького двірця і помахували хусточками на прощання. Любі, сердечні приятелі!

Може за яку годину після виїзду з Інсбруку наш поїзд зупинився на пограничному пункті, на Бренері, коли вже добре темніло. На цьому невеликому двірці кільканадцять років тому мали свою історичну зустріч Гітлер та Мусоліні. Для першого ця зустріч була одним із його великих успіхів, створення осі Берлін-Рим-Токіо, а для другого сталась вона початком його кінця.

Перевірка документів та валізок як на австрійському, так і на італійському боках границі відбулась дуже гладко й наш поїзд поволі вирушив у дальшу дорогу своїм рівномірним, музичним тактом, що почав наводити сонність. Мої нерви відпружились і почуття повної безпеки поступно наповнювало душу.

В моїй уяві виростали таблиці з великими написами: ПРЕШОВ, БРАТИСЛАВА, УГОРСЬКЕ ГРАДИЩЕ, ПРАГА, КАРЛОВІ ВАРИ, ЧЕСЬКІ БУДЕЙОВИЦІ, ЛІНЦ, ЗАЛЬЦБУРГ, ІНСБРУК, БОДЕН ЗЕ, КУФШТАЙН... виростали, хаотично перемішувались і западали кудись у невідоме. За кожним разом я нервово зривався, мов із кошмарного сну.

І далі поїзд гадюкою і вже швидким темпом сповзувався удолину, в глиб італійського чобота, і нові таблиці з великими літерами виростали перед моїми очима: БОЛЦАНО, ВЕРОНА, БОЛОНЬЯ, ФЛОРЕНЦІЯ, ПЕРУДЖІЯ, РОМА, РОМА, РОМА...

Хтось діткнувся мого рамени.

— Падре, сіямо а Рома — Отче, ми вже в Римі — заговорив до мене всміхнений кондуктор.

Я протер очі й заспаний поглянув крізь вікно. Справді, ми вже були на римському двірці.

Це було в вівторок, дня 25-го січня 1949-го року, в 3-ій годині вранці, майже точно у 5 місяців з того часу, коли я перейшов кордон із Чехословаччини до Австрії.

У СТИП ГРОБУ СВ. ПЕТРА

Рим, нарешті Рим, остаточна ціль мого п'ятимісячного бурхливого блукання! Зразу так легко, так солодко стало на душі.

На вулиці перед новим залізничним двірцем я легко дістав таксівку й через десять хвилин я вже був у нашій монастирській обителі Святих Сергія і Вакха на П'яцца Мадонна деі Монті, близько Колісею. Тут я жив 20 років тому, коли починав мої богословські студії на університеті Грегоріанум, і давніше я ніколи не думав, що ще колись вернусь сюди, а ось, я знову тут і з радістю приглядаюся старій будові нашого монастиря, що про нього я так багато мріяв під час мого скитання на чужині.

Наші Отці прийняли мене як загублену й нарешті віднайдену вівцю, справді по-братньому, із широю чернечою любов'ю. Там же крім молодих студентів філософії, чи богословії, були всі мої колишні добрі знайомі — Отці: Гліб Кінах, мій праведний виховник із часів мого новіціату в мукачівському монастирі; Йосафат Лабай, мій колишній ігумен із часів моїх студій філософії в добромільському монастирі в Галичині; Теодосій Галуцинський, що кілька разів давав 8-денні реколекції нам, клирикам, у Крехові, Лаврові, чи Добромилі, великий капацитет у біблійних студіях і ще більший праведник; Павло Миськів, добрий знайомий з воєнних і післявоєнних часів у Чехословаччині; Микола Когут, мій колишній співтовариш на університеті в Римі, а також мій сердечний земляк із Пряшівщини та співновик у мукачівському монастирі, — бр. Єронім Михалисько. Незвичайно приємно було нарешті бути між своїми співбратями.

Відправивши Службу Божу, я мусів багато розповідати про положення наших Отців у Чехословаччині та

про мої особисті труднощі, що їх я мав із візою в Інсбруці. Впр. о. ігумен Й. Лабай зразу сказав мені, що я буду мусіти піти з ним до військового єпископа, що найбільше причинився до полагодження справи моєї візи в міністерстві закордонних справ, де він мав сильне слово.

Наступного дня, після Служби Божої та сніданку о. Ігумен узяв мене з собою до військового єпископа. Високий ростом, єпископ військових капелянів довго слухав мою розповідь про секретаря італійського консульства в Інсбруці, багато записував і повторяв: "худоба... худоба... але ж то худоба..."

Після майже цілогодичної розмови, він сказав:

— Я все це подам у звіті до міністерства. Може, будуть вас кликати туди, щоб ви й перед ними особисто посвідчили про того панка (я не записав собі його імені), а, може, й не будуть кликати, бо там уже й так забагато зажалень мають на ту худобу.

До міністерства мене не кликали, але по кількох тижнях після того я довідався, що секретаря консульства в Інсбруці відкликали до Риму, викинули із служби й, мабуть, поставлять його перед суд.

Після довгої розмови з єпископом, військовим вікарієм, того дня по обіді я вибрався автобусом до базилики св. Петра. Майже 15 років тому я виїхав із Риму після моїх студій, і коли по стількох роках я з автобусу оглядав добре відомі мені вулиці, палаци та церкви, то чомусь Рим зробив на мене гнітюче враження. Хоч він майже не діткнутий останньою світовою війною, за часів Мусоліні — це було чисте місто, авта не сміли трубіти на вулицях центру, рух на перехрестях був чудово регульований окремою поліцією в білих рукавичках, а тепер усюди повно бруду, вересклива какофонія автових труб і поліційних сирен, а на закрутах і перехрестях накопичення десятків авт, мов отар заляканих овець, без усякого проводу й порядку. Словом — воля народу, що має тисячі мистців світової слави, але не знає дисципліни.

Базиліка св. Петра, як багато разів у минулому, так і тепер зробила на мене могутнє враження. Не так своєю

неперевершеною імпозантністю, чи тріумфом мистецтва Мікель-А'нджелю, як радше тим фактом, що це священний осередок усього християнства, побудований на кістках верховного апостола, св. Петра, осередок, що на нього християни-католики глядять з притаєним почуттям відчуження і туги, а християни-католики оглядають його, витираючи із очей сльози радості й щастя та свого роду гордості.

Із сльозами в очах я вступив до тієї базиліки й просто пішов до головного, папського престолу, щоб там,

Манастир ОО. Василиян у Римі на П'яцца Мадонна деї Монті

над гробом св. Петра, помолитись за тих, що сьогодні страждають за свою вірність Петровій скелі по тюрмах Пряшівщини, Закарпаття, Галичини та в концтаборах Караганди, Уралу та Сибіру. Страждають за свою відданість Римській Церкві, що про неї ще в 8-му віці так проречисто писав учений грецький чернець, великий богослов тоді ще істинно православного Сходу, св. Максим: "Усі краї вселенної та всі, що повсюди на світі не-

порочно й православно визнають Господа — мов на сонце вічного світла глядять на святішу Римську Церкву, на її визнання і віру, приймаючи від неї ясне сяйво святих отцівських догматів... Бо з самого початку, від приходу вочлоченого Бога-Слова, усі християнські Церкви по всьому світі прийняли й визнають ту найбільш величну між ними Римську Церкву, як єдину твердиню й основу, як назавжди незнищиму, по обітниці Спасителя, навіть брамами пекла, як таку, що має ключі православної віри в Нього". (Мінь, Грецька Патрологія, том 91, ст. 137-140).

Багато пережила ця Церква за час двадцятьох сторіч свого існування та багато переживає вона навіть і сьогодні, зокрема на наших українських землях, але завжди певна своєї незнищимости, яку заручив їй сам Христос Спаситель-Бог.

Я вертався від гробу св. Петра підкріплений на душі, зрівноважений і відпружений. Гіркі досвідчення останніх п'ятьох місяців пригадувались тільки здалека, як щось давно-давно пережите, не варте того, щоб його ще раз собі пригадувати.

Але третього, або четвертого дня мого перебування в Римі, я дістав цікавого листа від п. редактора Олександра Моха з Інсбруку.

— Дякуйте, отче, Богові, — писав мій добрий приятель, — дякуйте Богові на колінах за те, що вдалось вам завчасу виїхати з Інсбруку, бо тількищо ви виїхали в понеділок під вечір, у вівторок рано австрійські та американські поліціанти вже шукали за вами по всіх церквах та монастирях Інсбруку.

Така вістка була для мене новим "громом із ясного неба". Чому це поліція мала пошукувати за мною, коли я легально був приголошений на поліції всюди, де тільки я перебував за час 5-ох місяців в Австрії і мав австрійські, американські та французькі легітимації з дозволом на побут? Чому американські військові поліціанти шукали за мною, коли востанне та найдовше я перебував у французькій зоні, де американська поліція не могла мати ніякого права до мене?

В мене не було сумніву, що тут певно діяла рука секретаря італійського консульату в Інсбруці, секретаря-комуніста, що так уперто затримував мою візу навіть тоді, коли і він і я дістали телеграми з самого міністерства в Римі, щоб негайно видав мені мою візу.

Також стало мені ясно, що коли б не інтервенція С. Каритас у понеділок після обіду, тоді у вівторок вранці я вже міг бути арештованим, а радше злочинно схопленим ще заки міг відібрати візу в консульаті.

Це вже сьомий раз ласкавий Господь урятував мене таким дивним способом. Поліція, чи більшовицькі агенти просто спізнилися в погоні за мною.

В кожному випадку, лист п. редактора О. Моха сильно потряс мною. З моєї голови аж ніяк не сходила настирлива думка про те пошукування за мною в Інсбруці. Чому американська військова поліція, чому австрійська державна поліція шукала за мною? Ці питання аж ніяк не давали мені спокою. Але на відповідь на них не треба було довго чекати.

Може в 5-6 тижнів після мого приїзду до Риму, саме після ранішньої Служби Божої та після сніданку, коли нас ще троє-четверо осталися в їдальні, о. Микола Когут ЧСВВ, американець, секретар Генеральної Курії нашого Чину, післав одного хлопця, помічника в кухні, щоб цей купив на розі вулиці англомовний часопис, видаваний у Римі. Через кілька хвилин хлопець-помічник вернувся з часописом. О. М. Когут почав читати й нараз скрикнув з обуренням:

— Ну й дивіться, дивіться! В Австрії арештовано чотирьох американських і п'ятьох чи шістьох австрійських поліціантів, що виловлювали втікачів із комуністичних країв і за гроші видавали їх більшовикам. Їх відставлено до Відня, де буде суд над ними.

Мені морозом пішло по плечах. Чи не вони то шукали за мною в Інсбруці зразу після мого виїзду до Риму? Чи не на них чекав секретар італійського консульату і в тій цілі затримував мою візу? Та й скільки нещасних утікачів вони схопили за ці довгі три після-

воєнні роки? А все це за наживу, за Юдині гроші, з яких капали сльози й кров може соток невинних жертв.

Я пішов до церкви, зворушений упав на коліна і в сльозах дякував Христові-Спасителеві та Його Пресвятій Матері за вчасний рятунок у грізній небезпеці, що очевидно грозила мені в Інсбруці.

Дня 15-го лютого 1949 року приїхав до Риму архимандрит ОО. Венедиктинів у Бжевнові в Празі, Впр. о. Ян Опасек, що щиро помагав мені рятувати нашого О. Гучка. Я дуже хотів бачитися з ним, але мусів стриматися, бо він мав вертатись назад до Чехословаччини, і моя зустріч з ним могла б пошкодити йому після повороту додому*). Але він приніс деякі вісті від наших Отців, а головню одну важливу пересторогу для мене від нашого О. М., щоб я був дуже обережний і не відважився "вступити ногою" на територію Франції, бо тамошня поліція співпрацює з советською тайною розвідкою, яка "чекає на вас у Франції". А друга пересторога для мене: "ради Бога, не пишійте до нікого в нас, бо вже багато людей має великі неприємності через листи, одержані від вас із заграниці". В цьому я був справді "Богу духа винен". Все, що я написав із Риму, була одна, єдина карточка, що її я вислав на адресу п. Людмили в Чеських Будейовицях "з поздоровленням із прощі до Риму", бо саме тоді якісь прочани з Чехословаччини перебували в Римі. Через п. Людмилу я хотів повідомити моїх батьків та сестру в Чехословаччині, що нарешті я вже добився до моєї цілі, до Риму, та щоб вони були спокійні за мене. До п. Людмили я писав багато пізніше, вже з Америки

---

*) Після повороту з Риму, Впр. о. Ян Опасек був арештований і празьким головним судом засуджений на досмертну тюрму дня 2-го грудня 1950 р. за "шпіонажну службу для Ватикану, Німеччини та Америки". Тоді також засуджено на менші кари (від 10 до 25 років тюрми) самих видніших і найбільш впливових чеських прелатів як Станислав Яролімек, архимандрит ОО. Премонстратів у Празі, оломуцький помічний єп. Станислав Зела, о. Др. Йосип Чигак, о. Др. Отакар Швець і чотирьох інших, що працювали в Папській Нунціятурі в Празі

Й діставав від неї листи, отже знаю, що вона не мала ніяких неприємностей через мою карточку з Риму. До нікого іншого я не писав у цілій Чехословаччині ані однісінького слова, щоб нікому не шкодити, а ось, мої приятелі діставали листи з Риму, ніби від мене, й поліція робила їм пакості. Ще й далеко пізніше, бо 15-го вересня 1949 р. я дістав листа від о. М. Г. з Праги з проханням, щоб я не писав до нікого в Чехословаччині, бо в самій Братиславі, де я мав усього 5-6 знайомих українців, около 30 людей сиділо в тюрмі за те, що, мовляв, одержували листи від мене з-за кордону. Такої комуністичної підлости та забріханости я аж ніяк не міг зрозуміти тоді, та й ніяк не розумію її по сьогодні.

Десь у тому самому часі приїхав до мене Преосв. Іван Бучко, "архипастир скитальців", що жив у Колегії св. Йосафата, недалеко Ватикану. Приїхав до мене з цікавою пропозицією.

— Отче Протоігумене, — казав він, — я дістав уже більше листів від добрих моїх знайомих у Франції, головно з Парижу. Бачу, що там багато людей знає вас ще з Ужгороду та Хусту. І ось, ті люди просять мене, чи не міг би я вислати вас до Парижу, щоб ви там обняли душпастирство над академічною молоддю.

Таке завдання було б справді по моєму смаку. Я ж на власні очі бачив під час мого перебування в Австрії, яку величезну працю можна виконати в душах наших утікачів, незвичайно спрагнених Божого слова, потіхи й підбадьорення. Але, на жаль, я мусів відмовитись від такої пропозиції. Я пішов до моєї келії, через дві хвилини вернувся назад до монастирської розмовниці й показав Преосв. І. Бучкові листа, що його я одержав від о. М. П. з Чехословаччини з пересторогою, щоб я не відважився "вступити ногою" на територію Франції, бо тамошня поліція співпрацює з советською тайною розвідкою, яка чекає на мене у Франції.

Преосв. І. Бучко прочитав листа й видивився на мене великими очима.

— Як так, — сказав він — тоді, отче, ви радше сидіть тут, у Римі. Я не хочу пхати вас у таку небезпеку. Ви

мабуть багато нагрішили проти більшовиків, коли вони так дуже гострять собі зуби на вас.

Кілька днів після моєї розмови з Преосв. І. Бучком, о. Г. Кінах, того часу найвищий настоятель нашого Чину, показав мені листа, що його тількищо одержав від Свящ. Конгрегації для Східніх Церков. У листі було повідомлення, що Папська Нунціятура в Празі, на прохання ОО. Василян у Чехословаччині, перестерігає Провінціяла, о. С. Сабола, щоб він не смів показатись у Франції, бо є поважні побоювання, що "ворожі чинники" там приготували засідку на нього.

Отці і Браття Василяни підчас послухання у Святішого Отця Папи Пія XII. У горішнім ряді зліва до права: о. Й. Лабай, бр. Л. Якубів, о. Скрутень, о. М. Когут, о. Й. Заячківський, о. А. Великий, Всесв. о. Архимандрит Теодосій Галушинський, о. С. Сабол, Його Святість Папа Пій XII, о. М. Соловій, о. П. Мицьків, о. Г. Кінах, о. Й. Баранюк, о. М. Дмитренко, бр. Іван Хризастимо, бр. П. Грабець, бр. М. Прийма. У дол. ряді: бр. Єр. Михалисько, бр. Й. Кривий, о. Й. Шкварок, бр. А. Татинець, бр. бр. Й. Храпливий, о. П. Лозовий, о. М. Гнесько.

Чи справді советські агенти, або чехословацькі комуністи вважали мене аж такою важливою для них особою, — про це по сьогоднішній день я не маю певних доказів. Я вже був у помірно безпечному місці, в Римі, й такими пересторогами не аж дуже переймався.

Між тим, за порадою моїх найвищих настоятелів, я вернувся назад до шкільної лавки, до мого університету Грегоріанум, записався на обов'язкові курси та почав пильно приготуватися до докторату. Це й допомогло мені відвернути мою увагу від недавно прожитого гіркого минулого.

Вершком моєї радості на волі була незабутня авдієнція всіх нас, ОО. Василян у Римі, у Папи Пія XII. Було це дня 5-го грудня 1949 р. в одній із кількох авдієнційних залів у Ватикані.

Папа Пій XII увійшов до залі точно в годині 12.20. Привітався з новим найвищим настоятелем нашого Чину, Впр. Архимандритом Теодосієм Галущинським ЧСВВ, Впр. о. Архимандрит зразу представив Святішому Отцеві мене, "єдиного в останньому часі втікача з-поза залізної куртини, з Чехословаччини". Високий ростом Папа приступив ближче до мене й запитав:

— Сину, ти предістався сюди з комуністичної Чехословаччини?

— Так, Святіший Отче, — відповів я — після трьох місяців скривання по різних містах і селах, одної ночі вдалось мені перейти через границю з Чехословаччини до Австрії, опісля головний суд у Празі засудив мене на досмертну тюрму нібито за активну участь у анти-комуністичному підпіллі, з яким, у дійсності, я не мав нічого спільного.

— Як же ж міг ти на чорно перейти границю з Чехословаччини, — запитав Папа — коли я знаю, що звідтам уже довгий час ніхто не міг предістатись до вільного світу?

— Я й сам не розумію, як це сталося, бо я ніяк не хотів покидати території Чехословаччини. Я тільки припускаю, що ласкавий Господь попіхав мене все ближче й ближче до границі й потім, одної ночі, взяв мене за вуха, як неслухняну дитину, й поклав мене на другому боці кордону.

— Браво, сину, браво! — сказав Папа, й усміхаючись, поклепав мене по рамені.

Відтак Папа коротко розмовляв із кожним Отцем і Братом, після чого всі ми поклякали на коліна й він поблагословив усіх нас разом. Накінець радо погодився на спільний знімок з нами.

**
*

Сьогодні минає 29 років з того часу, коли я опустив мій Рідний Край, мої монастирі на Пряшівщині, моїх батьків у Пряшові та мою сестру в Празі. За той час я приїхав до Злучених Штатів Америки (1950 року), дав цілий ряд місій і реколекцій по наших закарпатських і українських епархіях, багато проповідей сказав, ще більше Сповідей вислухав, і почуваю себе задоволеним у моєму священничому-чернечому стані та в праці, що її ще маю сили виконувати.

Хоч багато небезпеки я пережив, хоч багато гіркоти зазнав у моєму житті, все ж таки я щасливий і задоволений. Мої гіркоти та небезпеки — це тільки одна краплина того, що пережили й по сьогодні переживають ті, що по сьогодні страждають за Христову Церкву на наших Рідних Землях. Коли б я міг ще сто разів народитись, я б сто разів вибрав ту саму дорогу життя, те саме звання: бути Василіянським ченцем і священником-місіонером.

Хоч сьогодні мені вже підходить під сімдесятку, я ще все мрію й молюся за це, щоб ласкавий Господь ще дозволив мені побачити мій Рідний Край, мою Пряшівщину, помолитись на могилах ісповідників і мучеників, що життям своїм заплатили за свою вірність Христовій Церкві, а там і вмерти в незабутньому, рідному Пряшові та бути похороненим біля моїх найдорожчих батьків на пряшівському цвинтарі.

А може, може Бог так довго зберігав мене на те, щоб колись я міг ще вернутись додому не на те, щоб там умирати, а на те, щоб я міг вернутись і на руїнах помагати наново відбудовувати Христове царство в люд-

Це була б для мене найбільша ласка від Бога. ских душах.

Друга частина:

ТАК ВОНО ЗАВЕРШИЛОСЯ . . .

ШЛЯХОМ ЦЕРКОВНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗАГАРБНИЦТВА

Пряшівська єпархія в Чехословаччині через те, що була об'єднана з Апостольською Столицею в Римі та що була дитиною своєї епохи, тим самим, раніше чи пізніше, мусіла зазнати всі блага, а також і всі лиха тієї епохи. А епоха, в якій жила й розвивалась Греко-Католицька Церква на наших землях — це епоха 250-річного московського церковно-політичного загарбництва.

Акти об'єднання нашої Церкви з Апостольською Столицею в Римі (Берестейська Унія з р. 1596, Ужгородська 1652, Перемиська 1692, та Львівська 1700), що перетривали аж до нашого 20-го століття, від самого початку були колючим терням в оці московської імперії. Доказом і свідком того є криваві переслідування тієї Унії за царя Петра I-го (1689-1725), за цариці Катерини II-ої (1762-1796) та за царя Олександра II-го (1855-1881), в наслідок яких у муках і крові, фізично й духовно знищено нашу Церкву, об'єднану з Римом на землях Білоруси, Волині, Холмщини, Полісся та Київщини.¹⁾

Усі ті царські ліквідації Греко-Католицької Церкви на наших землях відбувалися під кличем "повороту до віри батьків", дарма що віра наших батьків ніколи не

---

¹⁾ Єдині греко-католицькі єпархії нашої Церкви, що збереглися до наших часів, це єпархії, що в XVII-ому віці опинилися в Австро-Угорщині, а це Львівська Митрополія з єпархіями в Перемишлі та Станиславові, та єпархія Мухачівська, до якої належала й пізніше створена єпархія пряшівська, а також пізніші греко-католицькі єпархії в Гайдудорогу (Угорщина) та в Крижевцях (Югославія).

Дляхом церковно-політичного загарбництва

була московсько-православною вірою, а була православною вірою Вселенської Христової Церкви під головуванням Римської Церкви, що її самі найкращі світила православного Сходу називали "Матір'ю всіх Церков." У дійсності, під плащиком та гаслом "повороту до віри батьків" скривалась загарбницька політика московських царів-імператорів, які, будучи одночасно також і головами Московської Православної Церкви, запрягали московську православну ієрархію до своєї загарбницької політики, щоб, таким чином, і фізично й духово зцементувати московську імперію в один могутній моноліт.

Ми ще можемо якось розуміти православних московських царів та по-рабськи послужних їм архиєреїв Російської Православної Церкви у їхньому, хоча б і насильному навертанні "поблуджених Уніятів" на Православ'є. В душах тих царів усе ж таки було хоч трохи віри в Бога, а Московська Православна Церква чимало мала в своїх рядах також і віруючих, навіть праведних священників, єпископів та митрополитів. Їм могло щиро залежати на тому, щоб їхня Церква росла й могла жити.

Чого ніяк не можемо розуміти, чи оправдувати, — це найновіша фаза насильної ліквідації "Уніятської" Греко-Католицької Церкви в нашому 20-ому столітті не християнськими царями, а їхніми наслідниками, вождями безбожного комунізму, що муками, тюрмами та концтаборами намагаються знищити всяку Церкву та всяку релігію.

Ось, на наших очах, у 30-их роках, червоні апостоли воюючого атеїзму до тла знищили Українську Автокефальну Православну Церкву. Як свідчить історія, в роках 1928-1931 більшовики розстріляли або в концтаборах замучили 34 єпископів Автокефальної Української Православної Церкви, а також і понад 2.000 священників та церковних діячів, та зруйнували до 80% церков в Україні.²⁾ Щобільше, західній християнський світ знає також

---

²⁾ Д-р Григор Лужницький: Українська Церква між Сходом і Заходом, Філадельфія, 1954, ст. 545-547.

о. Гліб Кінах ЧСВВ
— (тоді) генеральний вікарій ЧСВВ

і про те, що в різних таборах Підуралля та Сибіру в 40-их та 50-их роках, нарівні з греко-католицькими священиками та владиками карались також і сотні священиків та єпископів Російської Православної Церкви тільки за те, що вони відмовились підчинитись червоному патріархові Російської Православної Церкви, якого поставили і яким, мов лялькою, бавляться червоні "апостоли" воюючого атеїзму в Кремлі, вживаючи його та йому підчинену ієрархію до своїх чисто політичних цілей, для поширення комуністичної ідеології в західному світі.

Тому не дивно, що комуністична влада в Москві безоглядно взялась також і за ліквідацію нашої Греко-Католицької Церкви всюди, де тільки могла сягнути рукою.

Першою, вже після другої світової війни, жертвою нетерпимості Москви та більшовицького воюючого атеїзму стала наша Греко-Католицька Церква на західних землях України, в Галичині.

Зразу після смерті великого Митрополита Андрія Шептицького, ЧСВВ († 1-го листопада 1944 р.), советська поліція виарештувала майже всіх ОО. Василян, Редемптористів та Студитів, навіть і братів-ченців, і вивезла їх до різних конц-таборів, а на єпархіяльних священників почала робити натиск і вживати погрози та застрашування. Дня 11-го квітня 1945 р. вночі арештувала нового Митрополита Йосифа Сліпого й єпископів: Никиту Будку, Миколу Чарнецького ЧНІ, Григорія Хомишина, Івана Лятишевського й Апостольського Адміністратора в Німеччині о. прелата Петра Вергуна. Рік пізніше, 27-го червня 1946 р. арештовано перемиського Єпископа Йосафата Коциловського ЧСВВ та Єп. Григорія Лакоту. Зразу після арештування української католицької ієрархії в Галичині, у Львові, за "благословенням" Ради Комісарів Народньої Советської України почала діяти т. зв. "Ініціативна Група за об'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою" під проводом о. д-ра Гавриїла Костельника, яка й заінсценізувала ганебний "Собор Греко-Католицької Церкви" в днях 8—10 березня 1946 р., під час якого, без участі греко-католицького єпископату, 204 греко-католицьких священників та 12 мирян, піднесенням рук проголосували резолюцію про ліквідацію Берестейської Унії з р. 1596, приєднання до Російської Православної Церкви та підчинення під владу московського патріярха Олексія³⁾). До кількох років усі шість українські греко-католицькі єпископи повмирили в тюрмах, чи конц-таборах, а залишився в живих тільки Верховний Архиепископ-Митрополит Йосиф Сліпий, що його Совети випустили на волю й дозволили йому виїхати до Риму під кінець лютого 1963 р.

Таким то способом "апостоли" воюючого атеїзму знищили майже всю українську греко-католицьку ієрархію, запроторили до тюрем більше ніж 800 священни-

---

³⁾ Д-р Г. Лужницький: там же, ст. 582-585.

Перші заковані, Біла Книга про переслідування віри в Україні, Буенос-Айрес, 1956, ст. 25-31.

ків і монахів, загарбали 3,704 греко-католицьких церков та насильно перевели на московське червоне Православ'є 3,445.500 греко-католицьких вірних.

Другою з найновіших жертв комуністичного воюючого атеїзму сталась Греко-Католицька Церква в Румунії, до якої належало також 20,000 українських вірних у Марамарошській єпархії, в сусідстві Закарпаття.

Переслідування Греко-Католицької Церкви в Румунії почалося зразу після того, як Совети поставили в Букарешті першу комуністичну, просоветську владу, а ця нова влада поставила першого червоного патріярха Румунської Православної Церкви, Юстиніяна Марину. Це переслідування набрало ще більшої сили після того, як до Букарешту приїхав московський патріярх Олексій з весною 1947 р. Тоді то почались напади на Католицьку Церкву, на Папу, на Ватикан, яких у пресі та промовах членів уряду тавровано як ворогів румунського народу. Румунські поліційні органи почали силувати греко-католицьких священників до підписування заяви про перехід на Православ'є, а тих, що відмовлялись, арештовано й тортуровано.

В таких умовинах застрашування й терору комуністичний уряд скликав з'їзд греко-католицьких священників на день 1-го жовтня 1948 р. У з'їзді взяло участь 37 священників-делегатів, які без дискусії, під поліційним наглядом підписали урядом виготовлену заяву, що вони уневажнюють акт Унії з Римом, підписаний 1700-го року та приєднуються до Православної Церкви.

У відповідь на протести всього греко-католицького єпископату, а також і всього єпископату Римо-Католицької Церкви та Апостольського Нунція було те, що комуністичний уряд у днях 27-29-го жовтня 1948 р. заарештував усіх греко-католицьких єпископів, усіх членів єпархіяльних капітул та багатьох греко-католицьких священників. Протягом трьох років чотири греко-католицькі єпископи — Іван Сучу, Валеріян Траян Френчу, Іван Балан та Олександр Русу — померли в тюрмах, а

останній еп. Юлій Госу, після довголітньої тюрми, виснажений тортурами, помер 1970-го року в монастирі Калдарусані.⁴⁾ Посмертно Папа Павло VI-ий проголосив його кардиналом.

Таким способом комуністичний уряд Румунії зліквідував нараз усі 5 греко-католицькі єпархії — Фогараш, Клуж, Великий Варадин, Лугож та Марамарош, загарбав 2,536 греко-католицьких церков, 1,794 парафій, поповнив насильство над 1,940 греко-католицькими священниками, і 1,562.979 греко-католицьких вірних, у тому 20,000 українських греко-католиків, автоматично перейменував на православних.

Третьою з черги жертвою московського воюючого атеїзму в 20-му столітті сталась Мукачівська греко-католицька єпархія на Закарпатті після замордування її геройського молодого єпископа, Преосв. Теодора Ромжі (1 листопада 1947 р.)⁵⁾.

У випадку Закарпаття особливо цікавим є те, що після звільнення Закарпаття від мадярської окупації (осінню 1944 р.), так на Закарпатті, як і в Чехословаччині, в пресі та в промовах урядових осіб говорилося про те, що територія Карпатської України належатиме до Чехословаччини, як належала до неї між двома світовими війнами. З поручення екзильної влади Чехословаччини, у Мукачеві діяв окремий чехословацький комітет, що мав підготувати нову чехословацьку адміністрацію Закарпаття. Але на церковному полі Совети вже в перших місяцях окупації Закарпаття розпочали свою акцію, спрямовану на знищення Греко-Католицької Церкви.

У місяці лютому 1945-го року на вулицях Ужгороду я стрічав кількох знайомих греко-католицьких священни-

---

⁴⁾ Romanian Catholic Church Almanac, U. S. A., 1973.

⁵⁾ Гляди вище, стор. 77-86.

**о. Павло Миськів ЧСВВ
— (тоді) генеральний
економ ЧСВВ**

ків, що їх Сільські Ради під натиском советських військових властей, прогнали з парафій. Вийшов бо декрет советами створеної Народньої Ради, що повідомляв населення про припинення допомоги греко-католицьким священикам, священичим вдовам та їхнім сиротам.

Новий декрет із дня 24 березня 1945 р. упрощував "масовий перехід на Православіє" і дав почин до насильного відбирання церков та церковних маєтків, і то при помочі міліції, бо місцеві комітети мали право приділювати парафіяльні землі селянам, що підписували заяву про перехід на Православіє. Між селянами настало роздвоєння: одні, лакоми на церковну землю, підписувались на Православіє, інші ж добачували в тому підступ, щоб таким способом довести до знищення Греко-Католицької Церкви. Почало доходити до кривавих сутичок між вірними й міліцією в обороні їхніх церков, почався також і поворот багатьох дотепер православних

сіл назад до Греко-Католицької Церкви, коли нарід побачив, хто це та якими способами поширює московське Православ'є.⁶⁾

Дня 29-го червня 1945 р. пізно ввечері пресова агенція ТАСС проголосила з Москви, що на підставі договору між чехословацьким і советським урядами, Закарпаття оце входить у склад СРСР як окрема область. У Галичині вся українська греко-католицька ієрархія вже була виарештована, процес ліквідації Греко-Католицької Церкви розгортався вже повною силою. Не було сумніву, що така сама доля впаде на нашу Церкву також і на Закарпатті.

Оце, після ліквідації Греко-Католицької Церкви в Галичині на ганебному "Львівському Соборі" в днях 8-10-го березня 1946 р., до Ужгороду приїхав "уповноважений для справ культу в Україні" й завіззав нашого єпископа Теодора Ромжу до Обласного Виконавчого Комітету (Облвиком). Там він вичислив нашому владиці всі "злочини" Греко-Католицької Церкви, поповнені на бідному народі Закарпаття, і радив єпископові покаятися і приступити до Православної Церкви, бо, мовляв, Греко-Католицька Церква не може існувати в Советському Союзі. Але єпископ заявив сміло й відверто, що того він не зробить, а радше і на смерть піде за правдиву Христову Церкву.

Після того комуністична преса посилила напади на Греко-Католицьку Церкву й домагалась ліквідації Унії. Але народ не дав себе залякати і ще більшою масою, ніж іншими роками, зійшовся на Свято-Успенську прощу, яка від століть щорічно відбувалась у монастирі ОО. Василян на Чернечій Горі біля Мукачева.

Часті поїздки єпископа Теодора Ромжі по селах, його сильні заклики до витривалости в вірі, поворот кіль-

---

⁶⁾ Р. Н. Голгота Унії в Карпатській Україні, Життя і Слово, Видавництво Добра Книжка, Австрія, 1948-1949, Ч. 3-4, ст. 330.

канадцять православних парафій до Греко-Католицької Церкви та великі маси народу, що сходились на прощі до монастиря ОО. Василіян на Чернечій Горі — цього вже було забагато для комуністів. Дня 24 березня 1947 року вони сконфіскували монастир ОО. Василіян на Чернечій Горі, всіх ченців заарештували й повезли до монастиря в Імстичові, а пізніше на заслання в глиб СРСР. Дня 27-го жовтня 1947 р. приготоване військове вантажне авто наїхало на повіз єп. Теодора Ромжі, що вертався з села Лавки, де посвятив відновлену церкву, й тяжко пораненого Владика завезено до лікарні в Мукачеві, де й отруїли його на світанку 1-го листопада 1947 р.

Позбувшись популярного єпископа, більшовикам уже легше було приступити до повної ліквідації нашої Церкви. В місяці лютому 1949 р. православний архієпископ Макарій Оксіюк, висланий на Закарпаття московським патріархом, перебрав ужгородський катедральний храм, поліція заарештувала всіх членів капітули та всіх активніших священиків. Архієп. Макарій закрити усі єпархіяльні інституції, всі греко-католицькі церкви, і в тому часі багатьох греко-католицьких священиків вивезено в глиб Советського Союзу. На празник Успення Пресв. Богородиці, в серпні 1949 р. архієп. Макарій рішив проголосити ліквідацію Греко-Католицької Церкви та торжество Православ'я. У тому святі взяли участь ще й владика — галицькі відступники — Антоній Пельвецький, Михайло Мельник, та протоєрей Гавриїл Костельник. Під час архиєрейської св. Літургії, відпалий закарпатський греко-католицький священик, старенький о. Іринеї Кондратович торжественно проголосив, що з днем 28-го серпня 1949 року на Закарпатській Україні перестала існувати церковна Унія закарпатського духовенства з Римом, бо вона була "протинароднім історичним актом" та "доказом чужоземного насилля".⁷⁾ На тому "торже-

---

⁷⁾ Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Нариси Історії Церкви Закарпаття, Рим, 1967, ст. 168-170.

стенному" воз'єднанні Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою на Закарпатті взяло участь усього трьох греко-католицьких священників. ОО. Кондратович, Пап та Беца. Із 354 греко-католицьких священників тільки 35 приступили до Православ'я.⁸⁾

Таким чином, московські воюючі атеїсти передали Московській Православній Церкві 480 греко-католицьких церков у 281 парафіях, і 461,555 греко-католицьких вірних нашої Срібної Землі урядово проголошено православними.

Як не дивно, але факт є фактом, що на наших українських землях та в Советах створеній комуністичній Румунії "апостоли" безбожництва показали себе ревними апостолами також і московського Православ'я. Ніхто не може повірити, що вони зробили це в інтересі релігії чи спасення людських душ. Але методи ліквідації Греко-Католицької Церкви випробувано в Галичині, в Румунії та в Карпатській Україні, й вони показали себе успішними. Ті методи треба було ще вжити на останній території Українців-Русинів, на Пряшівщині, де ще жив останній греко-католицький єпископ, і ще жила та розвивалась остання греко-католицька єпархія, що обіймала всю Чехословаччину.

---

⁸⁾ De Vries, S. J. *Suppressione della Chiesa greco-cattolica nella Subcarpazia* (La Civiltà Cattolica, Roma, 20. V. 1950, p. 398).

ГІСТЕРІЯ "БАНДЕРІВЩИНИ" НА СЛУЖБІ НИЩЕННЯ ЦЕРКВИ

Щоб знищити нашу Греко-Католицьку Церкву в Галичині, Совети вжили методу обвинувачення української греко-католицької ієрархії в злочинній співпраці з нацистською Німеччиною, щоб населенню представити її духовних провідників, як ворогів народу. В Румунії комуністичний уряд знищив усю ієрархію Греко-Католицької Церкви просто за те, що тамтешня Греко-Католицька Церква підлягала вищій церковній владі, яка находилась поза територією Румунії. На Закарпатті комуністичний уряд знищив Греко-Католицьку Церкву за те, що її владики та священники служили буржуазним феодалам та фашистській Угорщині. Для ліквідації Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині комуністичний уряд мусів придумати якусь іншу причину, а ця причина навинулась сама.

В роках 1946-1948 на теренах східньої Словаччини тут і там з'являлись більші чи менші відділи Української Повстанчої Армії, що після розгрому в ССР та в Польщі намагались пробиватись через територію Чехословаччини на захід, до Баварії. У пресі та в радіо називано їх "Бандеровцями". Вони приходили переважно з Польщі й чулки ходили, що люди бачили їх у пограничних селах Калиново, Лопата в Межилабірщині, в околицях Свидника та Стропкова, навіть і більше на захід, у селах Стара Любовня, Ярабина та інших, куди вони продіставались із Жегестова та Криниць.

Проти мандруючих груп "Бандерівців" чехословацький комуністичний уряд вислав військо своєї регулярної армії включно з танками, важкими кулеметами та гарматами, навіть літаками.

Коли одного пізнього вечора під осінь 1946-го року я приїхав поїздом із Требішова до Межилабірця і крізь густу темряву доходив до нашого монастиря, несподівано хтось скрикнув до мене: "стой!" Я поняття не мав про те, що діялося в Межилабірщині, і той покрик серед темної ночі таки справді налякав мене.

— Хто це? — запитав крізь темноту сильний мужеський голос.

— Я той і той — відповів я перелякано. — Я щойно приїхав поїздом із Требішова, щоб забрати деякі мої книжки, що ще залишилися тут, у монастирі. Я є настоятелем Отців, що оце тут живуть і всі вони знають мене.

Хтось із темряви освітив мене лямпочкою й тоді я побачив, що я зупинився може на 2 кроки перед дулом великої гармати, якої у темноті я зовсім не бачив.

Вояк приступив ближче до мене з автоматом наставленим на мене і перевіряв мою легітимацію. Потім спустив автомата вниз і перепросив мене за неприємність, яку мусів зробити мені, стоячи на варті.

— Що це тут діється? — запитав я і наляканий і здивований.

— Ось, кілька "Бандеровців" перейшло з Польщі на наш бік, — відповів молодий словацький вояк, — вони скриваються ось тут недалеко в лісах, і нас, цілу армію, уряд вислав сюди, щоб їх переловити.

Наступного дня, в дорозі до банку, я стрінув на вулиці добре знайомого учителя й запитав його, що це властиво діється тут, у Межилабірцях. Він сміючись, розповідав мені, що, справді, недалеко в лісах, між Видранню й Калиновом, отже під самою польською границею перебуває 40-50 упістів-бандерівців, уряд вислав сюди військо проти них, ось, гармати розложені край дороги від Лабірця аж по найближче село Борів, але стрілянини майже нема. Щобільше, — продовжував мій знайомий учитель-українець — у війську тут самі словацькі хлопці, переважно антикомуністи й вони уникають сутичок із українськими партизанами, ба навіть харчі носять їм у ліс, аджеж всі вони виголоднілі, а словацькі старшини поночі грають карти із старшинами Упістів.

Оце я, — казав мій приятель, — саме накуповую ковбаси, хліба та солонини, щоб уночі передати нові харчі для наших хлопців у лісах.

Все це, що я чув і бачив — прямо приголомшило мене. Приголомшило, бо тут, у Межилабірщині, я побачив попросту военний стан — військо, гармати та кулемети, тоді як всього кількадесятя кілометрів на полудне, в Требішові, ми тільки в радіо чули та в пресі прочитали, що десь у горах, на пограниччі, з'явилися "банди" українських "Бандеровців". Але ті вісті, що їх розповідав мені мій знайомий учитель, також і втішили мене, бо я довідався, що все ж таки є в чехословацькій армії люди, що вже зазнали комуністичного лиха й тому не мали найменшої охоти проливати крові "Бандеровців", які саме й боролися проти комунізму.

Комуністичний уряд ЧСР, преса та радіо намагались викликати серед населення паніку, мовляв, "армії бандерівських банд" проходять нашою територією, грабують та вбивають невинне населення. Може тут і там грабували, бож хлопцям треба було їсти, а втім кожна армія грабує, коли голодує. Певно також і вбивали у власній обороні, і від знайомого вчителя в Межилабірцях я чув, що в деяких селах під границею "Бандерівці" вбили 3-4-ох провідних комуністів, які чимало своїх співселян запроторили в тюрми, або вислали на Сибір.

Слухаючи радіо, могло здаватися, що тих бандерівців мусіло бути тисячі тисяч, коли чехословацький уряд так дуже налякався їх. Але сьогодні, читаючи урядові звіти чехословацької армії, оприлюднені в 1949-1965-их роках, приходиться сміятись над тим усім. Ось у книжці "Під знаком тризуба" подається, що влітку 1947 року на територію Чехословаччини проникло близько 500 "добре вправлених бандітів УПА в двох сотнях і багатьох групах", і члени СНБ (Сбор Народної Безпеки) зліквідували 85% бандерівців. У звітах військової команди "Теплице" з 1-го січня 1947 р. говориться про сутички чехословацької армії з бандерівцями числом 30-40 осіб, згадується про групи Бурлаки, Хроменка, Бродича, Бізона та інших, про їхні грабежі та вбивства від сходу

Словаччини аж по захід, навіть на Моравії та в Чехах, але завжди говориться тільки про невеличкі відділи УПА, про 30-40 вояків, навіть тільки про 5-6. І проти тих, усього 500-600 "Бандеровців" чехословацька армія мусіла заангажувати аж 7 тисяч війська (Звіт команди з 8 липня 1947 р.).⁹⁾ Звіт Міністерства Народньої Оборони з дня 12 листопада 1947 р. говорить про те, що від 10-го червня до 11-го листопада 1947 р. втрати УПА нараховували 344 вояків, із того 59 убитих, 39 ранених, 217 полонених і 29 таких, що самі добровільно здалися в полон. Втрати в рядах чехословацької армії за той самий час подано ось як: 24 вбитих, 26 ранених у сутичках із УПА, 22 вбитих та 72 ранених у різних не-воєнних негодах, 5 незвісних.¹⁰⁾

У чехословацькій пресі то тут то там озивалися голоси, щоб уряд дозволив відділам УПА свобідно перейти через територію Чехословаччини, "це ж бо жертви воєнного лихоліття", але офіційальний орган комуністичної партії Чехословаччини "Руде Право" назвало ті голоси "голосами реакції" та твердило, що "ціллю бандеризму є викликати замішання на нашій території".¹¹⁾

Але, як би воно не було, чеський комуністичний уряд використав усю цю штучно викликану гістерію "Бандерівщини" проти нашої Греко-Католицької Церкви на Пряшівщині. Саме цитоване число комуністичного органу "Руде Право" написало, що у зв'язку із судом у Братиславі, де чотирьох "Бандерівців" "справедливо засуджено на смерть, також відкрито досі невідомого їхнього союзника, а саме деякі кола Греко-Католицької Церкви".¹²⁾

Ще перебуваючи на терені Чехословаччини, весною 1948-го року я чув про декілька випадків, що наші Руси-

---

⁹⁾ F. Kaucký, L. Vandurek: Ve znamení trojzubce, Praha, 1965, st. 104.

¹⁰⁾ Там же, ст. 190.

¹¹⁾ Rudé Pravo, Praha, 23. XI. 1948.

¹²⁾ Там же.

ни в околиці Межилабірця та Свидника, а то і Словаки в околицях Пряшова та Сечовців давали притулок у своїх помешканнях деяким бійцям УПА, за якими пошукували чехословацькі вояки чи жандарми, чув я навіть і про те, що один наш греко-католицький священник-Словак мав у себе схованого в ліжку під периною вояка УПА, коли до його парафіяльного дому несподівано заскочило кількох жандармів. Але про якесь загальне підтримування бандерівців нашими греко-католицькими священниками, що були переважно москвофілами, або Словаками, чи мадяронами, — я не чув. У Пряшові крім одного крилошанина, о. Йосифа Дюлая, що був одвертим симпатиком української орієнтації та крім двох Словаків, усі греко-католицькі священники, включно з Преосв. Гойдичем ЧСВВ, були радше москвофільських поглядів, та й усі вони, москвофіли чи Словаки, вороже ставились до всього, що українське. Але наліпити тавро "союзника Бандерівців" на декотрі кола Греко-Католицької Церкви на Пряшівщині було потрібним комуністичній владі, бо як ми вже бачили вище¹³⁾ і як ще побачимо на наступних сторінках, так наказала амбасада СРСР у Празі.

Першими, що сталися жертвою тієї анти-бандерівської гістерії, стались "не деякі кола Греко-Католицької Церкви", а Сестри Службниці та Сестри Василіянки.

Вже в другій половині серпня 1948 р., коли я ще скривався на терені ЧСР, жандармерія заарештувала всіх СС. Василіянок та СС. Службниць, що походили з Галичини і жили в Пряшові, Люцині, Михаловцях, Угорському Градищі та в Лібейовицях. Тих Сестер, що мали чехословацьке громадянство, після кількох днів арешту випущено назад до їхніх монастирів, але новоприбулих задержали в тюрмі. Новоприбулі Сестри — це були ті, що втікали перед советською армією до Польщі ще 1939-го року, а потім продіставались на територію новоствореної Словацької Держави, до Пряшова. Більшість їх прибула до Пряшова вже після того, як советська

---

¹³⁾ Гляди вище, стор. 112-114.

армія вже вдруге заняла Галичину й посувалась на захід. Сестри опинились у Польщі, де не мали жадного монастиря, отже не мали куди подітись. Довідавшись про них Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ запросив їх до своєї єпархії, де як СС. Василіянки, так і СС. Служебниці мали по кілька своїх монастирів. Зразу після війни, коли адміністрація нової ЧСР зачала вже нормально діяти Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ особисто поїхав до Праги, до знайомих йому міністрів та послів, прохаючи їхньої помочі в справі тих Сестер, щоб вони, як жертви війни, могли дістати чехословацьке громадянство. Декотрі Сестри мали свої польські папери, але декотрі не мали ніяких паперів. Для таких Сестер, за порадою добрих знайомих при чеській владі, Владика старався в різних своїх парафіях дістати т. зв. "домовське право", тобто доказ, що така то громада прийняла їх "за своїх", і на тій підставі Сестри могли подавати прохання про чехословацьке громадянство. Пам'ятаю дуже добре, що ще восени 1947-го року справа громадянства тих Сестер, трактована в міністерстві в Празі, стояла дуже добре і Преосв. Павло Гойдич мав великі надії, що все буде в найкращому порядку. Між СС. Служебницями було кілька фахових мед-сестер, і їх, на прохання чеських Сестер, вислано до лікарні в Угорському Градищі, на Моравії. Декілька СС. Служебниць тимчасово працювало в інтернаті ОО. Редемптористів у Лібейовицях, на Чехах, близько Чеських Будейовиць. По одній, по дві були приділені до Пряшова, Люцини та Михаловець і Требішова.

Але коли в лютому 1948 р. шляхом перевороту комуністи перебрали владу в свої руки, право громадянства тих Сестер зависло в повітрі, ба щобільше, всіх тих Сестер заарештовано, мовляв, вони "Бандеровки". Нічого не помагали доказування Сестер, що вони прибули до Чехословащини, втікаючи перед загрозою фронту, чи запрошені єп. Гойдичем в останніх днях війни, коли про "Бандерівців" ще ніхто навіть не чув у ЧСР та що їхні прохання про чехословацьке громадянство вже давно подані до міністерства в Празі. Жандармерія мала приказ арештувати їх як "воєнних злочинців, членів банди

Бандерівців", які в чернечих габітах нелегально скри- вались по наших монастирях та церковних інституціях.

Найперше арештовано всіх СС. Службниць, що жи- ли в Пряшові. Зразу після того заарештовано всіх 16 Сестер, що працювали в лікарні в Угорському Градищі, а потім 5 Сестер, що працювали в інтернаті ОО. Редемп- тористів у Лібейовицях. Для бідних Сестер це були дні "Страшного Суду".

Одна Сестра Службниця, що була арештована разом з іншими Сестрами в Угорському Градищі, описала мені свою і всіх інших Сестер одіссею в наступних рядках:

"Жандарми приїхали до лікарні закритим поліційним автобусом. Перше перешукали всю лікарню, кожного розпитуючи про "рускего кнезе Сабола". Нас покликали з праці до дому, в якому ми мешкали біля лікарні. Ка- зали збиратись у дорогу, нічого багато не брати з со- бою. В келіях не робили ніякого обшуку, але одна жін- ка переводила особистий обшук кожної з нас. Везли нас ціле пообіддя та цілу ніч автобусом до Пряшова. Ран- ком ми були на місці. В'язниця в Пряшові після якоїсь амнесії була майже зовсім порожня. Кожну Сестру при- містили в окремій келії, в якій крім ліжка, не було нічого іншого. Дали нам миску, ложку та коц. На допити води- ли нас уночі між 12-ою та 1-ою годиною. Три жандарми переводили допити й увесь час мучили нас тими самими питаннями: яким способом та з ким ми перейшли гра- ницю з Польщі до Чехословаччини. Мене, а також і ін- ших Сестер багато разів запитували: "Чи не знаєте отця Сабола? Таж він бував у вас. Де він тепер?" Тоді я справді ще не знала Вашого прізвища — пише Сестра — я знала тільки що Ви були Протоігуменом ОО. Васи- ліян і я бачила Вас усього два, чи може три рази, коли Ви приїжджали до нас відбути з нами конференцію та висповідати нас по-українському. Тому я могла сказати тим жандармам, що я не знаю ніякого отця Сабола. Але жандарми намагались просто вмсвити в мене, що я ду- же добре знаю, де Ви скриваетесь, і перестерігали мене, що вони мають право бити мене, коли не прозраджу їм місця Вашого сховку. Але я раз-у-раз відповідала, що

можуть робити зі мною, що хочуть, але я нічого не знаю про те, де Ви перебуваєте. Так мучили нас допитами поночі через цілі два тижні, ввесь час і на всі лади розпитуючи про наш перехід із Польщі до Чехословаччини та про отця Сабола, але бити нас не били".

Після двох тижнів побуту в пряхівській тюрмі всіх арештованих Сестер перевезли до тюрми в Ілаві, на західній Словаччині. Там було 14 українських греко-католицьких священиків із Галичини та із Закарпаття і туди під ескортою жандармів приїхали ще дві СС. Василянки. Там нікого з них не брали на допити, зате приділили їх до праці в пральні. Три місяці пізніше всіх СС. Служебниць та Василянок посадили до автобуса й повезли до Чеського Тешина. Словацькі жандарми, як пише свідок, дуже гарно поводитися з Сестрами. З Чеського Тешина перевезено їх до Польського Цешина й передано польській поліції, що вже чекала на них. На польському боці переведено в них строгий особистий обшук і запропорено їх до тюрми в Сосновці, де їх роздягнуто майже догола, відобрано від них їхні монаші габіти й дано їм довгі тюремні сорочки-халати та замкнено їх — усіх 18 Сестер ув одній тюремній келії, що була довга на 5 метрів і 2 метри широка. Тиснулись Сестри як оселедці в такій маленькій кімнаті. Тільки 15 їх могли на один бік лягти, а три могли тільки сидіти й так куняти до ранку. Там Сестри перебули 15 місяців, не знаючи, що буде з ними. Нарешті після довгих допитів, на приказ влади в Варшаві, їх випущено на волю, а латинський єпископ Катовиць розмістив їх у кількох монастирях польських Сестер, звідки потім вони, по кількох роках, могли переїхати до різних латинських, польських парафій на Холмщині, де посвятились катехизації дітей, піклуванню хворих по лікарнях та інших заняттях у чужих парафіях, бо своїх церков чи парафій, там не було.

Подібно жертвою штучної "бандерівської гістерії" було кільканадцять українських священиків із Галичини, що після війни залишилися на Словаччині. Вже через це, що вони походили з Галичини, вони, по думці органів безпеки, — обов'язково мусіли бути "Бандерівцями" і

Направо гр. кат. Духовна Семинарія в Пряшові. Найближча до неї, наліво, поверхова будова пошти перед знищенням 24 грудня 1944 р.

їх арештовано. Якийсь час вони перебували в тюрмі в Ілаві, а потім, переодягнувши їх в тюремні уніформи, перевезено їх до конц-табору в місцевості Новаки в західній Словаччині й уживано їх, навіть старших віком священиків, до тяжких робіт при будові греблі, доріг, а навіть і в копальнях у місцевості Гандльова. Хоч харч був дуже бідний, а праця дуже тяжка, сторожі безпеки не раз застосовували до них ще і знущання, а то й побої.¹⁴⁾

Також знаємо позитивно і про те, що пізніше, коли ліквідовано всі монастирі в Чехословаччині, органи безпеки тяжко побили кількох ОО. Редемптористів східньо-

---

¹⁴⁾ З довшого звіту вдови по українському греко-католицькому священикові О. Бланаровичеві.

го обряду таки в монастирі в Михаловцях, а також пізніше в різних таборах праці. Побивали тих, що не були чеського походження, побивали їх за "зв'язки з Бандерівцями", хоч ті отці словацького чи югославського походження, мабуть, поняття не мали про те, хто це ті "Бандерівці".

Ця гістерія "бандерівщини" була обсолютно штучним способом викликувана й поширювана доперва 1948-го року, після того, як комуністична партія захопила владу в свої руки. Я ж був на місці, я ж слухав радіо, читав часописи й пам'ятаю дуже добре, що до осені 1946-го року дуже мало було чути про якихось "Бандерівців" у Чехословаччині. А все ж таки пізніша публікація в словацькій мові: "Уніятський клир у службі Ватикану" твердить, що "в квітні 1946 р. вже практично всі греко-католицькі парафії на східній Словаччині помагали бандерівцям... а робили це на підставі інструкцій, що їх діставали від єпископа Гойдича. Таким то чином, греко-католицький клир майже до останнього стався частиною бандерівської шпигунської мережі та протидержавної організації".¹⁵⁾

Безпідставність такого твердження доказує, хоча б вищезгадуваний факт, що до осені 1946-го року ледве щось було чути про бандерівців узагалі. А, по-друге, до половини 1948-го року я чув тільки про одного, однісінького греко-католицького священика, що сховав у себе одного бандерівця, за яким гналась погоня жандармів. Отже, в квітні 1946 року не могли "вже практично всі греко-католицькі парафії на східній Словаччині помагати бандерівцям", коли в тому часі на східній Словаччині було 241 греко-католицьких парафій і 357 греко-католицьких священиків, а бандерівців правдоподібно всього кількадесят, чи хоча б може й сотня.

---

¹⁵⁾ Jan Kalist, *Uniatsky klerus v službach Vatikánu* (Sborník Filozofickéj fakulty Univerzity P. Šafaríka v Prešove, Ročník III. Prešov, 1962, st. 144-145.

Урядовий орган комуністичної партії ЧСР "Руде Право", як ми бачили вище, доперва під кінець листопада 1948-го року міг написати, що у зв'язку із судом над чотирма бандерівцями в Братиславі "відкрито досі невідомого їхнього (т. зн. бандерівського) союзника, а саме деякі кола Греко-Католицької Церкви".¹⁶⁾ Отже, треба бути дуже наївним і безкритичним, щоб повірити в те, що майже всі 357 греко-католицьких священиків східньої Словаччини були так високо вишколеними шпигунами й такими хитрими в своїй злочинній протидержавній діяльності, що тисячі цивільних детективів і уніформованих поліціантів та жандармів не могли того бачити повних три і пів року, від квітня 1946 до листопада 1948. року. Це дуже погано свідчило б про чехословацьку службу безпеки.

---

¹⁶⁾ Rudé Pravo, Praha, 23. XI. 1948.

СУД НАД ЦИВІЛЬНОЮ МЕРЕЖЕЮ БАНДЕРІВЦІВ

У листопаді 1948 р. відбувся в Братиславі суд над чотирма полоненими вояками УПА (Іван Кліщ-Бізонь, Павло Лесняк-Зірка, Микола Малюх-Хмара, та Василь Рибка-Василь), що їх обвинувачено в убивствах та грабежах по всій ЧСР, а на Словаччині фінансово й іншими способами буцімто підтримували їх греко-католицькі парафії та монастирі.¹⁷⁾ Процес почався 18-го листопада, а скінчився 8-го грудня 1948 р. присудом смерти через повішення всіх чотирьох обвинувачених.

Процес із згаданими упістами в Братиславі ще не скінчився, а чеська преса вже від початку грудня 1948 р. почала приготувляти населення краю до нового і ще важливішого судового процесу, що "виявить усю злочинність бандерівських банд, які через кілька останніх років були пострахом усього краю," а головню той процес докаже, що "тісними співробітниками, а то й співучасниками нелюдських злочинів тих банд були деякі кола Греко-Католицької Церкви в ЧСР", головню ОО. Василяни.¹⁸⁾

Вже вище я подрібно описав арештування пароха греко-католицької церкви св. Климента в Празі, о. П. Гучка ЧСВВ, про проводження нечуваного обшуку в

---

¹⁷⁾ Rudé Pravo, Praha 9. XII. 1948.

¹⁸⁾ Rudé Pravo, 5. XII. 1948; Mlada Fronta, Praha 2. XII. 1948; Evening Star, Washington, D.C., Dec. 3, 1948.

церкві та в парафіяльному домі¹⁹⁾) та ревелаяційні інформації, що їх дав мені слідчий суддя на Головному Суді в Празі, інформації, що торкались нас, ОО. Василян, єпископа Павла Гойдича ЧСВВ, та взагалі нашої Греко-Католицької Церкви в ЧСР, яка на натиск Москви має бути "скомпромітованою і знищеною, бо така є воля вищих інстанцій, супроти яких наша влада — безсила. "²⁰⁾.

Вищезгаданий парох церкви св. Климента в Празі, о. П. Гучко, через повних два і пів року фігурував як єдиний з-поміж духовенства "злочинець" і "співробітник бандерівців". Доперва на початку грудня 1948 р. комуністична преса почала додавати вже також і імена владики Павла Гойдича та о. С. Сабола ЧСВВ, як інспіраторів злочинної діяльності о. П. Гучка та ініціаторів "тайної мережі" всього бандерівського руху в ЧСР. У дальшому ході процесу додано ще ім'я хорватського римо-католицького священика о. Томислава Колаковица, що ніби мав бути посередником між Ватиканом і верхівкою УПА, накінець додано ще й ім'я словацького патріота, промисловця Михайла Дюришина в Требішові, якого, мов на сміх, названо "запеклим українським націоналістом", на якого "провінціял чернечого чину св. Василія — бандерівець Сабол, як глава українських націоналістів, мав великий вплив".²¹⁾.

Поволі до числа "бандерівських злочинців" додано ще ім'я о. Павла Миськова, що походив із Югославії і під час та після війни якийсь час перебував у Празі, і, мовляв, він, "на приказ провінціяла Сабола zorganizував канцелярію тайної цивільної мережі бандерівців при парафії св. Климента в Празі і разом з о. П. Гучком займався виготовлюванням фальшивих документів для бандерівців". Накінець у пресі появилось і ім'я о. Гліба Кінаха ЧСВВ, що від 1946-го року був Генеральним Віка-

---

¹⁹⁾ Гляди вище, стор. 47-69.

²⁰⁾ Гляди вище, стор. 111-114.

²¹⁾ Jan Kalist: Uniatsky klerus... st. 137-139.

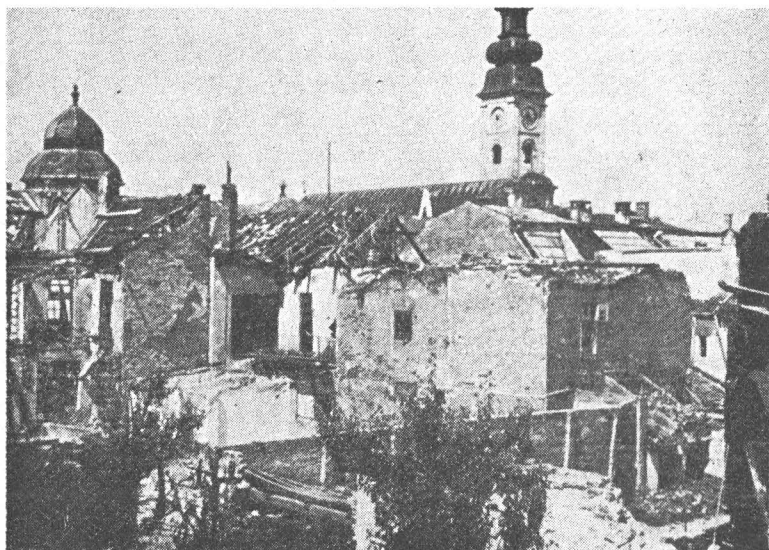
рієм нашого Чину в Римі, і його, мов на сміх, чеська преса в тому часі титулувала "генералом бандерівців у бандерівській централі в Ватикані".²²⁾ І ще, мов би на глум, кілька днів перед самим монстр-процесом проти цивільної мережі бандерівців у Празі комуністичний часопис "Млада Фронта" (не маю того числа під рукою), запевнював своїх читачів, що "провінціял Василіян Сабол повністю признався до своїх злочинів", хоч поліція не зловила мене, хоч жадні суди не переслухували мене та хоч я вже більш трьох місяців перебував в Австрії, далеко від досягу руки комуністичної справедливости.

Головному "злочинцеві", найбільш активному урядникові цивільної мережі бандерівців, — о. П. Гучкові суд і поліція повних два роки намагались доказати і вимагали від нього признання до вини, що він вироблював фальшиві документи для бандерівців та що в його парафіяльній канцелярії сходились усі нитки бандерівської шпигунської мережі, але доказати не могли. Від свідків маю записане свідчення, що з тюрми Головного Суду на Панкраці водили його до поліційної станиці на окремі допити і знаю, що там били його, щоб вимогти на ньому признання до вини, але до жадної вини в тих закидах він не признавався. Також маю потвердження від свідків, які були з о. П. Гучком у тюрмі, що одного дня били його, били дуже люто й жорстоко, аж він непритомний повалився на долівку. Полили його студеною водою і знову били, щоб признався до вини і він удруге змілів від побоїв і вдруге поливали його студеною водою, щоб привести його до свідомости. Коли ж і тепер не могли видобути від нього признання до вини, то били його третій раз і третій раз, його непритомного, поливали студеною водою, однак, о. П. Гучко ніяк не признався до жадної вини.

У такому стані, збитого й фізично вичерпаного о. П. Гучка, посадили на лаві оскаржених перед Головним Су-

---

²²⁾ Там же, ст. 137.

**Будова пошти в Пряшові збомбардована 24 грудня 1944 року.
Бічна стіна Семинарії пошкоджена.**

дом у Празі, дня 13-го грудня 1948 р., а центральний орган комуністичної партії Чехословаччини "Руде Право" подав наступне звітження:

В понеділок по полудні почався процес перед празьким Державним Судом проти групи бандерівців.

Оскаржені: 35-річний греко-католицький парох о. П. Гучко, 22-річний І. Зілінський, 36-річний Г. Буранич, 41-річний С. Сабол, 27-річний І. Продан, 35-річний адвокатський конципієнт, д-р Е. Іванчо, 46-річний В. Некоряк, 27-річний А. Ватаман, 20-річний В. Чоль, та 34-річний В. Зайко — згуртувалися в роках 1945-1947 в діях проти республіки. Ввійшли в безпосередній контакт із чужими військовими чинниками, чим поповнили злочин проти республіки та злочин військової зради в обставинах, що особливо обтяжують їх.²³⁾

²³⁾ Rudé Pravo, Praha, 16. XII. 1948.

Другого дня процесу подрібно обвинувачено о. П. Гучка, якому вичислювано, що в його парафії зголошувались усі бандерівські кур'єри і втікачі, що він виробляв фальшиві документи для воєнних злочинців, яких пошукувано в Польщі та помагав їм переходити до Баварії, а все це з доручення "обвинуваченого ігумена Сабола". Обвинувачено також і Григора Буранича, що його єпископ Гойдич вислав до Праги з фальшивими документами, щоб він помагав Гучкові у злочинній бандерівській діяльності. Також прочитано обвинувачення проти шевця Продана, що жив на пограниччі, який на підставі фальшивих документів приблизно 15 людям поміг перейти кордон до Баварії. Обвинувачено також і Івана Зілинського, якого саме й зловили при переході кордону й тим ніби відкрито всю цивільну мережу бандерівців. Дальшим обвинуваченим закидувано менші злочини.

Процес тривав від понеділка, 13-го грудня до суботи, 18-го грудня 1948 р. Того 18-го грудня опівдні Державний Суд у Празі "видав присуд на обвинувачених членів бандерівської цивільної мережі. Більшість обвинувачених були визнані винувними, що гуртувалися в діях проти республіки та в змові старатися змінити устрій республіки. Увійшли в контакт із чужими чинниками, а саме в обставинах, які особливо обтяжують їх. Гучко, Буранич та Сабол вивідували державні й військові таємниці. Намагались відірвати від республіки частину її території, і за це були засуджені:

35-річний Павло Гучко, греко-католицький парох на втрату половини майна та на 15 років важкої тюрми;

22-річний Іван Зілинський, 36-річний Григор Буранич і 41-річний Степан Сабол, ігумен Чину св. Василія — на досмертну тюрму;

27-річний Іван Продан на 3 роки важкої тюрми;

46-річний Василь Некоряк і 27-річний Олександр Ватаман на 6 місяців важкої тюрми;

55-річний д-р Іван Леонтович на 5 років важкої тюрми;

Карне поступування проти 35-річного адвокатського конципієнта д-ра Омеляна Іванча вилучено з цього процесу й буде ведене окремо.

Обвинувачені Петро Ватаман, Вацлав Коль та Василь Зайко були виправдані".²⁴⁾.

Ось стільки з чеської преси. В ній подається також і те, що державний прокуратор, д-р Фалтис, удень перед присудом мав заявити, що процес повністю доказав злочинну діяльність обвинувачених. Це для мене загадка, бо той сам д-р Фалтис (вище я помилково подав його ім'я як д-р Фалькус),²⁵⁾ півтора року тому, в квітні 1947 року рішуче твердив мені, що "о. Гучко справді невинний. Це ясне з цілого слідства". Але й додав: "треба буде ще вичекати, що скажуть політичні інстанції", себто амбасада ССРСР в Празі. Знаю тільки, що невдовзі після того процесу д-ра Фалтиса викинено із служби, бо відважився голосно протестувати проти штучно фабрикованих судових процесів проти здуманих злочинців.

Я маю в своєму посіданні важливий документ, фотокопію урядового присуду оскаржених у вищезгаданому процесі. На жаль, це тільки та частина, що торкається моєї власної особи. Не маю тієї частини, що торкається особи о. П. Гучка ЧСВВ, а частина, що торкається інших підсудних, тут і так не має значення. Весь процес і так був зфабрикований головню в тому напрямі, щоб дискредитувати нашу Греко-Католицьку Церкву в ЧСР, покищо принаймні кількох чинників тієї Церкви, пов'язуючи єпископа Гойдича ЧСВВ, протоігумена о. С. Сабола ЧСВВ та пароха, о. П. Гучка ЧСВВ із "злочинною діяльністю бандерівців" і тим підготувати ґрунт для пізнішої повної ліквідації Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині.

В урядовому судовому документі присуду на мене я нарахував 17 злочинів, що їх суд приписав мені, а в яких я був абсолютно невинний.

---

²⁴⁾ Rudé Pravo, Praha, 19. XII. 1948.

²⁵⁾ Гляди вище, стор. 60.

Важливіші мої злочини були вичислені у вищенаведеному звіті часопису "Руде Право"²⁶⁾ й вони урядово наведені також і в судовому документі. Це справжні "перлини" комуністичної справедливості; обвинувачення, що їх жаден суд не міг би доказати.

Бож ніколи в житті та й ні з ким на цілому Божому світі я не "об'єднувався в змові проти республіки". Я навіть не знав жадної особи, чи організації в ЧСР, що працювала б проти самостійности, одности чи демократично-республіканської форми, або ладу моєї батьківщини, Чехословаччини. Я був священиком, ченцем і завжди здалека тримався від політики.

Ніколи в житті я не об'єднувався з якими-небудь "чужими чинниками, цивільними чи військовими", бо ніхто з таких людей не звертався до мене, та й ніколи не снилось мені про те, що такі чинники знаходяться на терені ЧСР.

Ніколи в житті та й у жадній політичній організації, до того ще й протидержавній, — я не давав яких-небудь засобів грошових чи матеріальних, бо ніколи не мав їх удосталь, та й ніхто й ніколи не звертався до мене за такою поміччю.

Ніколи в житті я не розвідував про які-небудь державні чи військові таємниці, ані не передавав їх якій-небудь чужій особі чи державі, бож такі тайни зовсім не цікавили мене, ніхто не просив їх від мене і я ніколи не знав ніяких військових тайн.

А вже переходить усяку фантазію обвинувачення, що буцімто "Павло Гучко, Григор Буранич та Степан Сабол... намагались відірвати від республіки частину її території". Це обвинувачення надруковане в щоденнику "Руде Право", але нема його в урядовому документі Головного Суду. Мабуть, Суд накінець і сам узнав, що таке обвинувачення аж занадто неймовірне, просто фантастичне, бож коли ми "намагались відірвати від республіки частину її території", (розумій східню частину Сло-

²⁶⁾ Rudé Pravo, Praha, 19. XII. 1948.

На місці знищеної будови пошти стоїть модерний готель "Дукля" (направо).

ваччини, замешкалу Русинами-Українцями), тоді до кого могли намагатись прилучити її? До сусідньої комуністичної Польщі? До сусідньої комуністичної Малярщини? Або до сусідньої комуністичної Радянської України²⁷⁾.

На підтвердження моїх протидержавних злочинів, які будь-що-будь дуже поважні, коли брати їх поважно як dokonані злочини, а не як тенденційні видумки — прась-

---

²⁷⁾ Із пізніших джерел, головно з публікації "Змова проти республіки" довідуємося, що таке обвинувачення правдоподібно побудовано на наступній цікавій байці: "Ватикан виробив теорію, що друга світова війна ще незакінчена, що власне доперва тепер, із участю західніх потуг, зачнеться війна проти ССРСР. Ця теорія мала заактивізувати ватаги бандерівців, що повстали в Західній Україні. Щоб нав'язати контакт із тими ватагами, Ватикан вислав свого шпигуна Колаковича, який мав скомунікуватися з греко-католиками, запропонувати їм фінансову допомогу і зброю для озброєння бандерівських банд та обіцяти їм владу у Великій Україні, що буде сягати

кий суд у своєму урядовому документі наводить цілий ряд доказів, які в дійсності, можуть бути, але не є фактичними доказами, а простими видумками.

Ось суд намагається доказати, що це я заіменував і вислав о. П. Гучка до Праги, щоб він там обняв ведення парафії св. Климента, а властиво, щоб він там створив центральний пункт, де сходилися всі шпигунські кур'єри, та де вироблювано фальшиві документи для всяких українських утікачів та воєнних злочинців. Правники Головного Суду в Празі повинні б знати, що на підставі Церковного Права ніхто інший, а тільки єпископ єпархії може іменувати когось парохом і вислати його до якоїсь місцевости, щоб він там обняв ведення парафії. Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ справді потребував нового священика до Праги, коли попередній парох церкви св. Климента, о. Іван Чисарик, зрезигнував і більш не хо-

---

від Попраду аж по Кубань, як тільки буде розбитий Советський Союз... На північній стороні Карпатських гір Колакович стрінувся з командантом УПА, Степаном Бандерою і запропонував йому зброю та долари. А щоб заактивізувати та піднести на дусі здеморалізовані та безнадійні ватаги бандерівців, він закликав: "Ви є спасенням західньої цивілізації. На вас із пошаною і любов'ю глядить увесь світ. Ви — найкращі сини України й ми щедро винагородимо вас за ваші заслуги..." Від Бандери — кажеться далі в тій байці, — Колакович поїхав до єпископа Гойдича... потім до С. Сабола, що був провідником українських націоналістів і бандерівцем, а єп. Гойдич разом з С. Саболом найменували Павла Гучка парохом празької греко-католицької парафії". А. Svoboda, A. Tučkova, Viera Svobodova: Sprisahanie proti republike, Praca, Bratislava, St. 140-141.

Ніхто розумний не повірить, що Ватикан такі великі надії покладав на розбиті відділи невеличкої армії УПА, та що Ватикан хотів війни проти ССРСР, щоб створити Велику Україну від Попраду (Попрад, це ріка на східній Словаччині) аж по Кубань. Але такої фантастичної байки треба було комуністичному судові в Празі, щоб мати причину до пізнішої ліквідації Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині.

тів вертатися назад до Праги, а єпископ не мав під рукою священика, що надавався б на таку позицію. Там було багато нашої молоді на університеті, було багато служниць і робітників, отже, треба було священика повного енергії і посвяти. Таким був о. П. Гучко, директор хлоп'ячого інтернату в Пряшові і єпископ його хотів іменувати парохом до Праги. Щоправда, на телефонічне запитання з боку єпископа, я, як настоятель о. П. Гучка, дав мою згоду на це, але стільки всього було моєї участі в назначенні о. П. Гучка парохом у Празі в листопаді, або грудні. Це було 1945-го року, коли про бандерівців ще майже нічого не було чути, отже ані Владика, ані я не могли давати о. П. Гучкові які-небудь інструкції відносно фальшування документів для бандерівців, чи взагалі відносно створення якоїсь бандерівської мережі при церкві св. Климента.

Тож у дальшому суд намагається доказати, що о. Павло Миськів ЧСВВ "сотрудник при парафії св. Климента в Празі, функціонер мережі ОУН, воєнний злочинець, що втік із Польщі"; на мій приказ створив бандерівський осередок при церкві св. Климента, щоб помагати українським утікачам, а також збирати таємні політичні відомості та передавати їх до американської зони через бандерівських шпигунів та кур'єрів. Також я приказав о. П. Миськову, щоб він зорганізував виріб фальшивих особистих легітимацій, головню метрик хрищення, потвердження про чеську національність, і т. п. "Для тієї цілі, — каже суд, — Сабол дав Миськову більше число чистих бланків метрик хрищення та печаток парафіяльних урядів, і ще до того дав йому право давати дорученим особам грошеву запомогу з греко-католицьких церковних фондів, що їх Сабол склав у кількох празьких грошевих установах". Тут іронією для Головного Суду в Празі є той факт, що о. Павло Миськів ЧСВВ, громадянин Югославії, хоч і був утікачем із Польщі ще 1939-го року, коли перед приходом советської армії до Галичини привів 28 молодих василіянських студентів філософії та богословії до Оломуця, на Моравії, просто не міг бути й ніколи не був жадним функціона-

рем Організації Українських Націоналістів, бо будучи професором молодих василіянських студентів у тихій закутині монастиря в Лаврові, біля Старого Самбора, не міг мати ніяких контактів із українським націоналістичним рухом, який його, як югославця, зрештою не цікавив. Пізніше, після закінчення війни, перебуваючи в Празі, використовував свої добрі знайомства з деякими празькими прелатами для того, щоб примістити багатьох наших студентів у різних католицьких інтернатах у Празі. І ще більшою іронією для Суду в Празі є той факт, що в роках 1947 та 1948, коли бандерівський рух у ЧСР кріпшав та доходив до свого вершка, Отця Павла Миськова взагалі не було в Празі. Його, а також і другого Василянина, о. Гліба Кінаха, Свята Столиця весною 1946-го року завізвала до Риму, де о. П. Миськів перебрав ведення економічних справ усього Василянського Чину, а о. Гліб Кінах перебрав головний провід Чину після смерті Архимандрита о. Діонісія Ткачука ЧСВВ.

Тому то й нікудишнім є твердження Суду в Празі, що буцімто Сабол установив Василянина Кінаха парохом у Ліберці, а після того "постарався про те, щоб о. Кінах нелегально дістався до Німеччини, щоб там міг перебрати визначну функцію в центрі бандерівських організацій". Фактом є, що в Ліберці, містечку в північних Чехах, ніколи не було греко-католицької парафії, о. Г. Кінах ніколи в житті не був у Ліберці, а весь час після другої світової війни, жив у Сиротинці в Пряшові, де був духовником новіціяту СС. Службениць, і, мабуть, до сьогодні не знає, де взагалі знаходиться місто Ліберець. Та й ніколи він не був у Німеччині, а будучи довголітнім чехословацьким громадянином, зовсім легально з чехословацьким паспортом, виїхав до Риму весною 1946-го року.

Щождо "церковних фондів", що їх я буцімто мав сховані в кількох банках у Празі (Суд не подає, скільки гроша та в котрих банках, хоч це легко міг довідатись), то можу ствердити, що на 28 нас, Василян у ЧСР, тільки чотири Отці одержували платню — парох у Межилабірцях, парох у Празі, сотруди́к у Празі та директор

інтернату в Пряшові. Решта нас жила з пожертв, що їх нам вірні давали під час місій по різних парафіях на східній Словаччині. Із того ми ледве могли удержувати 4 - 5 наших василіянських студентів на університетах у Празі, чи Оломуці. Отже закид, що Сабол чи Василіяни мали великі суми грошей, складені в праських банкових інституціях для допомоги бандерівцям — дуже дешевенький і без жадних підстав та доказів закид.

Теж Головний Суд у Празі обвинувачує мене в тому, що бущімто "обжалований Сабол у своїх звітах до закордонних церковних кіл пересилав відомості політичного та військового характеру, вживаючи при тому таємних виразів і знаків, уживаних у таємних звітах цивільної мережі ОУН". Я ніколи в житті не бачив, як виглядають таємні знаки чи шифри, тож і не міг уживати їх. А втім, поліційна цензура легко могла розкрити такі мої "таємні знаки" і Суд міг навести їх як докази про моє злочинне "політичного та військового характеру" звітування до закордонних церковних кіл, але не навів їх, бо таких не було. Та й єдиним закордонним колом, з яким я раз чи два рази в році листувався, це були найвищі настоятелі нашого Василіянського Чину в Римі.

Праський Суд за всяку ціну старається доказати, що "обжалований Сабол, будучи визначним функціонером ОУН, також був у шпигунському контакті з бандерівцями в Польщі та ССР, чого доказом є його лист до Гучка з 16. 10 1946, в якому він пише, що зв'язковий повідомив його про те, що УПА винесла присуди смерти над священиками, що перейшли на православіє". Таку вістку в дійсності принесли мені не якісь "зв'язкові", а мої колишні учні з ужгородської гімназії, що повертались із окупованої Карпатської України до ЧСР як репатріанти. Це були 15-17 річні хлопці, що може ніколи і не чули про якихось бандерівців на Закарпатті. Суд робить мене "визначним функціонером Організації Українських Націоналістів", тоді, як я ніколи не був ні звичайним членом тієї організації, ні навіть до сьогодні не знаю, чи взагалі існувала Організація Українських Націоналістів у Чехословаччині та хто був її провідником, або хто з

моїх знайомих був її членом. Головний Суд у Празі всякими способами намагається зробити мене головним організатором бандерівців у ЧСР, особою, до якої звертались усі бандерівські кур'єри, зв'язкові, шпигуни, воєнні злочинці, коли в дійсності за цілий час мого побуту на терені ЧСР я не бачив ані одного-однісінького бандерівця, із жадним бандерівцем ні не розмовляв, ні жадному бандерівцеві заповоги не давав, тож і не міг бути якимось організатором чи опікуном бандерівців у Чехословаччині.²⁸⁾

Оце на основі таких здуманих обвинувачень та на основі таких недоказаних "доказів" Головний Суд у Празі засудив о. П. Гучка ЧСВВ на 15 років важкої тюрми, а мене, "головного організатора цивільної мережі бандерівських операційних пунктів" засудив, у моїй відсутності, на досмертну тюрму. Не має найменшого сумніву, що весь той процес був подиктований і штучно та прихапцем зфабрикований, як фабрикованими були всі інші судові процеси, що відбувались у роках 1948 аж до 1967, себто до часу т. зв. "Празької Весни", до часу Дубчека, але про це буде мова пізніше.²⁹⁾

---

²⁸⁾ Для мене особисто, крім усього іншого, цікаве є ще й те, що в цілому тому процесі й у тодішній чехословацькій пресі не згадується про один мій "тяжкий злочин", що про нього по сьогодні говорить на Закарпатті, а саме, що я мав у себе, в нашому монастирі в Требішові, тайну анти-советську радіовисильню і що в тому монастирі я мав цикльостиль, на якому розмножував анти-советські летючки та пересилав їх із Словаччини на Закарпаття (гляди вище, стор. 72-74). Коли б вістки про це поширювані по Закарпатті мали в собі принайменше тінь якоїсь правди, тоді Головний Суд у Празі певно був би використав їх у своїх обвинуваченнях проти мене, як один із найтяжчих доказів моєї злочинної чинності.

²⁹⁾ Тоді то дійшло до реабілітації нашої Греко-Католицької Церкви в ЧСР, а також до реабілітації багатьох осіб, що були незаконно засуджені на довгі роки тюрми. Таким чином, після перевірки поодиноких процесів, Міністерство Справедливості в Празі признало, що між іншими також і т. зв. "члени

Метою цього судового процесу було здискредитувати принаймні частину "деяких кіл Греко-Католицької Церкви" в Чехословаччині й тим простелити дорогу до повної її ліквідації. Тут точнісінько сповнилось те, що ще дня 11-го липня 1948 р., отже всього на 5 місяців перед тим процесом у самій будові Головного Суду в Празі, сказав мені слідчий суддя: "Тут не йдеться про особу о. Гучка, чи єпископа, чи про вас. Тут ідеться про вашу Церкву, яку хочуть скомпромітувати і знищити... Тепер комуністи всю владу мають у своїх руках і тому тепер можете сподіватися, що помалу зачнуть переводити обшуки по ваших парафіях і монастирях та будуть ув'язнювати впливовіших священників. Згадаєте моє слово: помалу всіх вас проголосять за політичних злочинців та ворогів народу, бо така є воля вищих інстанцій, супроти яких наша влада — безсильна.³⁰⁾

"Вища інстанція" в самостійній демократичній республіці Чехословаччини — амбасада СРСР у Празі — осягнула перший свій успіх. Повний успіх, повна дискредитація Греко-Католицької Церкви та повне її знищення — придуть півтора року пізніше.

бандерівської цивільної мережі" — о. П. Гучко, І. Зілінський, Г. Буранич і інші — незаконно були засуджені Головним Судом у Празі, і мали навіть право на відшкодування. Я не був реабілітований, бо моє прохання про реабілітацію спізнилося, в літі 1968 р. війська Варшавського Пакту окупували Чехословаччину, Дубчека усунено й поволі привернено попередній сталінський режим, що триває там по сьогодні.

³⁰⁾ Гляди вище, стор. 112-113.

АПОКАЛІПСА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ЧСР

Під кінець 1948-го та в перших місяцях 1949-го року в нижчих церковних колах поволі поширювалась вістка, про яку вищі церковні кола знали вже раніше.

До рук одного чеського католицького єпископа дістався відпис диявольського пляну на знищення Католицької Церкви в ЧСР. Такий плян таємно уложено в одному готелі звісної купелево-лічничої місцевости Карлове Вари (Карльсбад) у західніх Чехах, під час довгої, може кількаразової зустрічі двох чеських міністрів — Копецкого, міністра пропаганди, та Неедлого, міністра освіти, — із советським міністром Вишинським, що приїхав до Чехословаччини буцімто на лікування на два-три місяці після того, як комуністи захопили владу в ЧСР.

Про ці наради та про те, що на них обговорювано, я маю в руках два звіти: свідчення трьох наших греко-католицьких священників, що весною 1951-го року втекли до Австрії і їхнє свідчення записала вища церковна особа, що приїхала в тій справі з Баварії, а також свідчення одного чеського римо-католицького священника, що дістався до Риму 1951-го року³¹⁾. Із свідчення щойно згаданих священників виходить, що на таємних нарадах двох чеських міністрів із советським міністром Вишинським у загальному, було порішено наступне:

1. Зліквідувати селянський стан, що є головною перешкодою поширення марксизму-ленінізму;

2. Зліквідувати Католицьку Церкву, полишаючи тимчасово свободу іншим віровизнанням, навіть даючи їм повну підтримку з боку держави.

---

³¹⁾ На жаль, не можу подати імен тих священників, бо кожний із них має родичів у Чехословаччині.

Щоб знищити Католицьку Церкву, перше треба вжити наступних методів:

1. відділити ієрархію від духовенства, а духовенство від вірних;

2. компромітувати ієрархію без огляду на засоби та без огляду на протести з боку західного світу;

3. після довшої обсервації — духовенство поділити на три категорії: а) характерні і впливові, з якими у відповідний час треба буде твердо поступити; б) ті, що без авторитету і значення (сюди належать переважно старші священики); в) матеріялісти, що їх легко можна купити та ті, яких минуле позначене згіршеннями. Таких треба висувати на провідні позиції, усунувши перше характерних та впливових.³²⁾

Чеські католицькі єпископи не могли повірити, що їхня власна, чеська влада, могла б щось злого зробити їм, чеським єпископам-патріотам, із яких не одні каралися у гітлерівських конц-таборах разом із декотрими теперішніми міністрами. Але на протверезіння не треба було довго чекати. Карловарська рецепта советського міністра Вишинського на знищення Католицької Церкви в ЧСР таки почала діяти й поволі, принаймні частинно, почала приносити бажані плоди.

Перше почались зухвалі напади в пресі та в радіо на Ватикан та на католицьку ієрархію. Ватикан називано

---

³²⁾ Коли відпис такого пляну поширився також і між вірними, тоді представники чеської влади твердили, що це католицьке підпілля здумало таке обвинувачення проти народно-демократичного режиму. Але поліція тихо арештувала кілька осіб, що працювали в згаданому готелі, в якому відбувались наради чеських міністрів із міністром ССРСР, а це вказувало, що плян на знищення Католицької Церкви не був видумкою якогось ворожого підпілля. Все це подрібно описано в свідченні наших трьох греко-католицьких священиків, ст. 1-2, а також і в свідченні чеського священика, ст. 5-6. Julius Kubinyi, S.T.D., *The History of Prjasiv Eparchy, Rome, 1970.* p. 170-171.

союзником англо-американського імперіялізму, Католицьку Церкву тавровано як ворога працюючого люду, а чеським і словацьким єпископам закидано вороже ставлення до соціалізму та післявоєнної розбудови краю. Раз, десь у половині березня 1948-го року, несподівано я захопив гостру радіопромову одного з чеських міністрів (а був це, мабуть, міністер справедливости, д-р Алексій Чепічка), у якій промовець вичисляв політичні злочини поіменно кожного словацького єпископа, називаючи їх "стовпами фашистського режиму Тіса", і дуже добре пам'ятаю слова промовця, який сказав дуже важливе для нас твердження, а саме, що "єдиним політично несплямленим єпископом у всій Словаччині є греко-католицький єпископ Пряшова, — Павло Гойдич".

Вже в тому самому часі, у половині березня 1948 р., комуністична влада зарядила, що католицька преса, "з огляду на брак паперу", мусить знизити свій дотеперішній наклад до однієї третини.

Під кінець березня, зарядженням ч. 46-48 комуністична влада сконфіскувала всі церковні добра, а дня 21-го квітня 1948 р. розпорядженням ч. 96-48 всі церковні школи перемінила на державні, а також закрила майже всі єпархіальні духовні семінарії.

Чехословацький католицький єпископат сходився на спеціальні наради, щоб домовитись про спосіб оборони церковних справ і свободи релігії, а потім делеговані єпископи переговорювали про те з представниками влади. Деколи сама влада запрошувала їх на наради й тоді не раз доходило до дуже гострих сутичок,³³⁾ але такі наради, звичайно, не приносили ніякого добра, бо комуністичні представники влади, як Чепічка, або Фірлінгер,

---

³³⁾ Ось чеський священик у своєму свідченні (машинопис, ст. 4) наводить гострі слова римо-католицького єпископа Трехти, звернені до міністра, д-ра Чепічки: "Ти трубо, ти знав кликати Бога на поміч і все можливе обіцувати Йому, коли ти разом зо мною попихав тачку в концентраку, а тепер уже не знаєш Його?"

були неуступчиві. Вони вимагали, щоб католицькі єпископи й кожний католицький священник склали окрему присягу на вірність не тільки республіці, але також і на вірність комуністичній владі,³⁴⁾ чого жаден католик не міг зробити. З того настало ще більше напруження між владою й католицьким єпископатом.

Дня 16-го серпня 1948 р. католицькі владика зійшлись у Нітрі на Словаччині, де після довгих нарад уложили пастирського листа з протестом проти утискування Католицької Церкви та обмежування релігійної свободи вірних. Багато священників, що прочитали того листа своїм вірним у церквах, — попали в тюрму.

У тому самому часі комуністичній владі вдалось zorganizувати т. зв. "Союз католицьких патріотичних священників", що в дійсності були відступниками й вони то почали між народом підривати авторитет католицьких єпископів і стались донощиками на своїх владик.³⁵⁾

Коли напруження між владою і церковною ієрархією зростало з дня на день, католицькі єпископи зійшлись на наради в Дольному Смоковці, в горах Татрах. Зійшлися 22-го березня 1949-го року в домі Каритас, що був під управою католицьких Сестер, але хтось, певно з кола "патріотичних священників" мусів повідомити урядові кола про таємний характер тих нарад. Коли єпископи мали почати свої наради, показалося, що в залі нарад були скрито вмонтовані підслухові апарати, мініатюрні мікрофони. На знак протесту проти таких способів антицерковної політики влади — єпископи розійшлися без конференції й вислали гострого протестаційного листа до президента держави та до його влади в Празі, а між вірними цей випадок викликав велике обу-

---

³⁴⁾ D. A. Schmidt: *Anatomy of a satellite*, p. 307-308, 313; *Nahalka; The Persecution of the Cath. Church...*, p. 130.

³⁵⁾ "Smutny osud Cirkvi na Slovensku", *Jednota* (Middletown, Pa.) 8. X. 1975.

рення так на Словаччині, як і в Чехах. По якомусь часі урядові кола весь той скандал з цинізмом прилюдно пояснили тим, що, мовляв, після слідства виявилось, що підслухові апарати вмонтовані в залі Каритас у Татрах — є чужого походження, отже, хіба ватиканські агенти мусяли вмонтувати їх там, щоб підслухувати наради католицьких владик.³⁶⁾ Це вже викликало заворушення між вірними та сучики з поліцією.

Щобільше, в квітні 1949 р., всі єпископські канцелярії дістали новий розпорядок комуністичної влади з повідомленням, що відтепер усякі пастирські листи, обіжники, зарядження єпископів, призначені для їхніх священників чи вірних, друковані чи мімеографовані — мусять бути наперед одобрені "Державним Урядом для Церковних Справ".³⁷⁾

Дня 10-го червня 1949 р. комуністична влада при помочі декотрих "патріотичних священників"-відступників, перебрала в свої руки дотеперішню дуже впливову організацію католицьких мирян "Католицьку Акцію", що була лучником між католицькою ієрархією і вірними, та перетворила її в комуністичну "Католицьку Акцію", щоб через неї наставити загал вірних проти єпископів та священників. В тому самому часі "патріотичні священники" при помочі комуністичних органів безпеки, перебрали в свої руки також і дуже впливовий католицький часопис "Католицькі Новини" й у цьому органі почали друкувати комуністичну пропаганду з напастями на своїх католицьких єпископів та на Ватикан, переконуючи католицьких вірних, що комуністична влада в Празі та в Братиславі всякими можливими способами намагається нав'язати добрі стосунки з Католицькою Церквою,

---

³⁶⁾ Nahalka: The Persecution..., p. 130-131.

³⁷⁾ Nahalka: The Persecution... p. 131; D. A. Schmidt: Anatomy.. p. 311.

але католицька ієрархія, підтримувана Ватиканом, робить такі стосунки неможливими.³⁸⁾

Але оце дня 20-го червня 1949 р. Свята Столиця в Римі проголосила екскомуніку на всіх, хто брав участь у розв'язанні первісної організації "Католицька Акція" та на всіх тих католиків, що добровільно належать до комуністичної "Католицької Акції".³⁹⁾ Через те кілька-десять римо-католицьких священників у Чехах та на Словаччині попало в екскомуніку. Зразу наступного дня 21-го червня 1949 р. Міністерство Освіти видало проголошення (ч. 13.096-49), яким "уневажнює кари наложені Ватиканом з політичних мотивів" на священників-відступників та завзиває державні органи, щоб вони "особливо підтримували священників, що їх Церква карає".⁴⁰⁾ Все ж таки між священниками настала паніка. Декотрі ще мали стільки сумління, що опам'яталися й хотіли якнайшвидше помиритися з Церквою. І, оце зачалися "покаянні прощі": чеські екскомуніковані священники їздили на Словачину, а словацькі екскомуніковані священники їздили на Моравію, або ще дальше, у Чехію, де ніхто їх не знав, щоб там висповідатись та налагодити своє відношення до Католицької Церкви.⁴¹⁾ Помирившись з Церквою, звичайно, вони зезали з політичної арени.

Ось у такій атмосфері та серед таких подій, що потрясли всією Католицькою Церквою в Чехословаччині, наші два греко-католицькі владики в Пряшові та все наше духовенство на Пряшівщині — мусіли переживати особливо тяжкі дні, тижні й місяці в крайньому напруженні та непевності про завтрішній день.

---

³⁸⁾ Nahalka: *The Persecution...*, p. 131; D. A. Schmidt: *Anatomy* p. 309; Таких "патріотичних священників" нараховано в ЧСР 150 до 200.

³⁹⁾ Nahalka: *The Persecution...*, p. 132.

⁴⁰⁾ Nahalka: *The Persecution...*, p. 133.

⁴¹⁾ Свідчення чеського священника, машинопис, стор. 10.

Після судового процесу в Празі проти о. П. Гучка ЧСВВ, о. С. Сабола ЧСВВ та їхніх цивільних спільників, що скінчився дня 18-го грудня 1948, — чеська та словацька комуністична преса почала обширніше розписуватися про "злочинну протидержавну чинність" греко-католицького духовенства на східній Словаччині. В згаданому процесі тенденційно була виявлена не тільки здумана вина двох греко-католицьких священників, але також із цинізмом підкреслена "злочинна, протидержавна та шпигунська чинність" правлячого єпископа, голови Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині, — Пресв. Павла Гойдича ЧСВВ.

Вже на початку 1949-го року в Братиславі появилася уже згадувана книжка трьох словацьких авторів під заголовком "Змова проти республіки". В тій публікації одверто пов'язано нашого владика, єп. Гойдича, з англо-американською розвідкою. "Англо-американська розвідка", — пишеться в тій публікації, — прийнявши від гестапо всю шпигунську мережу в країнах східньої Європи, договорившись з Ватиканом, використала греко-католицьку ієрархію в Чехословаччині, як зручний "шпигунський поміст" між англо-американськими зонами Німеччини та советською Україною".⁴²⁾

Пізніша публікація "Уніятський клир у службах Ватикану", що її ми вже наводили раніше, хочачи відтворити те, що говорилось і писалось про Греко-Католицьку Церкву на східній Словаччині в попередніх роках, твердить, що греко-католицький клир уже в квітні 1946 року "використовував свою священничу позицію та свій вплив на вірних для своєї зрадницької чинности, і тут-

---

⁴²⁾ Sprisahanie proti republike, p. 140-141. Ця цитата наведена також у рецензії на книжку "Змова Ватикану проти республіки" в часописі "Українська Думка", Лондон, 23 серпня 1951, ст. 4.

то там, приводив до неї своїх парафіян. Декотрі парохі в нас, подібно як у Польщі, вживали навіть погроз, що, мовляв, тих греко-католиків, що не будуть помагати бандерівцям, — служба безпеки (розумій — бандерівська служба безпеки) — розстріляє разом із їхніми родинами.⁴³).

Такі то напади на греко-католицьке духовенство Пряшівщини, в коротших чи довших статтях дуже часто появлялись головно в словацькій комуністичній пресі на східній Словаччині в роках 1949-1950. Були це напади повні брехні, обману та перекручування фактів, щоб, таким чином, приготувати населення краю, особливо ж на самій Пряшівщині до того, ще грізнішого, що мало прийти. А те, що мало прийти, вже очевидно зарисовувалось на горизонті. Щобільше, урядовий представник празької комуністичної влади, міністер справедливости Чепічка, недвозначно дав пізнати, що невдовзі дійде до ліквідації Греко-Католицької Церкви в ЧСР.

Оце я маю відпис інформацій поданих у листі високого церковного достойника в ЧСР із дня 18 березня 1949-го року, який подає наступне:

"На нарадах чеського католицького єпископату з чехословацькою владою в Празі дня 17-го лютого 1949 р. міністер справедливости, д-р Чепічка запитав: чи Греко-Католицька Церква вважається Католицькою Церквою? В конкордаті між Ватиканом та чехословацькою республікою говориться тільки про Католицьку Церкву. Якщо ви обстоюєте, що Греко-Католицька Церква є Католицькою Церквою, тоді ви берете на себе відповідальність за злочини тієї Церкви, бо вона показала себе проти-державною та злочинною".⁴⁴).

---

⁴³) J. Kalist: *Uniatsky klerus...*, p. 154.

⁴⁴) Із зрозумілих причин джерело цієї інформації не можу подати.

Погроза міністра справедливости д-ра Чепічки пролунала дня 17-го лютого, а підчинені йому органи безпеки, всього кілька днів пізніше, вже й почали виконувати його погрози.

Оце дня 22-го лютого 1949 р., о годині 11:30 перед північчю, чехословацька жандармерія зробила напад на монастир ОО. Василян у Пряшові, і обидвох Отців, що були дома, (о. Маріяна Поташа та о. Йосифа Гомічка), та 9 ченців братів і новиків повели до тюрми. Про це маю дослівний відпис обширного листа покійного о. П. Булика ЧСВВ, написаного по-латині до Генерального Вікарія нашого Чину в Римі, о. Гліба Кінаха ЧСВВ, з датою 28 березня 1949. В листі написано:

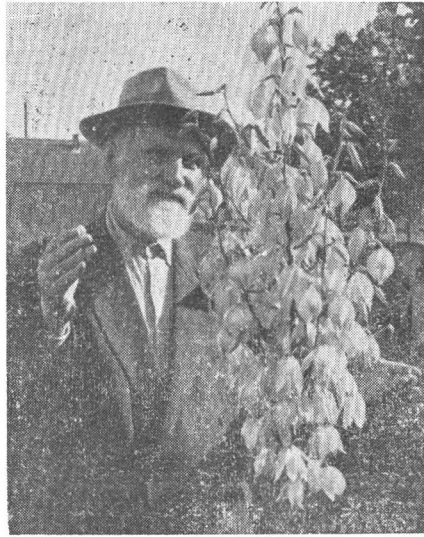
”Органи безпеки забрали до тюрми всіх ченців, не давши їм дозволу взяти з собою навіть найконечніших речей, хоч би й білизни. Позбувшись всіх ченців, зачали обшук цілого монастиря, що тривав цілу ніч... Під час обшуку забрали з монастиря всі 6 машинки до писання та все інше, що їм подобалося. Скінчивши обшук, запечатали входові двері до монастиря.

Всі вищезгадані ченці — це уродженці Чехословаччини, і по сьогоднішній день, коли пишу оці рядки, вони ще все знаходяться в тюрмі.

Наступного дня один старшина прилюдної безпеки повідомив Преосв. єпископа Гойдича, що монастир ОО. Василян зліквідовано, бо в ньому знайдено більшу кількість харчів, ніж законом дозволено, а також знайдено підозрілі та протидержавні матеріяли. Одночасно він приказав, щоб Преосв. єпископ забрав із монастиря, а також із приватної та прилюдної каплиць усе, що в них знаходиться, полишивши самі тільки голі стіни. Це й зроблено, і всі движимості монастиря складено в авлі єпископської резиденції.

Отець сеньйор (цебто сам о. П. Булик ЧСВВ) згаданого дня, тобто 22-го лютого, після обіду поїхав до Требішівського монастиря й, коли вернувся назад наступного дня ввечері, знайшов двері монастиря запечатані й

**Впр. о. Полікарп Булик,
ЧСВВ в конц-таборі для
священиків у Бачі, зах.
Словаччина. Упокоївся в
Бозі 20. вересня 1961 р.**

тому заночував у єпископській резиденції, а після того вибрався до Праги, щоб просити інтервенції в тих, до кого це належить, але, на жаль, без жадного успіху.

Тієї самої ночі, — пише далі о. П. Булик ЧСВВ — органи прилюдної безпеки перевели обшук також і в монастирі СС. Служебниць у Пряшові. Замкнену залізну браму, що вела до монастиря, силою розвалили, Сестер позривали із сну й увесь монастир основно зревідували, але, на щастя, жадної Сестри не арештували.

Тієї самої ночі відбувся обшук також у СС. Василянок у Пряшові. Сім Сестер повели до тюрми, навіть старших віком. Після кількох днів випустили на волю три Сестри, що нездужали.

Що торкається обвинувачення, що буцімто в домі нашого новіціяту знайдено підозрілу та протидержавну літературу, — то це зовсім фальшиве, хібащо органи безпеки, під час обшуку, із злої волі, самі підкинули такі матеріяли. Аджеж у минулому році, в червні та серпні, два рази переводили урядовий обшук нашого монасти-

ря, і то такий основний, що в невеликому нашому домі 9 осіб прилюдної безпеки проводили його повних 6 годин, від 6-ої до 12-ої години. Від того часу ми весь час жили в небезпеці, що знову можуть прийти перешукувати наш дім, і ця обставина говорить сама за себе.

Інші наші монастирі, по сьогоднішній день, покищо не діткнені, але досить одверто говориться про те, що невдовзі також і вони, в першій мірі Требішов, мають бути ліквідовані.

Наші дні пливуть у страху й тремтінні. Єдиною нашою потіхою є сильне довір'я в милосердя всемогучого Бога, що єдиний може допомогти та потішити”.

Після підпису, о. П. Булик ЧСВВ ще додав отаку замітку: ”Про це все не було жадної згадки в пресі”.

Кілька місяців після одержання повищого листа, до Риму наспів із Пряшова короткий лист Преосв. П. Гойдича ЧСВВ, з датою 4-го червня 1949 р. У своєму листі — усього 10 рядків! — наш праведний Владика писав:

”Дорогий Отче Генеральний Вікаріє!

Цими днями я одержав Шематизм ЧСВВ на рік 1949, і з великим зацікавленням переглянув його. Від того часу сталася зміна в Пряшові, бо на Духновичовій 3 (адреса нашого монастиря) уже найомний дім і гімнастична зала. Мешканці Духновичової 3 ще все на реколекціях (цебто в тюрмі), а це від 22. II. 1949; подібно також і 6 мешканців Францисего (цебто монастиря СС. Василянок). Великий страх маємо за Сладковичову 23 (Сиротинець і монастир СС. Служебниць), а також за Францисего, бо комусь дуже подобаються, і ми побоюємося, що скоро треба буде з ними попрощатися. О. Полікарп старший (цебто о. П. Булик) раз тут, раз там, і не знаю, де знаходиться.

Інакше живемо в доброму здоров'ї, не голодуємо.

За Шематизм сердечно дякую.

Просимо за св. молитви і всіх сердечно поздоровляє

† П.

Під своїм підписом Владика додав ще замітку, останню, найновішу вістку: "Сладковичова (цебто монастир СС. Служебниць) пішла долі Торисою. (Ториса — ріка на схід від Пряшова). Її мешканці розтрясені по цілій республіці. "Orate Fratres!" (Братіє, моліться!).

Як ми довідалися пізніше, всіх СС. Служебниць із Пряшова, Люцини та Требішова, разом близько 30 Сестер — вивезено на захід, на Моравію і більшість їх почала працювати в лікарні, в Угорському Градищі, де кілька місяців тому арештовано 16 СС. Служебниць.

Вістка про ліквідацію монастиря ОО. Василіян у Пряшові, в лютому 1949 р., швидко рознеслась між нашими вірними по всій східній Словаччині й викликала затривоження. Але одночасно щораз голосніше говорилось також і про те, що не тільки всі монастирі будуть ліквідовані, але й також і всі греко-католицькі священики будуть мусіти перейти на православ'я та всі вірні стануться православними. Священики чи вірні, що будуть противитися православ'ю, "підуть на Сибір". Комуністичні агітатори за православ'єм уже ходили по наших селах і обіщували, що ті, які перші перейдуть на православ'я, дістануть більший приділ із церковних земель, що будуть відняті від греко-католицьких священиків.

З приводу таких агітацій, єпархіяльний орган "Благовістник" дня 20 березня 1949 р. помістив наступну пересторогу та завізвання: "Між нашими вірними увесь час крутяться агітатори, ціллю яких є обіцянками або залякуванням відірвати наших вірних від своєї Греко-Католицької Церкви. У відповідь на такі залякування пригадуємо вам християн перших трьох віків, які за свою віру готові були не тільки пожертвувати свій маєток, але також і найстрашніші муки, навіть і смерть потерпіти, бо знали, що "яка користь людині, коли й увесь світ зискає, але втратить свою душу".

Такі перестороги для вірних — пізніше будуть зареховані нашому Владиці як злочин "підбурювання проти народньо-демократичного ладу Чехословаччини". Але

католицькі єпископи ЧСР перестерігали своїх вірних перед небезпеками, що грозять їм і Церкві з боку атеїстичного комунізму. Робили це при допомозі загально прийнятих пастирських листів, що їх друкують, пізніше тільки мімеографовано і через спеціальних і довірених кур'єрів розсилали по парафіях, бо пастирські листи посилали поштою — комуністична цензура перехоплювала.

Влітку 1949 р. комуністична влада зарядила, що відтепер "зовсім справедливо" в кожній єпископській резиденції буде двох-трьох владою поставлених "довірених мирян", що будуть контролювати всю чинність єпископських канцелярій. Вони мали обов'язок цензурувати все листування владик і їхніх канцелярій, товаришувати єпископам у всяких їхніх подорожах, урядових чи приватних, "сповідати" кожного, хто приходить до єпископа (у якій справі, чого, з якої причини, і т. п.), і без їхнього дозволу єпископи не сміли видавати ніяких заряджень для своїх священників чи вірних.⁴⁵). Таким чином комуністична влада намагалась зовсім підкорити собі католицьку ієрархію та задушити всю свободу релігії.

Влітку 1949-го року, точно 19-го червня 1949, всією Католицькою Церквою в Чехословаччині потряс факт нечуваної зневаги над особою дуже популярного архієпископа Праги, д-ра Йосифа Берана, відомого мученика німецьких конц-таборів, майже національного героя, що мав сильні впливи в різних міністерствах у Празі. Наш Преосв. Владика П. Гойдич, завжди знаходив поміч і охорону в архієпископа Берана. Але в міжчасі комуністична влада почала грубо ставитись навіть і до нього, жививаючи при тому брутальних засобів.

На празник "Божого Тіла", 19-го червня, коли архієпископ Беран служив Службу Божу в своїй катедрі на

---

⁴⁵) Nahalka: *The Persecution...*, p. 130; D. A. Schmidt: *Anatomy...*, p. 309. Свідчення чеського священника, машинопис, стор. 19 та 21.

**Впр. о. Полікарп Булик, ЧСВВ в домовині, в оточенні Сестер
Служебниць та Монс. Степана Гойдича, брата Преосв.
Павла Гойдича, ЧСВВ.**

Градчанах і саме мав зачатись похід із Найсв. Євхаристією, до катедрального храму вдерлось близько 80 до 100 робітників і студентів, що їх привезено туди із фабрик та університету вантажними автами. Вже й без них у храмі спостережено більше число підозрілих осіб. Коли архиепископ хотів зачати проповідь, комуністичні демонстранти почали свистати й голосно викрикувати. Архиепископ не міг проповідувати і процесія з Найсв. Тайнами не могла відбутися. Виходячи з катедрального храму св. Віта із сльозами в очах, архиепископ просив своїх вірних зберегти спокій і не дати себе спровокувати. Ще того самого дня вся Прага довідалась про цей скандал і самі комуністи, інспіратори тієї демонстрації, були огірчені з того приводу. Огірчені не з причини самої демонстрації, а тому, що один студент передчасно почав свистати в катедральному храмі, тоді як в пляні було зробити демонстрацію під час процесії з Найсв. Тайнами, щоб прилюдно потурбувати "твердолобого" архиепископа Берана і збездити Найсв. Тайни. Коли

обурення католиків у ЧСР стало вже аж занадто головним, заклопотана комуністична влада прилюдно обіцяла, що "винovníків жалюгідної демонстрації покарає.⁴⁶⁾ Але кілька днів пізніше головний винovníк "повісився", щоб не прозрадити даних йому інструкцій.

Свята Столиця в Римі з великою увагою слідкувала за протикатолицькими подвигами комуністичної влади в Чехословаччині, і накінець, коли комуністична влада примусила найвищого урядовця Папської Інтернунціятури, Монс. Дженаро Вероліно, покинути край, бо, мовляв, він підбунтовував чехословацьких католицьких єпископів проти заряджень влади, -- Папа Пій XII, дня 13-го липня 1949 р. проголосив екскомуніку на всіх католиків, що добровільно вступили до комуністичної партії і підтримують ідеологію атеїстичного комунізму.⁴⁷⁾

Реакція комуністичної влади ЧСР прийшла дуже швидко. Оце дня 15-го липня 1949 р. міністер справедливості, д-р Алексій Чепічка, повідомив усіх католицьких єпископів та всіх вищих настоятелів чернечих Чинів, що "кожна спроба представників Католицької Церкви переводити папську екскомуніку в діло -- буде вважатися зрадою держави".⁴⁸⁾ Отож був би це "злочин зради держави", коли б котрийсь із священників відважився повідомити своїх вірних про згадану папську екскомуніку, коли б у сповіді відмовив розршення нерозкаяному комуністові, коли б не хотів повінчати комуністів або відмовив комуністам останні св. Тайни чи похорон. У найближчих двох місяцях більш ніж 200 римо-католицьких і греко-католицьких священників опинилося в тюр-

---

⁴⁶⁾ Цей випадок обширно описує наочний закордонний свідок D. A. Schmidt: *Anatomy...* pp. 301-305.

⁴⁷⁾ D. A. Schmidt: *Anatomy...*, p. 310; Nahalka: *The Persecution...*, p. 132.

⁴⁸⁾ D. A. Schmidt: *Anatomy...*, p. 313.

мах за читання пастирських листів із папською екскомунікою та взагалі за вороже ставлення до народньо-демократичного уряду Чехословаччини.⁴⁹⁾

Тож у такій крайньо напруженій атмосфері та в таких надзвичайно складних умовах надійшов 1950-ий рік, коли комуністична влада ЧСР рішилась твердою рукою виконати диктат Москви — ліквідувати Греко-Католицьку Церкву, щоб опісля легше могла взятись як не до повного знищення, то принаймні до значного ослаблення досі сильної структури Католицької Церкви в ЧСР.

Католицька Церква латинського обряду, в порівнянні з нашою Церквою, була дуже сильна. Року 1950-го вона мала 3-ох архієпископів, 16 єпископів, 10 епархій, 5,338 священиків, 1,911 ієромонахів і братів різних Чинів та 8,247,455 вірних.⁵⁰⁾ Наша Греко-Католицька Церква в тому самому часі мала 2-ох єпископів, 301 світських священиків, 27 Василян, 29 Редемптористів східнього обряду та 305,645 вірних.⁵¹⁾

Таку маленьку одиницю, як наша Греко-Католицька Церква, — помірно легко було зліквідувати, і її зліквідовано в апокаліптичній атмосфері "Судного Дня", що потряс усією Католицькою Церквою в Чехословаччині.

---

⁴⁹⁾ Там же.

⁵⁰⁾ *Annuario Pontificio, Roma-Vaticano, 1950.*

⁵¹⁾ *Schematismus venerabilis cleri diocesis Fragopolitanae seu Presovenss pro anno Domini 1948, Presov, 1948.*

ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ЧСР

Рік 1950-ий записався в історії Чехословаччини як рік, у якому Католицька Церква обидвох обрядів пережила найбільші потрясення, свою Голготу, а комуністична влада в Празі виставила себе на найбільшу ганьбу перед усім культурним світом. Почалося воно з того, що перше виарештовано вищих настоятелів усіх більших і найбільш впливових чернечих Чинів і переведено показовий судовий процес над ними, після чого прийшла т. зв. "Вартоломіївська Ніч", у якій протягом однієї години зліквідовано всі мужеські монастирі в ЧСР, а потім "зовсім легально", зовсім "по-демократичному", "з волі народу" зліквідовано нашу Греко-Католицьку Церкву,

В історії Церкви чернечі Чини завжди були і по сьогодні є найсильнішим її заборолом, охороною і джерелом її духовного розвитку, а то і рятунком у лихолітті, та також і найбільш жертвними помічниками церковної ієрархії. Комуністи знають це дуже добре й тому рішили зліквідувати їх якнайшвидше, щоб ще більше залякати народ, а єпископів позбавити найпевнішої опори.

Оце в січні в 1950 році заарештовано, а на початку квітня поставлено перед суд у Празі десять настоятелів та найбільше впливових членів Чернечих Чинів, і всіх їх як ворогів працюючого люду, шпигунів та зрадників держави — засуджено на довгі роки тюрми та важких

робіт.⁵²⁾ Обвинувачення, що їх читав державний прокуратор, були такі штучні, такі фантастичні, що певно і він сам не вірив у те, що читав. Оце, за його твердженням, кожний із Чернечих Чинів — Єзуїти, Премонстрати, Редемптористи, Францісканці, Домініканці — мав окреме призначене йому злочинне завдання: Отці Премонстрати мали приготувати та в своїх монастирях переховувати зброю, потрібну для повстання проти соціалістичної влади Чехословаччини; ОО. Єзуїти на спілку з ОО. Редемптористами мали шпигувати та підривати моральне виховання молоді, релігійно фанатичну молодь зробити сліпим знаряддям закордонної реакції; Чин ОО. Францісканців мав агітувати між селянами, щоб вони саботували соціалістичну перебудову господарської системи краю та приготувати все селянство до загального повстання; Чин ОО. Домініканців мав керувати всією протидержавною активністю Церкви.⁵³⁾ Розуміється, всі підсудні признавалися до своїх злочинів і широко каюлися, а суд повністю доказав зрадницьку протидержавну активність чернечих Чинів у ЧСР.

Під кінець того самого 1950-го року (від 21 листопада до 2 грудня) суд ще судитиме й на тяжкі тюремні кари засудить дев'ятьох священників-інтелектуалів, чеських професорів університетів та духовних семінарій, саму провідну верству клиру Католицької Церкви в ЧСР, щоб стягти якнайбільше голів уявленої опозиції. І знову всі

---

⁵²⁾ Були це: два провідні члени Чину ОО. Премонстратів — оо. Махалка, Тайовский, три Єзуїти — оо. Силган, Кайпр, Микулашек, три Редемптористи — оо. Мастиляк, Блесик, та Бартак, один Домініканин — о. Брайто, та один Францісканець — о. Урбан. Усіх їх засуджено на 9 до 25 років тюрми, а нашого греко-католика, о. Мастиляка — на досмертну тюрму, бо, мовляв, він кілька років жив у "Русікум", у Римі, студіюючи у Східньому Інституті, отже він "найбільш тренований шпигун у користь Ватикану". (D. A. Schmidt: Anatomy of a Satellite, p. 320).

⁵³⁾ D. A. Schmidt: Anatomy..., 320-321.

підсудні розкаянно будуть признаватися до своїх злочинів і просити прощення, а комуністичний суд у Празі знову і знову ликоватиме, що ось ми знову відкрили гадюче гніздо змовників проти держави, цим разом як "агентів Ватикану".⁵⁴⁾.

Але нас більше цікавить справа небувалої в історії західньої цивілізації — ліквідація всіх римо-католицьких та греко-католицьких монастирів у ЧСР, що її переведено протягом однієї години вночі з 13-го на 14-го квітня 1950-го року. Ця подія потрясла всім громадянством ЧСР і навіть щировіруючим комуністам відкрила очі. Чеські комуністичні потентати показали себе справді послухними виконавцями волі своїх "великих русских братів", що їх вони слухали аж по-рабськи, аж до упідлення себе, викликаючи огиду в своєму власному громадянстві та погорду до себе в очах усього культурного світу.

Оце в 11-ій годині вночі, з дня 13-го на 14-го квітня 1950-го року, вже заздалегідь змобілізовані відділи поліції, жандармерії та міліції застукали у двері кожного монастиря в республіці, ввійшли та заявили, що оце "в імені закону оцеї монастир конфіскується і всі ви арештовані". Ченцям дано всього кілька, дослівно кілька хвилин, щоб спакували свої найконечніші речі, і всіх їх вивезено до наперед означених монастирів, що їх перетворено на концентраційні табори для ченців. Так через одну годину, одним замахом ув'язнено 1,911 ієромонахів і братів усіх Чинів. Кілька тижнів пізніше подібним способом заарештовано 10,660 католицьких черниць⁵⁵⁾ і всі мужеські та жіночі монастирі, з усім їхнім рухомим та нерухомим майном, перебрано на державні цілі. Але конфіскація тих монастирів не всюди йшла легко і глад-

---

⁵⁴⁾ *Processo contro gli agenti del Vaticano in Cecoslovacchia — il vescovo Zela e compagni, Orbis-Praga, 1950.*

⁵⁵⁾ *D. A. Schmidt: Anatomy...*, p. 317; *Jednota, (Middletown, Pa.), July 13, 1977.*

З похорону Впр. о. П. Булика, ЧСВВ.

ко. Маємо свідків, які розповідають, що нпр. монастир ОО. Василіян у Требішові пробували ліквідувати зразу після арештування ОО. Василіян у Пряшові (22 лютого 1949 р.), але навчені досвідом Пряшова греко-католицькі мешканці Требішова були приготовані на таку несподіванку. Коли перед монастирем, за білого дня, з'явилось вантажне авто з 8-10-ома жандармами, хтось задзвонив на тривогу у віддаленій парафіяльній церкві й нараз збіглося до монастиря близько 80 до 100 поблизьких господарів, а то й робітників із недалекого цукровару з киями, вилами, хто що мав під руками. Цим разом вірні оборонили своїх Отців і жандарми мусіли відступити перед такою перевагою.⁵⁶⁾

Другий напад на монастир ОО. Василіян у Требішові переведено вночі з 13-го на 14-го квітня 1950 р. Цим разом жандарми оточили монастир, вистрілили кілька га-

⁵⁶⁾ Свідчення о. Й. Кузьмяка ЧСВВ; Свідчення чеського священика, Машинопис, стор. 12.

зових стрілен, покриваючи мрякою все довкілля, вдерлись до монастиря, виваживши двері, заарештували о. ігумена Полікарпа Олеяра ЧСВВ та о. Никодима Крета ЧСВВ а третьому членові монастиря, о. Іванові Магурові ЧСВВ хворому на легені вдалось під мрякою босоніж і в піжамах втекти до поблизьких сусідів, де він на піддашші просидів 3 дні і 3 ночі, від чого дістав запалення легенів і після довшого хворування таки й помер. Цей випадок стався голосним на цілу республіку.⁵⁷⁾

Подібно на всю республіку голосним стався випадок із конфіскацією монастиря наших ОО. Редемптористів східнього обряду в Михаловцях на східній Словаччині. Там під час арештування ченців жандармерія розставила кулемети проти вірних, що збіглися з поблизьких вулиць, щоб оборонити своїх Отців місіонерів.⁵⁸⁾

Манастир ОО. Василян у Межилабірцях, що zarazом був також і парафіяльним домом, зліквідовано якось зовсім тихо і спокійно. Невеликий автобус, яким мали вивезти ОО. Василян, уже після обіду було видно перед будовою міського суду й там він чекав аж до півночі, коли жандарми застукали у двері й заарештували о. Протоігумена Полікарпа Булика, о. Єроніма Федоронька, щойно висвяченого о. Інокентія Федоронька та брата Методія Швайку й повели їх перед будову суду окружною дорогою, через корчі та цвинтар, повсаджали їх до автобусу й тихо, серед ночі, вивезли їх із міста. В домі полишили тільки о. Йосафата Кузм'яка ЧСВВ, що був парохом місцевої греко-католицької церкви. Полишили його, бо урядово було заряджено, що при кожній парафії повинен лишитись один-однісінький священик для

---

⁵⁷⁾ Там же.

⁵⁸⁾ Свідчення о. Й. Кузм'яка та чеського священика, а також свідчення очевидця, вдови по о. Бланаровичеві, що тоді жила в Михаловцях на східній Словаччині.

обслуги вірних, щоб не було забагато крику і протестів.⁵⁹⁾

Таким чином арештованих ченців так нашого східного обряду, як також і ченців латинського обряду поліційні органи перевозили до монастирів-священничих конц-таборів на Словаччині, Моравії та в Чехах. Наших ОО. Василян із Межилабірців, Требішова, Пряшова та Праги, а також і ОО. Редемптористів із Михаловець, Стрпкова та Собінова — перевезено до сконфіскованого монастиря ОО. Редемптористів у Подолінці, у підніжжі Високих Татрів. Там, у монастирі та в шкільній будові сконцентровано більш ніж 630 ченців 12-ох різних чернечих Чинів східної Словаччини, яких пізніше розтрясено по інших конц-таборах на Словаччині, Моравії та в Чехах, як Мученіки, Бач, Бенядик, Ясов, Ілава, Леополдсв, Новаки, Глоговец та інші місцевості. Молодших ченців відділено від старших і їх примушено працювати в копальнях, нпр. у Гандльовій на Словаччині, або в уранових копальнях у Яхимові, в західніх Чехах, або змушувано їх виконувати найтяжчу та найбруднішу роботу при будові каналів, мостів, касарень, і т. п. До таких тяжких робіт часто гнали також і старших священників, а вечорами усі такі в'язні мусіли ще брати участь у "перевиховних курсах соціальних наук марксизму-ленінізму", що тривали по 2-3 години майже кожного вечера.⁶⁰⁾

---

⁵⁹⁾ Свідчення очевидця, о. Й. Кузьмяка ЧСВВ. Хоч його по-лишено на місці для обслуги церкви, недовго він там втримався. Під натиском він мусів покинути парафію, після чого цілий рік переховувався як робітник в одній лікарні в Празі, доки не рішився втекти до Австрії, а звідти через Рим, дістався до Америки, де й помер на удар серця дня 18 жовтня 1978 року.

⁶⁰⁾ Nahalka: Persecution..., р. 138; Свідчення п-і Бланарович, що переодягнена за пастушку корів, раз мала нагоду через колючі дроти концентраційного табору коротко розмовляти із своїм чоловіком, о. М. Бланаровичем.

До наших грекокатолицьких священників (130 осіб) пізніше сконцентрованих у таборі в Глоговці в західній Словаччині, не раз вечорами приходили представники комуністичного уряду — Кметь, Гусак, Новоместський, Голдош і інші та й казали їм: "Ви не мусите так тяжко працювати чи мучитися в конц-таборі. Підпишіться на Православ'є і ще сьогодні підете собі додому".⁶¹⁾ Комуністам уже не йшлося про те, щоб карати та винищити "бандерівців". Вони тільки хотіли якнайбільше священників дістати на Православ'є, щоб самим прислужитися Москві.

Після арештування всіх ченців та черниць, між нашими греко-католицькими священниками по парафіях посилено агітації, а то й погрози та натиск, щоб вони "по-доброму" зголошувались до переходу на Православ'є, бо пізніше, мовляв, "можуть мати деякі труднощі". Деяких приманювали грошима, пропонуючи їм по 40,000, навіть 60,000 чсл. корон, якщо підпишуть маніфест за приступлення до Православної Церкви. Декотрих же священників, що показали твердим і непохитним та могли впливати також і на інших священників чи мирян жандармерія їх нишком виловлювала і поночі відвозила до тюрем у Пряшові та в Кошицях.⁶²⁾

У приготуванні до ліквідації нашої Церкви тероризовано також греко-католицьких студентів та студенток по всіх середніх школах у східній Словаччині, погрожуючи їм, що не будуть допущені до кінцевих іспитів, до матури, а потім до університетів, якщо не підпишуться на Православ'є.⁶³⁾

---

⁶¹⁾ З приватного листа одного з ОО. Василіян, також свідчення п-і Бланарович.

⁶²⁾ Свідчення п-і Бланарович, а також свідчення трьох греко-католицьких священників, машинопис, ст. 4.

⁶³⁾ Такі речі сталися явними 18 років пізніше, за часів Дубчека 1968-го року, гляди: Праса, Bratislava, 14 маја 1968.

Ось у такій атмосфері обманств і фізичного та морального терору наближався день, коли порішено ліквідувати нашу Церкву на Пряшівщині. В Празі вже 1946-го року створено архієпископство Московської Православної Церкви для невеличкої горстки — приблизно 30,000 православних, переважно чеських колоністів із Волині, що після другої світової війни повернулись до батьківщини своїх батьків, до Чехословаччини. Празький православний архієпископ Елевтерій, дня 30-го грудня 1949 року назначив двох нових православних єпископів — чеха Честміра Крачмара для Оломуца на Моравії та колишнього військового старшину, Алексія Дехтерова для Пряшова на східній Словаччині.⁶⁴⁾ В Оломуці могли бути деякі православні Чехи, післявоєнні переселенці з Волині, але в Пряшові було всього кільканадцять православних родин, а на всій східній Словаччині було всього 5-6 невеличких і на широкому просторі розкинутих православних парафій. Створення окремого православного єпископства для них у Пряшові — було для кожного великою загадкою. Але через короткий час показалося, що московський владика Алексій мав виконати для Москви велике післаництво.

Оце в березні 1950-го року в містечку Ружбахи, недалеко Подолінца під Татрами, відбулись таємні наради, в яких узяли участь представники "Уряду для Церковних Справ", представники пряшівського православного єпископа Алексія та представники Української Народньої Ради. Під час тих нарад обговорювано плян на ліквідацію Греко-Католицької Церкви та створено Центральний Комітет, що мав помагати окружним та місцевим комітетам в організуванні "добровільного" гладкого переходу всіх греко-католицьких священників та вірних на московське Православ'є. Знайшлося кілька слабодухів, незадоволених греко-католицьких священників, що дали се-

---

⁶⁴⁾ о. А. Пекар, ЧСВВ. Нариси Історії Закарпаття, Рим 1967, ст. 173; M. Lacko, S. J. Liquidation of the diocese of Presov, Slovak Studies I, Historica 1, Slovak Institute, Rome, 1961, p. 161.

бе намовити до переходу на Православ'є, і вони також брали участь у таємних нарадах у Ружбахах. Були це вже раніше підкуплені оо. Михайло Кнап, Дезидерій Шудих, Ілля Качур, Антін Гаврила та Пагій. Ліквідацію нашої Церкви порішено перевести дня 28-го квітня в Пряшові, у великій залі готелю Чорний Орел, під плащиком "маніфестації за мир".⁶⁵⁾

Між тим до священників охочих переходити на Православ'є долучились інші, на жаль, декотрі з найближчого оточення Пресв. Павла Гойдича, а це: титулярний крилошанин — Віктор Михалич, директор єпископської канцелярії, — о. Іван Кокинчак, урядовець єпископської канцелярії, — суспендований о. Павло Войтович та ще кілька сільських священників. У тому ж самому часі, для влегшення ліквідації нашої Церкви, поліція виарештувала тих священників, про яких було відомо, що вони не піддадуться натискові, ба ще й на інших готові впливати, щоб не дали себе обманути. Такими були: митрофорний прелат д-р Микола Руснак, крилошанин Теодор Ройкович, генеральний вікарій Мукачівської Адміністрації — архидиякон Антін Тинк, професор духовної семінарії в Пряшові, — о. д-р Мирон Подгаєцький, архидиякон Іван Крафчик, пряшівський парох — о. Мирон Петрашович, кошицький парох — о. Павло Рокицький, катехит у Пряшові — о. Степан Гаврила (син відступника, о. Антона Гаврили) та ще кількох інших. Усіх їх вивезено до конц-табору в Бачі на західній Словаччині.⁶⁶⁾

Отак, після ув'язнення всіх ченців та всіх характером сильніших світських священників — комуністам уже легше було приступити до їхнього диявольського діла, до ліквідації Греко-Католицької Церкви, бо до помочі мали вже й кілька священників, зрадників-юдів.

---

⁶⁵⁾ M. Lacko, S. J. *Liquidation...*, p. 162; Свідчення трьох греко-католицьких священників, машинопис, ст. 2.

⁶⁶⁾ Свідчення трьох греко-католицьких священників, машинопис, ст. 2.

Різдво Василянина-каторжника після ув'язнення всіх ченців усіх чернечих Чинів у Чехословаччині.

Кілька днів перед датою тієї ліквідації Державний Уряд для Церковних Справ розіслав усім нашим священикам запрошення на "священничу конференцію", що мала відбутись у Пряшові, дня 28-го квітня 1950 р. Одночасно священики мали привезти з собою кілька парафіян, як представників своєї парафії в "маніфестації за мир".⁶⁷⁾ У дійсності, як пізніше виявилось, мало хто з наших людей знав, що властиво приготовляється, що має статися в Пряшові. Навіть між священиками тільки декотрі, яких звичайно уважано песимістами, підозрівали, що мабуть приготовляється щось дуже злого, може навіть і ліквідація нашої Греко-Католицької Церкви, як це ось недавно сталося в Галичині, Румунії та в Карпатській Україні. Підозріння таких песимістів показалися оправданими.

Оце, дня 28-го квітня 1950-го року, вчасним ранком окремі автобуси з'явилися у наших греко-католицьких селах. Вони мали безплатно привезти людей до Пряшова "на мирову конференцію". Люди завізані своїми священиками або листовно запрошені Державним Урядом для Церковних Справ, вибралась до Пряшова. Там усіх їх завезено до репрезентаційного готелю Чорний Орел, у самому центрі міста. На велике здивування всіх, на фронтонній стіні головної залі висіли великі портрети московського патріярха Алексія та празького православного архієпископа Елевтерія, на задній стіні портрети Сталіна та президента ЧСР — Готвальда, а на бічних стінах видніли написи, що вихваляли Советський Союз, ганили Рим і всіх закликали до Православ'я. Побачивши все це, декотрі із священиків зорієнтувавшись в чому діло, пробували тихо й незаметно вийти із залі, але при виході стояла сторожа і кожного завертала назад.⁶⁸⁾

Про перебіг тих зборів подрібно реферував православний місячник "Світло Православ'я", який подає, що

---

⁶⁷⁾ Там же.

⁶⁸⁾ о. А. Пекар, ЧСВВ. Нариси Історії..., ст. 173, М. Ласко, S. J., Liquidation..., p. 164.

"Історичний Собор греко-католицьких священників та мирян відбувся в великій залі Чорного Орла в Пряшові, дня 28-го квітня. Приблизно 820 делегатів, у тому числі 100 священників, а також близько 4,000 вірних репрезентували словацьких та українських-руських греко-католиків, що живуть у Чехословаччині".⁶⁹).

За головним столом, як подає той часопис, сиділо 10 греко-католицьких священників і 7 мирян. Збори, чи "історичний Собор" відкрив голова Приготовавчого Центрального Комітету за поворот на Православ'є, п. Беніцький, який заявив: "Сьогодні ми є свідками ліквідації останньої греко-католицької єпархії в Пряшові". Більшість приявних священників доперва під час цієї промови довідались про властиву ціль цієї, буцімто "мирової маніфестації", на яку привезено їх до Пряшова.

Після вступної промови п. Беніцького слідували ганебні промови п'ятох греко-католицьких священників-зрадників, — оо. Кнапа, Качура, Бігуна, Гаврили та Товта, які критикували Ватикан, що "насильно накинув" нашому народові Унію і тепер під'юджує до нової війни", і на основі таких, переважно політичних закидів, взивали всіх греко-католиків так вірних, як і священників, — перейти до Православної Церкви.

---

⁶⁹) Svetlo Pravoslavia, Prešov, No. 1-2, 1950, p. 18. Цей правослашний місячник подає 100 греко-католицьких священників приявних на тому "соборі", галицький священник-відступник, о. Йосиф Сірко, говорить про "близько 80" священників, а комісар Уряду для Церковних Справ у Братиславі, Ладислав Голдош, що був того дня в готелі Чорний Орел у Пряшові, говорить про 40 греко-католицьких священників приявних на "соборі". (Гляди: Smena, Bratislava, 28 mája 1968, Kapitoly z najnovších cirkevných dejín). Той сам п. Л. Голдош говорить у наведеному інтерв'ю, що його співтовариші нараховували всього 720 учасників "собору". Я особисто був у великій залі того готелю на кількох торжествах, менше-більше пам'ятаю на її розміри й думаю, що навіть тільки стоячи там не могло поміститись більше, ніж 1,000-1,200 осіб.

Розуміється, всі ті промови, як пише "Світло Православія", часто були переривані бурхливими оплесками. Після промов Собор вибрав тричленну комісію, що мала виготовити та прочитати "соборові резолюції". Але резолюції вже були заздалегідь приготовані, згори подиктовані, і д-р І. Рогаль-Ільків, представник Словацької Народньої Ради, прочитав їх зібраній публіці. Ось, вони:

"Собор греко-католицьких священників і мирян, що зійшовся в Пряшові дня 28-го квітня 1950 р. і якого 820 делегатів представляють Греко-Католицьку Церкву в Чехословаччині, — заявляє, що Рим, намагаючись накинати свою волю всій Церкві — відірвався від своїх братів у Православній Церкві. Церковна Унія насильно накинена нашому народові в 17-му столітті римо-католицькою феодалною Австро-Угорщиною, — провадила до латинізації та денаціоналізації нашого словацького та українсько-руського народів. Сьогодні, коли завдяки блискучій перемозі Советського Союзу в останній війні та завдяки тріумфові працюючого люду в славних лютневих днях,⁷⁰⁾ — наші народи відзискали волю й позбулись загарбника, — було б безглузним і шкідливим для нас придержуватись Унії з Ватиканом, що є одним із головних палячів війни. В таких обставинах це було б непростимим промахом, коли б ми і надалі плекали між нашими народами взаємну ненависть, відчуження та братовбивчі свари, що їх породила накинена нам Унія.

Тому на основі тих фактів, — Собор греко-католицьких священників і мирян пряшівської та прилучених епархій⁷¹⁾ — порішив наступне:

1. Відкликати рішення Ужгородської Унії з року 1646 чи 1649.

---

⁷⁰⁾ Натяк на комуністичний переворот у Празі під кінець лютого, 1948.

⁷¹⁾ Натяк на парафії мукачівської та гайдудорозької епархій, що після війни опинились у ЧСР, отже також у рамках пряшівської епархії.

2. Ліквідувати Унію, зірвати зв'язки з Римом та повернутись на лоно святої православної віри наших батьків.

3. Покликуючись на Христові слова "Щоб усі були одно", цебто, щоб християни об'єдналися в любові та богочитанні, — Собор постановляє об'єднатися з Русскою Святою Православною Церквою, і просити його святість Алексія патріярха московського і всієї Руси, щоб він прийняв нас під свою юрисдикцію".⁷²⁾

В дальшому порішено вислати відповідні телеграми до високопоставлених осіб у Москві, в Празі та в Братиславі.

"Бурхливими оплесками — як подає "Світло Православія", — Собор одноголосно прийняв ті резолюції, а також спонтанним виявом згоди апробував "маніфест", що його виготовила резолюційна комісія.

"Маніфест" (16-сторінкова летючка друкована на мімеографі) — це звернення до всіх греко-католицьких священиків і вірних Чехословаччини. В ньому провокативні, демагогічні напади на Католицьку Церкву, викривлена версія Ужгородської Унії та завізвання, щоб усі переходили на Православ'є. Ось один уривок із того "маніфесту":

"Ми уповноважені представники всіх вірних, що були членами Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині, звіднаємо, що Унія з Римом скасована, і наслідком того Греко-Католицька Церква вже не існує в Чехословаччині. Її члени та її священики, а також і її храми та парафіяльні доми від сьогодні належать до Святої Православної Церкви".⁷³⁾

На закінчення "Собору" всі заспівали чеський та словацький національні гимни, і після того зформовані в процесію, — пішли до греко-католицького кафедрального храму. Тяжкі входові двері до катедри були замкнені.

---

⁷²⁾ Svetlo Pravoslavia, Prešov, 1950, c. 1-2, str. 22-24.

⁷³⁾ Svetlo Pravoslavia, c. 1-2, str. 22-24.

Делегація відступників пішла до єпископської резиденції, вимагаючи від єп. Павла Гойдича, щоб він дав їм ключі від дверей катедри. Владика відмовився. Тоді юрба силою виважила двері до катедрального храму.⁷⁴⁾

Окрема делегація пішла запросити православного єпископа Алексія Дехтерева до "відзисканої для Православія" катедри, щоб там відправив благодарственный Молебень. "Зовсім припадково" тоді перебував у Пряшові також і празький православний архієпископ Елевтерій, тож запрошено також і його, і він сказав проповідь, у якій привітав нових членів Православної Церкви.

Саме коли в загарбаному катедральному храмі співа-ли Молебень, поліційні органи заарештували Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ і вивезли його з Пряшова.

Православний архієпископ Елевтерій зразу вислав патріярхові Алексієві в Москві прохання "Собору", щоб греко-католиків Чехословаччини прийнято на лоно Православної Церкви, а до чехословацької влади в Празі вислав повідомлення про рішення "Собору" в Пряшові та просив, щоб влада урядово затвердила ліквідацію Унії.

Московський патріярх Алексій відповів короткою телеграмою дня 3 червня 1950, в якій сказано: "Я одержав вашу телеграму в справі приєднання греко-католиків до Православної Церкви. Радію разом з вами, і всім новим дітям нашої святої Православної Церкви уділяю Боже благословення".⁷⁵⁾ За те Зденек Фірлінгер, атеїст і одночасно голова Державного Уряду для Церковних Справ — відповів довшим листом, яким урядово, в імені держави, зліквідовано нашу Греко-Католицьку Церкву в ЧСР. В його листі з датою 27 травня 1950 р. сказано таке:

"Вельмишановний Екзарше:

Державний Уряд для Церковних Справ прийняв до відома зміст Вашого листа, в якому Ви подали резолю-

⁷⁴⁾ M. Lacko, S. J., *Liquidation...*, p. 170.

⁷⁵⁾ *Svetlo Pravoslavia*, c. 1-2, p. 25.

ції, що їх прийняв Собор греко-католицьких священників і мирян на своєму засіданні в Пряшові, дня 28 квітня 1950 р.

Шануючи явно висловлену волю вірних, Державний Уряд для Церковних Справ уважає, що резолюція собору з дня 28 квітня 1950 в справі ліквідації Унії та повороту колишніх уніятів на Православ'є — важна. Тим актом Унія та так звана Греко-Католицька Церква в цій республіці — зліквідована. Тим актом священники та вірні колишньої Греко-Католицької Церкви повернулись до Православної Церкви, і тим актом Православна Церква перебрала всі права властности всіх маєтків колишньої Греко-Католицької Церкви.

Тому то, від сьогодні, в усяких справах, що торкаються колишніх греко-католицьких священників, їхніх осіб, платні, чи місця перебування — цивільні та державні чинники будуть звертатися до єпископів Православної Церкви”.

Далі слідує побажання для патріярха Алексія, для його екзарха, празького архієпископа Елевтерія і підпис: За Державний Уряд для Церковних Справ — Зденек Фірлінгер, віце-президент держави та повірений міністер для Церковних Справ”.⁷⁶⁾

Після такого ”собору” урядовці місцевих адміністрацій ходили від парафії до парафії, предкладаючи місцевим греко-католицьким священникам до підпису заяву про перехід до Православної Церкви. Хто підписав, той міг залишитись на парафії, але хто не підписав тієї заяви, той мусів спакувати всі свої речі й відійти з парафії, і таких священників незабаром арештовано та перевезено до конц-табору в Глоговці на західній Словаччині або запроторено до тюрем. Таких священників, крім арештованих раніше, було приблизно 130. Щоправда, після кільканадцятьох місяців побуту в тюрмі чи конц-таборі, їх випущено на волю, але вони не сміли вертатись

---

⁷⁶⁾ Svetlo Pravoslavia, c. 9-10, p. 82.

назад на східню Словаччину, де були свої вірні і знайомі, а мусіли переселитись на захід до Моравії або Чехії і там фізичною працею, яку тяжко було дістати, заробляти на вдерження своїх родин.⁷⁷⁾

Знаємо з певністю, що кільканадцять наших греко-католицьких священників пішло в підпілля й вони цілий рік скривались по різних селах, підтримуючи населення у вірності Католицькій Церкві, але поволі і їх виловлено та вислано до конц-таборів.

Ось, таким то способом зліквідовано нашу Греко-Католицьку Церкву в Чехословаччині.

Але так званий "собор" греко-католицьких священників і мирян" у Пряшові не був ніяким канонічним церковним собором, бо на ньому не було єпископів, а без єпископів — собор неважний.

Цей "собор" скликував і організував державний, ще й до того безбожний, проти-церковний, комуністичний уряд, а не церковна влада, що єдина має право скликати собор. Та й не єпископ, а комуніст і представник комуністичної влади був председником того "собору".

Резолюція пряшівського "собору", щоб анулювати Ужгородську Унію й перевести всіх греко-католиків Чехословаччини на Православіє—була подиктована пражському урядові советською амбасадю в Празі два роки раніше,⁷⁸⁾ а на "соборі" її тільки прочитано й без усякої дискусії, без жадного голосування апробовано "гучними оплесками". Цілий той "собор", із 6 промовама та читанням резолюцій — тривав усього 2 години, від год. 10 до 12-ої у полудне.⁷⁹⁾

Щоправда, на тому "соборі" було кількох греко-католицьких священників, що в своїх демагогічних промо-

---

⁷⁷⁾ M. Lacko, S. J., Liquidation..., p. 175; Vychodnoslovenske Noviny, Košice, 7. aprila 1968.

⁷⁸⁾ Гляди вище, стор. 111-114.

⁷⁹⁾ Свідчення трьох греко-католицьких священників, машинопис, ст. 2.

Пок. о. Михайло Бланарович із Галичини — в'язень комуністичних конц-таборів у ЧСР.

вах нападали на Унію, на Ватикан, на Папу, але більшість греко-католицьких священників там приявних навіть не знали, на що їх везуть до Пряшова. Знаємо також і те, що на той "собор" насильно, під поліційною ескортою, привезено всіх греко-католицьких студентів вищих шкіл у Пряшові і вони, як признавались пізніше, поняття не мали про те, на що їх поліція веде до готелю Чорного Орла. Також загально відомим було і є також і те, що тих ніби то 820 делегатів-учасників у тому "соборі" — жадна парафія не вибирала, не делегувала, отже жаден із них не мав права заступати чи репрезентувати Греко-Католицьку Церкву в ЧСР і рішати про які-будь церковні справи. Маємо потверджені інформації також і про те, що декотрі навіть із тих священників, що спочатку під натиском підписалися на Православіє, швидко відкликували свої підписи й радше пішли на вигнання, до західніх окраїн, до Моравії або Чехії, ніж мали б жи-

ти у вигодах із докорами сумління за зраду Христової Церкви.⁸⁰⁾

П'ять років після того "собору" православний єпископ Алексій Дехтерев прилюдно потвердив, що за весь час кампанії за Православієм — усього 106 греко-католицьких священників (між ними кількох галичан!) зголосились до Православної Церкви.⁸¹⁾ Отже дві третини — 230 наших священників таки не зрадили Христової Церкви.

Пізніше, коли 1968-го року, за часів Дубчека, дійшло до відновлення нашої Церкви в ЧСР, православні єпископи, а також і декотрі православні священники самі прилюдно признали, що до ліквідації Греко-Католицької Церкви вжито насилля.⁸²⁾ Крім того декотрі урядові особи, що брали активну участь у ліквідації Греко-Католицької Церкви 1950-го року, головню Ладислав Голдош, того часу Комісар для Церковних Справ у Братиславі, — 1968-го року прилюдно заявили, що ліквідацію Греко-Католицької Церкви в ЧСР переведено "під натиском Советів несправедливо, незаконно, та протиконституційно.⁸³⁾

Наша зліквідована Греко-Католицька Церква в Чехословаччині мала те щастя, що після 18 років переслідування й катакомб, вона могла піднятися із руїни 1968-го року, коли її узаконено й вона по сьогодні існує та діє. На жаль, того щастя не мала наша Церква, що її зліквідовано в західній Україні, в Карпатській Україні та в Румунії.

⁸⁰⁾ Там же.

⁸¹⁾ M. Lacko, S. J., *Liquidation...*, p. 175.

⁸²⁾ Praca, Bratislava, 14. maja 1968; *Katolicke Noviny*, Bratislava, 5. maja 1968; *Kulturny život*, Bratislava, 5. aprila 1968.

⁸³⁾ *Lud*, Bratislava 14. aprila 1968; *Kulturny život*, 17. maja 1968; *Smena*, Bratislava, 28. maja 1968, *Rozhovor s Ladislavom Holdosom*.

МУЧЕНИЦЬКИЙ ШЛЯХ ВЛАДИКИ — СВЯТЦЯ

Преосвященний Владика Павло Гойдич ЧСВВ усе своє життя був великим праведником, і це було відоме та ясне кожному, хто тільки мав нагоду ближче познайомитися з ним. Притаманна йому скромність через довгі роки помагала йому скривати перед ширшим загалом глибінь його духовного життя та високість його небуденних чеснот. Але ось, прийшло переслідування, оце вогняне горнило, в якому дорогоцінне золото перетоплюється і стається ще ціннішим, ще чистішим та ще більше блискучим. Бог так схотів, що вороги Христової Церкви, опльовуючи честь нашого Владики та топчучи її в найбруднішому болоті — осягнули саме противних наслідків, бож оце вони, рабські прислужники безбожної Москви, найбільше причинились до того, що праведність нашого Владики та його геройські чесноти стались явними та голосними на всю Чехословаччину, а його самого зробили просто легендарним святцем.

Почалось воно в Пряшові, в день ліквідації нашої Греко-Католицької Церкви, дня 28-го квітня 1950-го року.

Саме коли в нашому греко-католицькому катедральному храмі два православні владики святкували "ліквідацію Унії" та правили "благодарственный Молебень" з тієї нагоди, — поліція ув'язнила нашого Преосв. Владика, вивезла його з Пряшова й тимчасово примістила його в монастирі Отців Францісканців у селі Шебеш, віддаленому на два кілометри від Пряшова. Помічного єпископа, Преосв. Василя Гопка, покищо ще полишено на волі. Як раніше до Преосв. Павла Гойдича, так тепер до

Преосв. Василя Гопка приходили знайомі, приватні й урядові особи, що намовляли його до переходу на Православ'є. Однак, коли показалося, що і Владика-помічник не дасть себе намовити до зради, то і його заарештовано кілька днів після ув'язнення Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ.

Не знаємо точних дат, коли й куди перевезли наших Владик із Пряшова та як довго тримали їх у тій, чи іншій тюрмі. Знаємо тільки, що Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ якийсь час перебував у важкій тюрмі в Рузіне, біля Праги, потім наші вірні несподівано зустріли його в товаристві тайних поліціянтів у горах Татрах, мабуть на лікуванні, потім знаємо, що він довший час перебував у слідчій тюрмі Державного Суду в Братиславі, а накінець, засуджений на досмертну тюрму, опинився в горезвісній тяжкій тюрмі в Леополдові, на західній Словаччині, де й закінчив своє життя.

Нам цікавіше буде приглянутись нашому праведному Владиці як в'язневі, "злочинцеві", що його Державний Суд у Братиславі судив за шпигуство та зраду держави, та як наш Владика покірно "признавався" до тих злочинів, а також цікаво буде приглянутись йому як героєві-святцеві, що тихо терпить і вмирає за свою вірність Христовій Церкві.

Як уже було сказано вище,⁸⁴⁾ амбасада СРСР у Празі ще перед 1948-им роком домагалась арештування пряшівського греко-католицького єпископа Павла Гойдича та ліквідації Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині. Але нова післявоєнна Чехословаччина тоді була федеративною державою Чехів та Словаків, у якій Словаци мали ширшу автономію і свою, до деякої міри, обмежену владу. Празький уряд доручив словацькій владі, щоб вона арештувала греко-католицького єпископа Павла Гойдича ЧСВВ. Словацька влада, тоді ще не зовсім комуністична, відмовилась це зробити, оправдуючись

⁸⁴⁾ Гляди вище, стор. 112.

тим, що переважно католицьке населення Словаччини могло б добачувати в тому переслідування Церкви, через що могли б повстати великі заворушення в цілому краю. Але від місяця лютого 1948-го року влада була в комуністичних руках так у Празі, як і в столиці словацького краю, в Братиславі. Від того часу комуністичні уряди Чехів та Словаків уже багато тяжких ударів завдали всій католицькій ієрархії,⁸⁵⁾ отже арештування ще одно-

---

⁸⁵⁾ Архиепископ Праги, д-р Йосиф Беран уже був вивезений із Праги до концентраційного табору близько австрійської границі, вже був арештований і засуджений Преосв. Станіслав Зела, єп. помічник Оломуця, і вже всі католицькі єпископи були під фактичним домашнім арештом, а до найбільшої трагедії дійшло в травні 1951-го року, коли два чеські єпископи — Преосв. Мориц Піха (Градец Кралове) й Преосв. Степан Трохта (Літомежице) і два словацькі владиків Преосв. Йосиф Чарський (Кошице) та Преосв. Амбросій Лазик (Трнава) — усі чотири відомі анти-комуністи, — несподівано та серед таємних обставин зложили присягу вірності комуністичному режимові Чехословаччини. Ті обставини були такі, що перше влада запросила їх до Праги на наради, потім, як пізніше розповідав єп. Трохта — возили їх до якогось замку, але всі ми вже були затуманені, мабуть, наркотиками, бо ми вже не були свідомі того, що з нами діялось, тільки одне пам'ятаю, отак, як крізь мряку, що ми опинились у радіо-студії в Празі, хтось дав єпископові Чарському клаптик паперу й він, закиваючись, прочитав до мікрофону те, що там було написано". А те, що там було написано, — це була присяга вірності комуністичному режимові Чехословаччини та заява, що "ми, єпископи Католицької Церкви в Чехословаччині, не будемо узнавати церковних кар, ані примінювати їх до священників чи мирян, якщо вони проголошені з політичних мотивів". Коротко після того — 9 із решти 13-ох католицьких єпископів (владиків Войташак, Бузалка, та Гойдич уже були засуджені на довічні реченці тюремних кар), зложили таку присягу вірності. Це була капітуляція католицької ієрархії перед комунізмом. Більше про цю трагедію читач знайде в книжці "Anatomy of a satellite" (Dana Adams Schmidt) Boston, 1952, pp. 325-327.

го чи двох католицьких владик уже не викликувало ніякого особливого потрясення.

Можна було сподіватися, що декотрі словацькі римокатолицькі владики будуть арештовані, особливо ж ті, що їх міністер справедливости й завзятий антиклерикал, д-р Чепічка, ще десь у квітні, або травні 1948-го року в одній радіопромові прилюдно назвав політичними злочинцями. Щоправда, в тій самій промові д-р Чепічка назвав нашого Владика Павла Гойдича "єдиним політично несплямленим єпископом" у всій Чехословаччині, але часи швидко мінялися, натиск советської амбасад в Празі кріпшав щораз більше й більше, й оце мусіли знайтися судді, що в помірно короткому часі єдиного політично несплямленого єпископа, Павла Гойдича ЧСВВ зробили аж дуже великим "найогиднішим" політичним злочинцем, шпигуном, ворогом працюючого люду та зрадником держави.

Не знаємо точно, як довго перебував наш Владика у слідчій тюрмі в Братиславі, але знаємо, що тюремні сторожі, які часто перевіряли камери в'язнів, завжди знаходили його на колінах, затопленого в молитві. Сторож братиславської тюрми, що йому вдалося втекти до Австрії, розповідав у Відні, що єпископ Гойдич молився, коли сторожі водили його з камери на поверсі до канцелярії надоліни, де відбувались допити. Молився, коли старшина жандармерії під час допитів кляв і верещав і прозивав Владика найпоганішими епітетами. Молився навіть і тоді, коли його тортурували. Щоб зломити твердіших в'язнів, як розповідав згаданий колишній сторож братиславської тюрми, — їм ломили пальці на руках грубшими металевими прутами, або вживали методу бубнування по нирках, або на босі ноги натягали черевики з електричним дротом у середині й влучували до електрики в стіні. У таких тортурах в'язні верещали з болю й омлівали. Нашому Владичі мали пальці ламати і під час того він тільки молився, мов би не відчував ніякого болю, а так само коли інші в'язні під час електричного шо-

ку кидали собою по землі, наш Владика, мов би нічого не відчував, спокійно стояв і молився⁸⁶).

Суд над нашим Преосв. Павлом Гойдичем ЧСВВ відбувався в Братиславі в днях 10-15 січня 1951 року, коли разом із нашим Владикою судили також і двох словацьких римо-католицьких єпископів, Преосв. Івана Войташака, єпископа Спішу, та Преосв. Михайла Бузалку, помічного єпископа в Трнаві. Обидвох тих словацьких єпископів судили й покарали за співпрацю з Німцями та з фашистською Словацькою Державою під час другої світової війни.

Міністерство справедливости видало окрему книжку з протоколом судової розправи над згаданими трьома єпископами під заголовком "Процес проти єпископів-зрадників батьківщини Іванові Войташаківі, Михайлові Бузалкові та Павлові Гойдичові".⁸⁷). Цей урядовий опублікований документ подає усю судову розправу так, як вона повинна була виглядати, а не так, як вона в дійсності виглядала. Маємо докази з інших урядово опублікованих судових документів, що в тих часах нагинки на католицьких церковних достойників—арештованим давано до рук уже наперед видрукований на машинці текст обвинувачення та текст кожного питання, що його державний прокуратор чи суддя буде ставити підсудному під час розправи, але також і текст відповіді, яку підсудний має дати на кожне питання. Підсудні мали приказ вивчити ті відповіді напам'ять і так відповідати, як там написано, отже навіть і признаватись до всіх обвинувачень без огляду на те, чи вони згодні з правдою, чи ні, та й признаватись у такій формі, як написано, мовляв, це влегшить усю процедуру під час розправи, а об-

---

⁸⁶) Відпис звіту тюремного сторожа, що втік до Австрії, я одержав від знайомого мені словацького священика, що того часу перебував у Відні.

⁸⁷) *Proces proti vlastizradnym biskupom — Janovi Vojtaššakovi, Michalovi Buzalkovi, Pavlovi Goidičovi*, 1951, Vydalo Ministerstvo Spravidlivosti, Nakladom Vydavatel'stva Tatran.

жалованим обіцяно, що за таку їхню співпрацю потім, при засуді, вони дістануть лагіднішу кару.

Сам судовий процес передавано також по радіо, а представники преси діставали судом виготовлений текст усієї розправи.

Люди, що по радіо слухали відповіді двох словацьких владик, заключали, що ті єпископи мусіли бути або зламани тортурами, або загіпнотизовані, або їхні уми мусіли бути притьмарені якимись наркотиками, бо часто вони так відповідали, мов би засипляли, а також дуже легко признавались до нейморірних, просто несамовитих злочинів, що їх їм державний прокуратор або суддя закидали. Не тільки легко признавались, але ще й самих себе обвинувачували.⁸⁸⁾

Коли ж почалась прилюдна розправа проти єпископа Гойдича, то радіо, як звичайно, передавало оскарження й вичислювання злочинів нашого Владики, що ними у своєму вступному слові з насолодою і кпинами пописувався заступник державного прокурора, д-р Іван Феєш, але коли предсідник суду почав ставити нашому Владичі питання, то після кількох і рішучих відповідей підсудного Владики, — як твердить багато свідків, що слухали всю розправу, — радіо зразу, в половині речення, перервало передачу із судової залі. Видно, що наш Владика не так відповідав, як суд хотів, та й видно, що наркотики, гіпноза чи тортури не мали впливу на нього.

---

⁸⁸⁾ Дперва багато пізніше, за часів т. зв. "Празької Весни", коли прем'єром був Олександр Дубчек — виявилось, що всі політичні та антицерковні процеси від 1948 аж до 1968-го року були наперед штучно зфабриковані, всі обвинувачення, всі "сповіді" та само-оскарження та всі засуди на такі чи інші карі — були вже наперед точно списані й майбутній "злочинець" навіть ще не був арештований. Про це багато писали часописи в усій Чехословаччині, про це прилюдно в телевізії говорив і один суддя, мабуть д-р Бедрна, що судив нашого Преосв. Владика Павла Гойдича.

Але ширший загал, а також і наші греко-католицькі вірні на Пряшівщині, тільки з часописів довідувались про хід судової розправи над нашим Преосв. Преосв. Павлом Гойдичем ЧСВВ. Часописи друкували те, що діставали від суду, а те, що суд дозволив друкувати й оприлюднювати, — було сумне, пригноблююче і зловіще.

Ось у вступній і їдкій промові на початку судової розправи заступник державного прокуратора, д-р Іван Фееш, свобідно покористовується очевидними та грубими брехнями, коли змальовує нашого Владика як великого словацького патріота та ревного співробітника словацького президента Йосифа Тіса. "Обжалований єпископ. П. Гойдич, — твердить д-р Фееш, — за часів т. зв. Словацької Держави використав увесь свій вплив на вірних у тій цілі, щоб закріпити клеро-фашистський режим Тіса. Для його підтримки... він видав багато пастирських листів."⁸⁹⁾ Правдою є, що Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ не видав ані одного пастирського листа, в якому вихваляв би Словацьку Державу, її президента Йосифа Тіса чи її уряд. Навпаки, наші Русини греко-католики, та й Словаки на східній Словаччині аж дуже добре знали, що нпр. о. д-р Йосиф Тісо, ще як прем'єр Словацької Держави, з нагоди відвідин у Пряшові 1939-го року, при урядовому привітанні, навіть руки не подав нашому Владиці, хоч подав руку лютеранському єпископові та жидівському рабівові. Наші вірні на східній Словаччині по сьогодні пам'ятають, як нашого Владика прилюдно зневажено також під час відвідин міністра пропаганди, Олександра Маха, коли то один урядовець із Братислави назвав нашого Владика "найгіршим єпископом" та що його місце повинно бути в концентраційному таборі. А я особисто аж дуже добре пам'ятаю, як президент Тісо та його словацька влада намагались усунути Преосв. Павла Гойдича з Пряшова й інтернувати його в невеличкому монастирі ОО. Василіян у Межилабірцях, а на його

---

⁸⁹⁾ Proces proti vlastizradnym biskupom..., st. 33.

місце хотіли поставити словацького греко-католицького єпископа.⁹⁰⁾ Це все діялось таки в перших роках існування Словацької Держави (1939-1940), отже ніхто не може повірити, що так переслідуваний словацькою владою єпископ Гойдич міг бути якимось патріотом Словаччини та великим прихильником її президента Тіса. Але на таких то очевидних брехнях побудовані всі обвинувачення проти нашого Владики, Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ.

Із закидів зроблених усім трьом єпископам під час розправи в братиславському суді виходить, що католицькі єпископи навіть і після другої світової війни нічого іншого не робили, як тільки шпигували в користь Ватикану та західних потуг, і підбурювали підданих собі священиків та вірних до боротьби проти народньої демократії в обновленій Чехословаччині.

Ось предсідник суду, д-р Карло Бедрна, другого дня розправи проти трьох католицьких єпископів, приказав привести до судової залі підсудного єпископа Павла Гойдича. Було це правдоподібно в пообідній порі, після ранішньої розправи з єпископом Бузалкою. Д-р Бедрна

---

⁹⁰⁾ Причиною такого ставлення словацьких властей до єп. П. Гойдича було те, що ще за першої чехословацької республіки, 15 січня 1930-го року Реферат Міністерства Шкіл і Освіти в Братиславі видав розпорядження, на підставі якого в усіх єпархіяльних школах на Пряшівщині навчання мало відбуватись "у державній, словацькій мові". Дня 26 січня 1930 р. єп. Павло Гойдич гостро запротестував проти такого зарядження. На якийсь час справа мови в наших школах затихла. Але в роках 1935-1936 словацькі шкільні власті удержавнили близько 80 наших єпархіяльних народніх шкіл і завели в них словацьку викладаву мову. Коли нові протести не помагали, тоді наш Владика звернувся до Міністерства Шкільництва в Празі. Кілька років тривала боротьба за єпархіяльні школи, й нарешті 1938-го року Прага признала Русинам право мати свої руські школи, і так Словаки мусіли віддати єпископові приблизно 65 шкіл. Того Словаки не могли простити нашому Владиці.

ТОРЖЕСТВО ВОССОЕДИНЕННЯ В ЧЕРТЕЖНОМ.
 Слева. Преосв. Епископ Михайловский — Александр, Преосв. Епископ
 Оломоуцко-Брненский — Честмир, Высокопреосвященнейший Экзарх Ми-
 трополит Елевферий, Преосв. Епископ Пржишевский — Алексій.

Православна єрархія в Чехословаччині: зліва: зрадник — Олександр Михалч, єп. Михаловський, Честмир Крачмар, єп. Оломуцький, Празький Архiep. Єлевтерії Воронцов та Алексій Дехтерев, єп. Пражівський.

вперше вчислив усі подорожі нашого Владики за кордон: 1924-го року до Польщі (в дійсності це було 1926 року на складання чернечих обітів), 1927-го року знову до Польщі на єпископську конференцію. 1932-го року до Ватикану, до Східної Конгрегації, 1933-го року був за кордоном, у Німеччині, у Франції, в Югославії, в Будапешті, і т. д. Після того предсідник суду, д-р Бедрна, продовжує ось, як:

— Пане обжалований, пригадую вам, що одною з найважливіших об'єктивних обставин є — повністю і щиро признатися. З обвинувачень тут прочитаних виходить, що ви виконували активну, розбратну шпигунську чинність проти народньо-демократичного ладу в нашій республіці. Признаєтесь до того?

Гойдич: — Так, признаюся.

Предсідник: — Що привело вас на таку дорогу?

Гойдич: — Переконання, що народньо-демократичний лад та розбудова соціалізму загрожують інтересам Ватикану, якому я вірно служив.

Предсідник: — Які інтереси? Релігійні чи політичні?

Гойдич: — Релігійно-політичні інтереси.

Предсідник: — Подивіться, в Советському Союзі вже розбудували соціалізм, і релігійному життю там не ставлять ніяких перешкод. Чи ви бачили в нас, коли ви ще були на волі, що релігійному життю ставлено які-будь перешкоди?

Гойдич: — Ні, не ставлено жодних перешкод.

Предсідник: — Отже тоді йшлося про релігійні або, може, господарсько-політичні інтереси Ватикану та високої церковної ієрархії?

Гойдич: — Йшлося голєвно про інтереси високої церковної ієрархії та Ватикану, що були загрожені.⁹¹⁾

У дальшому Преосв. Павло Гойдич "признається", що українські греко-католицькі священники, яким він помагав 1944-го року — всі були "бандерівськими злочинцями", що о. П. Гучко в Празі та о. С. Сабол у Пряшові на високу скалю виготовляли фальшиві документи для бандерівців, що й він сам давав урядові потвердження для людей, про яких знав, що вони були воєнними злочинцями; признавався, що бандерівці мали свою централь в його єпископській резиденції та в прашівських ма-

⁹¹⁾ Proces proti..., st. 115-116.

настирях, що Папська Інтернунціятура в Празі та словацькі римо-католицькі єпископи помагали скривати бандерівських злочинців, і т. п.⁹²). Далі Владика Гойдич свідчив, що на конференціях католицьких єпископів говорилось не про церковні справи, а про те, як боротись проти народньої демократії; що члени Папської Інтернунціятури в Празі, — д-р Форні та д-р Риттер — під'юджували владик до інтенсивної протидержавної акції, та й листи від високих церковних достойників із Польщі, що їх наш Владика мав передавати до Інтернунціятури в Празі через о. С. Сабола або через о. П. Гучка, — були шпигунського характеру. "Ватикан — казав Владика — мав великі надії на те, що бандерівці допоможуть йому, Ватиканові, дістатись на терени Сходу, і тому всякими способами піддержував їх, а в Мюнхені створив для них окремий допомоговий осередок" і т. д., і т. д.⁹³).

Яке це все зфабриковане судом, а певно не сказане Преосв. Павлом Гойдичом, видно хоча б із кількох конкретних фактів наведених у протоколах того судового процесу.

Ось Владика Гойдич кількома наворотами "сповідається" з того, що буцімто він більше разів "через провінціяла Василяян, Сабола" та через о. П. Гучка передавав для Інтернунціятури в Празі шпигунські інформації одержані від бандерівців. Раз під час війни і два рази після війни я їздив до Братислави, до Інтернунція, Монс. Бурцію, й тільки один раз передав йому одного листа мабуть від Преосв. Йосафата Коциловського ЧСВВ, але ані одного-одніснького разу я не ходив до Папської Інтернунціятури в Празі, і мій Владика ані одного-одніснького разу не передавав через мене яких-будь листів

---

⁹²) Proces proti..., st. 122-125.

⁹³) Апостольська Адміністратура для українських греко-католиків у Німеччині з осідком у Мюнхені тут фігурує як Ватиканом створений "допомоговий осередок" для бандерівців.

для Інтернунціятури в Празі, чи для о. П. Гучка ЧСВВ, щоб він доручив їх туди. Єпископ Гойдич певно не вжив би брехні, щоб рятувати себе, скидаючи вину на когось іншого. Отже всі ці "шпигунські інформації", що з них наш Владика так щиро та розкайно "сповідається." — це чиста видумка, фабрикація Державного Суду в Братиславі.

Або ось свідчення Владики про одержані з Риму "тайні факульти" (судовий документ число 3/14, цебто повновласті висвятити кількох тайних єпископів.

Предсідник: — Що це значить, що ті повновласті дані в найстислішій папській тайні?

Гойдич: — Це значить, що ніхто не смів довідатись про них, бо вони були протидержавного характеру.

Предсідник: — Пане обжалований, коли вас іменували єпископом, то робилось це також у найстислішій папській тайні?

Гойдич: — Ні.

Предсідник: — Чому ні?

Гойдич — Бо то робилось зовсім легально.⁹⁴⁾

Не треба бути аж спеціалістом у Церковному Праві, щоб знати, що іменування кожного єпископа в Католицькій Церкві, аж до дня проголошення, справді відбувається у великій, "найстислішій тайні", "під секретом Святого Офіція," і ті, що знають про пляни Св. Столиці відносно іменування якогось нового єпископа, мусять зберігати це в тайні аж доки Св. Столиця сама не проголосить ім'я нового єпископа. Таким, а не інакшим способом був іменований також і Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ дня 7-го вересня 1926-го року, отже його іменування також було якийсь час "під секретом Св. Офіція". Декотрі церковні кола в Чехословаччині, запитувані в тій справі Св. Столицею, а також і сам чернець ужгородського монастиря, — о. Павло Гойдич — знали про це

---

⁹⁴⁾ Proces proti..., st. 138.

**Могила нашого
Владики з тюрем-
ним числом в'язня
Гойдича.**

іменування принаймні кілька тижнів перед датою офіційного проголошення про це з Ватикану. Але ж іменування нового єпископа аж ніяк не є актом "протидержавного характеру". Отже Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ не міг так говорити, як це подає урядовий протокол, опублікований Державним Судом у Братиславі.

А вже чи не найбільш маркантним доказом фальшування зізнань Владики Павла Гойдича перед Державним Судом у Братиславі є випадок із о. Теодором Пришляком, що походив із Галичини, отже, по думці суддів, мусів бути бандерівцем. Покійний о. Теодор Пришляк прибув до Чехословаччини ще 1919-го, або 1920-го року й записався на богословський факультет Празького уні-

верситету. Мабуть 1924-го року Преосв. Діонісій Нярадій, тодішній Апостольський Адміністратор Пряшівської єпархії, висвятив його на священика. Пізніше Преосв. Павло Гойдич сам іменував його деканом та єпархіальним радником. О. Т. Пришляк повних 27 років був парохом у Крайній Бистрій біля Свидника, недалеко Дуклі, отже Владика Гойдич знав його особисто аж дуже добре, а оце, перед Державним Судом у Братиславі Владика зізнає, що буцім то о. Т. Пришляк нелегально достався до Чехословаччини, що він тількищо втік із польської тюрми,⁹⁵⁾ що є очевидною брехнею, і Преосв. Павло Гойдич не міг так говорити.

І оце на підставі таких зфабрикованих доказів вини та на основі таких зфабрикованих розкаянних "сповідей" заступник державного прокуратора, д-р Фееш, у своїй кінцевій промові називає Владика Павла Гойдича "одним із найогидніших учасників зрадницької змови високої церковної ієрархії, щоб розбити народньо-демократичний лад",⁹⁶⁾ а "розкаяний" Владика Павло Гойдич у своїй "обороні" заявляє ось таке: "Повторно я розкаяний признаюсь до того, що я дуже багато разів провинився проти народньо-демократичного ладу та проти трудящого люду нашої Чехословацької Республіки. Робив я це в моїй засліпленості та в моїй завзятості проти всього, що поступове та соціялістичне... Але тепер я мав нагоду й час на те, щоб перевірити моє наставлення до народньо-демократичного ладу, і я дійшов до висновку, що дійсно я дуже провинився і зраджував... Звольте дати мені можливість, щоб я міг відпокутувати всі злочини, що їх я допустився..."⁹⁷⁾.

Отак звітує про поведінку Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ урядовий документ Державного Суду в Братиславі. Владика Павло Гойдич зображений у тому документі

---

⁹⁵⁾ Proces proti..., st. 124.

⁹⁶⁾ Proces..., st. 203.

⁹⁷⁾ Proces..., st. 217-218.

Приятелі - відвідувачі поставили хрест на могилі свого Владики.

як зломаний, заляканий і розкаянний злочинець, що ще й сам себе обвинувачує. А оце маємо свідцтво нашого священика, що зрадив, і в день ліквідації нашої Церкви пристав до комунізуючого Православ'я. Його і ще кількох інших таких як він, колишніх греко-католицьких священиків, уряд запросив до Братислави буцім то на якісь сходи, а це комуністична партія хотіла, щоб вони бачили, як комуністи можуть пімститися на тих, що їм противляться. В Братиславі все мали заплачене, а в день, коли мала початись судова розправа проти трьох католицьких єпископів, отже і проти Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ, їх привезено до судової залі і так привозили їх кожного дня аж до закінчення суду. І оце один із них, описав свої враження, що їх тут подаємо:

"Перед будовою Державного Суду були сотні озброєних жандармів... Три рази кожного з нас перевіряли... Коли ми засіли в судовій залі й судді зайняли свої місця, приведено єпископа Гойдича... Він був у своєму скромному чернечому габіті, підперезаний ремінцем... Прокуратор читав акт оскарження, вичисляв різні злочини... страшні закиди, а Владика за кожним разом заявляв, що він невинний у тому всьому, що йому закидають. Накінець державний прокуратор втиснув у руки Владики кілька знімків якоїсь замордованої жидівської родини, мовляв, бандерівці вбили її, і верещав: "Що ж скажете ви на це? Чи не є ви учасником цього вбивства? Їх замордовано внаслідок вашої злочинної активності, і ви, вбивця, що на його руках червоніє кров оцих невинних жертв, ще все заявляєте, що ви невинний?" Коли я почув такі оскарження — далше пише той священик, — я думав, що стеля завалиться над нами. О, Боже, як далеко може посунутися людська підлість! Вони оскаржували святу невинність у злочині вбивства, роблячи з нього звичайного бандита. Я мушу заявити, що єпископ-святець під час усієї судової розправи тримав себе гідно й відважно. Не видно було на ньому ані найменшого страху. Я подивляв його спокій і терпеливість. Хоч державний прокуратор, — а було їх більше — засипував його найгіршими обвинуваченнями, він був спокійний і погідний... Деколи навіть не дозволяли йому відповісти на їхні обвинувачення, а тільки засипували його новими та все новими оскарженнями, навіть прозиваючи його та вживаючи вульгарні слова... Коли Владика заперечував оскарження та заявляв свою невинність, тоді зразу переривали радіопередачу з суду, а представникам преси казали, що не сміють нічого оприлюднювати, доки суд не видасть свого урядового звіту. Судовий звіт-протокол появився в пресі чотири дні пізніше".⁹⁸⁾

---

⁹⁸⁾ Rev. A. Pekar, OSBM. *The Byzantine Catholic World*, Pittsburgh, Pa., Sept. 26, 1976, p. 8. — Автор того звіту із судової

Відкриття могили Владики Павла Гойдича дня 29 жовтня 1968.

Отак виглядала судова розправа, що її ціллю було знищити авторитет нашого Владики та його вплив, що його він мав на своїх вірних.

Дня 15-го січня, 1951-го року, отже 5-го дня судової розправи, о 8-ій годині вранці Державний Суд у Братиславі проголосив вирок: єпископ Іван Войташак — засуджений на 24 роки тюрми, єпископ Михайло Бузалка — засуджений на досмертну тюрму, а оскаржений єпископ Павло Гойдич — засуджений на досмертну тюрму, 200 тисяч чсл. корон грошевої кари, конфіскату всього маєтку та на втрату всіх громадянських прав.⁹⁹⁾

Після проголошення засуду, Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ перевезено до голосної тюрми в Леополдові, що була тюрмою для найтяжчих злочинців.¹⁰⁰⁾ Дев'ять і пів року пізніше в тій тюрмі наш дорогий Владика докінчив

залі, відпалий греко-католицький священик, потрясений таким диявольським трактуванням єпископа-святця, — тихо й розкаїнно вернувся назад до Греко-Католицької Церкви.

⁹⁹⁾ Proces..., st. 223.

¹⁰⁰⁾ Nahalka: The Persecution..., p. 141.

своє праведне, страдницьке життя дня 17-го липня 1960 року.¹⁰¹⁾

Не тут місце подавати подрібні життєписні дані нашого Владики, чи пригоди, що їх він переживав у тюрмі. Їх багато й вони чудові. Його спів'язні-священники, що проживали в леополдовській тюрмі разом з Преосв. Павлом Гойдичом ЧСВВ і потім дістались на волю, пишуть про нього з найвищими похвалами як про Божого чоловіка, як про святого.¹⁰²⁾

Знаємо, що внаслідок знущань і голоду та душевних терпінь з приводу трагедії нашої Церкви — Преосв. Павло Гойдич захворів на туберкульозу, а потім і на рака легенів, що поволі поширився і на всі інші внутрішні органи його організму. Коли нарешті він помер, тюремні власті не видали його тіла родині, щоб ця справа йому гідний похорон. Тому то похсвано його на тюремному цвинтарі, а на гробі поставлено дерев'яну табличку не з його іменем, а тільки з його числом, що його, як в'язень-тюремник, мав у тюрмі.

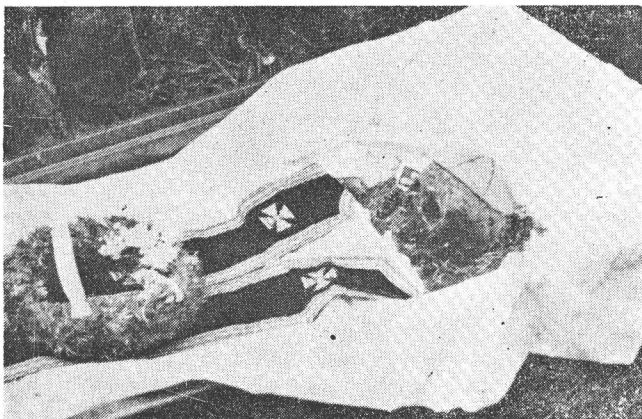
У зв'язку з побутом Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ в різних тюрмах — різні фантастичні вісті кружляли між народом по всій східній Словаччині, а потім навіть по всій республіці.

Гсворилось про те, що наш дорогий Владика дістав

---

¹⁰¹⁾ Про Преосв. Василя Гопка, помічного єпископа в Пряшові знаємо те, що 21 разів перевозили його з тюрми до тюрми, засуджений Державним Судом у Братиславі на 15 років важкої тюрми, відсидів 13 і пів року, а решту кари подарували йому з огляду на стан його здоров'я. За часів Дубчека він започаткував змагання за реабілітацію нашої Греко-Католицької Церкви, що і вдалось йому. Помер у Пряшові дня 23 липня 1976 року.

¹⁰²⁾ Спогади кількох римо-католицьких священиків, спів'язнів Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ були друковані в словацькому католицькому місячнику "Гласи з Рима" в роках 1960-1962. Athanasius Pekar, OSBM. Bishop Paul P. Gojdich, OSBM, Pittsburgh, Pa., 1968, pp. 45-46.

Тлінні останки Преосв. Павла Гойдича, ЧСВВ тільки що вийняті з могили тюремного цвинтаря в Леополдіві.

стигми — Христові рани, як їх мав св. Франціск Асизький і більше число святих Божих угодників у минулому, а в найновіших часах мали такі стигми німецька Тереса Нойман та Падре Піо в Італії.

Говорилось також і про те, що наші греко-католицькі вірні процесією, з хрестом і хоругвами ходили навколо якоїсь тюрми, де перебував наш Владика й бачили, що ввечері, коли в тюрмі погашено всі світла, — в одному вікні, де в камері замкнений сидів Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ, — світло світилось цілу ніч.

Тюремні сторожі розповідали, а це швидко поширювалось між народом, що заглядаючи крізь "очко" в дверях тюремної камери, — тюремна сторожа не раз бачила, як наш Владика, затоплений у молитві, не клячав на підлозі, але підносився в повітрі.

І ще говорилося, що хоч двері в камері нашого Владика були замкнені на три замки, тюремна сторожа не раз знаходила ті двері зовсім відчиненими, а Владика був у камері й там молився, або знайшла двері замкненими на всі три замки, а наш Владика свобідно проходжувався по коридорі й молився.

Багато подібного говорилось про нашого Владика в тому часі, і, хоча б усе те було тільки фантазією чи побожною вигадкою, — вже це одне свідчило б про те, як високо цінили наші вірні свого Владика. Бо кожний, хто тільки знав його трохи ближче, — вважав його великим Божим праведником, святцем, якого Бог заслужено міг наділити такими надприродними даруваннями.

На щастя, сьогодні вже з певністю знаємо, що вищеведені вістки не були фантазією чи побожною вигадкою, відданих своєму Владиці приятелів-поклонників. Сьогодні вже маємо потверджено свідками, що наш Владика-святий дійсно мав стигми — Христові рани, мав надприродний дар так званої "левітації", цебто під час молитви не раз підносився в повітрі, хоч сам може і не був свідомий того, та мав ще й дар "білокації", цебто перебуваючи в тюрмі, в Леополдові, він одночасно був також і на іншому місці, відвідував своїх священників у конц-таборах, кріпив на душі тих, що заломлювались, запевнюючи їх що "ви ще вернетесь назад до ваших парафій".

Із зрозумілих причин свідоцтва про те все, покищо не можемо публікувати.

Були вістки в Чехословаччині, в Галичині, а навіть і в таборах Караганди в СРСР про те, що стигми Преосв. Павла Гойдича були великою загадкою для комуністичного уряду Чехословаччини та для чеських лікарів, і тому, мовляв, нашого Владика возили до советських спеціалістів, до Києва. Але особи, що сиділи разом із Преосв. Павлом Гойдичом у тюрмі, потвердили нам, що до Києва його не возили, за те спровадили кількох лікарів-спеціалістів із Москви, і в тій цілі перевезено нашого Владика до котроїсь тюрми в Празі. Советські спеціалісти пробували лікувати рани на руках і ногах нашого Владика, але їхні заходи аж ніяк не помагали, навпаки, його рани ще більше кривавили. Як свідчить свідок-очевидець, "руки пана біскупа кров'ю потилися".

Але також мусіли бути періоди, коли ті рани-стигми щезали. Знаємо про випадок, що декотрі священники-спів'язні одного разу заговорили з Преосвященним

Владикою про поголоски між людьми, що буцім то він має стигми. Тоді Преосв. Павло Гойдич ЧСВВ зовсім простодушно показав їм свої долоні, і на них не було видно ніяких ран. Але знаємо також і про те, що тюремні власті не дозволяли нікому відвідувати нашого Владика саме з тієї причини, що в нього були стигми на руках, і тому не хотіли, щоб хтось бачив докази тих поголосок.

Стигми й інші надзвичайні дарування, самі в собі ще не є доказом святости якоїсь особи. Наш покійний Владика Павло Гойдич ЧСВВ був і є в такому щасливому положенні, що кожний, хто знав його зблизька, вважав його Божою людиною, святцем, навіть і без таких надприродних дарувань.

Коли 8 років пізніше прийшла "відлига", так звана "Празька Весна" за часів прем'єр-міністра Олександра Дубчека 1968-го року, нашим ОО. Василіянам на Пряшівщині вдалось виклопотати в державних властей дозвіл на перенесення тлінних останків покійного Владика до Пряшова. Його могилу відкрито дня 29-го жовтня 1968-го року в привності близько 20 наших греко-католицьких священників та приблизно 30 мирян. Кривні покійного та колишні спів'язні легко розпізнали та ствердили, що це тлінні останки Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ.

Кілька днів його мощі були виставлені у відзисканому за часів Дубчека катедральному храмі, і греко-католицькі вірні з далеких околиць приїжджали, щоб віддати пошану своєму незабутньому Владиці, героєві-мученикові.

Після скромних похоронних обрядів (державні уряди просили не робити великого розголосу) поховано нашого Владика в крипти під катедральним храмом у Пряшові, де вже раніше поховали інших наших владик та високих церковних достойників.

ЗАКІНЧЕННЯ

Греко-Католицька Церква в Чехословаччині 18 років прожила в катакомбах і за той час комуністичним урядом підтримувана Православна Церква урядово й на папері, коштом нашої Церкви, зросла до 400,000 вірних, мала вже 4 єпархії, і дня 8 грудня 1951-го року сталась автокефальною. Могло здаватися, що за такий довгий час наші колишні греко-католицькі вірні забудуть про Греко-Католицьку Церкву та звикнуть до Православ'я. Але не сталося так.

Більшість наших вірних перестала ходити до своїх церков, що їх 1950-го року перетворено на православні. Щобільше, в 27-ох парафіях наші вірні якимось дивним способом потрапили переховувати ключі від церкви між собою, завжди в когось іншого, щоб тільки не віддати їх православному священикові. Так могли вони через 18 років сходитись у церкві, де самі, без жадного священика, правили собі Утрені, Вечірні, Молебні, Хресні Дороги й тим способом принаймні частинно задовольняли свої душевні потреби.¹⁰³⁾ Крім того, 163 греко-католицькі священики остали в живих на вигнанні, в Моравії та в Чехах, а приблизно 70-80 греко-католицьких священиків, переважно ОО. Василіян та Редemptористів, ще перебували в тюрмах або конц-таборах.

Коли щасливим випадком першим секретарем комуністичної партії Чехословаччини став Олександр Дуб-

---

¹⁰³⁾ Michael Lacko, S. J., *The Re-Establishment of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia*, *Slovak Studies XI*, Rome, 1971, p. 160.

Пряшівський єпископ-помічник, Преосв. Василь Гопко після 15 років тюрми та фізичних і психічних тортур — нарешті на волі, в Пряшові.

чек, за часів якого в заранні 1968-го року настала відлига, т. зв. "Празька Весна" й почався процес реабілітації тих, що несправедливо потерпіли за часів "сталінської ери", — тисячі наших вірних почали писати до Дубчека та до чехословацької влади, вимагаючи реабілітації також і для Греко-Католицької Церкви, яка найбільше потерпіла за останніх 18 років. В тій справі дня 19-го березня 1968-го року з окремим проханням звернувся до

влади також і Преосв. Василь Гопко,¹⁰⁴) пражський єпископ-помічник, хоч тоді він ще перебував під поліційним наглядом у колишньому монастирі латинських Сестер в Осеку, в західніх Чехах. Дня 29-го березня 1968-го року подібне прохання до чехословацької влади написали також і греко-католицькі священники, що були на волі. Щобільше ті листи навіть були опубліковані в комуністичній пресі.

Греко-Католицькі священники в своєму листі поставили наступні домагання:

1. щоб виявити всю правду, що торкається подій, які зайшли 1950-го року та виказати, хто був відповідальним за них;

2. щоб відновлено Греко-Католицьку Церкву, щоб іменовано єпископа для пражської єпархії та щоб перевірено судові процеси проти єпископів Павла Гойдича ЧСВВ та д-ра Василя Гопка;

3. щоб усім греко-католикам була забезпечена свобода совісти та щоб поліційним органам були заборонені всякі насильства;

4. щоб Греко-Католицька Церква дістала моральне й матеріальне відшкодування, щоб священники і їхні родини були реабілітовані під оглядом особистим, цивільним, соціальним і економічним та щоб це було застосоване також і до вірних, що були переслідувані;

5. щоб до Греко-Католицької Церкви були застосовані всі права забезпечені в Конституції та в Деклярації Об'єднаних Націй про людські права, що її підписали також і Чехословацчина... Особливо ж просимо, щоб відновлено переговори із Святою Столицею, щоб реабілітовано наші монаші Чини та щоб відкрито нашу духовну семінарію.¹⁰⁵).

---

¹⁰⁴) M. Lacko, S. J., *The Re-Establishment...*, p. 161.

¹⁰⁵) *Vychodoslovenske Noviny*, Košice, Mar. 29, 1968, st. 1-2.

Зразу після того майже вся чехословацька преса почала писати про греко-католиків та про кривди заподіяні Греко-Католицькій Церкві 1950-го року.

Тоді то за окремим дозволом влади, дня 10-го квітня 1968-го року, під проводом єпископа-помічника, Преосв. Василя Гопка, зійшлися у Кошицях 134 греко-католицьких священників і 66 греко-католицьких мирян і створили "Комітет Дії" (єп. В. Гопко, 16 священників і 2-ох мирян) та виготовили резолюції, в яких домагалися:

1. щоб урядові власті проголосили, що Греко-Католицька Церква не є ліквідована та що вірні Греко-Католицької Церкви свobodно можуть визнавати свою віру;

2. щоб Греко-Католицька Церква була реабілітована та законом узнана нарівні з іншими віровизнаннями;

3. щоб єпископи, священники, ченці та черниці, а також і вірні якнайскоріше були реабілітовані.¹⁰⁶⁾

І справді, дня 13-го червня 1968 року, влада Чехословаччини видала декрет число 70/1968, що складається з двох частин. Перша частина урядового рішення — це дозвіл на відновлення чинності Греко-Католицької Церкви. Під цією частиною декрету підписані інж. Богумил Сухарда, міністер фінансів та д-р Степан Бренчич, Повірешиник Словацької Народньої Ради для справ Культури та Інформації. Друга частина владного декрету — це рішення влади фінансувати Греко-Католицьку Церкву нарівні з Римо-Католицькою Церквою. І під цим документом підписаний віце-прем'єр міністрів, д-р Густав Гусак. Отож Греко-Католицька Церква визнана державою як законна релігійна інституція, що, послідовно, має право до того, щоб греко-католицькі священники діставали державну платню, як діставали її за Австро-Угорщини та за першої Чехословаччини. Але в цьому декреті є деякі речення, що вказують на те, що діяння священників Греко-Католицької Церкви у великій мірі залежатиме від

¹⁰⁶⁾ M. Lacko, S. J., *The Re-Establishment....*, p. 162.

доброї або злої волі місцевих Народніх Комітетів. Бо оце:

В другій точці цього другого декрету говориться про те, що церковні маєтки, які в часі писання того декрету були в руках Православної Церкви, мають бути поділені між обидвома Церквами на підставі взаємної угоди.

В третій точці цього другого декрету говориться про те, що місцеві Народні Комітети будуть полагоджувати справи розподілу церковних маєтків між Греко-Католицькою та Православною Церквами та що вони, місцеві Народні Комітети, будуть мати право давати греко-католицьким священикам дозвіл правити богослужби в греко-католицьких церквах.¹⁰⁷⁾

Цими двома клявзулями другого декрету комуністичної влади Чехословаччини обмежено владу єпископів та апостольських адміністраторів епархій. Вони можуть іменувати парохами поодиноких парафій тільки тих священиків, що їх прийме та затвердить комуністичний Народній Комітет даного міста чи села.

Після проголошення повищого декрету в кожній парафії мав відбутись плебісцит-голосування вірних за те, до якої Церкви вони хочуть належати. Під час голосувань було кілька випадків, що настали сутички між православними і греко-католиками, але на загал голосування відбувалось мирно. А наслідок був такий, що комуністичний уряд був примушений визнати 205 парафій греко-католицькими, а 87 православними, хоч у декотрих із тих ніби православних парафій тільки меншість вірних заявила за Православієм. На всякі протести з боку греко-католиків проти такого нехтування волі народу — владні чинники відповідали, що "влада мусить дати православним священикам заїгтя, бо інакше — вони оста-

¹⁰⁷⁾ Там же, ст. 164-165.

Пряшівський єпископ-помічник, Преосв. Василь Гопко та Всесвітл. Отець Ординарій Іван Гірка, Апостольський Адміністратор, що рядить Пряшівською єпархією як тимчасовий наслідник покійного Преосв. Павла Гойдича.

ли б безробітними".¹⁰⁸). Усе ж таки в наслідок голосування Греко-Католицька Церква на Пряшівщині відзискала 90% своїх вірних, а до 163 греко-католицьких священників, що остали в живих, долучилося 78 православних священників, тих, що в 1968-1970 роках перейшли з Православія до Греко-Католицької Церкви.¹⁰⁹).

Але влітку 1968-го року війська Варшавського Пакту окупували Чехословаччину, Олександра Дубчека арештовано й "Празька Весна" скінчилася. Новий уряд під проводом д-ра Густава Гусака поволі почав відкликувати майже все, що було дозволено за часів Дубчека. Таким чином доля нашої Церкви знову опинилась у небезпеці.

Нова влада Чехословаччини поставила домагання, щоб обидві Церкви, Греко-Католицька та Православна, домовились між собою про спільне вживання Божих храмів. Внаслідок такого розпорядження греко-католицький священник мусить відступити свою греко-католицьку церкву для православних відправ у неділі і свята, а православний священник, там, де православні становлять більшість у громаді, повинен відступити свою церкву для греко-католиків, але в практиці так не буває, бо греко-католицький священник мусить відступити свою греко-католицьку церкву православному священникові, а православні, в більшості, не відступають своєї церкви для нашого священника та для греко-католицьких вірних. Місцевий Народний Комітет завжди стоїть по стороні православних. Греко-католицькі вірні почали дуже гостро виступати проти такого розпорядження влади, але "спільне вживання церков" було передумовою, від якої

---

¹⁰⁸) Дня 27-го червня, як подає о. М. Лацко, на якого книгу часто покликуємось, приблизно 100 православних священників поїхали до Праги, де протестували проти обнови Греко-Католицької Церкви, бо через це вони стали безробітними. Гляди: М. Lacko, S. J., *The Re-Establishment...*, 170.

¹⁰⁹) Там же, ст. 170.

Преосв. Василь Гопко в домовині.

залежало даліше існування Греко-Католицької Церкви й наші священники мусіли втихмирювати своїх вірних та переконувати їх, що для добра Церкви, хоч-не-хоч, мусія погодитися з таким розпорядженням.¹¹⁰⁾

Другою проблемою після легалізування Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині стало те, що Преосв. Василь Гопко в тому часі ще не був реабілітований, отже урядово не міг перебрати ведення єпархії, а по-друге, декотрі словацькі кола використали його підірваний стан здоров'я на те, щоб переконати Св. Столицю в Римі, що такого хворого єпископа не можна іменувати єпископом-ординарієм, себто правлячим єпископом так широко розкиненої єпархії, як пражівська єпархія. Наслідком таких аргументацій Св. Столиця, дня 2-го квітня 1969-го року займенувала молодого священника, о. Івана

¹¹⁰⁾ Там же, ст. 171-172.

Гірку,¹¹¹⁾ ординарієм прятівської епархії, а єп. Василь Голко, після своєї реабілітації, міг тільки висвячувати нових священників та правити архиерейські св. Літургії по парафіях з нагоди празника церкви.

І ще одну проблему створили собі самі наші греко-католицькі вірні, чи радше декотрі греко-католицькі священники, а це боротьба всередині Греко-Католицької Церкви на національному полі. Словачки греко-католики твердять, що їх є 260,000, а греко-католицьких Русинів-Українців мало б бути всього приблизно 40,000. Нема сумніву, що словацькі власті всякими способами намагаються словачити наших Русинів, але до масового словачення, на жаль, прилучились також і деякі наші греко-католицькі священники словацьких переконань. Оце вони почали запроваджувати словацьку св. Літургію й інші богослуження навіть у парафіях, де більшість вірних творять Русини. Знаємо, що навіть у такій чисто словацькій греко-католицькій парафії, як у містечку Требішові, вірні твердо поставились проти Літургії в словацькій мові. Таке словачення богослужень у наших церквах — викликало протести, а то й заворушення по декотрих парафіях. Тоді то голова "Ксмітету Дії", о. д-р Іван Мурын, кинув гасло, мовляв "тільки Словак може бути греко-католиком". Це означало, що хто хоче бути греко-католиком, той повинен статися Слсваком, а як ні, то хай переходить на Православ'є. Це викликало ще більші завсрушення в багатьох наших парафіях, через що потім сам уряд федеративної Словащини, — як твер-

---

¹¹¹⁾ о. М. Лацко у своїй статті про оновлення нашої Греко-Католицької Церкви в ЧСР, на стор. 174 подає короткий життєпис нового ординарія: Всев. о. І. Гірка народився в Абрановцях, у прятівській окрузі, дня 16 грудня 1923 року. На священника був висвячений 1949 року. Після ліквідації Греко-Католицької Церкви його запроторено до конц-табору, потім працював як електромеханік аж до 1968 року, коли стався парохом катедрального храму в Прятіві.

дять свідки, що приїжджають до Америки на відвідини — заборонив о. д-рові І. Муринові жити на східній Словаччині й тепер він працює бібліотекарем в університеті в Братиславі.

Коли пишемо оці рядки в половині 1979-го року, наша Греко-Католицька Церква в Чехословаччині ще існує, ще борикається із своїми проблемами, комуністичний уряд ще терпить її, але хто знає, як ще довго.

Коли 1968-го року чехословацька влада присудила, що катедральний храм у Пряшові належить до греко-католиків, то православний єпископ Николай (Кочвар)¹¹²⁾ зовсім по-приятельськи казав нашим греко-католицьким священикам: "не перебирайте собору, бо й так останнє слово буде мати Москва".

Наша Церква ще існує в Чехословаччині свідомо того, що одного дня Москва справді може сказати своє останнє слово.

¹¹²⁾ о. М. Лацко у своїй праці про ліквідацію Ужгородської Унії, на стор. 183 згадує, що перший православний єпископ Пряшова, Алексій Дехтерев та перший православний митрополит Праги та всієї Чехословаччини, Елевтерій Воронцов — вернулись до ССРСР. 1955-го року митрополит Елевтерій стався митрополитом Ленінграду, а єп. Алексій Дехтерев був іменованій архієпископом Вільна. Оба вони померли 1959 року. The forced liquidation... p. 183; Julius Kubinyi: The History of Prašiv Eparchy, p. 187.

THE CALVARY OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH IN CZECHOSLOVAKIA

(English Resume)

The Greek Catholic Church mentioned in this book — consists of the hierarchy, clergy and the faithful, — descendents of the ancient Slavs who received Christianity from Byzantium-Constantinople in the 9-10th centuries when Constantinople and the entire Christian East was in union with the Church of Rome.

Unfortunately, this Church in the land of our forefathers, i. e. Kievan Rus, White Ruthenia, Wolynia, Galizia, the southern slopes of the Carpathian mountains, i. e. the diocese of Mukachevo-Uzhorod (which at that time included also the present diocese of Presov)—being under the influence of Constantinople, gradually and inconspicuously was manipulated into separation from the Church of Rome in the 12th and 13th centuries. But when the Eastern Churches were evidently sinking deeper and deeper into decay, and Constantinople became more Calvinistic than Orthodox, the leaders of our Church in the 16th and 17th centuries decided to return to Rome, and thus we have the Union of Brest (1596), Union of Uzhorod (1652), Union of Premysl (1692) and Union of Lwow (1700) that survived until our present century.

History testifies that whenever some parts of our country fell under the domination of Tsarist Russia, our Greek Catholic Church suffered severe persecutions. During the reigns of Peter I (1689-1725), Catherine II (1762-1796) and Alexander I (1855-1881) the Greek Catholic bishops and priests were arrested and deported to Siberia or to the northern islands, churches were confiscated and the faithful forcibly incorporated into the Russian Orthodox Church. The bishops and metropolitans of the Russian

Orthodox Church in many instances very zealously helped their Emperors in bringing back the “misguided Uniates” to the “faith of their forefathers.”

To some extent one could understand such zeal on the part of the orthodox Emperors and the high ranking officials of the Russian Orthodox Church in “converting” those Uniates. At least they believed in God, and, naturally, they wanted to extend the influence of their Orthodox Church and solidify the entire empire in one religion under one ruler. But when we see the same kind of persecution of the Greek Catholic or Uniate Church by the Red rulers of the Soviet Union, the same kind of forced “conversion to the faith of the forefathers” by the leaders of atheistic communism, — then one can hardly believe that they were doing this for the salvation of immortal souls. And this is exactly what happened to the Greek Catholic Church in our territories which fell under Soviet domination after the Second World War.

Early in 1945 Soviet authorities arrested Archbishop Joseph Slipyj and six other Ukrainian Greek Catholic bishops in Western Ukraine (Galizia), and using a few weak priests as tools, they liquidated 3 large dioceses, deported over 800 priests and monks, seized 3,704 Greek Catholic churches, and incorporated 3,445,500 Greek Catholic faithful officially, by force, into the Russian Orthodox Church.

The same fate befell the Greek Catholic Church in Romania where in 1948 the communist government, installed by the Soviet Union during the war, arrested all 5 Greek Catholic bishops, suppressed all 5 Greek Catholic dioceses, confiscated over 2,536 Greek Catholic churches, jailed some 1,940 Greek Catholic priests and monks, and forced 1,562,979 Greek Catholic faithful, (including 20,000 Ukrainians) to become Orthodox.

Our mother-diocese in Mukachevo-Uzhorod, in Carpatho-Ruthenia, became the next victim of the Red Russian communist persecution. The Second World War was still in progress when the Soviet military authorities in 1945 confiscated all Greek Catholic churches and started distributing parochial lands to those who would join the Russian Orthodox Church. In 1947 they deported all the Basilian Fathers and arrested many diocesan Greek Catholic priests, killed the only Greek Catholic bishop,

Dr. Theodore Romzha, and in August of 1949, during the annual pilgrimage at the former Basilian Fathers' monastery near Mukachevo, in the presence of three Orthodox bishops from the USSR and some 5,000 pilgrims, an 82 year old frightened Greek Catholic priest, Irenaeus Kondratovich declared: "Today the Union of the Greek Catholic Church with Rome has been terminated." Thus, the Soviet atheistic authorities gave to the Russian Orthodox Church 281 Greek Catholic parishes with 480 churches and 461,555 Greek Catholic faithful.

The only Greek Catholic diocese in central Europe that still existed and could freely function, — was the diocese of Presov which practically covered all Czechoslovakia.

After the forced liquidation of the largest Greek Catholic ecclesiastical province in Western Ukraine (Galizia), there was a strong feeling in the ecclesiastical circles of the diocese of Presov that sooner or later this will be the fate of all Greek Catholic dioceses in all other countries where the Communists took power.

Already in early 1945 a Russian Orthodox bishop from Moscow, Eleutherius Vorontsoff, came to Prague and was appointed Archbishop-Metropolitan of Prague and of all Czechoslovakia where there were approximately 9,000 Orthodox faithful and a handful of Orthodox priests scattered in a dozen of small parishes throughout the country. Shortly after the appointment of the Orthodox Archbishop in Prague, loud rumors were spreading among our people that all the Greek Catholic priests and faithful will have to join the Russian Orthodox Church. Such rumors were spreading from Prague and also from Kosice, a big industrial city in the eastern part of Czechoslovakia where a Red Army colonel Tulpanoff had established his headquarters for Orthodox missionary activity. From there he sent out Russian Orthodox priests to Greek Catholic parishes to induce the weaker Greek Catholic priests and faithful to join the Orthodox Church "before it was too late."

In view of such a threat, bishop Paul Gojdich, OSBM of Presov asked the Basilian Fathers as well as the Redemptorist Fathers of the Eastern Rite to go from parish to parish preaching mission sermons to prepare the Greek Catholic faithful for

eventual persecution which was becoming more and more evident.

About the end of 1946 the Soviet Embassy in Prague demanded that the government of Czechoslovakia arrest bishop Paul Gojdich, OSBM and the Provincial Superior of the Basilian Fathers, Rev. Sebastian Sabol, OSBM for “spreading false rumors” about some imminent persecution of the Greek Catholic Church, and for consequently defaming the Soviet Union. Fortunately, the government of Prague had little direct jurisdiction over the territory of Slovakia which had formed a federation with Bohemia and Moravia, and which had its own semi-autonomous government. The semi-autonomous government of Slovakia, however, refused to arrest bishop Gojdich out of fear that such an act would provoke a general upheaval in all Slovakia which was 85% Catholic.

The Soviet Embassy in Prague had to wait for some more convincing “crime” in order to arrest the saintly bishop and liquidate the whole Greek Catholic Church in Czechoslovakia. Such a “crime” of which the saintly bishop could be accused had presented itself unexpectedly.

There existed an anti-communist underground in neighboring Western Ukraine (Galizia) known as the Ukrainian Insurgent Army, otherwise called the Bandera freedom fighters. After suffering heavy casualties in the territory of USSR and Poland after the Second World War, its members in smaller and larger groups tried to escape to the West through Czechoslovakia, especially in 1946, 1947 and 1948. There were skirmishes between the Bandera troops and Czechoslovakian army or gendarmes which also resulted in a few communist minded civilians being killed. The civilian population of the country after having their fill of Communism — gave general assistance to those anti-communist Ukrainian freedom fighters, and since those sympathizers of the anti-communist Bandera partisans were mostly Greek Catholic Ruthenians or Slovaks from the Carpathian mountain area, the Communist regime of Czechoslovakia had a good opportunity to link Bishop Gojdich, the Basilian Fathers and the whole Greek Catholic Church in Czechoslovakia with this anti-communist underground.

The first victim of such an artificial linkage between the

Greek Catholic Church and the Ukrainian anti-communist underground happened to be Fr. Pancratius Paul Huchko, OSBM, pastor of the Greek Catholic parish church of St. Clement in Prague. He was arrested on March 14, 1947 when his janitor, Gregory Buranich, was caught helping some Ukrainian nationals to cross the border to West Germany. Fr. Huchko confessed that he helped a few Ukrainian Greek Catholic priests and a few Ukrainian intellectuals to escape to Bavaria but firmly denied any connection with the Ukrainian underground. The police tortured him several times in order to break him, but could not get any confession out of him. Even the State Prosecutor, Dr. Faltys, told inquiring Fr. Sebastian Sabol that "in this matter Fr. Huchko was completely innocent" and that the Court three times decided to release him from prison, but after each decision of the High Court, an official came from the Soviet Embassy and told the judges that they must not release him because they, the Russians, had some witnesses who will prove his guilt.

In February of 1948 the Communists made a bloodless coup d'etat in Prague and installed a Communist government.

In March, April, May and June of 1948 many prominent Catholic priests, especially writers, editors of Catholic papers, organizers of the Catholic youth, retreat masters — began disappearing from the streets, trains and buses, and taken to different prisons.

In June of 1948 a special unit of the police began looking for Fr. Sabol, OSBM, who was also wanted in USSR by the Soviet Secret Police NKVD in connection with his anti-communistic writings, published in 1936-1939, and some false rumors about him allegedly operating a secret anti-communist radio station in his monastery in Trebisov.

On July 11, 1948, Fr. S. Sabol, OSBM, already in hiding, unexpectedly met a judge of the High Court in Prague who in a friendly conversation revealed to him the following startling information concerning the imminent liquidation of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia:

"It is true, — he said, — that you were to be arrested together with your Bishop Gojdich on the request of the Soviet Embassy... It is true that there is no proof whatsoever that Fr. P. Huchko had any connection with the Ukrainian Bandera

group... But actually, the concern now is not so much with Fr. Huchko or with you or even with Bishop Gojdich. The chief concern now is with your Greek Catholic Church whose very existence is at stake. The Soviet Embassy is insisting that your Greek Catholic Church be liquidated, and our government is helpless... You can now expect the police to raid your parishes and monasteries, to drop here and there anti-communist and anti-government pamphlets and leaflets, and accuse you of distributing such literature to your parishioners, and arrest you and condemn you as traitors, spies and enemies of the people... Keep in mind these my words," he said, "when your bishop will be arrested, but remember Father that you will be put in jail even before him. Your missionary activity among your Greek Catholic people as well as the activity of your monks is quite well known to the Soviet Embassy... Father, you are being watched... I wonder that you are still here."

Shortly after that, on July 19th, 1948, the police indeed began to raid all Greek Catholic monasteries and convents in the eastern part of Czechoslovakia, exactly as was predicted by the friendly judge in Prague. Several Basilian Fathers as well as Basilian Sisters and Sisters Servants of the Immaculate Mary were arrested in Presov. Even more nuns were arrested in September of 1948 and deported to their native Poland. At the time, every Greek Catholic priest and nun was suspected of being a spy or a member of the Ukrainian anti-communist underground.

Five months later (Dec. 13-18, 1948) during a mock trial in Prague, Fr. P. Huchko, OSBM falsely accused of issuing forged documents for the Bandera groups, was sentenced to 15 years of prison and hard labor, and Fr. Sebastian Sabol, OSBM, accused of 17 different crimes, but mainly of being the chief civilian leader of the anti-communist Bandera groups in Czechoslovakia, although he has never even seen any of them, — was sentenced in absentia to life imprisonment.*

---

* Fr. Sebastian Sabol, OSBM, after three months of hiding in different places of Bohemia and Moravia and seven times almost apprehended by the police, — crossed the border to Austria on August 22, 1948, and even there he was followed by the agents of the Soviet Secret Police.

Meanwhile the whole Catholic Church in Czechoslovakia was put under diabolical pressure by the Communist regime. The publication of the Catholic press was drastically limited, parochial schools taken over by the state, Seminaries closed, hundreds of Catholic priests arrested for the reading of pastoral letters of their bishops, even more for announcing the papal excommunication of all Catholics who willingly joined the atheistic Communist party, the conferences of the bishops were bugged, their pastoral letters were forbidden to be published without the approval of the local Communist party council, lay Communist supervisors were assigned to each bishop's chancery to check all the incoming and outgoing private and official mail of the bishops, to question all visitors, stay with the bishops day and night and accompany them on all their travels.

In the beginning of 1949, the Communist press and the radio intensified its attacks against Bishop Gojdich, and the Greek Catholic clergy, and on February 22, 1949, a large unit of gendarmes broke into the monastery of the Basilian Fathers in Presov, arrested all the eleven Fathers and novices, ransacked the monastery and confiscated it. Again new and intensified rumors began to spread among the Greek Catholic parishes in the eastern part of Slovakia, namely, that all the Greek Catholic priests and all the faithful must become Orthodox, and those who refuse to join the Russian Orthodox Church will be deported to the Russian concentration camps in Siberia.

In June of 1949, the communist inspired youth and factory workers publicly harrassed the archbishop of Prague, Dr. Joseph Beran, in his cathedral church on the occasion of the Feast of the Holy Eucharist, after which the popular archbishop, a former prisoner of the Nazi concentration camp in Dachau and national hero, was put under house arrest.

In January of 1950 ten highest ranking superiors of the Jesuit, Dominican, Premonstrate, Redemptorist and Franciscan Orders were arrested, and in April of 1950, put on trial and accused of making fantastic preparations for a general armed uprising of the whole nation in order to overthrow the communist regime. Everyone of them "confessed" to the trumped up "crimes" and all of them received heavy, long term prison sentences.

The communist war against the Catholic Church in Czechoslovakia climaxed in an apocalyptic explosion of arrests of all the Catholic monks and nuns and the confiscation of all their monasteries and institutions. These arrests took place within one hour, at midnight, between the 13th and 14th of April, 1950. Secretly prepared army and police force units invaded all the monasteries and convents arresting 1,911 Catholic monks and all 10,660 Catholic nuns who were allowed to take with them only the most necessary personal belongings, and took them to a dozen concentration camps. Such a diabolical action shook up the whole country and opened the eyes of even the most honest and loyal members of the Communist party of Czechoslovakia.

After such terroristic tactics, communist agitators went out to Greek Catholic parishes, offering 40,000 — 60,000 Czechoslovakian crowns to everyone who would renounce the Greek Catholic Church and join the Russian Orthodox Church, and arresting Greek Catholic priests who refused to join. They even threatened Greek Catholic high school and college students with failure in their final exams and with denial of admission to institutions of higher learning if they did not accept the Orthodox faith.

Hence, in such an atmosphere of physical and psychological terror the stage was set for the liquidation of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia. In order to ensure the spiritual care of the future “converts” to the Orthodox faith — two new Orthodox bishops were appointed on December 30, 1949, Cestmir Kracmar, a Bohemian layman, and Alexis Dechtere, a former red army officer. The former was appointed to the newly established diocese of Olomouc in Moravia, the latter to the diocese of Presov in eastern Slovakia.

In the middle of March of 1950, delegates of the General Council of the Communist party in Bratislava, delegates of the communist Ukrainian National Council in Presov and also emissaries of the Russian Orthodox bishop Alexis of Presov held a secret meeting in a small town Ruzhbachy near the Tatra Mountains. At this meeting they decided to organize a “Peace Rally” in the city of Presov on the 28th of April of 1950, during which the liquidation of the Greek Catholic Church would be decided by the acclamation of the people.

On the eve of the planned "Peace Rally" several strong minded, uncompromising Greek Catholic priests in Presov and neighboring Greek Catholic parishes were put in jail. Buses for the free transportation were sent out ready to pick up the delegates from each parish chosen by the local council of the Communist party, and the police, as well as the armed militia, were alerted to prevent any possible disturbances.

On the day of the "Peace Rally," April 28, some 820 delegates with allegedly 100 Greek Catholic priests and, allegedly, 4000 people, mostly students and factory workers, filled the ballroom of the "Black Eagle Hotel" in the city of Presov. All of them came to take part in a patriotic "Peace Rally" but suddenly the organizers openly called it an "Ecclesiastical Synod of the Greek Catholic clergy and laity." Upon hearing this, some priests made a move to leave, but they were forced back by the militia stationed at the exit doors.

Unfortunately, some ten Greek Catholic priests of very questionable reputation were seated with the communist representatives at the main table, and after five blasphemous speeches denouncing the Vatican, the Greek Catholic Church and Bishop Gojdich, prepared resolutions were read in which the representative of the Slovak Communist party, Dr. Rohal-Ilkiv declared: "The union with Rome was forced upon our people in the 17th century and caused the latinization of our Rite. Therefore, we hereby revoke the union with the Vatican and declare our return to the holy Orthodox faith of our forefathers . . . under the jurisdiction of the patriarch of the Russian Orthodox Church in Moscow." He also declared that "from now on, all Greek Catholic churches and their properties legally belong to the Russian Orthodox Church."

After such declarations of the Committee were accepted by acclamation of all present, a procession was formed with crosses and banners, escorted by police and militia, to the Greek Catholic cathedral church only 3-4 blocks away. The doors of the cathedral being locked, a delegation went to Bishop Gojdich asking for the keys. When the bishop refused to give them the keys, the demonstrators made their way into church by breaking the locks. The Orthodox archbishop of Prague, Eleutherius, "accidentally" being in Presov, then came to celebrate the victory of

Orthodoxy with a solemn thanksgiving service together with the local Orthodox Bishop Alexis.

During the Orthodox thanksgiving service, conducted in the Greek Catholic cathedral church, a police detail went to the adjacent residence of Bishop Gojdich, arrested him and took him first to the Franciscan Fathers monastery in a nearby village, then a few days later transferred him to the Ilava prison in western Slovakia. The auxiliary bishop, Dr. Basil Hopko was also arrested a few days later after refusing to join the growing Orthodox movement.

In order to increase the momentum, communist agitators went out to Greek Catholic parishes trying to convince Greek Catholic priests that they should sign a petition in order to be admitted into the Russian Orthodox Church, but instead, 130 Greek Catholic priests were arrested and were joined with their colleague priests in the concentration camps of Hlobovec or Podolinec. Those few who signed the petitions were allowed to remain in their parishes.

For the saintly Bishop Gojdich, now in prison, new and great events began to take place, events that would lead him to the height of his Calvary, and also, as many of us hope, to the summit of his glory.

In the first year of his detention, Bishop Gojdich was dragged from one prison to another, while by the order of the Communist party, the judges had to work hard in order to find some political incriminations against him and not to make him a martyr, and consequently, a religious hero.

On January 11 to 15th, 1951, the communists staged a "political" trial in Bratislava, the capital of Slovakia during which they wanted to expose and humiliate two Slovak Roman Catholic bishops, John Vojtashak of Spish, and Michael Buzalka of Trnava, two great Slovak patriots, and our Greek Catholic bishop, Paul Gojdich, OSBM, of the diocese of Presov. Bishop Gojdich was accused of political crimes including collaboration with the enemy during the war, subversive activities on behalf of a foreign power, complicity in atrocious crimes of the Bandera anti-Communist groups, treason and espionage punishable by death.

In order to render the whole procedure in the court smooth and coordinated, the bishops were given a script with all the

questions they would be asked by the State Prosecutor or the Judges, as well as, all the answers they had to memorize and deliver in the court room, word for word during the public trial. For their “cooperation”, the court promised them lenient sentences at the end of the trial.

The trial was broadcasted by radio throughout the whole country, but when Bishop Gojdich, instead of confessing his crimes, surprisingly began to fearlessly expose the fraud and deceit of the Communists who had fabricated all these incriminations against him — the broadcast was immediately discontinued, and the representatives of the press were forbidden to publish anything of the trial until they received the official report from the court. The official report of the court revealed that the accused Paul Gojdich humbly admitted and confessed to his crimes and, supposedly, concluded his self-incrimination with the following incredible words:“ Of my own accord, I repeatedly and repentantly admit my crimes against the People’s Democracy and working class of our republic of Czechoslovakia... only now, after prolonged and serious reflections, I have come to realize that indeed I have broken the laws and betrayed my country. All this happened only because of my blindness and my hatred for everything progressive... I beg the Honorable Court to give me a chance that I may expiate the crimes which I have committed.”

Before sentencing, the State Prosecutor, Dr. John Feyes, angrily labelled Bishop Gojdich “the most despicable participant in the traitorous conspiracy of the high ecclesiastical hierarchy to overthrow our democratic system” and he demanded the death penalty for the bishop. But the presiding judge, Dr. Carl Bedrna, considered such punishment too severe, and sentenced the bishop to life imprisonment. He was stripped of his rights as a citizen and his eparchial properties were confiscated.*

---

* In 1968 during the so called “Spring in Prague” when under the leadership of the new prime-minister Alexander Dubcek, the Stalin-style communism was replaced with “human-faced communism,” the Czechoslovakian press and the radio were filled with revelations that all “political trials” from 1948 to 1968 were fabricated by the communists who at any cost wanted to destroy any

After such a parody of "justice," Bishop Gojdich was transferred to the dreadful penitentiary in Leopoldov in western Slovakia, where 9 and a half years later, exactly on his 72nd birthday, July 17, 1960, he died of tuberculosis and cancer, and was buried in the penitentiary cemetery in a grave bearing the prisoner's number 681.

During his long detention in the penitentiary, witnesses report the following extraordinary phenomena they had noticed in bishop Gojdich:

1. Strange wounds, called stigmata, appeared on the bishop's palms. As a prison guard testifies, "His hands were sweating blood." This must have been an electrifying surprise for the communist authorities. They called doctors to look into the matter, and when the Czechoslovakian doctors could not cure the wounds of the bishop, the government secretly brought in some Russian specialists from Moscow. They too were unable to provide a cure. As the same witness said: "The bishop's wounds were bleeding even more profusely."

These wounds on the palms of Bishop Gojdich disappeared for a short time only to come back later (as happened to many other stigmatists!) so that to the inquiring priests, his fellow prisoners, the bishop could show his palms with no sign of any wounds on them.

---

opposition. One judge (as a witness told Fr. S. Sabol, probably Dr. Bedrna who presided at the trial of bishop Gojdich) publicly described on TV the procedures of how the judges had to fabricate a political trial and make a criminal out of innocent people whom the party wanted to destroy. "We had to make up a political crime," he said, "make up as many proofs as possible, provide witnesses, write down for them what they had to say in the court, and submit the whole script to the presidium of the party. Many times the whole script was sent back to the Court with a demand to produce more incriminations and more proofs confirming the crime." During the Dubchek era unjustly sentenced people were released from prisons, rehabilitated by the newly established court proceedings, even indemnified by the State. After Dubchek's removal, all such rehabilitation proceedings were discontinued.

St. Francis of Assisi and many other saints in the past and those of recent times, such as the German maiden, Theresa Neumann and Padre Pio in Italy, were marked with the stigmata.

2. The prison guards say they noticed also another strange phenomenon in the bishop's behavior, for example, they locked him in his cell with three locks (he must have been kept in the strict security ward), and hours later they found him quietly walking outside of his cell, in the corridor and, as usual, saying his prayers, so the guards had to unlock the door of his cell and let him back in.

3. According to the testimonies of several witnesses, Bishop Gojdich had the gift of "bilocation," i. e. being in two places at the same time. While being locked in his prison cell in the Leopoldov Penitentiary, many times he was seen visiting his priests in different concentration camps hundreds of miles away encouraging them by saying: "You are here to be purified by suffering, but the time will come when you will return to your parishes."

4. Several prison guards also witnessed that many times during his prayers they saw Bishop Gojdich lifted from the ground and praying kneeling in the air between the floor and the ceiling of his cell. Such an extraordinary phenomenon is called "levitation."

Although such extraordinary signs or God-given gifts cannot be regarded as a proof of a person's holiness, nevertheless even without such extraordinary signs, everyone who knew Bishop Gojdich in the past, regarded him as a holy man.

The earthly remains of Bishop Gojdich were exhumed with the permission of the government on October 29, 1968, and transferred to his episcopal see in Presov. After three days of modest funeral services attended by several thousands of faithful they were laid to rest in a crypt in the basement of the cathedral church.

During the Dubcek era (1968) our Greek Catholic Church was reestablished and legalized, and almost all former Greek Catholic parishes were allowed to return to their Greek Catholic Church and have their own Greek Catholic priests and their own Greek Catholic services as before the liquidation. However, the

Presov diocese still does not have any Greek Catholic bishop (the auxiliary bishop, Basil Hopko died on July 23, 1976) and is administered only by an Apostolic Administrator, the Very Rev. John Hirka, who was appointed by the Holy See in 1968.

The future of our Greek Catholic Church in Czechoslovakia even today, in 1979 — is very precarious and bleak.

ЗАВВАЖЕНІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор.	рядок	надруковано	має бути
74	9 згори	радіовисильно	радіовисильню
80	14 знизу	боротьба	боротьби
110	6 знизу	Ппіри	Шпіри
116	6 згори	та він	та що він
124	2 знизу	вони турбувались	вони не турбувались
191	2 згори	1949	1948
224	5 згори	християни-католики	християни не-католики

З М І С Т

Від Видавництва	7
Уведення	9

ПЕРША ЧАСТИНА:

ТАК ВОНО ПОЧИНАЛОСЯ...

Перед порогом руїни	19
Відвідини в Папського Нунція	22
Перші вісники "Православія"	28
Советський полковник у ролі місіонера	32
Приготування до переслідування	36
Перше розчарування в своїх	40
Перше ув'язнення	47
Перші ревізії і цікаві знахідки	51
Всемогутня рука Москви в Празі	57
Відвідини в тюрмі та в слідчого судді	62
Загроза з противного боку	70
Вбивство Преосв. Т. Ромжі в Мукачові	77
Переворот у Празі	87
Нові провокації в Пряшові	96
Затривоження в Празі	103
Ревеляційні інформації	111
В пошукуванні "Зеленої границі"	118
Тихі реколекції і потрясаючі вісті	124
Погоня на повну скалю	132
В Божих руках	143
Останній поштовх	152
З небезпеки в небезпеку та на волю	165
Тасмниче місто Лінц	175
Соняшний Зальцбург	185
Зловіщий Інсбрук	195
Прорив із зачарованого кола	213
У стіп гробу св. Петра	222

ДРУГА ЧАСТИНА:
ТАК ВОНО ЗАВЕРШИЛОСЯ...

Шляхом церковно-політичного загарбництва	235
Гістерія "Бандерівщини" на службі нищення Церкви	245
Суд над цивільною мережею Бандерівців	256
Апокаліпса Католицької Церкви в ЧСР	270
Ліквідація Греко-Католицької Церкви в ЧСР	286
Мученицький шлях Владики-Святця	305
Закінчення	326
The Calvary of the Greek Catholic Church in Czecho- slovakia — English Resume	337
Завважені друкарські помилки	350
Зміст	351

